

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I MAI 1936

Nr. 5

PAUL ZARIFOPOL	Din istoria poeziei românești	243
T. ARGHEZI	Mărțișoare	254
GH. BRĂESCU	Amintiri	259
AL. O. TEODOREANU	1700	278
M. BUJOREANU	Coana Maria	279
EMIL RIEGLER	Peregrinări	287
MIHAIL ȘERBAN	Minunea	292
NICOLAE PETRESCU	Justiția în Anglia	303
ION PILLAT	Actualitatea lui Baudelaire	325
G. ATANASIU	Transmutarea materiei	342
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	354
ȘERBAN CIOCULESCU	G. Ibrăileanu	375

C R O N I C I

CARMEN SYLVA de C. P. (391); LITERATURA VENERABILĂ de *Vladimir Streinu* (392); ÎNAINTE DE MIRACOLUL GREC de *Mircea Eliade* (397); NOTĂ LA UN ROMAN FEMININ de *Mihail Sebastian* (402); FĂNTÂNA BLANDUZIEI de *Al. Graur* (405); PĂSTORITUL ÎN LIRICA NOASTRĂ CONTEMPORANĂ de *Al. Dima* (408); TEMATICA EXISTENȚEI LA IAKOB WASSERMANN de *Dan Petrașincu* (416); LITERATURA MAGHIARĂ ÎN ROMÂNIA de *C. I. Codarcea* (420); IMPAS ȘI TEMĂ de *G. M. Cantacuzino* (426); CONCERTE de *Radu Georgescu* (427); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (431); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Alexandru Vianu* (436); FILOSOFIA LUI ȘTEFAN LUPĂȘCU de *Constantin Noica* (440); STUDIILE DE ESTETICĂ ALE D-LUI LIVIU RUSU de *Petru Comarnescu* (449); O NOUĂ FAȚADĂ ECONOMICĂ A PLANETEI de *Ion Conea* (454); PACTUL RENAN de *Richard Hillard* (462).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:
B U C U R E Ș T I I I I
39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 5, MAI 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DIN ISTORIA POEZIEI ROMÂNEȘTI

ALEXANDRESCU — BOLINTINEANU

Cu acești doi poeți munteni, prin excelență așezați între clasicii noștri școlărești, stăm în plină influență a poeziei franceze.

Pe Alexandrescu îl cunoscuse Ion Ghica elev la Sfântul-Sava, băiat măricel, — începea să-i mijească mustața, — băiat măricel cu memoria plină de versuri din clasicii francezi. Imi pare că epistolele, satirele și fabulele formează inventarul bun al lui Alexandrescu. Orientarea lui naturală a fost clasicistă. Melancolia întru câtva insistentă, sentimentalism pe tema ruinelor, a fantomelor trecutului, sunt teme literare pe care le impunea literatura apuseană pe atunci. S'a observat, cu dreptate, că adoptarea unor teme ca aceasta nu ne permite a vorbi hotărît de un *romantism* român. Românii care căutau a face poezie în anii 30 până la 40 luau ce găseau pe piața literară franceză. Romantică era poezia aceasta franceză la ea acasă, în București și în Iași, ea nu era *romantică*, era poezia nouă din Apus, poezia pe care tinerii Români aveau a o pune împotriva poeziei de imitație neogreacă. Romanticism nu puteam avea, pentrucă nu avusesem clasicism.

În poezie, ca și în alte domenii ale vieții, Românii trebuiau să croiască pe de-a'ntregul. Era vorba de umplut cadre, date de o cultură nouă, impusă, prin fatalitate istorică, din afară. Pe poeții din jumătatea întâia a veacului XIX se cuvine dar să-i

judecăm, mai întâi, ca pe niște diletanți de mare bunăvoință, plini de râvnă patriotică. Animați, în primul rând, de a da substanță unei vieți intelectuale, naționale care, cât de cât și cât mai iute, să înceapă a lua loc în tabloul european.

Însă Grigore Alexandrescu se deosebește și ne interesează prin aceea că spiritul său se silește a fi critic.

În prefața la culegerea sa de Poezii din 1847 (prefață retipărită și în edițiile ulterioare) citim lucruri ca acestea. Pomenind de un « bărbat de spirit și de gust » care, întrebat de ce nu-și publică scrierile, răspunde: « M'am speriat de când am văzut atâția poeți », Alexandrescu continuă astfel: « Negreșit, niciodată nu am avut mai multă îndestulare, nu zic de poezie, ci de versuri. De unde vine aceasta? Poate în parte din greșita idee că arta poetului ar fi mai ușoară decât a prozatorului — după cum socotim cei mai mulți, atunci când intrăm în cariera literară cu toată încrederea juneței ».

Iată excesul diletantismului literar, clar formulat de Grigore Alexandrescu în anul 1847: pletoră de poeți, pe piața literară, și acest exces explicat prin convingerea comună că arta poeziei e ușoară. Poezia era sport obligator al băieților cu știință de carte. Ion Ghica, care l-a cunoscut pe Alexandrescu din prima tinerețe, notează ca o curiozitate — « mania » poetului de a tot îndrepta și șterge tot timpul cât scria. Lui Ghica îngrijirea literară a colegului îi părea — *manie*... Alexandrescu însuși gândea astfel. În prefața pomenită, el urmează așa: « cu cât arta e mai frumoasă, cu atât este mai anevoie; cu cât sunt mai rari poeții care au lăsat numele lor la secolii, cu atât mai numeroși aceia care s'au pierdut în adâncul uitării. Faimosul Béranger, puternicul liric al timpilor moderni, poet popular cu aristocratice forme, și unul din capetele cele mai judicioase ale Franței, zice că multe din cântecele sale mici l-au costat două și trei săptămâni de lucru; mărturisire ce dovedește câtă *strășnicie* trebuie să aducă un autor la compunerea scrierilor sale; căci arta este așa de întinsă și variată, frumosul are atâtea nuanțe delicate și fugitive, lucrările imaginației atâta trebuință de ale judecății ca să poată ajunge ținta lor, încât nu este de mirare dacă desăvârșirea lipsește la mulți, cărora încă nu le lipsește talentul, și dacă literatura noastră nu se compunea până în anii din urmă decât din niște balade tradiționale, inspirații

necultivate ale suferinței și ale naturii sălbatice, nu este, zic, de mirare, dacă literatura noastră nu a dat încă nici un cap de operă care să poată sluji de model netăgăduit: acelea nu ies decât în literaturile formale și în limbile statornicite, după cum o știu mai cu deosebire toți acei care scriu, și prin urmare cunosc influența ce are limba asupra stilului ».

Așa judecă Alexandrescu situația poeziei române. Să nu ne mirăm auzindu-l zicând că Béranger este « puternicul liric al timpilor moderni »; să ne amintim mai bine că Goethe avea despre acum uitatul *chansonnier* aproape părerea lui Alexandrescu, și să facem partea cuvenită schimbărilor ciudate ale gustului literar.

Ceea ce e cu deosebire prețios în judecățile lui Alexandrescu, e insistența împotriva ideilor și a practicei diletante. El simțise exact păcatele amatorlăcului literar. Și putem crede că nu e simplă și banală formula de modestie, când Alexandrescu, tot în prefața din care am citat, atribue succesul versurilor sale, persecuțiilor politice care făceau persoana lui foarte interesantă și simpatică publicului pentru care scriau pe atunci tinerii Români.

Foarte de însemnat e și tonul în care vorbește Alexandrescu de poezia populară — « de inspirațiile *necultivate* ale *naturii sălbatice* », cum zicea dânsul. Era de așteptat ca un scriitor care prețuia atât de mult strictețea strașnică în execuția artistică, să fie nemulțumit de incorectitudinea atât de frecventă în versurile populare. Alexandrescu judecă poezia populară ca un elev pătruns de învățăturile lui Boileau. Ciudățenia sau necorectitudinea facturii literare îl face pe Alexandrescu să nu vorbească decât ironic de vechii poeți ca Prlea, traducătorul Psaltirii în versuri, sau Paris Momuleanu.

Critica lui Alexandrescu se rezumă și se precizează astfel în următoarele versuri din epistola către Voltaire:

Aș vrea să poți să 'nviezi, o zi numai să trăești,
 Parnasul nostru să-l vezi, apoi să ne mai vorbești:
 Unul iscoditor trist, de termeni încornorați,
 Lipsiți de duh creator numește pe toți ceilalți,
 Se plânge că nu 'nțeleg acei care îl ascult,
 În vreme ce însuși el nu se 'nțelege măi mult.

Altul strigând furios, că suntem neam latinesc,
 Ar vrea să nu mai avem nici un cuvânt creștinesc,
 Și lumii să arătăm că nu am degenerat;
 Altul ce scrie pe șleau ca preotul dela sat,
 Zice că e deslușit, se crede simplu, iar eu
 Mă trag d'oparte, privesc și scriu cum dă Dumnezeu.
 Cu toate acestea luăm titluri de mari autori,
 Dăm sfaturi și osândim, ne facem legiuitori,
 Ne credem pe cât putem ai lui Apolon nepoți,
 Rădem de unii câțiva, și publicul de noi toți.

În Alexandrescu aflăm un scriitor român, om matur pe la anii 40, pe care lupta pentru naționalitate nu-l împiedeca de a fi lucid literaricește.

Spiritul său era prin excelență didactic. Când Alexandrescu spune: «sunt din numărul celor care cred că poezia pe lângă neapărata condiție de a plăcea, condiție a existenței sale, este datoare să exprime trebuințele societății și să deștepte sentimente frumoase și nobile, care înalță sufletul prin idei morale și divine,» — el nu repeta simplu o formulă a doctrinei clasiciste; ci își mărturisea însuși temperamentul său literar. Până și în erotica lui, altminteri neglijabilă, el strecoară bucuros idei generale. În faimosul vers:

Să *stăpânim* durerea care pe om supune,
 Alexandrescu a dat, fără să vrea, formula firii sale întregi. A fost un stăpânit, — și probabil, stăpânirea îi era lucru firesc; tot scrisul său e stăpânit, vorba lui e întotdeauna clar construită; lirismul aproape nul; iar singurul sentiment de care nu se sfiște a se lăsa stăpânit e *în deosebi* acel al umorului. Atitudinea lui e indulgent ironică, și-i e firesc a vedea în uriciunile omenești partea poznașă.

Ca material ideologic, contribuția lui Gr. Alexandrescu mai aduce și un pesimism, acordat, în tonul decepției; la dânsul evocarea trecutului este accentuată melancolic. Așteptarea unui viitor mai bun e la Alexandrescu mai slab pronunțată decât la contemporani, cu atât mai mult decât la predecesorii săi. Aceasta schimbă și nuanța naționalismului său, care nu mai e elementar și candid, cum era la mai toți literații deșteptării românești. Iar în celebra satiră adresată « Spiritului său », Alexandrescu ia hotărât poziția intelectualului modern, — în dezbinare, sau chiar

în revoltă, față cu banalii care formează publicul. La Alexandrescu auzim chiar pe cucoana mare șoptind vecinei, la masa de whist: «A! ce nenorocire! — *ma chère*, ce idiot!» Iar spiritul poetului, calificat de idiot pentru ignoranța lui cartoforicească, îi răspunde consolator: — Dar cărțile cu mine nu pot să se împace,

Mai lesne pot a spune hojiile urmate
La zece tribunale sub nume de dreptate,
Mai lesne pot să număr pe degetele mele
Câți sfinți avem pe lună și câte *versuri rele*.

Alexandrescu își face, cum vedeți, *bucuros ocazie* de a lovi și mediocritatea literară a timpului său.

Siliți suntem a nota că el însuși, cu toate că, în teorie, pleda cu cea mai sinceră convingere pentru o tehnică literară severă, în practică, dă drumul multor versuri necorecte. La dânsul, ca la toți înaintașii, contemporanii și mulți din urmașii săi în poezie, până târziu, se întâlnește mai mult decât trebuie în corectitudinea ritmică, cu obișnuitele eliziuni, contracțiuni și synereze arbitrare. Și la dânsul arhitectura bucăților e adesea defectuoasă; și el nu știe sau neglijează a grada impresiile, și lui îi scapă franțuzismul urât. Insuficiența lui lirică face că imaginea e obișnuit palidă, *dacă este*; iar spiritul său didactic îl duce adeseori prea departe, spre platul prozaim și reușește în tonul solemn, și elocvența netedă. Nici ca muzicalitate, nici ca imagini în scrisul său nu găsim versuri de pomenit, pentru că ar depăși ceea ce, în sensul de care vorbim, realizase Eliade sau, mai rar, chiar și Gh. Asachi.

De fabulele lui Alexandrescu nu e locul să pomenim aici. Pentru dezvoltarea de față, avem însă nevoie a cita aici din fabula *Dervişul și fata*, versurile următoare:

Se povestește cum că odată,
Un derviş pusnic, om cuvios
S'amorezase, văzând o fată
Cu trup subțire, cu chip frumos.
Dintr'una 'ntr'alta vorba aduse
Și în stil neted patima-și spuse
Zicând: «Ascultă, eu te iubesc,
Și pentru tine mult pătimesc»,

Stilul acesta, adevărat,
Nu mi se pare prea minunat;
Dar pentru 'n pusnic trăit departe
De ale lumii valuri deșarte,
Putem să zicem că nu e prost.

Astfel ironizează Alexandrescu stilul obișnuit al poeziei de dragoste de pe atunci. Numai decît trebuie să cităm din poeziile lui de dragoste, pentru a verifica gradul de emancipare al acestui critic de erotica vulgară:

Adio! n'am cuvinte
Să-ți arăt tot ce simte
In astfel de minaturi măhnit sufletul meu
E o durere mare,
Și suferinți, pe care
A le simți pot numai, a le descri mi-e greu.

Cum vedem, nici Alexandrescu nu scapă de oarecare plati-
tudine și are și norocul deplorabil de a uza de comodul paradox
al celui mai inferior diletantism — cu « n'am cuvinte » și « a le
descrie mi-e greu ». « N'am cuvinte », este, în vorbirea literară, o
intolerabilă infirmitate.

Alexandrescu mai poate zice și așa:

Dar însă suvenirul ființelor iubite
Va fi al meu suflet etern înfățișat.

Pentru *dar însă* Alexandrescu are o curioasă predilecție.
Sau, astfel, sau tot atât de plat prozaic:

Negreșit că Elisa de sine încântată,
Văzându-și în fântână atâtea frumuseți...

sau:

O văz ziua și noaptea, seara și dimineața;
Ca un rănit de moarte simț în piept un fier greu;
Voiu să-l trag, fierul iese, dar însă cu viața,
Și cu sufletul meu.

Dar însă și *fierul greu* (de ce *greu*? decât pentru rimă, epitet
ales la întâmplare și nepotrivit) și fierul care iese cu *sufletul* și

cu viața — sunt evident efectele unei neglijențe ce deloc nu se potrivește cerințelor superioare ale criticului Alexandrescu.

Și vânătorul ce imitează
Pe frunzuliță un glas străin
De vicleșugu-i se îngâmfează
De bucurie el este plin

sunt versuri pe aproape de muzicalitatea celor de plăcintă, — de altminteri ca și următoarele două:

Când pierzi o ființă obiect de iubire,
O lungă viață e nenorocire.

Și parcă ne cuprinde un dor pervers după versurile der-
vișului:

Ascultă; eu te iubesc
Și pentru tine mult pățimesc, —

versuri ce ne duc înapoi până la Neculai Văcărescu și care, de altfel, se află aproape textual în *Păstorul întristat* al lui Cârlova, ni se face dor de asemenea naive platitudini vechi, când ne cad înaintea platitudini pretențioase ca:

Omul este o taină care-o știe mormântul,
Femeia e un *înger*, *viața-i* un suspin.

Și odată cu acest dor, un dor din necaz, ne cufundăm într'o perplexitate melancolică, aducându-ne aminte că Eminescu, — *Eminescu* conducătorul frumoasei limbi vechi românești — așează, cu un procedeu regretabil sumar, tot scrisul din vremea lui Alecsandri și Bolintineanu în « Veacul de aur al scripturilor române », pe când e doar de prima evidență că, pentru Eminescu ca și pentru acei dintre noi câți iubesc trecutul fără rezervă, « Veacul de aur al scripturilor române » îl umplu atât de frumos Dosoftei, Costin și Neculcea.

Îl mostra odată Eliade pe Alexandrescu că nu urmează regulat cursurile. Alexandrescu îi răspunde că *lui îi trebuie filosofie*, și așa ceva nu se află la Sf. Sava. În adevăr, alături de exigența scrupuloasei corectitudinii artistice, Alexandrescu a iubit și filosofia, ca să zicem așa. Silințele sale în această direcție însă nu

trec dincolo de vagi tristeți asupra scurtimii vieții pământești, asupra răutății nepedepsite a oamenilor și de acea religiositate lamartiniană nebuloasă și inconsistentă cu suprafața sonoră și cu un foarte anemic fond de imaginație și de pasiune. Gândirea lui Alexandrescu rămâne mediocră. Ca toată grupa începătorilor noștri, el era prea puțin cugetător, prea puțin cărturar. Rămân însă cel puțin aceste două cerințe ca noutăți prețioase: scrupulozitatea artistică și nevoia de a îmbogăți cu fond serios poezia ce se năștea, prin silințele lui și ale altora. Și în privința lui Alexandrescu dar, rămâne să ne mulțumim, în definitiv, cu o contribuție valoroasă la formarea limbii literare, — să ne mulțumim cu un scris liber de străinismul tradițional, ca și de comicăriile pernicioase ale latinștilor.

* * *

In poezia *Mângâierea*, dedicată *Unei tinere femei* — Alexandrescu scrie astfel:

Subt degetele tale, în sunete argintoase
Clavirul când răsună, când dulce preludezi,
 Deștepți în al meu suflet acorduri fioroase,
 A patimelor stinse cenușe înviezi.

Trebue să presupunem că, prin acorduri *fioroase*, Alexandrescu vrea să spuie: acorduri care-l *înfioară*, — fiindcă dacă pianista preludează dulce, cum zice versul, e de neînțeles ca sufletul poetului să răspundă cu acorduri *fioroase*. E o mare violență de vocabular, care trebuia semnalată: și la acest iubitor al corectitudinii, sentimentul vorbei materne e nesigur, și el cade pradă arbitrarului. Dar citatul l-am făcut de dragul *clavirului*. Istoria clavirului în literatura noastră ar putea da un paragraf savuros. Clavirul a fost un element de modernism în poesia noastră de dragoste; Catincele, Marghioalele, Ruxandrele și celelalte amante, acum cu totul desafectate, nu fuseser pianiste. Ca și amanții lor, poeți, ele își comunicau sentimentele pronunțate, de preferință prin lăutari. Nu aveau, probabil, încă, sufletul prea artistic. Era în veacul de aur al eroticei fără complicații.

Să trecem însă la Bolintineanu. Bucata e intitulată *Evelina* — și este a doua cu acest titlu — iar versurile cu clavierul sunt acestea :

Ea zice, și pe față trecând bucle de fir,
Se scoală și s'așează să cânte la clavier...
Sub degete de purpur octavele d'ivor
Intonă un aer dulce, suav, desfătător.
E sufletul ei tânăr, plin de melancolie
Ce cură în torinte de-amor și armonie...

Împreună cu clavierul, numele Evelina e un mare symptom de modernizare. În colecția Poeziilor din *tinerete* (nepublicate încă), cum explică titlul, pe care Bolintineanu le tipărește în 1869, deci în plină maturitate), sunt multe bucăți intitulate cu nume de femei. Avem de exemplu: Lilia, Dilica, Aleiza, Dora, Tecla, Elia, Milia, Tilia, Zilia, Virginia, Amelia, Dilia, Binica, Flora, Lucia, Tedica, Helisa, Lusica, Ada, Adica, — în sfârșit *Evelina*, pianista citată mai sus, *Evelina* revine de trei ori în titlu :

Sunt gelos, o Evelino,
Idol dulce și rebel.

Și totuși numele acestea și clavierul semnaleză o revoluție în poezia română de dragoste. Toate numele acestea, ca și instrumentul de muzică, sunt rechizite occidentale. S'a isprăvit erotica orientală, în șalvari de mătase și papuci călcați.

Totuși, ciudat amănunt, și probabil o simplă scăpare din vedere a poetului. În prefața acestei colecții, Bolintineanu spune așa : « Aceste poezii scrise în frageda tinerețe nu au nici un raport cu viața autorului. Ele sunt o vibrațiune hymnurilor greci și latini, care fac și astăzi literatura și poezia tuturor națiunilor Europei. Faptul imaginațiunii, școala elegantă amoroasă în care au strălucit Sapho și Horace (așa scrie Bolintineanu, *à la française*) Horace, Catulle, Properce și alții... »

Românii, dominați de limba, de datinele grece, în mijlocul suferințelor și aspirațiunilor către un viitor român, cugetau și visau ca poeții antici amoroși și grațioși, în acea poezie delicată și suavă prin care Anacreon venea să ia locul lui Homer sub altă fază. Astfel era școala unde Văcărescii, Conakii, împleteau pe

rozele Greciei crinii Carpaților, când veniră și alți poeți, spre a da mai multă vigoare nervelor acestei poezii. Sub impresiunea școlii antice, scrisesem cele mai multe din aceste poesii, pe care nu am publicat niciodată. Această carte este o țeștiune de curiozitate. Această școală nu mai este de timp. Cată a se cânta eroii, faptele lor strălucitoare, durerile și aspirațiunile națiunii ».

Bolintineanu păcătuște aci prin modestie, sau marea lui spontaneitate îi ascundea lui însuși meritele lui ca răsturnător al eroticei Văcăreștilor și a lui Konaki. El a dat haină occidentală poeziei române de dragoste. Și nici nu e exact că această poezie, anacreontică cum o judecă el, ar fi rămas, pentru dânsul, o curiozitate. Fiindcă, deși aproape nici una din bucățile acelei colecții a poeziilor din tinerețe n'a trecut întocmai în Culegerea Poeziilor « *ordinată de chiar autorul* » și tipărită sub privegherea minuțioasă a lui Gh. Sion, stilul a rămas același: A rămas același, și în bucățile eroice, în poezia de genul nou, care va să zică.

Prefața din care am citat este un monument al superbe neglijențe, care a caracterizat toată cariera literară a lui Bolintineanu. Iată un om care deloc nu se gândea la greutățile artei literare, cum făcea Alexandrescu. Bolintineanu este un fel de reproducere în negativ a acestuia, — și s'ar zice uneori: o caricatură a lui.

Bolintineanu a fost un scriitor de pură bunăvoință. Un prea zelos umplutor de cadre, și ca atare istoria literară nu-l poate trece cu vederea. A scris de toate, cu o fertilitate inocentă, nepăsătoare. În vremile acele, polygrafia masivă opera ca putere solicitatoare a atenției publicului, și ca stimul pentru începători. Stimul adesea de o valoare cam dubioasă, dar în sfârșit: un stimul.

În colecția pomenită, poezia *Mihai la Călugăreni* ne aduce versurile acestea:

Cerul, cât vederea poate să zărească,
Nu 'nvelește încă tabăra turcească.
Dar Mihai în cortu-i nu se odihnește
Chiamă căpitanii și astfel le vorbește:
Turcii ne *întrece* prin numărul lor,
Batori *refuză* al său ajutor.
Ce credeți a face? — ne vom bate oare?
Toți *exprim* mirarea de-a se apăra...

Dar Mihai răspunde:
Domnul ce nu are suflet a muri,
Pentru tron și țară nu merită a fi!
A fugi de luptă nu e *demn* de noi,
Sunt român, Românul moare ca eroi.

Acesta-i Bolintineanu, din tinerețe până la bătrânețe. O egală și senină insensibilitate pentru raportul între ritm și idee pentru vocabular, ca și pentru imagine. Peste tot: aceeași candidă și monotonă neglijență literară.

Prea puține reușite, convenabile la limită, la întâmplare, apar în această masă literară ieșită din o ușoară și neobosită bunăvoință.

Astăzi, Bolintineanu apare ca autor vesel fără voie. În acest sens, sunt mai ales de recomandat romanele, cu deosebire acel intitulat *Manoil*, în întreagă această producție aproape parodistică.

PAUL ZARIFOPOL

MĂRȚIȘOARE

NU AM...

Nu am nici pietre, nici metale
Pentru suavele tale
Diafane frumuseți,
Adunate din sute de firimituri de vieți,
Din floare, din rouă, din pasăre,
Ca niște mărgele de mei, de porumb și de mazăre,
Cu acul și firul.
Gândul meu, ca trandafirul
S'a întristat.
Am uitat
Să culeg și să opresc
O strachină din argintul ceresc.
Mi-l așternuse luna pe masa cu scule
Și puteam să fac giuvaere destule...

Trezește-te, haide, din somn și din puf,
Gîdîlată 'n ochi de un zulf
In care bate soarele.

Fiindcă vreau să ți-le citesc mărțișoarele...

SĂ VEDEM...

Să vedem, ar putea graiurile mele
Să-ți vie ca niște inele,
Ca niște brățări, ca niște cercei?
Incearcă-le. Uite odată unul, odată cinci, odată trei,
Părechi și despărechiate,
Sau odată pe toate.

Le-am suflat cu zmalțuri de zile, de ore și de secunde
Și le-am făcut rotunde:
Cristale ca piatra acră și ca sarea de lămâie,
Neputându-le face tămâie
Și scârbit de diamante limpezi și lucii.
Uite, de pildă, unul în chipul crucii,
Ar pune un semn turbure de lumină
Subt bărbia ta de fată creștină.
Altul își agață de ață
Gogoloiul de ceață.

Să vedem, din atâta sărăcie,
Să vedem, nu se știe,
Ce ți-ar veni mai bine,
Lucrurile goale, lucrurile pline,
Grele sau ușoare?
Căci toate sunt măștișoare.

F R A G E D A

Nu îi fie de deochi,
Ce frumoasă-i fără ochi !
Tivul pleoapelor se coase 'n
Ferfenițe de mătase.
De cât s'a uitat în stele
I s'a prins bezna de ele.
Dintr'un lunecuș cu pana
I s'a 'ncondeiat sprinceana.
E tot pana care scrie
Fluturii din pădădie.
A luat gura ei tipar
Parcă dela nenufar:
Ce i-a spus visul ascuns
De-a șoptit și i-a răspuns ?
Nu-ș cu cine seamănă
Că îi pare geamănă:
O să mă silesc să caut
A ghici pe nai și flaut.

Intre perine și pături
Mâna-i stă pe-aici, pe-alături.

Pune-i degetare
Câte-o sărutare.
Umblă 'ncet, ia-i mâna 'ncet,
Mută-i-o încet,
Să nu se deștepte...
Și 'n cuprinsul palmii drepte,
De zîntii de Marte,
Pune-i mărțișor o carte.

CUVINTE STRICATE

Toate
Cuvintele mele sunt întortochiate
Și s'au îmbătat.
Le vezi? Au căzut, s'au sculat.
Au vrut să alerge și să joace
Dar beția le-a prăvălit încoace.
Nu mai știu ce spun și îs
Bolnave de rîs.

S'au stricat cuvintele mele !
Umblă prin mocirle cu stele
De cositor
După un mărțișor
Și ar voi să culeagă roade
Fîstîcite și neroade
Din sălcii nici verzi.

Cuvintele să nu mi-le mai desmierzi,
Să nu le mai spuie agale
Buzele tale,
Să nu le mai cânte cumva
Vocea ta
Și pe cobză deștele.

Hulește-le !

In cutia de sidef și aloi
 Au venit podoabe noi,
 Lăcuste, păianjeni, brotăcei.
 Nu te speria de ei.
 I-am încremenit în stihuri blajine,
 Ca să te gătească pe tine.
 Stăpână,
 Șopârta-i pentru glezna dela mână
 Iar șarpele pentru grumaz,
 Fetișcană de atlas —
 Și pentru șoldul dumitale, de vioară,
 Domnișoară.

Te rog a mă ierta
 Dacă-ți zic și tu și dumneata
 Și dacă din cuviință și de frică
 Minte mi se face peltică
 Și uitucă mi-se face.

Chihlimbarul ăsta-i o răgace.
 Matostatul e un cărăbuș
 Prins acuș.

E adevărat? Nu-i adevărat!
 Gângăniile au cam întârziat
 Și cutia de lemn de aloi
 S'a întors din drum înapoi,
 Pe spinarea furnicilor,
 In hamul și hățul panglicilor.

Bună dimineața, duduie!
 Uite-l mărțișorul: nu e.

A M I N T I R I

IAȘII DE ALTĂ DATĂ. MOARTEA BUNICĂII.
COPILĂRIA. ROLA. BUIUM BOCCEGIUL.
COANA ELENCU ȘI COANA MĂRIOARA.
MANȘONUL ȚAȚII LEONORA

Amorțiți de răcoarea unei dimineți de primăvară, scoboram vertiginos, cu inima strânsă de frică și cu roțile înfrânate, panta dela Bârnova. Nu vorbea nimeni. Ultima catastrofă era încă proaspătă în mintea tuturor. Un răs verde ne strâmba figura, ocupat fiecare — eram sigur — să facă cruci cu limba în cerul gurii. Un fluierat scurt, un hârșăit de reptilă monstră ce se târâe prin uscături, și trenul se opri, într'un suspin, care ne ușură pe toți. Incălziți de emoție, împrietenți prin lașitatea tainică care ne asimilase o clipă, zâmbeam mai guralivi acum, după trecerea primejdiei, fericiți că scăpasem teferi. Trenul porni din nou. Vesel luminat de soare, câmpul, prins în horă, alerga și el. Coline verzi lunecau pe sârmele ce se jucau cu noi de-a baba oarba, săltându-se pe la geamuri și, curând, în pragul bătrânei capitale, se ivi Cetățuia, cu același cal flămând, încremenit parcă de veacuri cu capul plecat, în poarta mănăstirii. De aici pornește panorama Iașilor, fudulindu-se cu palatul ce se proiectează pe fond de clopotnițe; domul mitropoliei, rotund și poleit ca o spinare de episcop și, mai sus, criminalul, clădit pe marginea prăpastiei dela Râpa Galbenă. Furat de amintirile copilăriei și de măreția priveliștei, am intrat pe nesimțite în gară. Nu văzusem Iașul de foarte multă vreme. Cu ochii împăienjeniți, înaintam printre călători, întâmpinat de aceleași mirosuri pestilențiale, care mă excortaseră la despărțire. O melodie de flașnetă venită

de departe, auzită acum patruzeci de ani, mă copleşi de amintiri fermecătoare :

« Aici, conașule ! »

M'am urcat într'o trăsurică mânată de un roșcovan uriaș, care, vrând să 'ntoarcă, mă răsturnă pe loc în inima târgului. Nu ne-am făcut nici un rău. Birjarul cu nasul întunecat ca un nor de secetă, ridică cu spatele trăsura pe roate și pornirăm din nou, fără schimb de vorbe. Calul hățuit mereu, îndemnat cu coada biciului, urca din greu la deal, lunecând la tot pasul, mergând în zigzag, ca un om beat. Priveam cu nesaț la dughenele mici, îmbătrânite, ce se sprijineau neputincioase, cu firme bătătoare la ochi și surâdeam ca la niște cunoștințe vechi, bărbaților ce se proiectau pe la unghere, în copii desvoltate de Manenken Pis.

În fața hotelului, calul se opri dela sine.

— Ai camere ?

— Vreți cu două paturi ?

— Cu unul.

— Cu unul n'am.

— Spui drept ?

— Cu unul pot să vă dau numai la Nr. 8. Este un pasager care pleacă. Pofțiți pe aici. Rămâneți și la noapte ?

— Așa cred.

— Atunci îi bun — afirmă portarul și, urcând alături de mine scările murdare, îmi șopti familiar, confidențial la ureche : « Am ceva pentru d-voastră ».

— Fugi, mă, d'aici.

— Incercați, dacă nu v'o plăcè . . .

— Hai te cară !

— Aghè s'o măritat . . . Duminică ce trecu o avut nunta.

— Zău ?

— Pe legea mè.

Dela hotel, după o toaletă sumară, am ieșit repede și, cumpărând semințe de floarea soarelui dela o lipovancă grasă, naufragiată la marginea trotuarului, am intrat, mâncând nepăsător, ca pe vremuri, să cumpăr țigări dintr'o băcănie. O cucoană cu palton demodat de astrahan, roșită, sulemenită, purtând pe vârful capului un rest de pălărie, târguia lucruri fine.

— Pesmeți ai pus ?

— Am pus.

— Dă-mi și o bucățică de batog. Undelemn ai?

— Este.

— De Nița?

— Parcă trebuie să fie numaidecât de acolo... Noi îl aducem dela Galați.

— Da-i bun?

— Rău nici nu ținem.

— Știu eu că ai lucruri bune, că târgui dela d-ta de atâta vreme... Cred că cunoști pe bărbatu-meu, domnul Buzescu, fost director, văr de frate cu primarul... Eu sunt rudă cu prefectul, da de departe: Un nepot de-al lui o ținut pe ista... cum îi zice...

— Altceva mai poftiți?

— Zahar ai pus?

— Am pus.

— Cafè ai pus?

— Am pus și eafea.

— Atunci spune mata numai câte parale.

— Trei sute optzeci, toată socoteala.

— Așa. Tare bini. O să treacă barbatu-meu când s'o scula, că-i bolnav oleacă.

— Ia nu-mi bate capu!... Ce-mi bați mie capu?...

— O să-ți plăteśc...

— Eu am nevoie de parale.

— Lasă, omule, că-ți plăteśc.

— Pe datorie nu dau... Gândești că marfa-i de furat?

— Ia vin' mata să-ți spun ceva.

— Unde mă duci?

— Vin să-ți spun la ureche.

Trecură în fundul prăvăliei și, după câteva șoapte, din manșonul chel, mâncat de molii, bătrâna strecură ceva lucios în mâna negustorului.

— Și când ai să-l scoți?

— Il scot eu. Nu te 'ngriji mata, că-l am suvenir de când m'am măritat.

Am plecat scuipând nervos coji de floarea soarelui și, rătăcind fără scop, căscam gura pe la ferestre, admirând fără rezervă

lucruri pe care le lăsasem de mult în geamuri: sfeșnice de alamă, chipiuri vechi de comisar, jurnale de modă « London Tailor » înclinate printre plante prăfuite, înmormântate în cutii ruginite de tinichea. O stofă fantezie, neagră cu puchiței galbeni mă ispiti să intru în prăvălia lui « Ștrul croitor bucureștean », fără gând solid de cumpărare.

— Câte parale stofa din fereastră?

— Pofțiți... Puneți mâna să vedeți ce stofă.

— Cât costă metrul?

— Vă place? Nu-i cu metrul, e cu bucata... Așa o stofă nu găsiți nici la Paris. Aveți de o jiletcă... Șase sute de lei.

— Cât?

— Ii scump? Vedeți ce fină este... N'o luați?

— E prea fină pentru mine.

— Ce este?... Nu vă convine? interveni patronul. Dați cinci sute de lei?

— Nu dau.

— Cu cinci sute nu luați?

— Mulțumesc.

— Dați patru sute, saftea de dimineată.

— Nu, să-ți spun drept, acum cu cât mi-i lăsa-o mai ieftin...

— Nici cu patru sute nu iei? Da unde ai să mai găsești așa un chilipir? Lână cu mătăasă, strălucește ca briliantul...

— Nu, mulțumesc.

— Dă trei sute. Pofțim! S'o porți sănătos! Pierd o sută de lei, așa să am eu bine.

— Să mă mai gândesc... Trec mai pe sară.

— Știi ce? Vreau să văd cu cine am a face... Cu două sute cincizeci, iei?

— Nu. Bună ziua!

— Ei, domnule! Unde pleci? Stai. Ia vină 'ncoace... Dă două sute... Două sute dai?

— Două sute, dau...

— Inima mi-ai luat. Să mă bată Dumnezeu dacă câștig un ban...

Era tot Iașul meu de altădată, trezind ecoul copilăriei mele, despre care vreau să vă vorbesc cu evlavie.

.....

Ca o pasăre călătoare, mă întorc către locurile, în veci pierdute, să caut leagănul copilăriei mele, de care m'a despărțit din ce în ce mai mult, cunoștința binelui și a răului, nesigur dacă am suferit mai mult de pe urma răului ce mi-au făcut sau a binelui pe care mi l-au dorit oamenii.

Pe măsură ce m'apropiam de casă, mă simțeam descărcat de ani. Iată-mă în fața porții fără ostrețe, bătută de vânt, înnegrită de ploii. O mână nevăzută smulge vălul de pe ochii mei. Le găsesc toate la locul lor. Dar mi se strânge inima, văzând cum s'au micșorat, plecându-se fără împotrivire ca omul ce merge spre declin: casa, cu care nu mă puteam măsura, pare îngropată; geamurile împăienjenite, zăplazul a putrezit și îmi vine să plâng, zărind cotețul de porumbei, așa cum îl aninaseam ca să-l feresc de pisici, sub strașina gardului centenar, pustiu, gata să se risipească la cel mai mic suflu, ca un castel de cărți.

Mă uit împrejur și nu-mi vine a crede că ograda noastră să fi fost atât de mică, întrebându-mă nedumerit, căutând spre vecini, să aflu, cine a ciuntit grădina din care alegeam păpușoi în țintă sau cădeam minunat, cu chiote ce răsculau casa, peste grămezi de ouă pistruite, ascunse de pichere, sub tufele de mătrăgună.

Numai socul de lângă via lui popa Grecu, moșneag spătos și ursuz, cu care ne megieșeam, mi-a rămas credincios, păstrând același umbrar de flori gălbui, împrăștiind mireasmă domoală, liniștitoare, ce-mi amintea prima liturghie. Socul și lăstunii, care amețiți de joacă, săgetau și acum înseratul, tăind arcuri negre în albastrul cerului, cu aceleași țipete vigilente, trezeau ecouri, ce le credeam de veci adormite în taina sufletului meu.

O, locuri sfinte ! V'am părăsit prea de vreme, ingrat, neștiutor, ducând cu mine doruri nelămurite, visele ce împlenteam cu brațele în cruce, cu ochii la cer, în iarba înflorită.

Mă întorc după atâția ani, cu inima pustie, învins, la socul plin de furnici și de mărgelile negre, care-mi pătau hainele de sărbătoare.

Trăind fără grijă, am rămas copil multă vreme, socotind să trec prin viață călare pe cai năzdrăvani. Târziu, am băgat de seamă că zilele se fugăresc ca mieii mânați prin iarba verde, cu aceleași tânguiri zădarnice, spre întunerecul din care au ieșit.

Acum s'a isprăvit. Am pierdut curiozitatea care ațâță viața. Privesc cu ochi slăbiți, simfonia de colori și lumină. Trecând fără habar din iarnă în vară, amăgit de bucurii scurte, am pierdut iluzii prețioase, ca să ajung de unde am plecat.

Obosit de drum, mă întorc cu gândul către locul meu natal, să mai cuprind odată cu mintea, tot ce mi-a fost drag, când nu gustasem încă din pomul cunoștinței: casa în care am deschis ochii, ograda cu romaniță mirositoare, apusul soarelui care aurea coama dealurilor și mai păstra o sprânceană de lumină, când bunicuța mă trimetea la culcare.

Bunica e cea dintâi icoană din trecutul meu.

O văd slăbită, ridicată pe perne, cu gura strâmbă, cu chipul de ceară.

Cum mă deșteptam, dacă mă îmbrăca învrăjbită în odaia abia luminată de zorile sărace ce luptau să intre prin ferestrele înghețate, lipite cu hârtie pe la încheieturi. Apoi mă freca fără pic de omenie, cu un colț de prosop muiat în apă, exasperată de îndărătnicia scâncetului meu, pentru un obicei, care, se vedea bine, îi inspirase și ei numai ură.

Ca într'un film ce se desfășoară, văd cum femeia grăbită, mânioasă, ridică prostirea, înfoia pernele, bătându-le în palme, da cu mătura udă peste covorul ros până la urzeală de jocurile noastre, pe când eu așteptam, tremurând de frig, să pună lemne în sobă, să închidă ușa, să aprindă rășina care umplea odaia cu straturi de fum albăstrui, ce pluteau mirositoare în aer, înălțate până în bagdadie.

Dacă se așeza trudită pe scaun lângă sobă, căutând să mă ademenească să stau cuminte, să-i dau răgaz să se odihnească, strângându-mă fără scăpare, cu mâini uriașe, roșite de ger. Luptam zadarnic, dând cu picioarele, încercând fără putere să desfac pumnii de fier, până când izbucnind în urlete desperate, auzeam glasul istovit al bunicăi: « Dă drumul băietului, proasto !... Ce-ți pui mintea c'un plod... Șăzi, mămucă și te joacă... », zicea ea, suflând ca niște foale învechite, ștergându-se de nădușală, cu un tulpan boțit, ce-l ascundea sub pernă.

Potolit ca prin minune, alintându-mă ca un motan, îi sărutam mâna uscată ce mirosea a oțet. Apoi rămâneam să mă joc în odaie, cu un cărucior făcut din cutii rotunde de chibrituri, pândind

boabele de coarne mozolite și aruncate de bunica, din dulceața acrișoară cu care-și răcorea sufletul.

Dar într'o zi am plătit scump această ipocrizie.

— Mă miram eu, de ce ești mătăluță așa de cuminte, zise cărpindu-mă, țața Eliza... Ieși afară, măgarule!... Soi rău ce ești!... Catinco, ia dezbracă-l că amuș îi noapte...

Se făcea noapte, într'adevăr, și mi-era frică. Nu se aprinsese încă lampa. Geamurile, acoperite de flori măiestre, erau sclipitor luminate de văpaia jăratecului tras în gura sobei. Pe măsură ce se trecea focul, mobila din odaie, perdelele, hainele din cui, luau forme îngrozitoare, ce se apropiau strâmbându-se sau se depărtau de mine, subțiate, rânjind fără sgomot. Măța, aruncându-se cu ochi aprinși să prindă șoricelul ce rodea în taină, mă îngropă în pat de groază.

M'am trezit learcă de apă. Simțeam o foame cumplită și nu îndrăzneam să mă mișc. Incet, încet se făcu ziua. Un sgomot neobișnuit umplu casa. Ușile se deschideau la perete și se închiideau trântite în grabă, răcind odaia. Slugile intrau și ieșeau tăcute, ducând lighene și prostiri, târînd balia, purtând cu grijă să nu se opărească, oala cea mare involburată de aburi, în care fierbeau sarmalele în ziua morților.

De câte ori se deschidea ușa, întrezăream chipul bunicuței, care dormea acum întinsă pe masa de toate zilele, în rochie de mătase vișinie, ce se balona în cercuri, între capeluța legată pe sub fălci cu fionc de catifea neagră și papucii noi pe talpă. O lumânare strânsă în mâini de ceară ardea liniștit, înălțând la cer o sforicică de fum.

Fără să bag de seamă, casa se umplu de lume. Un om cu ciubote mari trecu smerit, lăsând în urma lui miros de pește și de mirodenii ce ardeau într'un ciob de strachină, iar din odaia bunicăi se auzea bolborosind, glasul lui popa Grecu și suspinele țaței Eliza.

În dimineața aceea, nu mi-a dat nimeni să mănânc și nu știu pentru ce, nu îndrăzneam să cer, nici să mă apropiu de surori, care veniseră dela pension și stăteau ofilite, cumiți, cu părul lîns, cu șorțuri negre, cu batistele la ochi. Mai târziu au venit dela școală, Vasilică și Coco, fratele cel mare, care mă cuceri îndată, prin felul cum svârli căciula de pe cap, fără s'o atingă cu mâna, tocmai pe dulap.

Apoi, o femeie străină, cu negel de-asupra buzei, mă înșfăcă cu degete îngălbenite de tutun, mă înveli într'un șal sineliu și mă urcă val-vârtej în sania ce aștepta la scară. Lângă mine se așezară, pocăite, surorile, în coada săniei se prinse Vasilică și lângă vizitiu Coco, care, luând hățurile din mâinele birjarului, pocni din bici, cum nu bănuiam că pocnește biciul. Caii, smucindu-se porniră în sunet vesel de clopoței, răsturnându-ne pe spate. N'aveam astâmpăr. Șalul de lână îmi mânca obrajii. Toate erau noi pentru mine: stradele, aparii peteciți cu donițele atârinate de gât și tarabele chităriilor acoperite cu pâini proaspete ce mă flămânzeau.

Dar plimbarea, pe care aș fi voit-o nesfârșită, se termină repede. Fără să mă lase din brațe, străina s'a dat jos și am intrat, după ce a tras clopotul dela ușă, în casa lui moșu Nicu, om scund, ursuz, cu mustața tunsă.

În odaie era cald și mirosea a tutun. Desfăcut din șal, ca din scutece, femeia m'a dus de mână într'un loc, unde părea că avem grabnică nevoie și apoi ne-am așezat la masă. Nu știu minte ce am mâncat, dar era tare bun. După masă m'am jucat cu niște poze, am adormit și nu mai știu nimic.

Tataia a murit fără să-l cunosc. Mamaia, femeie tânără, cocheta, s'a lăsat pradă plăcerilor ușoare, risipind o zestre — pe atunci considerabilă — de cinci mii de galbeni, cu o inconștiență, pe care bărbații o găseau adorabilă. Ieșeau în lume, el, înalt, în haine negre, cu guler larg, cravată îngustă, cum îl văd și azi în fotografie; ea, mărunță, plină de gropițe, în rochie de mătăasă azurie, cu trenă lungă, de care se țineau scai, junii de pe atunci.

După cum am auzit vorbindu-se, el o iubea mult, îi împlinea toate gusturile. Ținuse cu arendă vestita moșie Biczul, din județul Neamț. Aveau landou, fecior pe capră, o sumedenie de slugi aduse dela țară, fete în casă, dădace, bucătar, spălătoriță, argați, unii plătiți, alții luați de suflet, care dormeau la un loc, pe cuptor sau pe lângă vatră, iar vara, întinși pe rogojini, afară, cu mâna făcută căpătâi.

Dela o vreme, afacerile mergeau prost. Mamaia cheltuia mult. Intr'o bună zi, a plecat și nu s'a mai întors. Un an mai târziu,

după ce se despărțise, a murit tataia dintr'o bubă făcută la picior și de inimă rea, lăsând averea încurcată.

Noi copiii, patru fete și trei băieți, am fost crescuți de o soră a tataiei, țața Eliza, văduvă în putere, apreciată încă de ofițerii de artilerie, care-și struneau caii răsucindu-și mustața, când treceau pe la ferestrele noastre.

Țața Eliza, despărțită și ea, avea doi copii: o fată, Maria — noi îi ziceam Duduia — frumușică, alintată, și un băiat, Coca, prostuț, poreclit Garabet. Din cauza lor nu se mai măritase. Vina — ne-o repeta îndestul — nu era a ei: îi mâncasem tinerețile cu nebuniile noastre. Eu, cel mai mic din casă, nu i le cunoscusem niciodată. O văd și astăzi, Dumnezeu s'o ierte, cu ochi focoși cu nările largi, cu părul cănit, ondulat cu drotul, pieptănat cu cărare, cu sprâncenele încondeiate cu muc de lumânare arsă, stând înfăinată în fundul canapelei, fumând ca un turc țigări înfipte într'o spelcă îndoită în coadă de rândunică.

După moartea tataiei, moșu Nicu, epitropul nostru, sfătuindu-se cu surorile, a așezat fetele cele mari în pension la Humpel, să învețe, spunea el, franțuzește și la pian, să se poată mărita mai bine; iar pe Coco și pe Vasilică, poreclit « Târtanul », fiindcă se arăta foarte priceput, la Institutul Academic.

Acasă, am rămas numai eu — Jorjică — pentrucă eram mic și soră-mea Lența, mai mare cu un an decât mine.

Ne-am mutat din casele mari, ce țineam cu chirie în Iași peste drum de grădina Copoului, în altele mai mici așezate la marginea străzii Sărărie, numită astfel pentrucă pe aici se aprovizionau ciobanii cu sare, în trecere cu turmele de oi, călăuzite de măgărușul răpănos, încărcat cu desagi și trist, spre dealul Aroneanului.

Din cerdac, priveliștea era frumoasă. Țicăul se ridica pe coaste, cu căsuțe albe expuse ca la panoramă. Mai sus printre râpe galbene, pe unde puteau, soldați ruși, zdrențuiți, cu bărbi roșcate de apostoli, făceau exerciții snopiți în bătăi sau treceau cântând târăganat, cântece din care nu rețin decât refrenul: hai, hai, hai...

Spre seară, voinici cu părul inelat, umblând răsleți, arși de soare, cu pieptul lat, cu mundir fără nasturi, se opreau la porțile oamenilor, iar femeile, îngrămădindu-se înduioșate le dădeau, căinându-i, câte un dărăb de pâine, hârjonindu-se cu ei.

Casa noastră avea cinci camere. Una, a copiilor, în care dormeam eu cu soră-mea Lența și cu Coca, în crivățele din care ne ieșeau picioarele. Pe un pat de scânduri, lângă fereastră, cu mindir acoperit cu macat de cit decolorat, dormea dădaca, țărancă desculță, îmbrăcată în fustișoară albă, cu polcă verde, ce-i chinuia sânii.

Cu noi mai dormeau în vacanță și ceilalți frați, într'un crivat mare de fier, la care Coco ne înhăma legați cu sfori și cocoțat pe capra făcută din pernele de perete, ne silea șfichiindu-ne progresiv cu biciul, să tropăim pe loc, până când izbucneam în plâns, declarând că « nu mă mai joc ». Alături era odaia fetelor, în care dormeau surorile cele mari.

Țața Eliza nu mă prea iubea. În schimb, eram slăbiciunea, alintatul maicii Leonora, cealaltă soră a tataiei. Povestea ei e scurtă. Urâțică și sfioasă, cea mai mică între nouă copii, a fost dăruită, cum era obiceiul, lui Dumnezeu și așezată la mănăstirea Agafton.

Maica Leonora venea la noi în fiecare iarnă, să șadă până după Paști, aducând pe lângă o valiză cu schimburi, o ladă de scânduri, plină cu toate bunătățile: gavanoase cu povidlă, chitonaguri înflorite cu miez de nucă, săculețe cu vișine și coarne uscate, mere domnești, dulcețuri de trandafir și de cireși amare, șerbeturi de dracilă și de nufăr, peltea rubinie, șiraguri de hribi înșirați pe sfoară, în fine, chiupuri de unt topit și caș bătut la puțină.

În casă, țata Leonora lucra ciorapi, împletea cozonaci galbeni ce dădeau afară din oală, căuta în cărți și seara învăța să scrie, caligrafiind cu atenție, pe placa de piatră, slove mai mari decât era nevoie, ștergându-le ca noi copiii, cu scuipat. Dimineța, bătea mătânii în capod de pică, cu șalul în spinare, în fața iconostasului scos abia din întunec, de luminița slabă a candeliei ce pâlpaia galbenă, în vârful mucusorului de iască, aurind chipul sfinților.

În trecut, toate familiile cum se cade creșteau câte o copilă de șapte, opt ani, luată de suflet, pe care urmau, sub teamă de păcat, s'o mărite și s'o înzestreze « dacă va fi harnică și s'o purta bine ». Imbrăcată cu vechituri, hrănită cu te miri ce, fetișoara alerga încoace și încolo după cinci parale oțet, după o cutie de

chibrituri, favorizată de noroc când era trimisă din marginea târgului, s'aducă în zile de sărbătoare sau pe vreme rea, o birjă dela centru. O zăreai venind de departe, roșie de bucurie și de ispravă, în picioare, pe scara trăsurii. Cuminte, simțea că nu e de nasul ei să stea pe perne « că doar nu era cocoană ».

Maica Leonora aducea și ea dela mănăstire un sufletar. Rola era o hantiță molomană și liniștită, mai mare decât vârsta ei, cu ochii verzui, mici, pierduți în grăsimea obrazilor și, după părerea tuturor, nepomenit de leneșă. Trebuia să-i repeți în fiecare zi să spele scândurile, să frece tacâmurile, să care lemne, să bată covoarele, să măture curtea, ori să rânească zăpada. Rola umbla încet și mânca mult fasole cu mămăligă, cum se gătea pentru oameni în postul mare și, venind să dea dulceți musafirilor, cărneă nasul tuturor. Gonită cu indignare din ochii lumii, Rola pleca cutremurând obrazii, sticlele de pe dulapuri și cristalele lămpii din bagdadie. Dar așa cum era, țața Leonora o ocrotea fiindcă o crescuse de mică și dacă o bătea peste gură — în zadar de altfel — când o prindea mâncând cu degetul drojdiile din fundul ceștilor, tot ea îi da să lingă, când era în toane bune, lingurița cu care luase șerbet de smeură.

La masă avea loc prima ședință de educație a Rolei, cu a cărei creștere se ostenea din când în când, țața Eliza. După cafea, adunând cojile de pâine le puneă lângă un rest de mâncare pe farfurie și întinzând-o cu catadicseală se adresa fetei:

— Hai, du-te de mănâncă... Sărută mâna, proasto!... Și maicii Leonora... și duduii Olimpia... Dă pi ici, nu pi colo... Na, hai, fugi că ești proastă... Nu lua cu stânga, ți-am mai spus. Unde ți-s mințile?... Ia-o dela început...

— Iart-o, soro, se ruga timid maica Leonora.

— Les, dragă... El non pa dan la foré... Căci ca orice moldoveancă de familie, țața Eliza stâlcea franțuzeasca cu îndrăzneală. — Nu vreau să zică lumea, mărturisea ea jignită, c' o stat atâta vreme la mine și n' o învățat nimica.

Și scena începea din nou: « Vin' la mine, treci la maica Leonora »...

Rola pleca asudată, cu tava plină de ibrice, de pahare, de cești răsturnate, mergând anevoie în ghetete vechi, mari, încălțate pe

picioarul gol. Peste o clipă, un huruit de sticle sparte anunța de afară catastrofa.

— Bătu-te-ar Dumnezeu și Maica Domnului, striga țața Eliza, luând de martor tavanul, repezindu-se pe urma ei s'o buchisească... Ai să te măriți, când mi-oi vidè ceafa...

Pe nesimțite, zilele se scurtau. Pale de vânt ne înfrigurau, măturând colbul de pe stradă și frunzele moarte. Venea iarna. Primul foc ne strângea în jurul sobei. Lampa se aprindea de vreme, iar lumina ei se înălța treptat, strălucitoare, ca un răsărit de soare, până plesnea sticla.

— Proasto !... am să ți-o pun la socoteală.

Se făceau pregătiri de iernat, adunându-se sub ochii noștri minunați, lemne cărate cu carul, tăiate cu fereastră și crăpate, pentru opt lei stânjenu. Zarzavat de tot felul, varză care se pune la înăcrit cu ceremonialul cuvenit, în butoaie ce ni se păreau uriașe, carul cu drugi de aur pentru îngrășat curcanii, și după ce se strângeau toate ca pentru o cetate amenințată de încercuire, într'o bună dimineață, alergând desculț la fereastră, strigam surprins, scontând plăceri întrevăzute: Ninge !...

Ningea cu fulgi mari, înfloriți, soli de pace, ce se coborau parcă din bărbi cucernice de patriarhi. Ninsese și continua să ningă, acoperind curtea, hambarul, pomii, mahalaua toată, curățind aerul, înghețând ușor apa din cofa uitată afară, în cerdac, lângă ușă.

Venise iarna albă, cu omătul neprihănit, tăiat de sborul săniilor cu zurgălăi, cu perdele și canafuri, care ne lăsau cu gurile căscate în urma lor; iarna cu omătul moale, pufos, ce scârțâia, întărindu-se sub picioarele trecătorilor, care se îndreptau liniștiți, în ziua Bobotezei, spre oala cu sarmale și mămăliguță de aur.

Stăteam cu Lența la fereastră și ne împărțeam caii, ce treceau pe dinaintea ferestrelor: albi ai mei și roșii ai tăi. Joaca nu ținea mult. — « Marfă, mărunțișuri ! »... se auzea strigând din stradă. Mamaia se rezeza să bată în geam, să-i facă semne și ne strângeam roată în jurul lui Buium, privind cu ochii lacomi la bogățiile nepomenite ce scotea din sarcina purtată pe umeri, ca din sacul lui Moș Crăciun: cutii cu săpunuri colorate, sticle verzi, mirositoare, pânzeturi cu mărci aurite, macarale din care făceam cărucioare, muzicuțe, păpuși golașe de porțelan, spelci, ace, horbote

și câte alte minunății. După un ceas de scotocire și de tocmeală zadarnică, bietul om, supraveghindu-ne bănuitor, împacheta marfa ca pentru veșnicie, ne dăruia câte o cutie goală și, liniștit, cu pași de apostol, pleca, apărându-se de câini, să desfacă legătura peste drum, cu aceeași speranță înșelată...

Cine n'a văzut printre alte minuni ce ne aduce iarna, lanterna magică! Cine nu-și amintește cu un sentiment de melancolie, filmele ce se proiectau, în hazul nostru, pe pereții spoiți ca laptele: Hoțul care furase găscă friptă de Crăciun, urmărit de familia întregă înșirată după el, de jandarmul cu mustați uriașe, cu cisme mari, cu sabia scoasă; de păgubaș, cu sfeșnicul aprins, cu scufă de noapte, ținut de cămașă de nevestă-sa, uscată ca cele șapte vaci slabe și, în urma tuturor, o bucătăreasă enormă, înarmată cu un măturoi nemăsurat, care de regulă se abătea în capul stăpânei, la cel dintâi prilej de panică.

Cu primii fulgi de zăpadă, țața Eliza ne lega la gât săculețe de camfor, amestecat cu boabe de piper să ne ferească de boli, și apărea, închisă între ferestre, sticla cu untură de pește, pe care o luam ademeniți de felia de portocală ce ni se servea după ce înghițeam otrava.

Când țațele lipseau, dădaca ne spunea povești cu smei înaripați, înarmați cu paloșe de oțel, cu care retezau çapetele oamenilor, la rând ca pe niște verze, sau povestea sârboaiciei proaste, care plângea că mâța ar putea să doboare, în capul copilului legănat în covățică, lângă foc, drobul de sare ce se usca pe sobă.

Uneori se făcea clacă de desghiocat popușoi, la care se adunau mahalagiii. Slugile curățau chicotind între ele, iar noi luam ceai, pregătit cu sfințenie în ceainicul astupat cu dop de hârtie, pus între sobă, oblojit cu șaluri de lână, ca să nu se piardă căldura și aroma.

Vecinele se strângeau cu lucrul la noi, pentru că aveam sufragerie mare, așezată lângă poartă. Printre ele veneau mai des, coana Elencu și coana Mărioara, două surori, care îmbătrâneau alături, îngălbenindu-se ca niște gutui ce se usucă încetinel, pe dulap. Una, cănită, pieptănată frumos, văruiată până în albul ochilor, avea voce groasă și degetele pătate de tutun. Cealaltă, paralică, se târa schiloadă până la porțiță: șontâc, șontâc... să spioneze cu priviri fixe, cu gura strâmbă, trecătorii.

Căsuța lor, un antrețel ce despărțea două chiliuțe, ceruite, curate de nu mai aflau seamăn, era așezată lângă biserica Sfântul-Haralamb. În ogradă, pe lângă prispă, se prăjeau în soare, straturi de flori mirositoare, azi demodate: busuioc cu care împodobeau icoanele, săpunele, gura leului, vanilie și rezeda.

Coana Mărioara nu se măritase. Coana Elencu mai ținea și azi în gazdă, câte un tânăr sărac, cu părul mare, care făcea poezii și cânta din chitară. Coana Elencu era și ofițerul stării civile: știa ca pe răboj, spița neamului mahalagiilor, care când s'a născut, cine l-a botezat, cu cine s'a însurat, câți copii a avut, ce zestre a luat, când în fine și-a dat sufletul în mâinile lui popa Grecu. Pe lângă asta, avea o droaie de căței, albi, creți, cu ochii încondeiați, cenușiu, de lacrimi scurse, care mârâiau, lătrau, săreau pe divanuri, de pe scaune, ieșeau de sub paturi, tușeau, se înneceau strănutând într'o larmă asurzitoare; iar coana Elencu îi dojenea frumos, fără să se turbure:

— Fii cuminte, Bombonel... Așa faci? Să știi că mă supăr... Fetița, du-te mămucă la copiii tăi... Azorică, stai frumos...

Coana Elencu era neprețuită. Făcea dulceață minunată, dădea cu cărțile, după ce le menea oftând tărășor, murmurând misterios, bătând de buze cartea trasă de cucoane cu mâna stângă, cunoștea fel de fel de leacuri și descântece. Ea ne freca de gălci, suflând împrăștiat pentru « ducă-se pe pustii », descânta fetelor bune de măritat, când erau deochiate. Ea a lecuit — trebuie s'o spun — pe Rola, care era slabă de mijloc, învățând-o să sară peste foc de gunoaie, după ce o bătea la spate cu mătura aprinsă și să se ducă, când s'o lumina, la biserică, până nu intră nimeni, să se închine, să bată trei rânduri de câte trei mătâni, în fața altarului, la Maica Precista, la Domnul Cristos, la Sfântul-Neculai și trei rânduri de câte nouă mătâni în mijlocul bisericii, pentru cei patruzeci de mucenici, strigând cu glas tare: « Bună dimineața, eu... ».

Prinsesem vorbele coanei Elencu și, sculat de dimineață, după o noapte în care n'am visat decât raiul și îngeri, m'am luat tiptil după Rola, împreună cu Gheorghîță, băiatul bucătarului. Curioși să vedem ce are să se întâmple, ne-am ascuns, mergând în vârful degetelor, după cristelnița de aramă, în care se botezau copiii.

Rola se închina cu evlavie, făcând cruci întregi, dela frunte până la buric, se pleca bătând mătânii cu fruntea umilită și strigă cu voce străină, plină de emoție și de nădejde:

« Bună dimineața, eu . . . ».

— Nu ți-e rușine, am strigat eu de după cristelnița.

Dar muștrat de figura severă, încrucișată, a unui sfânt care mă privea în față, am fugit într'un suflet, chinuit de remușcare, urmărit de Rola și de un huruit asurzitor.

Răsturnasem cristelnița.

Acasă, am mâncat pentru întâia oară dela maica Leonora, o bătaie bună. Nu m'a durut prea tare, dar mi-a fost ciudă că m'a ținut cu capul între picioare, Rola.

N'o pot uita. Cum se lumina de ziuă, apărea tușind din băierile inimii, cu pulpele goale, cu tulpanul pe ochi, cu brațul încărcat de lemne, scoasă la iveală ca un sfert de lună de văpaia jăratecului din cățue. Descărca lemnele năruindu-le fără habar de sgomot, așeza cărbunii pe un boț de hârtie, luminând deodată casa, și adormea lângă focul stins. Când ne trezeam, îi săream în spinare și ea continua să doarmă, doborându-ne pe rând, în răsete ce nu se potoleau, fără intervenția miraculoasă a sfântului Neculai din cui, mânuit orbește de țața Eliza — mamaia, cum îi spuneam eu — care apărea răzbunătoare în pragul ușii, cu părul în paiote, în capoțel subțire sau în fustă de flanelă, după sezon.

Trecuse vreme de când era la maica Leonora. Rola se făcuse mare. Avea un păr negru, bogat ca o coadă de cal și o putere de bivol. Ridica singură pianul când se ceruia în salon, ca să potrivească covorul, și ea singură venea de hac lui Ion bucătarul, care era furios când se îmbăta și răcnea învărtind toporul deasupra capului: *Haron, bulion de cuion*, învățat dela cine știe ce boier franțuzit și care, abia azi îmi dau seamă, însemna probabil vestita sfidare a Francezilor: « Allons, bougres de c . . . », adică pe românește: In lături, păcătoșilor.

De câteva zile, venise la Iași o trupă de actori despre care se dusesse vestea. Țața Eliza apăru la masă în capod, coafată cu artă de un neamț miop și chel, căruia noi îi înfundam galoșii cu hârtie.

— Sunt gata, numai să-mi pun rochia . . . Hai și tu, zise ea în glumă, maicii Leonora.

— Doamne, țață, cum ai crede una ca asta !

— Ei, ce-ar fi dac'ai veni și tu ?

— Vai, fugi, nici nu pomeni.

— Hai, zău...

— Doamne ferește, se miră închinându-se maica Leonora, de teamă să nu cadă în ispită.

Un tropăit de om ce se scutura de zăpadă, o tuse cunoscută, ne vesti pe moșu Nicu, epítropul nostru, sgârcit nevoie mare, căruia îi plăcea grozav să-și necăjească surorile, pe care le socotea fără minte. Intrând, lepădă galoșii la ușă, așezându-i cu îngrijire unul lângă altul, pături tacticos șuba și, răsucind o țigară de tutun amestecat cu foi de nuc, pentru aromă, întrebă ca de obicei, trimițând pe nas două coloane groase de fum cenușiu, ce se învolburau în aer :

— Ei, ce mai tura-vura, ham-babadam ?

— Ce să fie, bădie, nu vra Leonora să meargă la teatru și pace.

— I-auzi bădiță, spune și mata dacă are vreo noimă.

— Ai mai fost tu la comedie?... întrebă moșu Nicu, prin-zând semnul țafii Eliza.

— N'am fost bădiță, nici n'am voie... Unde s'a mai auzit o treabă ca asta?... Nu iartă canoanele...

— Ei, du-te și tu odată, să-ți faci idee de teatru.

— Vai, bădiță, tocmai mata... Vrai să mă caterisească ?

— Cine o să știe, proasto !

— Apăi că curată vorbă, are dreptate bădița, insinuă prefăcută, țafă Eliza.

— Du-te, țafă, du-te, începurăm noi.

— Doamne ferește și apără, protesta râzând fără voie, maica Leonora. Oare cum mi-o șdè mie cu comănac în cap, la teatru ?...

— Iți dau pălăria mea de catifè.

— Și rochie de unde ?

— Ți-o dau pe cea neagră.

— Du-te, du-te, mă rrog, țafă, du-te... țipam noi copiii dela masă.

— Irra !... Da mântuiți odată... Dați-mi bună pace... Ce, eu am bani de dat la teatru ?

Ca niciodată, prins în horă, nu știu prin ce minune, moșu Nicu ieșindu-și din fire, scăpă din gură: « Na-ți un galbăn să-ți plătești locul și să-ți iei și cofeturi ».

— Ei, de, oameni buni... Vă place?...

Și învinsă, bănuiesc acum, de dorul ascuns de a cunoaște ceva din lume, rosti ca un condamnat la moarte:

— Bine, bădiță, mata să-mi porți păcatul...

Apoi ridicându-se rușinată dela masă, trecu în odaia de alături, unde, căzând în genunchi, se rugă multă vreme la icoane.

Peste puțin, un chiot de veselie salută apariția maicii Leonora, care se ivi, sfioasă, în pragul sufrageriei, pierdută într'o rochie balonată, cu pene de ambasador la pălărie. Intr'un avânt nestăvililit o prinserăm în mijlocul nostru și sărind ca dracii ne învârteam în jurul ei, răcnind cât ne lua gura:

Măicuță cu pălărie
Dela noi din Sărărie.

Dar câteva palme împărțite de țața Eliza ne împrăștie ca pe niște pui de potârniche, pe unii cu lacrimile în ochi, pe alții chicotind de râs, pe fiecare cu partea lui.

— Haide, soro, că ne așteaptă birjarul...

— Nu-mi gălesc mașonul.

— Cată-l în garderob.

— L-am căutat.

— In șifonieră nu-i?

— Nu-i.

— Vezi, poate o fi în scrin.

— Nu-i, l-am căutat pist'tăt locul...

— Dacă-s proastă, să te iau cu mine, așa-mi trebuie... Ci hai, soro, odată!... Ce ți-i bun dac'om ajunge după ce s'a începe.

Plecară. Sania scârțâi, întorcându-se în loc pe zăpadă, și port parcă și astăzi în urechi, sunetul din ce în ce mai slab: cling, cling, cling, cling!... al zurgălăilor.

Eu mă culcam cu țața Leonora. Când se întoarseră dela teatru, după ce se dezbrăcară, au căutat mașonul toată noaptea.

— Ești sigură, soro, c'ai venit cu el?...

— Araca 'n di mine, țață, doar nu-s nebună...

— Ea l-o luat și pace...

— Oare?...

— Doamne, soro, proastă mai ești! Cum iei tu, cu atâta ușurință, credința omului.

— Da bine, țăță, eu am crescut-o... Ii leneșă, îi flămâncioasă, ce-i dreptul, dar ar fi pacat să spun, nu mi-o lipsit niciodată nimic.

— E s'o chemăm.

— Lasă pi mâine, țăță... Să ne culcăm, nu poate nici băetul să doarmă.

— Mie nu mi-i somn, țăță.

— Apăi te știm noi pe mătăluță, că n'ai astâmpăr...

Țăța Eliza trase odată, de nenumărate ori, la infinit, canaful dela clopotul ce spânzura deasupra patului său și Rola apăru, în fine, somnoroasă, fără ochi.

— Unde-i mașonul?... Să spui unde-i mașonul că te ia dracul... o întrebă, cărpind-o fără răgaz, țăța Eliza.

— Care mașău?

— Unde ai ascuns mașonul, tâlhărițo?

— Ce mașău?

— Mașonul... mașonul de astrakan... te faci că nu știi, răbufni mamaia, târnuind-o de păr prin odaie.

Eu încremenisem în pat cu genunchii la gură, revoltat și laș.

— Elizo, las'o, țăță...

— Nu... Să scoată mașonul, că-i scot ochii.

Rola recurgea în asemenea împrejurări la arma neputincioșilor. Se lăsă moale și de astădată și se făcu ghem. Loviturile date când cu pantoful, când cu pumnii descărnați ai țății Elizii ricoșau ca dintr'o pernă de cauciuc.

— Căutați-l în *ganirop*.

— Nu-i.

— În *sicriu*.

— Nu-i, reteza scurt la fiecare dată țăța Eliza, călare pe ea, întărind cu pumnul fiecare neștiință.

— Ia lasă-mă, duduică, vrei să mă omori? Arăca'n di mini, oameni buni!... Da cine o mai pomenit o treabă ca aiasta?...

Și scuturându-se de tigrul, ieși pe ușa masivă și liniștită ca un elefant, fără să fie atinsă de ceaslovul cu care țăța Eliza, albă ca varul, aruncase după dânsa, împrăștiind foile sfinte în toată casa

— Elizo! gemu maica Leonora îngrozită.

- Bate cineva la geam, anunțai eu cu spaimă.
 Incremenirăm toți trăgând cu urechea.
 — Cine-i?... întrebă cu sfiială maica Leonora.
 — Eu, săru' mâna.
 — Care eu?
 — Eu, Vasile, sergentul Vasile din pont.
 — Tu ești Vasile?
 — Eu, duduică... cin' să fie, că nu mă mișc din poarta matale.
 — Bravo ție, Vasile... Da la ce ai bătut în geam?
 — Cam ies scânteii multe... Mă tem că s'o aprins hogeacul...
 — Vai de mine!...

Și într'o clipă, toată casa fu în picioare, ușile la perete, țatele zăpăcite, fetele îngrămădite într'un colț, speriate, despletite, frumoșele și noi băieții cu durligele goale, încălțați fără ciorapi, ne uitam afară pe casă să vedem dacă s'a aprins, cum arde și mai ales dacă s'aud pompierii.

Numai Rola trezită ca prin minune, trecu prin antret într'o cămașă peticită, cu două cofe pline, cu tot alaiul după dânsa și urcând scara ce ducea la pod, pierdu cumpătul, se clătină ca un turn și căzu fără perdea, ceea ce mă făcu să exclam triumfător, în mijlocul panicei generale:

— Uite mașonul țaii Leonora!...

— Ptiu!... făcu biata maică, ferindu-mi capul, în timp ce țata Eliza râdea cu spasmuri:

— O, ho, ho, ho!... A, ha, ha, ha!... I, hi, hi, hi!...

Când ne-am retras, nu știu pentru ce eram rușinat, ca un hoț păcălit...

Nici nu s'aprinse nimic. Erau minciuni de-a lui Vasile. Se apropiau sărbătorile.

GH. BRĂESCU

Certatu-l-au cu moarte pre Logofăt. Apoi
I-au ridicat coconii și i-au trimis surgun.
Astfel în Hronic scrie, și-așa bătrânii spun,
Din leatul una mie și șapte sute doi.

Se hainise ci-că bătrânul Logofăt
Și-au ticluit cu Moscul iscodituri hiclene.
Și fără să mai cate la barba-i de omăt
Râvnea la buzduganul domniei moldovene.

Dar Voevodul ager și iute la mânie,
Scârbavnicii iscoade cum i-au fost dat de rost,
L-au prăbușit în țărnă din proasta lui trufie
Și stinsu-i-a și neamul, de parcă nici n'a fost.

AL. O. TEODOREANU

C O A N A M A R I A

Mă întâlneam poate pentru a cincea oară cu prietenul Țuțpoiou în vara aceea :

— Vii să-mi vezi expoziția ?

— Viu dragă, cum să nu viu !

— Neapărat !

— Dacă-ți spun ! Tot am un proces atunci la Constanța și'n treacăt mă abat și prin Galați. La prefectură ?

— La prefectură . . .

După o lună de zile îmi țin promisiunea și trec pe la Galați.

Cobor din tren la gară, în mulțimea înghesuită pe peron : unu și jumătate. Am încă patru ore și cincisprezece minute până să plece garnitura de Constanța. Destulă vreme să vizitez expoziția prietenului Țuțpoiou, despre care auzisem atâta vorbindu-se ! . .

Ies înapoia gării și-o iau la deal pe străzile cunoscute, cu geanta la subțioară, făcându-mi a doua oară socotelile : unu și jumătate . . . până la două expoziția e închisă. Unde stau până atunci ? . . A ! mă abat pe la Coana Maria, gazda mea de altădată, pe care n'am mai văzut-o dinaintea războiului. Tot am nevoie de puțin repaus și'n urmă, până la cinci și jumătate, vizitez și expoziția, mă întorc și la gară.

O iau înainte : Strada Eliade, piața, strada cu bisericuță albă . . . De aici nu mai e mult. Iată maghernița ovreiului cu jucării, cutia cu scrisori la colț și teiul ofilit din marginea trotuarului . . .

Când apuc la dreapta zăresc de departe pe Coana Maria, stând ca de obicei la stradă înaintea porții. Mă apropiu. O văd odată încremenind cu mâinile încrucișate, cu ochii țintă la mine :

— Cum te văd, maică! Dumneata ești?! De când n'ai venit pe la noi!...

Și după ce-mi întinde o mână slabă ca de schelet, punctată cu pistrui mărunți, pe care o sărut cu sfiiciune, bătrâna îmi deschide grabnic portița cu clanță, vopsită în roșu spălăciu:

— Poftim, maică, poftim!...

O iau înainte pe puntea de scânduri roase, așezate în lung până la ușa cu sticlă dela antreul bătrânei, urmat de legănarea ei încetă și greoaie.

În cale întâmpin aceeași gutui prăfuiți în dreptul ferestrelor, iar mai în fund aceeași boltă de viță cu poamă coarnă, susținută pe ramurile tinere ale unui pui de frasin.

Toate împrejur mi-aduc aminte întâmplări din vremea aceea când vuia curtea bătrânei de glasurile diferite ale tovarășilor mei de școală. Iată scările de piatră spălăcite și roase de ploie, pe care jucam țintarul în ceasuri libere. Iată grilajul care înconjoară straturile de flori, vopsit în albastru și baloanele de sticlă divers colorate, puse în capul bețelor, baloane pe care le ochiam, copiii neastâmpărați, cu pietricele ori de câte ori pleca bătrâna la biserică. Toate au rămas așa, aceleași, numai gazda mi se pare c'a mai slăbit și a mai pierdut din vioiciunea de altădată.

— Unde mai ești, maică, unde mai ești? o aud din urmă.

Și-i spun, așa din mers, că sunt departe, că n'am mai fost prin orașul ăsta dinaintea războiului.

— Așa-i, maică, n'ai mai fost! Așa-i!... Eu am îmbătrânit de tot. Am mai slăbit. Mă ajung anii!...

Intrăm în sălița mică dela față. Aceeași încăpere de acum șapte ani — o recunosc în întregime — cu aceeași mobilă sumară, cu aceleași așternuturi dungate de toate nuanțele, cu aceleași tablouri învechite, așezate prea sus și înnegrite de fum.

— Fă-te *comod*, maică! Fă-te *comod*! stăruie bătrâna într'un limbaj împrumutat. Pune geanta colo, pălăria dincolo!...

Dar ce-ai mai făcut de atâta vreme? Unde-ai fost? Unde-ai umblat? Unde?...

Și până să mai caut împrejur, până să mă aranjez ca lumea, să mă fac în fine comod, după spusa bătrânei — Coana Maria mă și descoase de toate cele: de sănătatea mea, a părinților, a rudelor, de traiul înstrăinat, de toată vremea asta petrecută departe, dus

de serviciul meu. Și văd după graba ei în vorbă, după ochii umeziți de lacrimi, câtă plăcere i-a făcut venirea mea pe neașteptate.

— Ia loc, maică! Ia loc, să-ți spun câte am mai pățit și cu războiul ăsta, de când ai plecat dumneata. Așa-i, că n'ai mai fost dela război încoace pe la noi. Ehe!...

Mă așez pe scaun în fața ei și nici nu bag de seamă când mă pomenesc ascultând o mulțime de pățanii din vremea aceasta de restriște:

— Uite, acum stau aici, că odaia am închiriat-o unui ofițer.

I-a plecat ordonanța în concediu de vreo săptămână. Dumnealui e dus de ieri la București. Poate să se întoarcă Duminică...

Ce-am mai pățit și cu războiul, Doamne! Mai crezut-am eu s'aud bombele șuerând ca niște dihăanii pe deasupra noastră?...

Știi că orașul a fost bombardat. Maică precistă! Imi vine să mă închin și astăzi. Auzeam odată huuu! un geamăt lung, înăbușit, ca din fundul pământului și ghiulele hșșș! pe deasupra caselor noastre de se spărgeau tocmai în deal la cimitir! Câteodată băteau în silozuri, de credeai că bat aici la colț.

D'apoi aeroplanelle! Plouau cu foc, domnule, nu altceva! Nu i-ar mai putezi ciolanele, cui le-a scornit! Că zice la Sfânta Scriptură c'au să vină păsări cu ciocul de fier și au să verse foc, și iacă au venit și le-am văzut! Cunoșteam bombele dela aeroplan după sunet. Auzeam piauuu!... buh!... înăbușit.

Și lumea fugi! în toate părțile, să-și scoată ochii.

— Vă era frică tare, Coană Marie? o întreb eu fără nici un rost.

— Iacă vorbă! Cum să nu-ți fie?! Bombele la doi pași, de-ți umplu ograda de schije!... A căzut, maică, aici în mijlocul străzii, de-a făcut o groapă, cât o casă. Am adunat o mulțime de sburători din ogradă — că împroșcase în toate părțile și-mi betejeau picioarele. C'apoi zicea chiriașa: — Ce le mai aduni, Coană Marie? — D'apoi lasă-le, zic, aicea, să fie de-o mărturie, că astea m'au băgat în sperieți. Și le-am suit în pod.

Ziceai să nu-ți fie frică?...

— Așa-i. Mai ales că nu aveți nici beciuri — adaog eu.

— Tea! — sare Coana Maria — ți-ai găsit! Așa!... Chiar să fi avut beci, nu călcam în el. Ferit-a Sfântul! Mai bine să mor în casa mea, în aer deschis, decât înăbușită.

Că-mi zicea proprietarul de vis-à-vis — ăsta de-i negustor de lemne: — Hai, cocoană în beci la mine, că stau de două zile cu familia!

Tea!... Lasă-mă în pace, domnule, să mor în casa mea.

— Hai, cocoană! — Nu mă dau în beci, să știu bine că mă duceți legată!

Și nu m'am dus și iaca n'am murit. M'a ferit Dumnezeu! Am rămas până la sfârșit să văd toate liftele. Toate liftele pământului le-am văzut cu hușumul ăsta: și Nemți și Arapi și *Catolnici* și Chineji. Toate liftele! Numai ce mă pomenesc într'o zi în ogradă cu un negru. Strig: Madam Pastia, aleargă! Vai de mine: ăsta ne mănâncă! Ăsta nu-i om. Il visez toată noaptea!... Chiriașa — Chiriașa — de! ea e fată cu pension și știe mai multe — zice: — Nu te speria, Coană Marie, ăsta-i Franțuz. Ce Franțuz, soro, nu vezi ce căpcăun negru-i? Atunci îmi explică Madam Pastia, că Franțujii sunt de două feluri: și albi și negri...

Așa, da!... Ei, după aceea am avut eu doi Franțuji negri în gazdă, de stătea fetele brutarului din colț toată ziua la mine — ziceau că să facă practică în conversație — dar îți era mai mare dragul de ei!...

Iaca așa, maică, a trecut urgia asta peste capul nostru.

Și Coana Maria termină istoria războiului într'un suspin lung, scuturând din umeri și trecându-și nervoasă mâinile cu pistrii pe deasupra ochilor.

Apoi tace. Pendulul ruginit din perete bate, arătând o oră de ședere. Caut în geantă și găsesc două gutui galbene și frumoase pe care i le dăruiesc:

— Coană Marie, gutui de care-ți aduceam altădată...

— Ea le primește cu'n zâmbet de bucurie. Stă în loc mult gândindu-se și cercetându-le cu ochii:

— Ce frumoase-s!... Mulțumesc! Am și eu gutuiul din față. Anul trecut a făcut multe. Anul ăsta ce să-ți spun? În primăvară acum stetea ciucur de flori. Zic: iar o să rodească săracul!... S'au făcut gutuile măricele, așa ca de mărimea unei alune. Mă uitam în toate diminețele la ele, cum steteau în pufușorul lor moale, ca niște gogoșlii. Chiriașa zice: — Să-mi dai și mie, Coană Marie, câteva la toamnă, să fac dulceață. — Bine, îi spun... Au trecut două zile la mijloc. Intr'o dimineață, atunci în primăvară, a dat

pe semne o răceală cu neguri și cu ploii. Ce să vezi? Le-am găsit măculiță, pe toate grămăjoare câte trei-patru la un loc, pe jos, așa cum le adunase vântul. Le-am strâns în poală, ciudită cum eram și-am alergat la chiriașă :

— Uite, Madam Pastia, au căzut în noaptea asta toate gutuile!...

— Vai de mine! Cum se poate! — De! Numai te uită! Și ce drăgălașe erau! Și ce pufușor moale catifelat aveau!

A luat și ea câteva în mână și am venit amândouă să căutăm de-a mai rămas vreuna. Aș! N'am mai găsit una de leac măcar! Spun : — Iaca așa, Madam Pastia, îl mai țin degeaba! A plecat și ea supărată. Zice : — Dacă s'au mălurit, ce să faci?...

Nu m'am mai interesat de asta toată vara. Acum în toamnă, hei! târziu după ziua Crucii, nu știu ce căutam la strașină și dau cu ochii peste două gutui galbene, cum îi ceara.

Am și alergat după Madam Pastia : — Știi una? Tot au mai rămas două gutui în pom. Ea de colo : — Vezi? Nu-ți spuneam eu, că trebuie să mai fie vreuna?...

Pui scara în dreptul ferestrelor să le iau — că de jos nu le ajungeam. Aplec ramura. Când colo ce să vezi Dumneata? Pe o cren-guță deasupra tablei, mai iată o gutue : în total trei. Bucuria mea n'a fost proastă. Am dat chiriașei una, am mai rămas și eu cu două...

Și Coana Maria se ridică de pe scaun și pune gutuile în dulap. Pendula bate trei. Mă ridic și eu, gândindu-mă că-i timpul de plecare.

— Ei, Coană Marie, mă duc și eu. Dar nici n'apuc să isprăvesc :

— Vai de mine! Dar se poate? se întoarce bătrâna supărată.

— Coană Marie, am un interes mare : vreau să văd o expoziție. Cine știe când mai trec pe aici?

— Bine, te duci și la expoziție, dar mai întâi să iei o cafeluță. Auzi colo, să pleci așa dela mine fără să iei nimic! Dar se poate?

Și fără să mai aștepte ceva, Coana Maria iese afară plescâind din papuci și se întoarce repede cu'n braț de surcele.

— Stai jos maică!... Ea se așează în fața plitei să facă focul.

Vai de mine : era să pleci așa! Auzi? N'am cele bunătăți să-ți dau, dar o cafeluță acolo, să fii cât de sărac! Ce Dumnezeu!...

Acum, la mine, știi: altădată erau de toate. Aveam pe ce pune mâna. Avea parcă toată lumea. Azi? S'au scumpit și lemne și făină și zarzavat și tot.

Am fost în piață să cumpăr ceva. Unde te poți apropia de scump!

După ce s'aprinde focul, se pornește în sobă un duduie mărunț. Bătrâna tace din nou. Urmează așa un răstimp de liniște în care ne gândim fiecare la câte ceva.

Deodată ne rupe visarea un lătrat subțire de câțel: hreau! hreau! ca două lovituri stridente într'o tinichea nouă.

Tresar. Bătrâna se ridică încet de pe scaun potrivindu-și papucii: — Trebuie să fi venind chiriașa.

Când deschide ușa, un câțel roșiatic dă buzna înăuntru.

— Ptiu! Bată-te cioara, să te bată! Iar m'ai înșelat... Iaca așa are obicei: când să intre înăuntru latră hoțul așa în văzduh, și eu sar numaidecât... Mă Bonbonică, șarlatanule!...

Știi e urmașul lui Bobică, acela pe care l-au găsit băieții prins în capcana de șoareci în magazie. Cum sta sărăcuțul cu laba între lamele fierului, parcă-l văd și acum!... A murit iarna trecută. Se vede că i-au dat aștia de-alături ceva, că se ducea pe acolo. A rămas șmecherul ăsta dela Adela chiriașei.

Aveam pe atunci Franțujiu în gazdă — c'apoi ei i-au dat numele ăsta « Bonbon! ». Eu îi zic Bonbonică șarlatanul...

Și Coana Maria ia pe Bonbonică șarlatanul, care a rămas așa prostit deoparte, privindu-ne când pe unul, când pe altul și face numaidecât cu dânsul o mulțime de scamatorii: sluj, sărituri peste mâinile colac, rostogoliri peste cap, « taie-taie », « bonjur » și alte năzdrăvăanii.

— Fă mumos, maică, să te vadă domnul! Fă mumos!...

* * *

Am rămas la Coana Maria atunci patru ore încheiate.

A venit și cafeaua. Asta a fost un prilej mai mult să se lungească vizita. Mi-a vorbit câte în lună și'n stele: de nevoile vremii, ale gospodăriei, de greutatea țării, de alegeri, de partide, de vot universal!... A pus la cale toate țările de pe glob. Avea ea, ce avea, cu Nemții.

— Vezi, Domnule, cum se întoarce roata? Ceteam în gazetă, când Nemții erau învingători: «ia să vedem ce-o să faceți voi cu Dumnezeuul vostru?». Pesemne ei au alt Dumnezeu. Insfârșit, iată ce-a făcut Dumnezeuul nostru. Nemții brrr!... Cine mai credea una ca asta despre dânșii? Vorba veche: urma alege. Tot Dumnezeuul nostru mai tare!...

Apoi a trecut din nou să se plângă de scumpetea traiului, a mălaiului, de lipsa cărbunilor, de boala găinilor, din care i-au murit până acum patru și i-au rămas numai două:

— Să vii, măiculiță, să-ți arăt două găini boghete, mai mare dragul!... De neînțelegerile cu chiriașa — că ea are contractul vechiu, dar vezi acum s'au mai scumpit chiriile — de certurile cu zarzavagii, cu precupeții; de toate neajunsurile astea mărunte, care i-au amărît sufletul și i-au scurtat viața de câțiva ani încoace.

Mai ales, Coana Maria e otrăvită până în fundul inimii de lumea asta, care merge din rău în mai rău — lumea care nu mai știe de Dumnezeu, de biserică, de rușine, de nimic.

— Auzi colo, azi mă întâlnesc în oraș cu o cunoștință a mea, femeie în vârstă, mă rog, măritată de acum cincisprezece ani, cu rochia scurtă și cu părul retezat. Ptiu! O bufniță, un ciuf, că nu știu cum să-i mai zic!... Nici bună ziua nu i-am dat.

S'a stricat lumea, maică. A venit iadul pe pământ nu altceva.

Că de asta ne-o fi pedepsit și Dumnezeu, de ne mor găinile și rațele și toate lighioanele, de nu mai avem nimic.

Să mergi, maică, să-ți arăt două găini boghete, o frumuseță!

Aveam șase. Patru au murit. D'apoi rațele: grase de nu le puteai ridica. Am mai rămas numai cu trei. Așa-i dacă nu vrea cel de sus!...

Când bate cinci și jumătate, nici nu știu cum îmi trag haina pe mine, îmi iau geanta, pălăria și ies.

— Rămâi sănătoasă, Coană Marie!

— Mergi sănătos, maică! Să mai vii!...

Și iese și ea să mă petreacă.

— Să mai vii, maică, uite am uitat să-ți spun: am avut în gazdă un așa... un cărturar. A stat două luni și a plecat.

Am dela el o mulțime de cărți în pod. Să vii să le vezi.

Să vezi și asta, maică... să vezi și sburăturile de obuz, că le-am adunat în pod... Să-ți arăt și...

Îmi iau rămas bun a doua oară în poartă și plec ulița în jos, grăbit, parcă m'ar alunga cineva din urmă.

Glasul Coanei Maria abia se mai aude când scapăt la colț:

— Să vii, maică, să vezi rațele... să vezi găinile boghete...

Mai poftim și vizitează expoziția lui Țuțpoi, când mai sunt zece minute până la plecarea trenului!...

Și totuși, nu știu de ce, îmi văd de drum fără nici o părere de rău.

GH. BUJOREANU

PEREGRINĂRI

SPRE ITALIA

Portile de fier
Se deschid spre cer
Și locomotiva
Urcă împotriva
Apei: scăpărări
Mângâie 'n răspăr
Valurile 'n aburi.
Și mașina 'n jghiaburi
Ceața 'n munte urcă
— Fân purtat în furcă —
Trage prin viroage
Doage, hodoroage.
Svârle 'n soare-apune
Norii de cărbune;
Smulge din tunele
Cozile de stele.
Și soldații 'n cor
Cântă 'n coridor
Cântece de dor.

*

Trecem în galop
Hopuri de hârtop
Mai departe, mai !
Dă-le bici la cai,

Vizitiu ! Să-i ții
 Tot spre miază-zi
 — Peste 'mpărății —
 Strună ! Nu lua seama
 Că te-oprește vama.
 Unde-o fi hotare
 Să gonești mai tare !

*

Soarele 'n câmpii
 Scoate jucării
 Noi, ca din cutii:
 Campanilă, dom,
 Casă lângă pom,
 Câine lângă om,
 Iarbă pe pământ,
 Cruce pe mormânt . . .
 Trenul trece vânt !
 Marea ! Uite marea !
 Soarbe-i depărtarea !
 Albi, lămâii 'n floare,
 Joacă 'n sărbătoare.
 Uite 'n zori de zi
 Rufe pe frânghii !
 Case curioase.
 Domuri ! Campanile !
 Doamne ! Adu-ni-le !
 Toate pe-un fâraș !
 Gândul buclucaș
 Zarea s'o coboare
 Amenințătoare.
 Marea s'o ridice
 In bătăi de bice.
 Opintit din prund
 S'o trântescă 'n fund ! . . .

 Nu, zău, nu-mi strica
 Adriatica !

Soarele din plasă
Lasă-mi-l să iasă
Iarăși la iveală,
Jurluind beteală.
Vezi delfinii? Sparg
Diamante 'n larg...
Hai pescari isteți!
Trageți la lopeți!
S'au desprins de molo,
Fug de colo, colo,
Ridicate scuturi
Dalbe-aripi de fluturi...

ACTORUL DECLAMĂ

Fulgeră 'n creștete!
Tună! Oprește-te,
Doamne! Supune-te!
Nu ni-e de tunete.
Bate-un țigan
Fier sub ciocan;
Scapă din sapă
Jarul în apă;
Tae 'n vâpae
De ferăstrae.
Dar: In zadar ne
Seceră 'n carne.
Cât ne despică
Ne și ridică.
Inși-ne secere,
Suntem în trecere.
Suflete drepte
Suie pe trepte,
Duse în rai;
Suflete strâmbe
Supte-s de trâmbe,
In jărăgăi.

Astea ne predică
Popa 'n biserică !
Licăre 'n sfeșnice
Rugile, veșnice
De născociri
Vechi, de te miri.
Cum ? La hotar te-a
Părăsit moartea
Ca și viața ?
Asta ți-e fața ?
Și nici o creștere
Nu mai ai ? Meștere
Stăpânitor !
Nor călător !
Fă-te noroi :
Vino 'ntre noi
Încă odată !
Ia-ne o fată
Mare, ostatecă,
Doamne și poate că
Pruncul ce-o naște
Ne va cunoaște
Ca un Mesia
Nou, omenia
Adevărată.
Nu prea s'arată
Ce-i după moarte !
Fă-ne ici parte
De bucurii
Cât ne mai ții,
Doamne 'n putere !
Fă-ne plăcere
Cât se răsfăț
Floarea 'n viață !
Până ce mor
Curg din gălețile
Morții, viețile
Oamenilor.

Cine-i să spue
Unde se sue,
Unde coboară
Când e să moară,
Omul! Invinui
Că dintre vii nu-i
Nimeni să 'ndrume
Oamenii 'n lume!
Taina din oase le-a
Spus-o de-a 'ndoaselea
Sfânta Scriptură.
Unde e sgară?
Unde-i vecie?
Nimeni nu știe!
Știm doar pe-aproape
Jocul de sape.
Ce-o să ne 'ngroape...

EMIL RIEGLER

M I N U N E A

Și în seara asta Pârvu s'a întors acasă beat. Aseară la fel. Și alaltăieri seara. Întâi s'a oprit în poartă. A strigat-o pe Sevasta și, fiindcă nu i-a răspuns, a lovit cu piciorul câinele care îi ieșise înainte. A înjurat, crâșnind din dinții negri, cariați. Nu era stăpân pe cărare. I se părea strâmbă. Credea că merge drept. Călca pe straturi, pe flori. Era murdar pe haine; pantalonul la genunchi rupt.

Căzuse pe drum. L-au ridicat niște trecători. Unu-l văzuse, scuiase și trecuse înainte. Ridică, greu, capul să-l vadă, să nu-l uite, dar se lăsase întunericul și ploapele îi erau grele, ca de plumb... Dăduse drumul unei înjurături zdravene printre dinți; apoi uitase și era să adoarmă acolo, dacă nu l-ar fi smucit cineva de mână. L-a ajutat să se ridice în picioare, l-a sprijinit de gard și a plecat...

Nu știa cum a ajuns acasă. Nici aseară nu știuse, cum nu știa de câteva zile la rând. Odată căzuse în curte și adormise. S'a trezit, când a început să-l lingă câinele pe față. Il spurcase...

Din casă nu ieșea nimeni. Niciuna! Nici mama, nici fata. Erau surde. Și oarbe și surde. Mai ales cea bătrână, cățeaua. Lovi cu piciorul în ușa și izbi cu pumnii.

— Hei, n'auziți?

La fereastra din dreapta era lumină. Auzi ușa deschizându-se, apoi pași ușori și mâini pipăind zăvorul. Întârzia să deschidă; parcă înadins, să-i amâne odihna...

— Oarba, iar oarba, își zise nemulțumit.

Izbi a doua oară, mai tare. Zăvorul era tras și ușa ajunse de perete. Fata se dădu înapoi, repede, cu mâinile întinse;

se apăra; îi era frică să n'o lovească. Tremura. Trăsăturile încremenite ale chipului s'au lărgit; apoi s'au contractat... hidos.

Se dădu înapoi făcându-i loc să treacă.

În săliță nu era lampă; venea din camera vecină o fâșie palidă de lumină; mai mult jos, pe lăvicer. Fata îi asculta atentă mișcărilor. Aștepta să treacă, să se poată strecura afară. Voia s'o strige pe mama ei care era în vecini.

Pârvu sprijini palmele de-o parte și de alta, de ușori, răstignit. O privea printre genele strânse, cu ochi turburi de băutură; turbur la minte. Era înaltă Ana!... Trup desvoltat, crescut ca din apă. Sâni mari, apăseau greu pe bluza subțire; linii de piatră. Coapse largi... Mă-sa? o zdreanță... Dar rea și aprigă. O stăpânea el, dar greu; cu bătăi și lipsuri. Ana însă... O mai cântărise, dar fără îndrăzneală. Așa, cu pofte înlănțuite. Nu se apropiase niciodată de ea... o oarbă. Ii era milă de ea; frică de Dumnezeu.

Era copilul Sevastei, a femeii lui de-a doua. Știuse totdeauna acest lucru și nu i se păruse o vină... Acum însă Sevasta era vipera. Il atrăsese aici, departe de Adrian, copilul lui. O găsea pe Ana singură, fără apărare. Să se repeadă să-i sugă buzele; să-i frângă mijlocul sub el, numai ca să se răzbune. Așa... un chef. Când s'o întoarce mamă-sa...

Intârzia în prag. Ana se trăgea înapoi; dar, încă un pas și era peretele. Mai departe, în fund scaune, lăzi și iar o ușă; ușa dela bucătărie; bucătăria de jos, cu scară de șase trepte putrede. Mai căzuse... Se lovise rău.

Ii simțea privirile. Nu-l vedea. Dacă l-ar fi văzut s'ar fi strecurat pe lângă el, afară. Nu-i bănuia gândurile. Nu avea cum. Trup încă crud, fără fâgaș, nerodit. Dar nu era mama acasă. Ii era frică să n'o bată pe dânsa, așa, fără pricină. F fiindcă nu era mama acasă... Și ce era vinovată? În afară de bătăe nu-i era frică de nimic.

Pârvu făcu primul pas, înnăbușind-o cu miros de vin acru și tutun. Iși mușca buzele. Clocotea sângele într'însul. Intinse mâna și degetele mușcară cu sălbăticie sânul tare. Cum de nu plesnise coaja?... Ana țipase scurt, de durere, de groază sau... nici ea nu știa.

— Nu striga, mărâi Pârvu răgușit. Intinse mâna stângă, înapoi și închise ușa, fără să întoarcă și privirile. Pielea degetelor îi furnica. Rămăsese cu impresia fructului copt. Ii alunecase din mână cu svâcnirea peștelui viu. Sângele pulsa în el aprins. Uitase de Sevasta. Azi, nu întrebuse de ea, de nevasta lui, cum intrase pe ușă. Mai bine că nu era... Ana își cuprinse sânul în palma făcută căuș. O durea carnea înăuntru. Țipase. Nu înțelegea pentru ce-i făcuse asta! Se dădea înapoi cu pași mici, pipăind parcă locul pe care călca; să nu se împiedice, să cadă.

Pârvu o urmărea. Răsuflarea lui caldă, puturoasă, o ardea. Voia să strige și-i răgușise glasul. Dacă ar mai fi întins mâna, l-ar fi mușcat; l-ar fi rupt de mână, de față și ar fi scuipat bucată de carne jos...

Nu se auzea portița. Mama nu venea. Se turburau apele liniștilor dintr'însa. Încă un pas, doi. Se lovi de cufărul mare și marginea lui, de tablă veche, ruptă, îi sgârie adânc pielea. O duruse tare, dar n'a scăpat strigăt; doar un geamăt surd. Nu mai auzea mișcare și credea că n'o mai urmărea. Câinele!

Aseară și alaltăieri seară o bătuse pe mama, în fund, în bucătărie și ei, sus, i-a fost frică să coboare. Nici nu strigase. Nu mai avea răsuflare. Negurile dintr'însa deslănțuiră furtuni. Acum mama plecase. S'a dus anume la o vecină, să n'o găsească acasă banditul, s'o bată iar. Avea să vie după ce se va fi liniștit. Ii lăsase mâncare pe masă, în farfuri. Lampa mică, dată jos, să n'o lovească, să cadă, să se aprindă; altă nenorocire. De Ana nu avea grijă. De ea nu se legase niciodată. Ana gândea la fel. Nu știa să facă deosebirea între oameni răi și buni. Mai ales înainte... dar acum de când intrase streinul în casa lor...

Au trăit mai greu.

* * *

Au trăit mai greu. Mama lucra cu acul. O învățase și pe ea să împletească ciorapi de lână. Ii începea mama. Apoi lucra singură, pipăind lâna, andrelele... Aveau mai puțin, dar cu economie le ajungea. Erau mulțumite.

Tata murise anul trecut. Il înțepase o muscă. Moarte năprasnică. În două zile se sfârșise un om cât un munte... Mama plângea. Au dus-o și pe ea în fața sicriului. Nu vedea, nici nu

înțelegea. A pus mâna pe fața mortului; era rece, ghiață. S'au răsturnat într'însa negurile dese... valuri. N'a avut lacrimi. Gemea. Tata era omul bun, care-i mângâia obrazii și-i zicea Anișoara. Când lua leafa îi aducea toate bunătățile.

Ea se născuse cu întunerecul într'însa. Nu cunoștea lumina.

Ii povestea mama despre lume. Ea nu văzuse nimic întâmplându-se. Nici nu-și putea face închipuiri. Și viața ei o credea o poveste. Când își aducea aminte de mort, plângeau.

Intr'o zi, când răpăia ploaia în acoperișul casei, a venit streinul. Mama era bucuroasă. A râs mult și a pregătit mâncăruri alese. Când au rămas singure, dânsa i-a spus că-i un neam de aproape. A sfătuit-o să-i zică Nenea Pârvu. I-a zis. I-a zis și când a început să audă șoapte în camera vecină și străinul a rămas să locuiască la ei. Vorbă de rostul lui, aici, n'a adus niciodată. S'a obișnuit cu prezența lui în casă. Când Pârvu a bătut-o prima dată, Sevasta s'a culcat noaptea în camera Anei. N'a închis ochii nici una. Mama i-a spus printre lacrimi cine-i Nenea Pârvu.

Il chema Pârvu Enache și-l cunoscuse în tinerețe, cu douăzeci de ani în urmă. Legaseră prietenie, dar el n'avea nici un rost pe lume și nici nu-și căuta. Era leneș, n'avea grijă de nimic. Venise celălalt, tatăl Anei, și au căsătorit-o. Apoi s'a însurat și Pârvu. Auzise. Avea și un băiat. Adrian. Bolnav de piept, ca și mamă-sa, care n'a trăit mult după ce-i dăduse viață.

Intr'o zi Sevasta s'a trezit cu Pârvu în ușă. I-a părut bine. Cu Ana numai, prea-i era pustie viața. Pârvu s'a mutat la ei. Casă nouă...

Primise în urmă scrisoare că-i Adrian bolnav; bolnav mai rău ca altădată.

Venea beat în fiecare seară. Ura sănătatea nevestei, a Anei. Se răzbuna pe Sevasta. Ana oarbă și sănătoasă. Adrian bolnav. Nu le putea suferi. Le-a spus:

— Vă scot pe nas sănătatea.

Pârvu era funcționar la percepția orașului. Mânua bani mulți și oricum Sevastei îi era frică. Doar era bărbatul ei. Asta nu i-a spus Anei. O făcuseră mai pe ascuns ca toate. Să nu afle fata... i-a spus atunci lui Pârvu. Și acum în fiecare seară beat! De unde atâția bani?

Când o bătea îi dorea răul. Credea că nu l-ar fi plâns. Dar ultima bătaie, aseară! O stâlcise toată... Se urcase cu picioarele pe ea. Nebun. Striga cât putea:

— Voi huzuriți și Adrian al meu moare...

Nebun! Nebun adevărat. Părul sbârlit, lipit pe fruntea asudată; ochii roșii, gura strâmbă, cu bale pe barbă, curgând și pe reverul hainei...

Nu l-a mai așteptat. O lăsase numai pe Ana acasă.

De Ana nu se legase niciodată. Ii era frică de ea. Mai ales când îl fixa cu ochii ei stinși:

— De ce se uită Ana așa la mine?

— Se uită?! Nu te vede.

— Spune-i să întoarcă privirile...

— Nu pot. Cum să-i spun?

— Are niște priviri! Ce-ar fi să vadă... Nu-ți spune...

Sevasta își făcea cruce.

— Ce idee! Să vadă și să nu spuie...

Pârveu nu intrase niciodată în camera Anei. Ii repetase: îi era frică de privirile ei albe. Mama plângea. Fata nu știa nimic. Nu dorea apropierea nimănui. Nici a mamei de când l-a adus pe Nenea Pârveu în casă.

Iși închipuise că va veni iar beat și a închis ușa cu zăvorul. pe dinăuntru. Se gândise să nu-i dea drumul. Să-l lase să plece. Când a dat cu piciorul în ușă s'a temut să n'o spargă; să spargă și geamurile... Mama i-a spus să-l lase să intre. Să-i dea de mâncare și să-l culce.

Venea după dânsa. Acum se oprise. Ea era lângă ușa bucătăriei. Ușa era stricată. În loc de zăvor un cui mare. Căzuse jos. Așa se întâmpla totdeauna. Trebuia să se aplece să-l caute; să pipăe podeaua. Se putea să fi alunecat pe dedesubt, dincolo, în bucătărie și ușa rămăsese închisă; ușă grea, veche, abia o deschidea.

O durea carnea unde o pișcase.

Se auziră pași și vorbă în curte. Gura mamei... și încă... Cineva străin.

— Nu-mi scapi...

Amenințarea i s'a înfipt în creier ca un cui. Nu-mi scapi! Avea s'o roage pe mama s'o ducă de aici. Incordarea o obosise.

O dureau mâinile, picioarele. Mama avea să-i ceară să-i povestească ce se întâmplase. Nu, mai bine să nu-i spue nimic. Cum s'a dus tatăl ei, om bun, poate avea să se ducă și Nenea Pârveu. Nu i-ar fi atins fața rece.

— Nu te-ai culcat, se răsti Sevasta la el, intrând.

— Nu. Ce-ți pasă.

— Ce ai făcut până acum, că doar ai venit de mult?

— Treaba mea.... Nu dau nimănui cont.

— Hai, du-te la culcare.

Prietena ei rămase în urmă, să fugă la cea mai mică amenințare a bețivului. Pârveu intră în camera lui mormăind neînțeleș. Femeile intrară după dânsul.

Din fundul săliței Ana se apropie în vârful picioarelor și intră în camera ei. N'au văzut-o. Mai bine, căci ar fi întrebat-o ce caută aici. N'ar fi putut spune nimic. Ii era silă de dansa, de toți. N'ar putea povesti ce pășise. Poate și mama ei, — când țipa...

O durea carnea. Trupul greu, necopt, ardea.

Se furișă în așternut. Ii era frică de întrebări.

* * *

Zăvorul dela ușa de afară era tras. Ușa deschisă. Ușa dela camera ei închisă pe dinăuntru și mama plecase iar. Ii dăduse telegrama, care venise de mai bine de o oră, să i-o dea dansa. Era întuneric. Știa că în odaia lui nu-i aprinsă lampa. A luat-o pe cea din camera ei și a dus-o.

Pregătise toate, să nu-i mai iasă înainte când va veni, Să intre de-a-dreptul acolo. Să creadă că nu-i nimeni acasă. Ii spuse mama că telegrama aduce veste rea. Murise Adrian. Pârveu nu știa. După ce a rămas singură, pipăise hârtia de pe masă cu degete fine. Se bucurase răutăcios pentru durerea lui Pârveu. Ii părea rău pentru Adrian. El nu era vinovat.

Mama plecase cu niște lucru, spunând că se va întoarce mai târziu. Deschise iar ușa. Despături hârtia și o așeză pe masă, în camera lui, rezemată de vaza cu flori. S'o vadă cum va intra. Să nu-l mai vestească: a venit o telegramă...

Apoi s'a întors în camera ei și a tras zăvorul. Nu s'a culcat. Stătea lungită pe pat, ascultând fiecare șgomot. Nu știa cât era

ceasul. Ii auzea bătaia regulată, în colț pe noptieră și număra. Numărând, uita șirul. Reîncepea. Pentru noaptea dintr'însa nu avea nevoie de ceasornic. Trăia o noapte nesfârșită.

Se gândea la întâmplarea de ieri. De ce a rupt-o Pârvu? Iși cuprindea sânii în palmele făcute cupă. O mânca pielea, sfârcurile. Ieri o duruse. Carnea era tare ca piatra și fierbinte.

Murise Adrian. Oare și Adrian era ca Nenea Pârvu? Nu se putea. Era mai tânăr. De ce murise oare? Era mai bun desigur... Așa credea dânsa. Nu știa de ce. Poate fiindcă murise. Iși închipuia că numai oamenii buni mor. Cum murise tatăl ei...

A scârțâit porțița și a sărit jos. Gâfâia. Parcă fugise. Svâcnea inima dureros. Se sprijini cu amândouă mâinile de scaunul de alături. Trecu mai departe, lângă ușă. Se apropiau pași grei, nesiguri. Intâi pe scări apoi în ceardac. Aceeași lovitură în ușa care se isbi de perete. Pârvu vorbea singur, în săliță.

— Casă pustie. Muiere afurisită, niciodată acasă. Am să plec să muriți de foame. V'arăt eu...

Ana asculta cu urechea lipită de ușă. Ii era frică. Pârvu iar beat, așa cum prevăzuse. Noroc că a lăsat ușa deschisă. Altfel... Să plece, da, avea să plece. Drum bun! Să vie când l-o chema...

Oarba măsura cu auzul distanțele. Pârvu intrase alături. Ii vedea parcă luând telegrama, citind. Auzi foșnetul hârtiei brutalizate de mâini aspre; mâinile care au rupt-o și pe ea. Citea. Fata se bucura. Murise Adrian. Mai bine murea Pârvu. N'ar mai fi tras zăvorul. De morți și de strigoi nu se temea.

Din camera vecină porni un răget de fiară încolțită, care o îngrozi. Poate se înșelase. Nu țipase nimeni. Prea nu semăna a țipăt de om. Auzea câte odată în liniștea dintr'însa sgomote. Părerii. După cum uneori scăpărau în întunericul dens pete lucitoare, incendiindu-i nervii. Așa credea că este lumina de dincolo de ea; lumina de care auzise, dar pe care nu o văzuse niciodată.

Strigătul s'a repetat lung, sfâșietor.

— Adrian!...

Striga Pârvu, ca o fiară. La fel lovea și în mama ei.

— Și n'au venit să-mi spue... Sevasta! Ana!

O chema. Ce dorea dela dânsa? Parcă nu mai era beat. Ii auzea pașii în săliță, lângă ușa dela camera ei. Incepu să bată tare cu pumnii. N'a răspuns. S'a dat repede înapoi, speriată.

— Ana, deschide, n'auzi ! . . .

— Nu !

Strigătul ieși fără voie, trădându-i prezența.

— Deschide !

Cel de afară se izbi greu în ușă, cu tot trupul. Zăngăniră ferestrele. Strica ușă. Era pierdută. Durerea din piept reîncepu. Valurile de întuneric se răsturnau iarăși într'însa. Se materializau. O clătinau ca pe o barcă. Se clătina casa, pământul. Incremenise de spaimă.

Loviturile în ușă se repetau dese. Zăvorul sări, sărindu-i peste picior greu, lovind-o. A simțit numai smucitura barbară care-o aruncă jos, peste prag în sală. În cădere se lovi la cap. Se ridică să fugă, zăpăcită; nimeri în camera lui. El după ea, la spatele ei. Ii despărțea un pas. S'a întors să primească atacul în față. Se dădea înapoi. La spate masa. Putea să o răstoarne, să cadă iar.

— Acuma nu-mi scapi.

Vocea lui Pârvu tremura. Iar, ca aseară. Aseară venise mama. Dacă i-ar fi spus, n'ar fi lăsat-o singură și azi. O amenința. Nu mai era amenințare, ci răzbunare. Avea s'o bată și s'o rupă de carne.

Pârvu, urmărind-o, uitase de telegramă, de plecare. Avea iar în față trupul crud, mijlocul subțire, coapsele largi; sânul pe care l-a pișcat aseară. Nu-l uitase toată noaptea; nici ziua la birou. Se gândise că n'are să fie Sevasta acasă și se bucurase. Dacă ar fi fost, ar fi bătut-o. Ar fi alungat-o. Il rodea o presimțire neagră și băuse să-și facă curaj. Ana trebuia să fie a lui. Mama să știe și să tacă . . . S'o amenințe. Fusese așa cum gândise. Numai că dăduse și peste telegramă. Adrian mort. La asta nu se așteptase. Ele sănătoase . . . Nici n'au venit să-l cheme. Dușmani. Ana fugea. Intrase la el în cameră; în capcană. Râse hidos. Trase ușă. Perdelele erau trase. Nu venea nimeni. Ana rezema peretele, între ferestrele dinspre stradă. Era albă ca varul. El în fața ei, aplecat, încordat, gata să sară. Ii pândea mișcărilor s'o surprindă neatentă. Ii întâlni privirile albe. Albe și fixe. Il ardeau luminile clare, pupilele mari, dilatate de spaimă. Vede . . .

Pârvu ridică mâinile în fața ochilor să se apere parcă. Mușchii îi slăbiră. Silueta i se curbă și mai mult. Inchise ochii și gemu lingușitor:

— Ana... Anișoara...

Fata tresări. Numele ei! Numai cel mort o striga așa. Ridică brațele înainte, cu degetele resfirate. Pârvu o văzu așa; vedenie albă, venind spre el și se trase înapoi.

— Vede! strigă sugrumat, îngrozit. Ocoli masa, făcându-i loc să treacă. Tremura de spaimă. Ii urmărea pașii. Mergea drept, repede. O văzu trecând în camera ei. Se repezi și închise ușa. Să nu se întoarcă cumva... Trase zăvorul. Vârî telegrama în buzunar. Iși culese rufele și le aruncă în cufăr. Pleca. Se hotărîse. Nu se mai întorcea niciodată. Iși ceruse de mult mutarea; să fie lângă Adrian. Adrian murise. Avusese vorbă cu intendentul sanatorului să-i dea telegramă urgentă în caz grav.

Se întâmplase ce trebuia să se întâmple, dar prea degrabă.

Stinse lampa și ieși grăbit. Se pierdu ca o umbră în noaptea deasă, de păcură...

* * *

Trecuse mult de miezul nopții când s'a întors Sevasta. Casa era în întuneric. Apăsând clampa ușei, se deschise. Uitaseră ușa deschisă.

Căută chibriturile pe polița de de-asupra ferestrei de alături. Punea totdeauna o cutie acolo pentru când venea târziu acasă. O găsi și scăpără un chibrit; lumina a pătat întunericul, aruncând umbre curioase prin colțuri. Ușa dela odaia lui Pârvu era deschisă, dată de perete. Patul neatins. Așa cum îl pregătise. Poate nu venise încă...

Credea că are să-l găsească plecat. Să aibă câteva zile de liniște. Acum nu știa ce se întâmplase. Poate Pârvu primise scrisoare dela Adrian că-i mai bine, că ieșise din sanatoriu. Ar fi aflat că voise să scape de el...

Scrisese acum câteva zile unei prietene din București, descriindu-i iadul în care trăiește. O rugase să-i trimită o telegramă cam în felul acesta: vino urgent Adrian.

Ar mai fi scăpat câteva zile. Se gândise chiar să se mute în timpul lipsei lui în altă mahala a orașului, să nu-i mai dea de urmă. Nu-i mai trebuia.

Primise azi telegrama gravă. Veniți urgent, Adrian mort. Jos iscălit un nume necunoscut ei. Stănescu parcă...

Sița era în stare s'o încurce. Ea lua toate în glumă. Dacă Pârvu pleca și-l găsea pe Adrian viu ! Cheltuia bani. Poate avea pretenție să meargă și ea ! Nevasta lui. Mai știi. Ezitase să-i dea telegrama. Pe urmă se gândi că poate venea dela spital. Adrian poate chiar murise... In ce încurcătură intrase !

Lăsase telegrama Anei și plecase.

Acum era curioasă să știe ce se întâmplase în lipsa ei.

Ușa de afară era deschisă... la camera lui izbită de perete... patul nedesfăcut și liniștea asta !... Ii făcea rău. Scăpără al doilea chibrit și aprinse lampa. Totul era la loc. I se părea peste putință. Să nu fi venit ! Dacă telegrama era adevărată și plecase târziu... Il găsea pe Adrian îngropat. Cei dela spital nu știu multe. Nu așteaptă... Bani cheltuiți și ea vinovată.

De ce nu i-a dus telegrama la birou ?

Trecu în săliță cu lampa în mână. Ușa dela camera Anei era deschisă și zăvorul sărit. Ahea acum începea să-i fie cu adevărat frică.

— Ana ! strigă ea tare și se uită pe deasupra lămpii, în întunec.

— Ana ? Auzi ? Ești aici ?

Patul era desfăcut. Fata dormea. O smunci de brațul gol, aruncat peste plapomă. Voia să afle mai repede : a fost ? a plecat ?

Ana sări speriată, întinzând ca la atacul lui Pârvu brațele cu degetele resfirate spre dușmanul neașteptat, să-l sfâșie, să-l muște de față și-apoi să-i scuipe carnea ruptă jos.

— Ana !...

Acum glasul îi era rugător, a plâns și fata nu-l recunoscuse deodată. Se retrase lângă perete strângând plapoma peste goli-ciunea trupului trezit din odihnă. Ii era frică. O dureau orbitele. Ardea foc într'însele. Noaptea aceea veșnică începea să se coloreze. Intâi alb, pete mici, cretoase. Parcă-i stropise cineva peretele negru dintr'înșa cu var. Petele aveau mișcări circulare. Invârtindu-se, creșteau, se contopeau, formând una singură, mare albă. In mijlocul ei, se distingeau linii, forme. Iși auzi iar numele. Adormise greu. Aceeași vedenie ca adineaori ; cadrul ușii, lampa, un chip... Nu le văzuse niciodată. Fuseseră dincolo de întunericul dintr'înșa, acum erau dincoace.

— Mamă, tu ești ? !...

— Ana ce ai? De ce te uiți așa? Nu-i nimeni. Sunt eu, mama...

Ochii îi erau turburi. O usturau. Parcă-i turnase cenușă sub pleoape. Glasul îi tremura. Ii căzuse cămașa și a rămas goală. Ii era frig. Mama o mângâia.

— Am crezut că nu mai vii...

O dureau pleoapele. Se îndărătnicea să le ție deschise. Ii era frică să nu se închidă iar, cum s'au închis după plecarea lui Pârvu. Plânsese ca niciodată, cu lacrimi.

Ii povestea mamei printre sughituri de plâns. Sărise s'o bată, ca și aseară. O trântise la pământ. Apoi a lăsat-o. Nu știa de ce.

Ana se dădu jos din pat. Făcu un pas și era să cadă. Se stricase vedenia dintr'însa. O ceață deasă îi acoperea privirile. Tot mai deasă și iar întuneric. Iși vârî degetele în orbite. Le simți aspre. Se răsturnau iar planuri de întuneric înlăuntrul ei. Se materializau lovind-o ca niște talazuri uriașe. Se clătina. Se lăsă pe marginea patului. Gemea stins, dureros. O innăbușea noaptea revenită brusc. Noaptea grea înspăimântătoare.

— Ana, se face ziuă...

— Da...

Tresărise. Ar fi plâns și nu-i veneau lacrimile.

Mama vedea aceiași ochi albi cu priviri fixe și trăsăturile feței ascuțite, împietrite de o spaimă nestrigată. Măinile se odihneau albe, pe genunchii albi. Sânul drept ieșise din cămașă. Pe albul lui, o pată neagră, ca un ban vechi: mușcătura degetelor lui Pârvu...

MIHAIL ȘERBAN

JUSTIȚIA ÎN ANGLIA

1. Ca toate instituțiile poporului englez, Justiția reflectă aceeași creștere organică și aceeași evoluție istorică. Născută din necesitățile realității, această instituție s'a dezvoltat în răstimpul mai multor secole și a păstrat urmele unei adaptări treptate la condițiile și concepțiile societății.

Ceea ce determină caracterul complicat al Dreptului englez, este supraviețuirea trecutului în formele prezente de organizare juridică. Acest fapt imprimă Justiției în Anglia o notă de permanentă veche și îngreuiază înțelegerea ei de străini. Trecutul în Dreptul englez nu este preservat în formule imuabile, în așa fel ca să poată fi desprinse și reținute cu ușurință. El se găsește mai mult în manifestările legii, prin care se dezvăluie și se afirmă ca o forță vie în conștiința poporului. În astfel de manifestări, libere, în ciuda tradiției, intervin noi contribuții care, în armonie cu regulile consfințite prin uz, devin parte integrantă din normele valabile ale Justiției. Ce este nou și ce este vechi în ele nu se poate stabili cu precizie. Unele date sunt înregistrate, de sigur, de istoria Dreptului englez, dar ele nu reprezintă decât rezultatele la care s'a ajuns după o gestațiune îndelungată. Legătura între legea consfințită, fie prin uz fie în scris, de o parte, și procesul de formațiune în opinia publică a țării, de altă parte, este atât de strânsă, încât a considera una fără cealaltă înseamnă a ignora cu desăvârșire spiritul adevărat al Dreptului englez. Căci în Anglia nici o lege nu poate anticipa opinia publică.

Maxima care a predominat totdeauna în Dreptul englez este că legea trebuie găsită în recunoașterea Curților de Justiție. Astfel

legea devine o serie de reguli, administrate de autoritățile în care comunitatea Statului și a societății a delegat puterea ei ¹⁾).

Privite mai de aproape, legile în Anglia sunt în continuă readaptare la realitate. Legile se schimbă, fiind în funcție de « ceea ce are curs », cum înțelegeau vechii Greci noțiunea de νόμος. Așa se explică pentru ce în Anglia nu a existat niciodată acel spirit juridic, rigid și abstract de pe continent, moștenit dela Romani și care răpește mai totdeauna poporului înțelegerea legii. Intensa circulație a Dreptului nescris, până în zilele noastre și care formează majoritatea normelor juridice ale poporului englez, nu are altă explicare. Iar deasupra legilor scrise și nescrise, Englezii posedă un ascutit simț de judecată, deprins dintr'o lungă și statornică participare la administrația justiției.

În adevăr, încă din epoca anglo-saxonă, poporul englez era obișnuit să ia parte la judecarea semenilor. În tribunalele comitatului (*shir-gemote*), care se țineau de două ori pe an, și în tribunalele locale (*hundred-gemote*), care aveau loc în fiecare lună, poporul (oamenii liberi) participa la judecarea conflictelor între cetățenii comunității. Acest obicei pare să fi fost răspândit în triburile germanice, cum ne spune Tacit. În epoca normandă, sub regimul feudal și în timpul Evului Mediu, o asemenea participare devenea din ce în ce mai reală. Semnele unei conștiințe juridice dezvoltate în popor apăreau în *Magna Charta* (1215). Mult citatul articol 39 din acest document enunța principiul, că fiecare om liber trebuie să fie judecat numai după legea țării (*per legem terrae*). Tot acolo se puneau anumite limite puterii judecătorești a Coroanei, pentru asigurarea unei mai bune împărțiri a dreptății. Insuși principiul de a stabili judecata prin participarea semenilor e clar formulat, acel « *judicium parium* », care, ceva mai târziu, avea să se desvolte în instituția juraților.

Din această participare naștea în popor un interes real pentru Justiție. Conștiința, că o asemenea instituție este esențială pentru ordinea și buna stare a comunității, apărea la poporul englez mai de timpuriu decât la alte popoare moderne. Vigilența lui

¹⁾ Teoria era formulată de Hobbes în secolul al XVII-lea (*Leviathan*, Part. II-a, chap. 26), iar în secolul al XIX-lea, Austin îi dădea o dezvoltare sistematică (*Jurisprudence*, Lect. I).

în această privință era o urmare firească a educației politice, a intervenției lui directe în treburile locale, pentru care se simțea răspunzător. Aici se observă și influența binefăcătoare a sistemului de autoguvernare (*self-government*), atât de caracteristic în organizarea poporului englez.

Pentru Englez, legea este mai presus de orice și de oricine. Insuși Regelui, pe timpul când întrunea efectiv toate puterile în Stat, i se amintea că trebuie să se supună legii. Toate actele de împotrivire în contra Coroanei înainte de Revoluția din 1688, au fost provocate de acest simț legalist al poporului. Revendicarea drepturilor politice în Anglia a luat totdeauna naștere din conflictul unei violări a legii. Modul în care era formulat *Billul Drepturilor* din 1689 e caracteristic. Principiile de guvernare constituțională nu sunt întemeiate pe cine știe ce vorbe abstracte, ca « voința poporului » sau « dreptul natural al omului », ci sunt raportate direct la starea de fapt a societății, la legea ei, arătându-se ce era « ilegal » în condițiile de guvernare de până atunci ¹⁾. Adevărul este că legalismul poporului englez izvorăște dintr'un adânc simț de dreptate și ordine, dobândit din contactul cu realitatea organizată. Datorită acestui simț, legea ia totdeauna o formă concretă, iar lupta pentru înfăptuirea ei se desfășoară în condiții mai pașnice decât în alte țări. În locul revoluției poporul englez preferă reforma. Pentru el termenul « *revolution* » nu însemnează, ca la alte popoare, numai o izbucnire violentă de forțe fizice. O revoluție poate fi și o reformă radicală, adică o reformă care răstoarnă ordinea existentă pe cale de lege ²⁾.

Lipsa unui caracter abstract al legii, la poporul englez, se reflectă și în faptul că limba engleză, de altfel atât de bogată

¹⁾ Așa, prima propoziție din numitul Act, sună astfel: « *That the pretended power of suspending of laws, or the execution of laws, by regal authority, without consent of parliament, is illegal* ». Propozițiile următoare se termină cu același argument.

²⁾ Mi-aduc aminte, în această privință, nedumerirea pe care o exprima un eminent diplomat român, de altfel cunoscător al limbii engleze, la apariția unei cărți engleze despre reforma noastră agrară după război și în care se vorbea de « revoluția agrară » (*agrarian revolution*) în România. De fapt, expresiunea era proprie pentru autorul englez, fiindcă numita reformă transformase în mod atât de radical starea de drept a proprietății agricole la noi, încât putea fi numită o « revoluție ».

în vocabular, nu are un termen deosebit pentru noțiunea de « Drept », cum au alte popoare (*Droit, Recht, Diritto*). Pentru Englez nu există deosebire între « law » ca sistem și « law » ca lege, — obicei sau act înfăptuit de Parlament. În general, juriștii englezi vorbesc de « lege » (*law*), înțelegând întregul complex al legiurilor, pe când laicii vorbesc de « legi » (*laws*), raportându-se la diferitele legi ¹⁾).

Cu toată această lipsă de forme abstracte, Dreptul englez a avut interpretatori și jurisconșulți din cele mai îndepărtate timpuri. Așa, pentru a menționa numai pe cei mai iluștri, *Galnwill* în secolul al XII-lea, *Bracton* în secolul al XIII-lea, *Littleton* și *Fortescue* în secolul al XV-lea, *Coke* în secolul al XVII-lea și *Blackstone* în secolul al XVIII-lea, au lăsat opere de interpretare asupra legilor Angliei, din care și astăzi se inspiră juriștii englezi. Acest fapt era datorit, bine înțeles, necesității de a fixa anumite noțiuni și de a elucida cazurile, care făceau jurisprudență, atât de obișnuit într'o țară cu Dreptul în marea lui majoritate nescris ²⁾).

În sfârșit, apariția magistraților juriști, adică specialiști, încă din secolul al XIII-lea, trebuie relevată ca o notă caracteristică în istoria Justiției engleze. Într'un timp când pe continent oamenii cu o cultură juridică propriu zisă se întâlneau numai printre clerici, Anglia avea magistrați și avocați laici cu o asemenea pregătire. Acest fapt contribuia într'o largă măsură la întreținerea unei tradiții juridice, care impunea poporului și-i dădea încredere în instituția Justiției. Numărul relativ restrâns al apelurilor în Anglia își are în bună parte această explicație. Tot așa respectul cu care sunt priviți magistrații englezi, al căror prestigiu nu este desmințit nici în viața lor privată. E drept că nū în tot cursul istoriei, Anglia s'a bucurat de o magistratură pregătită și integră. Au fost timpuri, ca la începutul epocii normande sau pe vremea Stuartilor, când Justiția se afla sub

¹⁾ Cf. W. M. Geldart, *Elements of English Law* (revised by Sir William Holdsworth, London, 1933), pp. 9—10.

²⁾ *Maitland* pune ca dată a Dreptului englez articulat, ziua de 3 Septembrie 1189, când *Glanvill* termina lucrarea despre legile Angliei, devenită clasică pentru juriștii englezi. Iar înainte, în secolul al XI-lea, *Domesday Book* și alte acte păstrate până azi, arată vechimea Dreptului englez constituit: *The Collected Papers* (Cambridge, 1911), vol. I, p. 411 urm.

influența directă a puterii executive. Atunci Anglia a cunoscut corupția și degradarea Justiției. Magistrații, recrutați după criterii personale și dispoziția subiectivă a Regelui, își cumpărau locurile și se lăsau, la rândul lor, să fie mituiți sau influențați în hotărârile lor judecătorești ¹⁾. Dar în contra acestor abuzuri, care nu s'au statornicit niciodată, poporul englez a știut să reacționeze mai curând sau mai târziu.

Evoluția Dreptului englez e uneori împărțită în cinci epoci, după schimbările pe care le-a suferit în cursul timpului. Întâia epocă este asociată cu domnia lui Enric al II-lea, când Curtea Regelui se organizează și stabilește un Drept Comun pentru întregul Regat. A doua epocă datează din timpul lui Eduard I, supranumit « Justinianul englez » și Eduard al III-lea, când ia ființă Parlamentul și se formulează unele statute. În același de timp, se desvolta instituția Lordului Cancelar (astăzi Ministrul Justiției) și așa numita « Curte a Cancelariei » (*Chancery Court*). A treia epocă datează din timpul lui Enric al VIII-lea și Eduard al VI-lea, când are loc Reformația, prin care o parte din legile țării sunt scoase de sub autoritatea Dreptului Canonic. A patra epocă e cuprinsă de Războiul Civil și Revoluție (sec. XVII-lea), când dreptul exclusiv al Parlamentului de a face legi este definitiv stabilit. Iar a cincea epocă de schimbări datează din secolul al XIX-lea, când sub influența noilor condiții și concepții ale societății, o parte din vechile legi sunt părăsite și o serie de legi adaptate la cerințele timpului sunt trecute de Parlament ²⁾.

2. Dreptul englez este alcătuit din două categorii de legi: legea comună sau a obiceiului, ceea ce se înțelege prin « *common law* » și legea scrisă sau statutul, « *statute law* ». Legea nescrisă e mai vastă și mai substanțială decât legea scrisă, fiindcă o cuprinde pe aceasta. Legea statuară reprezintă de fapt numai o parte din normele după care se călăuzește Justiția în Anglia și presupune

¹⁾ *Francis Bacon*, în calitate de Lord Cancelar, fusese acuzat de mită. El mărturisea singur a fi primit numai plocoane dela justițiabili. Biografia lui observă că obiceiul de a primi asemenea daruri era răspândit atunci printre înalții funcționari ai Justiției.

²⁾ James Bryce, *Studies in History and Jurisprudence* (Oxford, 1901), vol. II, p. 344 urm.

totdeauna legea cutumiară. Căci legea scrisă ia naștere numai după ce obiceiurile și practicile, pe care le formulează, au pătruns adânc în conștiința poporului. Astfel legea scrisă nu face decât să înregistreze, în formă de cod, ceea ce societatea sancționează ca valabil. În acest sens, ea este un fel de adaos și întregire la legea obiceiului, la care se referă, și fără de care nu ar însemna nimic. De aici strânsa legătură ce există între « *common law* » și « *statute law* ».

Cele dintâi legi scrise, pe care le înregistrează istoria poporului englez, sunt legile Regelui Ethelbert (sec. al VI-lea), păstrate într'o copie făcută după Cucerirea Normandă și care consistă din nouăzeci de propoziții scurte, privind în deosebi taxele pe care trebuia să le plătească poporul față de Biserică sau în cazuri de greșeli comise față de semenii ¹⁾. Alte legi scrise nu se cunosc în epoca anglo-saxonă. Căci normele juridice din acest timp erau bazate aproape în întregime pe obicei.

Atât de puternic este Dreptul nescris în Anglia, încât cele mai fundamentale reguli de judecată nu au fost formulate nici până astăzi. Așa, nu există o lege scrisă, în care să se spună că un contract trebuie respectat sau că un om este obligat să-și plătească datoriile. Asemenea obligații sunt presupuse ca evidente, fără a fi nevoie de o raportare la un text. Din același motiv, aproape tot Dreptul penal englez se reazimă pe obicei.

Cu toate acestea, Anglia are o mulțime de legi scrise. Iar tendința generală este de a codifica dreptul obiceiului, pentru a facilita formularea sentințelor. Dreptul nescris nu este însă atât de vag încât să se preteze la orice interpretare. Două limite, destul de puternice, îngrădesc libertatea judecătorului. Mai întâi este simțul de dreptate, atât de treaz în popor, prin atingerea ce o are cu administrarea Justiției, cum am pomenit mai sus, făcându-l să controleze, pe calea opiniei publice, sentințele magistraților ²⁾. Apoi sunt colecțiile hotărârilor emise de Curți,

¹⁾ Maitland, *op. cit.*, vol. II, pp. 419—424 și, același, *The Constitutional History of England* (Cambridge, 1909), p. 2.

²⁾ Deși în Anglia legea oprește presei să comenteze modul cum a fost judecat un proces, totuși controlul publicului se exercită în asemenea cazuri prin vigilența oamenilor localnici, care urmăresc de aproape, fie în calitate de jurați, fie ca simpli spectatori, debaterile curților de justiție.

păstrate cu sfințenie încă din secolul al XIII-lea, de pe timpul lui Eduard I, sub numele de « *year-books* », și dela Enric al VIII-lea, sub numele de « *reports* ». Există vreo mie de volume cuprinzând un asemenea material, pe care le consultă magistrații și avocații pentru a se orienta asupra normelor de judecată după dreptul obiceiului ¹⁾).

Când se ivește însă conflict între legea scrisă și obicei, cea dintâi prevalează totdeauna. Cum în Anglia nu există nicio limită pentru actele Parlamentului, magistratul nu poate refuza să aplice asemenea legi. Se știe că în Statele-Unite un judecător poate să discute constituționalitatea unei legi trecută de Congres. Se pare că o asemenea libertate a existat și în Anglia în secolul al XVII-lea, când se susținea că sunt principii sancționate de obicei, care ar putea controla un act al Parlamentului ce vine în conflict cu ele ²⁾. Dar o asemenea concepție nu se putea încetățeni în Anglia, unde omnipotența Parlamentului era recunoscută ca un principiu fundamental în constituția țării.

În cazuri care nu sunt prevăzute nici de legea scrisă și nici de obicei, judecătorul poate să emită o sentință, care, la rândul ei, formează un precedent de utilizat în viitor. Multe din cazurile înregistrate în volumele amintite conțin asemenea decizii care au o valoare legală în curțile engleze.

Din cauza imensului material necodificat, stăpânirea legilor în Anglia este foarte greu de realizat. Mai întâi juristul trebuie să știe unde să caute cazuri similare în sentințele Curților, de multe ori vechi de câteva secole. Cu toată sistematizarea materialului și prevederea lui cu indice, găsirea unui precedent pentru cazuri rare este anevoioasă. Asemănarea poate fi numai parțială, iar cuprinderea cazului într'o formulă generală, pe care o dă cu precizie numai legea scrisă, lipsește. Apoi sunt cazuri care cad numai în parte sub prevederile legii obiceiului, iar în parte sub acelea ale unui statut. Stabilirea liniei între ce intră în obicei și ce cade sub legea scrisă, este de asemenea foarte delicată. În sfârșit, vine interpretarea, care trebuie observată în cursul procesului după anumite norme, considerate ca reguli de procedură.

¹⁾ Cf. Henri Lévy-Ullmann, *Le système juridique de l'Angleterre* (Paris, 1928), vol. I, p. 65.

²⁾ Geldart, *op. cit.*, p. 12.

În această privință se face o deosebire între principiul pe care decizia este bazată (*ratio decidendi*) și lucrurile care se spun incidental (*obiter dicta*), acestea fără forță concludentă pentru pronunțarea sentinței.

Evident, prin raportarea la hotărârile înaintașilor și prin formularea unei noi sentințe, în cazuri neprevăzute, fie de obicei, fie de statut, judecătorul englez se află în poziția de a crea o nouă lege. Chestiunea de a ști, dacă judecătorul face în adevăr legea, a primit în Anglia două răspunsuri. În concepția mai veche (Blackstone), judecătorul era privit că nu poate face legea, pentru că el nu face, chiar în cazuri unde se stabilește un precedent, decât să aplice principiile existente la o nouă categorie de fapte. Concepția mai nouă (dela Bentham, Austin și alții) consideră că judecătorul în adevăr creează legea, când dă o hotărâre nouă, care formează un precedent pentru cazuri similare în viitor ¹⁾. După juriștii moderni, ambele teorii se pot armoniza prin noțiunea de evoluție, necunoscută de autorii mai vechi, și pe baza căreia un lucru poate să se schimbe și totuși să rămână același. Astfel nu ar fi o contradicție între faptul că judecătorul se ține strict de legea obiceiului, când o aplică, și faptul că o creează, când pronunță o sentință nouă, neprevăzută de aceeași lege ²⁾.

Legea bazată pe cazuri (*Case Law*), înregistrate în cursul timpului și numai pe baza hotărârilor luate de Curți și în fața unor fapte necunoscute de obicei sau de legea scrisă, are unele merite, dar și unele defecte, pe care le recunosc înșiși juriștii englezi. Enumerăm argumentele, care s'au adus pro și contra, referindu-ne în deosebi la expunerea profesorului Geldard, a cărei scriere, mai sus citată, este cât se poate de clară în această privință. Avantajele sistemului « *Case Law* » sunt: certitudinea, posibilitatea de creștere și dezvoltare, bogăția regulilor de detaliu și caracterul practic al acestora.

În privința certitudinii, sistemul legii bazată pe cazuri precedente, oferă o siguranță în judecată. Faptul că anumite cazuri judecate sunt autoritate în materie, face foarte probabil că fiecare caz similar va fi decis în același fel. Poporul are încredere în

¹⁾ Cf. Henry Summer Maine, *Ancient Law* (new ed. London, 1890), p. 31

²⁾ Geldard, *op. cit.*, p. 26.

legea astfel formulată de judecător. Pentru mentalitatea Englezului, refractară la teorii abstracte, un asemenea mod de a privi lucrurile impune totdeauna. Este mai simplu, mai concret și mai practic.

În ceea ce privește posibilitatea de creștere și dezvoltare a legii, pe care o reprezintă sistemul « *Case Law* », ea este evidentă. Unde nu există limite puse de legea scrisă sau de obicei, noi reguli pot lua naștere din când în când, pentru a corespunde unor împrejurări neprevăzute, create de cerințele schimbătoare ale societății. Cred că în acest caz se reflectă mai mult decât oriunde ceea ce se poate numi pluralismul vieții sociale engleze. Cu simțul său practic, aplecat totdeauna spre realități, Englezul recunoaște că legea nu poate prevedea și cuprinde toate cazurile care se ivesc în relațiile oamenilor. Realitatea revărsându-se de asupra oricărei forme plăsmuită de om, e necesar a se lăsa judecătorului latitudinea de a crea noi reguli. Teama unui abuz este exclusă, când ne gândim că o asemenea latitudine nu depășește niciodată principiile consfințite de obicei sau de legea scrisă.

Bogăția regulilor, pe care o prezintă numitul sistem, constituie de asemenea un avantaj evident. Numărul mare de reguli oferă judecătorului un material variat, pe care să-și sprijine sentința. E mai multă șansă de obiectivitate în judecată, când cel care o pronunță are putința să se inspire din surse multiple și totdeauna referitoare la cazuri care au avut loc.

Caracterul practic al acestor reguli reiese din însuși modul, cum s'au produs. Asemenea reguli fiind rezultatul unor dificultăți, care s'au ivit în realitate, ele reprezintă necesitatea societății de a reacționa împotriva unei îngrădiri juridice. În alte cuvinte, ele înseamnă o experiență utilă și a cărei valoare practică nu poate fi ignorată.

Defectele sistemului « *Case Law* » sunt următoarele: rigiditatea, pericolul de a face distincții nelogice și complexitatea, pe care le oferă în aplicarea lui. În ceea ce privește rigiditatea, ea rezidă în faptul că, odată regula stabilită, chiar în mod greșit, e aproape imposibil pentru judecătorul englez să se abată dela ea. Forța obligatorie a precedentului constituie un obstacol în judecată. Latitudinea, de care vorbeam mai sus, dispăre în fața unui

precedent, care cuprinde un caz asemănător de judecat. Dacă precedentul a fost fals formulat (ceea ce nu este exclus), judecătorului nu-i rămâne libertatea să-l ignoreze. Această autoritate a precedentului merge în Anglia atât de departe, încât chiar când o Curte mai înaltă consideră decizia unui tribunal greșită în principiu prin ținerea de litera precedentului, refuză să o infirme, pe motivul că răul care ar decurge din nimicirea a ceea ce fiecare a privit până atunci ca bun stabilit, ar fi mai mare decât răul decurgând dintr'o decizie greșită. Aici obiceiul sfide logica și intră în linia tradiției societății engleze. Soluția, în asemenea cazuri, nu este decât a amenda obiceiul sau precedentul printr'un statut, care să evite lipsa. Multe legi ale Parlamentului au luat naștere din asemenea dificultăți, ca legea privitoare la vânzarea bunurilor din 1893 (*Sale of Goods Act*) sau seria de legi din 1926 cu privire la proprietate (*Property Acts*).

În ceea ce privește pericolul de a face distincții nelogice, el nu se întâlnește rareori. Judecătorul cel mai conștiincios poate greși sau aluneca alături în interpretare, ignorând cazurile precedente, în care se stabilea o regulă de judecată cuprinzând cazul ce i se prezintă spre a fi soluționat. Asemenea greșeli se ivesc de fapt din cauza enormului volum de material, din care se compune, cum am spus, legea obiceiului în Anglia. De aceea, al treilea defect al sistemului, complexitatea, constituie un mare dezavantaj în aplicarea legii nescrise ¹⁾.

În sfârșit, legea nescrisă se poate inspira uneori și din alte surse decât acelea menționate, ca de ex. din deciziile Curților din Irlanda, din Colonii sau din Statele-Unite, a căror legislație este bazată în mare parte pe Dreptul englez. Autoritatea lor nu este obligatorie, dar poate constitui puncte de inspirație pentru judecătorul englez. De aceeași natură este autoritatea diversilor comentatori englezi și a tratatelor de Drept, în care se discută legile Angliei.

3. Caracterul vast și vag al Dreptului Comun (*Common Law*), la care se adaugă imensul material de cazuri judecate, care fac jurisprudență (*Case Law*), a dat naștere la un mijloc

¹⁾ Geldart, *op. cit.*, p. 27—29.

de reajustare a deciziilor inadecvate necesităților timpului sau necuprinse de obicei. Un asemenea mijloc se găsește în așa numitul « drept de echitate » (*Equity Law*), care constă în anumite reguli destinate să amendeze lipsurile dreptului nescris. Regulile de echitate (*equity rules*) au forță legală și sunt respectate de toate Curțile de Justiție.

Dreptul de echitate, care nu este decât un supliment la legea obiceiului, pe care o corectează, se exercita până în 1875 de Curtea Cancelariei (*Court of Chancery*), considerată ca o Curte autonomă. Dela acea dată, ea a fost încorporată Curții Inalte de Justiție (*High Court of Justice*). Curtea Cancelariei a luat naștere în secolul al XIV-lea pe lângă administrația Lordului Cancelar. În ea se judecau cazurile, care fuseseră decise în celelalte Curți ale dreptului comun, dar a căror soluție nu părea satisfăcătoare imprecizațiilor. De asemenea se apela direct la această Curte în cazuri neprevăzute de legea comună.

Curtea Cancelariei se desvolta de fapt din sistemul delegației, pe care o dădea Regele, ca suprem cap al Justiției, consilierilor săi. Erau anumite chestiuni, în special cu privire la dreptul de proprietate, care nu-și găseau soluția în Curțile ordinare. Din acest motiv se crea un fel de « *Remedial Jurisdiction* », asemănător Dreptului Pretorian (*supplendi et corrigendi juris civilis causa*), după care Lordul Cancelar proceda în spirit de echitate și, prin secretarii săi, decidea asupra chestiunilor ¹⁾.

Relația între echitate și legea comună este foarte strânsă. Regulile uneia nu contrazic regulile celeilalte. Cu toate acestea, regulile echității produc de multe ori un efect opus legii obiceiului. Astfel, după legea comună nu există niciun alt mijloc de a ipoteca un bun decât de a-l ceda creditorului în deplină proprietate. Dar după dreptul de echitate există posibilitatea de a-l răscumpăra, permițând debitorului să rămână proprietar. Este ceea ce se numește « *an equity of redemption* » ²⁾. Din această cauză, chiar dacă dela 1875 regulile ambelor drepturi se aplică în aceleași Curți, ele rămân, totuși, părți distincte ale Dreptului

¹⁾ R. Gneist, *Das Englische Verwaltungsrecht* (2te Aufl. Berlin, 1867). Bd. I, p. 357 urm.

²⁾ Geldart, *op. cit.*, pp. 44—45.

englez și sunt dominate de principii deosebite. Ca și regulile Dreptului comun, regulile Dreptului de echitate se găsesc împrăștiate în diferitele decizii luate de judecători în cazuri soluționate după asemenea norme.

4. Curțile de Justiție în Anglia prezintă un caracter deosebit de ceea ce se înțelege prin acest nume în alte țări. Păstrarea atâtor elemente vechi în structura lor le face să aibe o înfățișare singulară. Cum am amintit mai sus, Anglia a avut o Justiție organizată înaintea altor țări moderne. Nu numai magistrați și avocați cu pregătire juridică apăreau în plin Ev Mediu, dar și un sistem încheșat de Curți se desvolta încă din secolul al XIII-lea. Legătura strânsă între Justiție și administrația locală a contribuit de sigur la o asemenea stare de lucruri. Apariția instituției juraților către sfârșitul secolului al XIII-lea și înființarea judecătorilor de pace în secolul următor, au fost două fapte hotărâtoare în statornicirea aceleiași legături ¹⁾. Prin jurați, poporul era chemat să vegheze singur la administrarea justiției, iar prin judecătorul de pace se inaugura acea fericită împreunare între atribuțiile juridice și cele administrative, pe care se reazimă, în ultima analiză, organizarea poporului englez.

La începutul secolului al XIII-lea, pe timpul lui Enric al III-lea, se găseau deja cristalizate cele trei Curți principale, care continuă și astăzi sub o formă sau alta: Curtea Băncii Regelui (*Court of King's Bench*), Curtea Desbaterilor Comune (*Court of Common Pleas*) și Curtea Tezaurului (*Court of Exchequer*). Toate aceste Curți de drept comun erau ale Regelui, adică ale puterii centrale, deosebindu-se în această privință de Curțile locale, cum erau tribunalele municipale (*Court Leet*), de comitate (*Counties*) și de ocoale (*Hundreds*). De asemenea ele se deosebeau de Curtea Cancelariei (*Court of Chancery*) și Curțile eclesiastice (*Ecclesiastical Courts*).

¹⁾ Asupra originii juraților, sunt autori care o pun încă pe timpul primilor locuitori ai Insulei. Cf. William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England* (9th ed. London, 1783), vol. III, p. 349. Totuși, se pare că judecata prin juriu nu apărea decât în timpul lui Eduard I și încă într'o formă sporadică. Cf. F. W. Maitland, *The Constitutional History of England* (Cambridge, 1909), p. 131 și p. 212 urm.

Asupra celor trei Curți de drept comun sta Lordul Cancelar, care, pe timpurile acelea, de fapt până la Reformație, nu era un jurist laic, ci un cleric, de obicei un episcop. Orice act scris în numele Regelui se făcea prin intermediul Cancelarului. Ordinele Regelui (*writs*) cu privire la chemarea unei persoane să apară în fața uneia din Curți, erau date din biroul Cancelarului, cum se mai practică și astăzi. De atunci Lordul Cancelar este socotit titularul Departamentului de Justiție.

Curtea Băncii Regelui era la început un colegiu alcătuit din patru sau cinci *justiciarii*, în care Regele putea să prezideze în persoană. În calitate de « *Curia coram Rege ubicumque fuerimus in Anglia* », această Curte trebuia să urmeze totdeauna persoana Regelui. De fapt însă ea avea un președinte efectiv, intitulat « *Capitalis Justiciarius ad Placita coram Rege tenenda* », un fel de urmaș al Marelui Judecător din epoca anglo-saxonă. Procesele care veneau în fața acestei Curți priveau toate violările de lege, dintre care însă unele mai mici puteau fi aduse și în fața judecătorului de pace. Din punctul de vedere al păstrării « păcii », cum se numea în Evul Mediu ordinea internă, judecătorii acestei Curți erau considerați ca reprezentând cele mai înalte atribuții. Ei erau de fapt supremii « *conservatores pacis* ». De aici și calitatea lor de a veghea la îndeplinirea obligațiilor din partea diferitelor corporații, care existau în societatea medievală. Curtea mai funcționa și ca instanță de apel pentru tribunalele inferioare în toate chestiunile, cu excepția acelor cu caracter financiar ¹⁾.

Curtea Desbaterilor Comune era la început un tribunal pentru procese civile, în care nu figura niciun drept al Regelui. Cum asemenea procese erau foarte numeroase, un statut al lui Eduard I stabilea că numai chestiunile ce trec suma de 40 shillingi pot fi tratate în această Curte, celelalte mai mărunte rămânând în sarcina tribunalelor locale.

Curtea Tezaurului era de fapt și un tribunal de finanțe, care judeca toate procesele iscate între cetățeni și autoritatea centrală în chestiuni de taxare. Jurisdicția acestei Curți era bazată pe dreptul de echitate. Ea a continuat până la 1841.

¹⁾ Gneist, *Englisches Verwaltungsrecht*, Bd. I, p. 337 urm. și Geldart, *Elem. of Engl. Law.*, p. 36.

În afară de aceste Curți ale Regelui, funcționau alte Curți, care judecau procese, fie după dreptul de echitate, cum era Curtea Cancelariei, fie procese mărunte, cum erau tribunalele locale. Pe când toate aceste Curți sufereau substanțiale modificări sau unele erau chiar desființate în cursul timpului, Curtea Cancelariei păstra o înfățișare mai mult sau mai puțin neschimbată. Am văzut care erau atribuțiile ei. La începutul secolului al XIX-lea i se adăogară trei judecători, numiți Vice-Cancelari, care dădeau activității ei oarecare amploare. Cancelarul se retrăgea de fapt dela ședințele care judecau în prima instanță, rezervându-și dreptul de a prezida Curtea de Apel a Cancelariei, care se înființa acum. Tot el prezida ședințele Camerei Lorzilor, al cărei « *Speaker* » a rămas până astăzi.

Legile din 1873 și 1875 (*Judicature Acts*) desființau atât vechile Curți de drept comun cât și Curtea Cancelariei, înființând altele, care păstrau însă unele atribuții tradiționale. Astfel lua naștere o înaltă Curte de Justiție (*High Court of Justice*), în care se judecă, atât după regulile dreptului comun cât și după regulile echității. Se specifică în deosebi (secțiunea 25 a numitei legi) că de câte ori se ivește conflict între regulile dreptului comun și acelea ale echității, acestea trebuie să prevaleze. Curtea are trei « diviziuni »: a Băncii Regelui (*King's Bench Division*), a Cancelariei (*Chancery Division*) și a Testamentelor, Divorțurilor și Amiralității (*Probate, Divorce and Admiralty Division*).

Divizia Băncii Regelui este prezidată de *Lord Chief Justice* și numără cincisprezece judecători, asistați uneori de un juriu special, al cărui rol e să fixeze cvantumul despăgubirilor în procese. Ea judecă în prima instanță procesele, care trec de competența tribunalelor inferioare, iar în apel procesele judecate de asemenea tribunale. Pe lângă aceste atribuții, această Curte mai judecă diferendele care se ivesc între contribuabili și fisc, precum și acelea între particulari și Stat. Ședințele se țin la Londra și în opt centre din provincie (de trei ori pe an).

Divizia Cancelariei numără șase judecători. În teorie, această Curte este prezidată de Lordul Cancelar, dar acesta a încetat, cum am pomenit, să-și exercite efectiv o asemenea atribuție. Curtea judecă procese de tutelă și tot ce privește lichidarea bunurilor.

Divizia Testamentelor, Divorțurilor și Admiralității are numai un președinte și un judecător. Jurisdicția acestei Curți este deosebită de aceea a celorlalte două Curți. Ea se dezvoltă mai mult sub influența legilor străine. Până în secolul al XIX-lea, o bună parte din procesele judecate de această Curte cădea în competența Curților eclesiastice. În trecut erau « *Probate Courts* » în fiecare diocesă, pe lângă Curțile prerogative ale celor doi Arhiepiscopi (Canterbury și York), care aveau aceeași jurisdicție. Procesele de testamente și proprietate ale persoanelor decedate, precum și acelea de divorț, aparțineau în mod exclusiv acestor Curți. Legea din 1857 lua însă această jurisdicție dela Curțile eclesiastice și o dădea unei *Probate Court* și unei *Divorce Court*. Aceași evoluție o parcurgea și Admiralitatea. În Evul Mediu erau o mulțime de Curți locale cu o jurisdicție maritimă și comercială, care judecau însă mai mult după norme internaționale. Dar cu timpul ele decad, din cauza intervenției Curților de Drept Comun, care-și extindeau jurisdicția și asupra chestiunilor comerciale și maritime. Astfel, ceea ce se înțelege astăzi în alte țări sub « Drept Comercial », face parte în Anglia din « *Common Law* ». Legea din 1857 stabilea că judecătorii celor două Curți (*Probate and Divorce*) pot figura și ca judecători pentru admiralitate. Iar legile din 1873 și 1875 contopeau cele trei Curți într'o singură Diviziune a Inaltei Curți de Justiție.

Jurisdicția de apel o exercită Curtea Supremă de Apel (*Supreme Court of Appeal*), cu sediul la Londra, alcătuită din Lordul Cancelar, Lordul *Chief Justice*, Președintele Diviziunii Testamentelor, Divorțului și Admiralității și așa numitul « *Master of the Rolls* » care, în Evul Mediu era un simplu arhivar, însărcinat să țină actele Curților, dar care, cu timpul, devenea unul din judecătorii importanți. Acești patru mari judecători sunt asistați de cinci alți judecători ai Inaltei Curți de Justiție (*Lords Justices*). Cu alte cuvinte, această Curte nu are judecători proprii.

Curtea supremă de apel rămâne însă Camera Lorzilor, a cărei jurisdicție a fost păstrată dela începutul Parlamentului. Deși, în mod principial, toți lorzii fac parte din acest tribunal, totuși, în ședințele de judecare a proceselor, nu participă decât Lordul Cancelar, șase așa numiți « *Lords of appeal in ordinary* » și membrii Camerei, care sunt juriști. Ședințele se țin dimineața,

încep cu o rugăciune și durează până la amiază, când se deschid ședințele ordinare ale Camerei. În sfârșit, mai există o Curte supremă de apel, numită « imperială », în care se judecă apelurile din Dominioane și India. Această Curte este de fapt un Comitet al Consiliului Privat (*Judicial Committee of the Privy Council*), alcătuit din Lordul Cancelar, șase *Lords of Appeal* și vechii judecători membri ai Consiliului.

5. Justiția criminală este exercitată în prima instanță de judecătorul de pace, care astăzi poate fi și o femeie. În provincie postul este neretrubuit, dar la Londra, unde procesele sunt numeroase, judecătorii de pace sunt salarizați. Aceștia sunt așa numiții « *stipendiary magistrates* », care poartă și numele de judecători de cartier sau « *Police Court magistrates* ». La Londra se află și o Curte Criminală Centrală (*Old Baley*), în care judecă Lordul Primar al Londrei, Lordul Cancelar, apoi orice fost Lord Cancelar (Ministru de Justiție), fost judecător al vreunei Curți Superioare, precum și judecătorii prezenți ai acestor Curți și așa numiții « *Aldermen* » (membrii Consiliului Corporației Londrei).

Judecătorul de pace judecă singur delictele simple de poliție, a căror pedeapsă nu trece de amenda de 20 shillingi sau închisoare de 14 zile. Pentru celelalte delictе, acuzatul e trimis în fața sesiunilor trimestriale ale Curților. Dar înainte, el trebuie să apară în fața unui juriu mare, alcătuit din 12 până la 23 persoane, desemnate de *sheriff*. Juriul acesta decide asupra punerii în acuzare. În caz afirmativ, acuzatul apare în fața unui al doilea juriu, alcătuit din cinci membri și asistați de judecători. Curtea cu jurați ține ședințe de trei sau patru ori pe an în fiecare centru de circuit. Astfel Anglia propriu zisă și Țara Galilor sunt împărțite în opt circuite.

Garanțiile pentru acuzat de a avea o dreaptă judecată, un « *fair trial* », sunt reale. Judecătorul englez îl consideră, până la terminarea procesului, ca pe un inocent și-l tratează în consecință. Acuzatul poate să recuze pe unii din jurații propuși. Înainte de pronunțarea sentinței, el are dreptul să vorbească și să facă observații. Când există bănuiala vreunei erori de judecată, atunci Curțile superioare sunt sezise sau chiar cer din proprie inițiativă

revizuirea procesului. Intr'un cuvânt, un acuzat în Anglia, oricât de gravă ar fi crima pentru care este tradus în fața Justiției, este tratat omenește. Din această cauză apelurile sunt foarte rare.

O Curte de apel criminală a fost înființată în 1908, prezidată de Lordul *Chief Justice* și cuprinzând opt judecători dela Curtea Băncii Regelui. Această Curte judecă în drept și fapt, putând să caseze sentința, să achite direct pe condamnat sau să-l trimeată în fața unui nou juriu. Deși mai tot Dreptul Penal englez se sprijină pe Dreptul Comun, regulile de echitate nu au fost niciodată aplicate în justiția criminală. Pe vremea când funcționa tribunalul excepțional *Star Chamber*, au fost create crime, care nu erau prevăzute de dreptul obiceiului, ca de ex.: încercarea de a comite o crimă, sperjurul, defăimarea (*libel*), care au rămas până astăzi. Pe lângă Dreptul Comun, mai sunt unele adaosuri de legi statuare, trecute de Parlament, pe care se sprijină justiția criminală. Tendința generală este spre codificarea sistematică a Dreptului Penal.

Obiceiul și legea scrisă împart crimele și delictele în două clase: « *indictable offences* », adică acelea care aduc cu ele producerea unui act de acuzare, și « *offences punishable on summary convictions* », adică delictes sau greșeli, care se pedepsesc în mod sumar. În cazurile din prima categorie, care cuprind trădarea (*treason*), feloniile (*felonies*) și cazuri grave de rea purtare (*misdeameanours*), acuzatul este tradus, cum am pomenit, în fața unui mare juriu, care stabilește dacă trebuie sau nu judecat. Un verdict negativ, ceea ce se numește în limbajul tehnic « a arunca billul » (*to throw out the bill*), nu înseamnă însă că acuzatul e achitat, ci numai că juriul refuză să-l acuze. El poate fi trimis în fața unui alt juriu. Dacă însă se dă ceea ce se numește un « *bill adevărat* » (*true bill*), atunci procesul are loc în fața unui judecător sau a unei Curți, asistată de un mic juriu. Acesta decide dacă acuzatul e vinovat sau nu. În practică însă, procesul de acuzare este precedat de o instrucție a magistratului, care decide asupra motivelor suficiente de a-l trimete spre judecare. Astfel procedura în fața marelui juriu e mai mult o formă. În cazuri mai puțin grave, magistratul are puterea de a decide și de a da sentința. Dar o asemenea procedură cere totdeauna

consimțământul acuzatului, care, în caz că e minor, poate fi exprimat de părinți sau tutori. Căci în Anglia nimănui nu i se poate lua dreptul de a fi judecat cu jurați.

Numai în cazurile din a doua categorie, mai puțin grave, magistratul poate judeca fără un juriu. Dar și aici sentințele lui atârnă de anumite condiții. Astfel, condamnarea nu trebuie să treacă peste șase luni închisoare sau o amendă de o sută lire sterline. În categoria aceasta intră mici atentate sau diferite forme de neonestitate, ca de ex. călătoria fără bilet în tren sau tramway, netrimeterea copiilor la școală, cazuri de cruzime față de animale, beția pe stradă, etc. Totuși, acuzatul care este condamnat pentru asemenea abateri, la mai mult de trei luni închisoare, poate să ceară, dacă voește, să fie judecat cu un juriu.

Legile penale în Anglia prevedeau altădată pedepse excesive. Thomas More, George Berkeley și J. Bentham, pentru a cita numai trei nume celebre, au fost pentru desființarea pedepsei cu moartea. Fortescue, care fusese *Chief Justice* sub Enric al VI-lea, releva însă numărul mare de execuții în Anglia ca o dovadă a superiorității juridice a poporului englez ¹⁾. Până la începutul secolului trecut, Dreptul englez recunoștea nu mai puțin 223 crime capitale. Pentru cele mai mici greșeli, legea era de o cruzime sălbatică. Astfel, dacă cineva făcea vreo stricăciune unui pod din Londra, dacă trimetea o scrisoare de amenințare, dacă fura un obiect în valoare de cinci shillingi, dacă apărea mascat pe stradă, putea să fie spânzurat. Concepția care domina atunci Dreptul Penal englez era că un răufăcător nu poate fi regenerat și, de aceea, el trebuie să fie desființat, în interesul lui și al societății. Singura scăpare a delicventului era în jurați, care, de cele mai multe ori, îl achitau. Mișcarea de reformă, inițiată de Sir Samuel Romilly și Sir James Mackintosh, ducea în sfârșit la desființarea celor mai multe din prevederile aspre ale Dreptului Penal. În 1837 nu mai rămăseseră decât șapte crime capitale.

6. În timpurile vechi, sub regimul despotismului, când monarhul se considera judecător suprem în mod efectiv, existau unele Curți excepționale, a căror jurisdicție era independentă de

¹⁾ W. Ed. H. Lecky, *History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe* (new ed. London, 1910), vol. I, p. 126.

aceea a Curților de Drept Comun. Cea mai celebră era așa numita « *Star Chamber* »¹⁾, înființată de Enric al VII-lea, sub presiunea unor turburări sociale, mai târziu funcționând pentru tranșarea diferendelor iscate de Reformație, iar sub Stuărți devenind un tribunal personal al Regelui pentru urmărirea delictenților politici. Procedura Camerei Instelate se desvolta cu timpul mai mult ca a unei Curți de justiție administrativă, cu unele reguli analoage Curții Cancelarului. Dovezile pentru acuzare nu aveau însă loc în fața unui juriu. De fapt, această Curte era un tribunal inchizitorial, fără norme stabile de drept și fără apel. Cu toate acestea, un asemenea tribunal pare a se fi bucurat de oarecare popularitate, datorită, în primul rând, faptului că de multe ori intervenea în favoarea săracilor. Mai avea și prestigiul puterii într'o epocă, în care despotismul Coroanei era la apogeu. Dar caracterul ei de tribunal excepțional și abuzurile la care se dădea mai ales pe timpul lui Carol I Stuart, grăbiră desființarea ei odată cu izbucnirea războiului civil²⁾.

În timpurile moderne se înființau un fel de tribunale cu caracter excepțional. Acestea sunt de fapt birourile însărcinate cu observarea regulamentelor administrației publice, în care funcționarul joacă rolul unui magistrat. Necesitatea de a aplica diversele legi sociale, trecute de Parlamentul englez în tot cursul secolului al XIX-lea și până astăzi, făcea să se desvolte asemenea instituții. Procedura lor este cât se poate de rapidă și are chiar prin acest mod de aplicare a legii, un caracter inchizitorial. Astfel, când un particular refuză să se supună unei dispoziții a regulamentelor emise de autorități, este pe loc amendat. Cazurile de nerespectare a prevederilor de salubritate, de aliniere, de liniște pe stradă, etc., care intră în jurisdicția acestor tribunale, sunt supuse direct puterii executive.

Conflictul dintre particulari și autoritatea Statului nu este însă tranșat totdeauna pe această cale. Se știe că în Anglia nu există un Drept Administrativ propriu zis, la adăpostul căruia funcționarul să poată îndeplini serviciul cu impunitate. Cum

¹⁾ Numele de « Cameră Instelată » nu figura în nici un text de lege. El era mai mult o poreclă, pe care poporul o dăduse Consiliului Privat în capacitatea lui de tribunal excepțional.

²⁾ Gneist, *op. cit.*, Bd. I, p. 515.

legea engleză îl consideră ca pe un simplu cetățean răspunzător pentru actele sale, el poate oricând să fie tradus în fața Curților ordinare de justiție. Din această cauză, el este mai circumspect în exercitarea atribuțiilor, nu face exces de zel și se ferește a jigni bunul simț, care trebuie să călăuzească totdeauna actele sale.

Cu toate acestea, dacă funcționarul este răspunzător în fața Curților ordinare, în schimb un particular în Anglia nu poate acționa direct Statul pentru vreo pagubă ce ar suferi din aplicarea legilor și regulamentelor. În Anglia se mai menține vechiul principiu constituțional că « Regele nu poate face rău », fiindcă el este « fântâna justiției » și, prin urmare, stă deasupra legilor. Particularul lezat în interesele lui nu are decât să facă apel la grațitudine. Pe cale de « petiție de drept », el cere Regelui permisiunea de a cita Coroana în fața judecătorului. Dacă ministrul respectiv face un raport favorabil, cererea este primită și procesul are loc în fața tribunalelor ordinare și după procedura obișnuită. În fond, chestiunea se reduce la respectarea unei ficțiuni, la care poporul englez ține atât de mult. Prin « Rege » sau « Coroană » se înțelege în acest caz Statul. Iar calea « petiției de drept » nu este decât o precauțiune, pe care și-o ia puterea executivă pentru a nu încuraja abuzurile cu acțiunile în contra Statului.

În sfârșit, Curțile eclesiastice de pe lângă fiecare episcopie, sunt considerate tot ca făcând parte din categoria tribunalelor excepționale. Aceste Curți judecă numai procesele de natură eclesiastică. În celelalte cazuri, clerul este judecat de tribunalele ordinare.

7. Tribunalele locale de prima instanță luau ființă în tot cuprinsul țării după apariția judecătorului de pace (sec. XIV-lea) și statornicirea instituției juraților. Formele de organizare variau de multe ori dela comitat la comitat și dela oraș la oraș. O reorganizare a avut loc în secolul al XIX-lea. În 1846 erau înființate așa numitele « Curți de Comitat » (*County Courts*) ca tribunale civile de prima instanță. Reforme ulterioare puneau aceste Curți, care sunt de fapt judecătorii, pe o bază de uniformitate. Astăzi Anglia este împărțită în cincizeci și nouă de « circuite », fiecare având mai multe tribunale de district în orașe. Numărul lor

total în Anglia propriu zisă și Țara Galilor este de vreo cinci sute. Ele judecă procese, al căror litigiu nu trece valoarea de 50 lire sterline, aplicând legea comună și regulile de echitate.

Magistrații în Anglia sunt de două categorii, anume: magistrați cu o cultură juridică și salarizați, și magistrați laici și onorifici. Aceștia din urmă sunt judecători de pace, cu excepția aceloră dela Curțile din Londra, care primesc o retribuție. Magistrații salarizați sunt toți judecătorii dela Inalta Curte de Justiție, cu cele trei diviziuni. Ei sunt, cum am văzut, puțin numeroși și primesc un salariu mare, variind dela 5000 până la 10.000 lire sterline pe an ¹⁾.

Judecătorii de pace din provincie sunt recrutați din persoane onorabile, dar de cele mai multe ori fără o pregătire juridică propriu zisă. În timpurile recente (dela 1920) și femeii au fost numite în asemenea posturi. Numărul lor total se ridică la peste 3000. Acești judecători, numiți pe viață, servesc în mod gratuit, dar sunt ajutați de funcționari salarizați. Prin aceștia și prin instituția juraților, administrarea Justiției în Anglia este mai puțin costisitoare decât în alte țări.

Pe lângă judecătorii dela Inalta Curte de Justiție din Londra, mai sunt magistrați salarizați în toate districtele, așa numiții « *coroners* » (un nume secular), însărcinați cu instrucția cazurilor de moarte suspectă și cu punerea în mișcare a acțiunii în asemenea împrejurări. În cazuri importante de crimă, acțiunea este începută de magistrați speciali, reprezentând Coroana, un fel de procurori, de asemenea salarizați. Aceștia lucrează sub autoritatea directă a celor doi reprezentanți ai Guvernului, *The Attorney-General* și *The Solicitor-General*.

Un parchet propriu zis nu există în Anglia. Totuși, la Ministerul de Interne (*Home Office*), funcționează un organ special, însărcinat cu urmărirea publică și condus de un director (*director of public prosecutions*) și un ajutor, ambii salarizați. La acest

¹⁾ Lordul Cancelar (*Lord High Chancellor*) primește 6.000 lire sterline pe an ca judecător și președinte al Diviziei *Probate, Divorce and Admiralty*, iar 4.000 l. st. ca Președinte (*Speaker*) al Camerii Lorzilor. Lordul *Chief Justice*, președintele Diviziei *King's Bench* primește un salariu de 8.000 l. st. anual, așa numitul « *Master of Rolls* » 6.000 l. st., iar ceilalți judecători dela Inalta Curte câte 5.000 l. st. pe an.

birou se adresează funcționarul polițienesc (*chief constable*) din diferitele districte, când se comite vre-o crimă.

Magistrații salariați, înainte de a fi numiți, trebuie să aibe totdeauna o cultură și o practică juridică. De aceea ei sunt recrutați din corpul avocaților. Astfel Anglia nu cunoaște ceea ce se înțelege în alte țări « magistratura de carieră ». Un eminent jurist și avocat poate fi numit oricând în cel mai înalt post din magistratură. Considerațiile care au creat această situație sunt de ordin practic. Numai un jurist încercat, care a făcut dovada capacității la bară, poate ocupa postul de judecător la Curțile principale. Numirea o face Regele, după recomandarea Guvernului, care, la rândul său, trebuie să țină seama de reputația candidatului, stabilită în opinia publică. În cazul judecătorilor de pace, numirea se face după recomandarea Lordului Locotenent (prefectul) al comitatului respectiv.

În sfârșit, inamovibilitatea magistraților, garantată prin statut (*The Act of Settlement, 1701*), asigură Justiției engleze o deplină independență. Prin această lege se stabilește că ei dețin funcțiunea cât timp se conduc bine, ne mai depinzând de voința Regelui, ca altădată, și fiind la adăpost de orice amestec al puterii executive. Excluderea unui magistrat nu poate avea loc decât pe baza unei adrese a ambelor Camere ale Parlamentului.

NICOLAE PETRESCU

ACTUALITATEA LUI BAUDELAIRE

Nu e poet să aibă o poziție mai greu de lămurit decât Baudelaire, prin însăși variațiile criticei franceze și străine în decursul anilor, față de o creație unică în originalitatea ei organică și totuși atât de complexă, încât a putut da naștere la interpretările cele mai felurite, cele mai contradictorii chiar. E oare Baudelaire poetul satanic și blasfemator, cântărețul patimilor și florilor veninoase, estetul blazat și rafinat al paradiselor artificiale, într'un cuvânt e Baudelaire poetul decadent cum l-au văzut majoritatea contemporanilor săi și critica secolului al XIX-lea? Sau, din contra, împreună cu cele mai luminate spirite de astăzi, trebuie să recunoaștem în el pe poetul mistic și catolic, creatorul unei ordine spirituale noi și, în același timp, păstrătorul celei mai curate tradiții franceze? Reprezintă el ultima eflorescență a romantismului muribund sau în el se închiagă și răsare floarea poeziei noi? Este el poetul unei Divine Comedii moderne, cum l-au văzut unii comparându-l cu Dante? Sau într'însul clasicismul racinian trăiește mai departe cu neașteptate rezonanțe? Avem oare a face cu un « dandy » al spiritului și al artei pentru artă, precursorul « poeziei pure » de mai târziu sau, precum ni-l arată caietele sale intime și corespondența, publicate de curând, recunoaștem uimiți un suflet de mare umilință creștină, un suflet de martir răstignit și bântuit de harul înfricoșat al durerii și al dragostei de oameni?

Nu există în toată literatura poetică a lumii de azi carte mai grea de probleme, carte mai însemnată de poezie decât acest volum de 300 de pagini intitulat « Les Fleurs du Mal ».

Aceste 150 de poezii țin în cumpănă, prin interesul pasionat ce-l suscită încă, prin controversele ce le deschid, prin « corespondențele » sufletești pe care le evocă tainic, biblioteci întregi, mereu mărite, de critică și comentarii. Procesul volumului celebru, proces pierdut în viață de Baudelaire, proces desbătut de 60 de ani de critică mondială și câștigat de mult și definitiv în conștiința cititorilor, cere imperios și astăzi mărturia fiecărui din noi. Și acum o remarcă preliminară pe care o împrumut magistralelor pagini: « Situation de Baudelaire » ale lui Valéry. Valéry ne spune: « Si'l est, parmi nos poètes, des poètes plus grands et plus puissamment doués que Baudelaire, il n'en est point de plus *important* ». Las pentru moment explicația cauzei, ca să rețin numai această importanță unică a lui Baudelaire. Unică, fiindcă el e singurul poet francez care a avut și are o rezonanță europeană — căci în genere, prin însuși caracterul specific prozodiei franceze, lipsită de accentul tonic și în schimb dotată de o nuanțare și de o abstracție ce lipsește celorlalte, poezia lirică a Franței n'a putut cuceri sufletește celelate popoare (mai ales cele germanice, anglo-saxone sau slave), care o considerau până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca prea rece și raționalistă. Pe când proza și teatrul francez se impuneau lumii, lirica până și a unui Victor Hugo (popularizat în străinătate doar prin romanele sale) nu depășea granițele naționale. Cu Baudelaire lucrurile se schimbă radical și influența lui asupra liricei moderne n'o putem compara decât cu a unui Byron sau Goethe, asupra întregii poezii romantice a vremii. E destul, vorbind de Baudelaire, să pomenim numai numele englezului Swinburne, italianului d'Annunzio, germanului Stefan George, ungurului Ady, spaniolului Ruben Dario, rusului Valeriu Brussov, ca să ne dăm seama de varietatea, de adâncimea și de importanța acestei înrâuriri cu infinite rezonanțe. Baudelaire a fost tradus — în unele chiar integral — în toate limbile europene. Despre Baudelaire în românește și influența poeziei sale la noi, voi aminti altădată. Vedem deci că Baudelaire a fost și este încă unul din marile rezervoare din care se alimentează poezia contemporană.

Aceasta în ce privește influența lui europeană. Dar în poezia franceză care e situația sa? Tot Valéry ne va răspunde: « La

plus grande gloire de Baudelaire... est sans doute d'avoir engendré quelques très grands poètes. Ni Verlaine, ni Mallarmé, ni Rimbaud n'eussent été ce qu'ils furent, sans la lecture qu'ils firent des *Fleurs du Mal* à l'âge décisif ». Baudelaire e deci părintele adevărat al întregului « simbolism ». El e singurul poet francez, care prin acești fii spirituali pomeniți mai sus, a plămădit și frământă încă sufletul actual al poeziei țării sale; căci regăsim pe Baudelaire încă viu și în opera unui Charles Péguy (prin Verlaine din « Sagesse ») și a unui Paul Claudel (prin intermediarul lui Rimbaud) și chiar a unui Paul Valéry însuși (prin filiera lui Mallarmé și a unei mutuale împărtășiri la teoriile poetice ale lui Edgar Poe).

Influența poeziei baudelairiene se adeverește deci imensă și unică. E momentul să ne întrebăm care sunt cauzele acestui fenomen — și care îi sunt caracterele proprii.

Ca să înțelegem poezia lui Baudelaire, arta și umanitatea ei atât de actuale, n'o putem despărți de viața trupească și sufletească a poetului însuși. Omul și opera se luminează reciproc — în chipul acelor lanterne chinezești care proiectează, mărindu-le sau micșorându-le, umbrele. Această existență e de o rară sărăcie în evenimente exterioare, de o nespusă lipsă de strălucire, pe lângă viața lui Byron sau Chateaubriand de pildă — dar în schimb de o nebănuită bogăție de experiențe și crize spirituale. Fără această viață cu relief pur interior, cu relief concav aș spune, față de relieful extern și convex al romanțicilor, opera atât de misterios concentrată, poezia atât de lipsită de anecdotă și de panaș a lui Baudelaire n'ar avea aceeași interioritate.

Nu voi povesti viața lui Baudelaire, nici măcar nu voi încerca să-i schițez principalele etape. O succesiune de evenimente mărunte, o viață banală văzută din afară — dar dacă întorcem ochianul și ne așezăm în sufletul suprasensibil al poetului, ce lung calvar, ce martiriu... această nesfârșită și zilnică luptă cu sărăcia, cu creditorii, cu consiliul său judiciar, pedantul notar Ancelle, cu metresa lui, cu editorii, cu directorii de ziare, cu publicul în fine, care-l hârțuesc și nu-i pot înțelege înaltul mesaj poetic. Hulit de unii, luat în batjocură de alții, stângaci și ridicol, încurcându-se în propriile sale aripi, neadaptat unei

lumi meschine la a cărei măsură sensibilitatea lui extremă nu se poate ajusta, biruitor genial al operei sale, dar jalnic înfrânt al vieții, pe Baudelaire îl recunoaștem Albatrosul din poezia faimoasă. Această măcinare lentă, această luptă inegală între poet și vremea sa, care va sfârși prin martiriul atroce al unei boli incurabile, toată această mizerie financiară și organică se poate urmări aproape zi cu zi în corespondența poetului, în scrisorile adresate mamei sale, care au fost publicate abia acum câțiva ani, împreună cu «jurnalele intime» ale lui Baudelaire, scrise, sau mai bine zis notate, pentru el singur, sub numele de «Fusées» et «Mon coeur mis à nu». Ele ne prezintă o latură puțin cunoscută a marelui artist, latură omenească și mistică a sufletului său. Ele ne sunt cea mai impresionantă mărturie a dramei lăuntrice ce l-a sguduit până în temelii și care făcea mărirea umană a unei arte, pe care, de când cunoaștem aceste documente revelatoare a omului adânc, n'o mai putem privi numai cu ochii estetului și n'o mai putem judeca după strâmtele criterii ale criticei literare contemporane poetului.

Marea dramă lăuntrică a lui Baudelaire e dublă. Dramă artistică: conviețuirea unui suflet suprasensibil de poet, a unei inimi vibrante de iubire, alături de un cap lucid, de o gândire necruțătoare, de o putere rară de critică și de autocritică. Drama omului: dezacordul între puterea de imaginație și slăbiciunea voinței.

Ca artist, stăpân pe două registre: cel poetic și cel critic, din fuziunea și interpenetrarea lor, el reușește să ne dea, prin arta «corespondențelor» și «ecourilor» trezite în noi la infinit pe planuri sufletești deosebite, acea formulă, acea ecuație unică a versului baudelarian. Și prin acest amestec turburător, prin acest caracter simfonic (în contradicție cu temele mult mai simple ale «melodiilor» romantismului) Baudelaire se adevărește extrem de actual. Prin ceea ce păstrează arta lui de poezie pură pe de o parte și de pură luciditate pe de alta, el e precursorul direct al poeziei moderne.

Dar nici ca om el nu e mai puțin actual. Baudelaire, în ultima analiză, este un mistic fără credință — care prin suferință și umilință ajunge la Dumnezeu — la Dumnezeu catolic,

deținătorul adevărului și dreptului cântar al judecății. Acest lung și însemnat drum sufletesc îl parcurge poetul cu ajutorul rugăciunii. Toată corespondența și mai ales carnetele intime sunt dovada a ceea ce afirmăm. Citez două pasaje numai din scrisorile către mamă-sa (din 1 Aprilie și 6 Mai 1861): « În această oribilă stare de spirit, neputință și hipocondrie, ideea sinuciderii a revenit; pot s'o spun acum când a trecut; la fiecare ceas al zilei această idee mă persecută. Vedeam în ea liberarea absolută, liberarea totală. În aceeași vreme și *țimp de trei luni*, printr'o stranie contradicție, dar numai aparentă, m'am rugat *la fiecare ceas* (la cine? la ce ființă definită? nu știu deloc...) ». Și în cealaltă scrisoare: « Și Dumnezeu! vei spune. Doresc din tot sufletul (cu ce sinceritate nimeni n'o poate ști ca mine!) să cred că o ființă exterioară și invizibilă se interesează de soarta mea; dar cum să fac ca s'o cred? ». Un bun comentator al crizei religioase a lui Baudelaire, d. Charles du Bos, ne spune că nevoia aceea neînfrânată de a se ruga chiar în clipa necredinței e semnul unui suflet predestinat creștinismului și că noțiunea de păcat și, mai profund încă, nevoia rugii, sunt cele două mari realități ale catolicismului baudelairian. Aș mai adăoga, din parte-mi, și setea unei ordine spirituale, nevoia unei discipline sufletești prin care Baudelaire, pe măsură ce se pierdea în anarhia vieții sale pulverizate, înțelegea să se realizeze armonia pe un plan moral superior. Tot astfel încercase în anii de tinerețe risipitoare și blasfematorie, în anii acei puțini de viață fără griji materiale, petrecuți în lux în vechiul Palat Pimodan de pe cheiurile Senei, să găsească în acea stranie religie estetică și stoică a dandysmului, un refugiu trecător contra propriei sale anarhii sufletești.

Rugăciunea ce-i vine spontan pe buze, câteodată, în acea epocă « precatolică », aș spune, poetul, în loc s'o înalțe către cer, o îndreaptă cu aceeași fervoare către acela ce personifică Răul, către Satan însuși. Dar poezii ca « Les Litanies de Satan » sau « Le Reniement de Saint Pierre », care au indus în eroare atâți critici credincioși « satanismului » baudelairian, nu trebuie să ne înșele. Sunt ultimele palpări ale neîndoelii unui suflet adânc religios. Rugăciunea e fals adresată, dar fervoarea credinței există. Sub îndoitul spin al durerii și al umilinței, această

rugă își va găsi drumul firesc: ca fumul jertfei ea suie către cer (Bénédiction):

— Soyez béni, mon Dieu, qui donnez la souffrance
Comme un divin remède à nos impuretés
Et comme la meilleure et la plus pure essence
Qui prépare les forts aux saintes voluptés!

Această temă a suferinței a fost exploatată înaintea lui Baudelaire de aproape toți marii poeți romantici; dar, dacă tema e aceeași, tonul diferă. Poeții romantici n'aveau « spiritul lucid » al lui Baudelaire și nici acea credință, care-l face să scrie pe una din filele unui carnet intim: « Dă-mi puterea să-mi fac numaidecât datoria în fiecare zi și să devin astfel un erou și un sfânt ». Sub banalitatea unei vieți meschine, ce imens relief spiritual îi dă lui Baudelaire o notație ca aceasta făcută pentru el singur în lupta interioară ca să devie în fine: *Tel qu'en lui même enfin l'éternité le change...* cum a spus, vorbind despre Poe, discipolul său Mallarmé. Durerea îl învață demnitatea, prețul demnității umane față de veșnicie:

Car c'est vraiment, Seigneur, le meilleur témoignage
Que nous puissions donner de notre dignité
Que cet ardent sanglot qui roule d'âge en âge
Et vient mourir au bord de votre éternité.

(*Les Phares*).

Iar umilința creștină îl face pe poet să strige privindu-și lutul trecător, trupul care păcătuște:

Ah! Seigneur! donnez-moi la force et le courage
De contempler mon coeur et mon corps sans dégoût!

(*Un Voyage à Cythère*).

Desigur că o carte ca « *Les Fleurs du Mal* » e carte esențialmente catolică. Spun catolică, mai mult decât creștină, căci e dominată întreagă de ideea « păcatului original » — nu « florile răului » ci « florile păcatului » ar putea fi mai exact intitulată. Intr'unul din carnetele sale publicate postum, Baudelaire notează formulând teoria civilizației adevărate: « Ea nu se află în gaz, nici în aburi. Se află în micșorarea urmelor păcatului original ». Această atmosferă de « păcat original » care apasă

pe creatură, am văzut-o, Baudelaire scapă prin rugăciune. Către Satan mai întâi, care e Domnul Păcatului, către Dumnezeu mai pe urmă, care e Izbăvitorul acestui Păcat. « Dinamica morală a lui Isus... Sacramentele sunt mijloace ale acestei dinamice... Despre virtutea sacramentelor... Există în rugăciune o operație magică », notează el pe un carnet și pe altele: « Să-ți faci datoria în fiecare zi și să te încrezi în Dumnezeu pentru ziua de mâine... O înțelepciune în rezumat. Toaletă, rugă, muncă — Rugă: caritate, înțelepciune și putere. Lipsit de caritate nu sunt decât o cimbălă răsunătoare — Umilințele mele au fost haruri ale Domnului ». Ce departe suntem de imaginea unui Baudelaire decadent și pervers, așa cum ani în șir ni l-a înfățișat critica oficială. Citind aceste notații, gândul ne duce fără voie la confesiunile marilor mistici sau la Pascal, care ar fi putut iscăli această notă a lui Baudelaire: « Acela ce se leagă de plăcere, adică de prezent, îmi dă impresia unui om rostogolindu-se de pe un povârniș, și care, voind să se agațe de tufișuri, le-ar rupe și le-ar lua cu dânsul în prăpastie ». Dar dacă Baudelaire prin acel eroism spiritual al rugii zilnice ajunge la izbânda sufletească și găsește în credința sa noua ordine morală la care aspiră — el nu poate să-și salveze și trupul. Excese de altădată ale « paradiselor artificiale » cum le-a botezat el, ale hașișului și ale opiului — ca să nu vorbim de alcool și de cupa iubirilor trecătoare — îi sleiseră puterile și îl îmbătrâniseră înainte de vreme. O boală necruțătoare și prost îngrijită căpătată în tinerețe trebuia la întoarcerea lui din Belgia să înmormânteze de viu sufletul poetului în ceea ce fusese forma sa pe pământ. Cu o luciditate îngrozitoare, Baudelaire notase în « Mon Coeur mis à nu » cu câțiva ani înainte: « Mi-am cultivat isteria cu încântare și groază. Acuma mereu am amețeală, și astăzi 23 Ianuarie 1862, am primit o ciudată înștiințare, și am simțit trecând peste mine vântul aripei imbecilității ». În Martie 1866, boala îl doboară: nu nebunia unui Nietzsche sau Eminescu, ci « afazia » care, păstrându-i intactă toată memoria și viața sufletului, îi răpește puțința exprimării. Cel mai mare mânuitor al graiului francez, vrăjitorul cuvintelor, fermecătorul artist al tuturor muzicilor verbale nu mai poate rosti decât un singur cuvânt pe care îl repetă la infinit ca o proprie

batjocură: « Crénom, crénom ! ». Cel care scrisese odată: « Omul care-și face seara rugăciunea e un căpitan care postează sentinele. Poate să doarmă. » veghiază acum în propriul său mormânt, până când, în Septemvrie 1867, adoarme în fine de somnul morții. Nu vom ști niciodată care vor fi fost iluminările acestui suflet lăsat de legile impenetrabile ale destinului fără puțința de a se exprima, tocmai în momentul când își atinsese cea mai înaltă realizare etică și estetică. Singură mărturia cinică a prietenului său Nadar, în monstroasa ei candoare, ne face să bănuim poate adevărul. Ateul Nadar îl vizitează pe bolnav, puțin timp înainte de moarte, în casa de sănătate unde fusese internat. Citez din volumul său: « Charles Baudelaire intime » această pagină, una din cele mai zguduitoare pe care le cunosc:

« Ultima dată când l-am văzut la casa Duval, noi am discutat despre nemurirea sufletului. Spun noi, fiindcă eu citeam în ochii lui tot atât de clar ca și cum ar fi putut vorbi. « Cum poți oare să crezi în Dumnezeu » am repetat. Baudelaire se depărtă de bara ferestrei pe care eram proptiți, și îmi arătă cerul. În fața noastră, pe de-asupra noastră, se desfășurau, incendiind norii, încercănind cu aur și foc silueta puternică a Arcului de Triumf, splendorile soarelui apunător. « Crénom ! oh, crénom » protesta el încă, îmi reproșa el indignat, cu pumnii întinși către cer ».

Nu cunosc scenă mai tragică și nici simbol mai înalt ca Baudelaire afazic, arătând cerul cu un deget profetic. Poetul văzuse ceea ce nu putea să vadă opacul Nadar, pe Ingerul vestitor al biruințelor spirituale:

Cependant, tout en haut de l'univers juché
Un Ange sonne la victoire

De ceux dont le coeur dit: « Que béni soit ton fouet,
Seigneur ! que la douleur, o Père soit bénie !
Mon âme dans tes mains n'est pas un vain jouet
Et ta prudence est infinie ».

Am insistat poate cam mult asupra acestei laturi mistice și catolice a lui Baudelaire, fiindcă mult timp ea a fost aproape complet ignorată de critici și neluată în seamă de cetitori. Poetul satanic și blasfemator adumbrise aproape de tot pe atunci

mistica puritate a credinței sale. Care e situația operei poetice a lui Baudelaire în perspectiva vremurilor de azi?

Ca orice poet într'adevăr mare, și Baudelaire se așează firesc astăzi în linia marilor frământători ai sufletului și ai verbului omenesc mesajul ce ni-l destăinuiește în opera sa poate să fie foarte variat comentat. Domeniul pe care și-a întins regalitatea spirituală e atât de vast, încât Baudelaire ne prezintă posibilitățile cele mai diferite de analiză. Putem ușor să izolăm pe rând: un poet « decadent » al « spleenului » și al unei morbide sensibilități; un poet « simbolist » al corespondențelor ca în misteriosul sonet « Correspondances »:

La Nature est un temple où de vivants piliers...

Acest citat, mai mult decât orice comentat, ne învederează cât de mult datorește un Rimbaud, un Mallarmé, un Verlaine și, prin ei, întreg simbolismul, poeziei baudelairiene. Poezie în care nu numai parfumurile, colorile și sunetele își fac ecou, dar la care și spiritul și simțurile noastre participă într'o așa de largă măsură.

Mai putem izola în opera baudelairiană cu tot atâta dreptate un poet « romantic » ca și un poet « clasic ».

Influența romantismului s'a exercitat asupra lui Baudelaire pe două căi: pe calea literară și pe calea plastică. Nu trebuie să uităm importanța criticii de artă în opera poetului. Influența unui Delacroix bunăoară e tot atât de vădită în poezia sa, ca aceea a unui Byron și Chateaubriand sau mai aproape a unui Sainte Beuve și Gautier. O poezie ca « Don Juan aux Enfers » de pildă ne arată, pe un subiect byronian, factura lui Delacroix.

Romantica e la poet și o oarecare retorică care îi e proprie, o oarecare poză satanică și byroniană de mare revoltat al soartei, care-i înfrățește inspirația cu marii eroi cântați de romantici, cu Manfred, René, Obermann pe de o parte, și cu fiii lor direcți Adolphe și Joseph Delorme pe de alta. Un critic pătrunzător al operei lui Baudelaire a scris: « Zadarnic se arată el un fiu puțin respectuos, indocil, revoltat chiar: rudenă e indiscutabilă, filiația ușor de stabilit », și adaugă « exaltării orgolioase a eului, care caracterizează pe eroul romantic, îi urmează analiza fără cruțare a eului, care caracterizează poate pe omul modern ».

Și acum Baudelaire poet clasic. Această afirmație care ar fi scandalizat critica literară a secolului al XIX-lea a devenit una din dogmele criticii contemporane. Ea vede în Baudelaire urmașul cel mai autentic al lui Racine prin luciditatea analizei patimei umane, dar și cel mai racinian mănuitor al versului francez, al alexandrinului tradițional. Baudelaire, mai mult decât oricare alt poet modern al țării sale, a regăsit acel ton înalt și nobil și de o muzicalitate totuși infinită și subtilă a versurilor marelui tragic:

Andromaque, je pense à vous ! Ce petit fleuve,
 Pauvre et triste miroir où jadis resplendit
 L'immense majesté de vos douleurs de veuve,
 Ce Simois menteur qui par vos pleurs grandit...

 Andromaque, des bras d'un grand époux tombée,
 Vil bétail, sous la main du superbe Pyrrhus...

din « Le Cygne », din « Tablourile pariziene », nu ne chiamă poruncitor în minte prin rezonanța lor proprie celebrele versuri:

Dans L'Orient désert quel devint mon ennui !

din « Bérenice », sau din « Phèdre »:

Ariane, ma soeur, de quel amour blessée
 Voux mourûtes aux bords ou vous fûtes laissée.

De altminteri, nu numai tonul și forma (inversiuni, rime) sunt dovezi ale acestui clasicism la Baudelaire, ci însăși compoziția poemelor și expresia lor. Poetul știe să dea, ca și marele său înaintaș, chiar subiectelor celor mai penibile (« Phèdre » la Racine; « Lesbos » și « Femmes damnées » la Baudelaire) acea purificare morală care naște firesc dintr'o expresie poetică unde fatalismul păgân se unește armonios cu sentimentul tragic și creștin al păcatului original:

C'est Venus toute entière à sa proie attachée

spune Racine de Phedra amorezată de Hipolit, iar Baudelaire, descriind inima uneia din tristele sale eroine blestemate, îi răspunde peste veacuri:

Rien ne rassasiera ce monstre gémissant
 Et ne rafraichira la soif de l'Eumenide
 Qui, la torche à la main, la brûle jusqu'au sang.

Poet decadent, poet simbolist, poet romantic, poet clasic, analiza noastră fugară, de ar stăruii puțin, ar putea tot atât de bine să ne arate în Baudelaire poetul static care a spus vorbind de frumusețe:

Je suis belle, ô mortels ! comme un rêve de pierre...

și mai departe:

Je hais le mouvement qui déplace les lignes,
 Et jamais je ne pleure et jamais je ne ris...

ca și poetul ritmului dinamic pentru care orice mișcare e joc etern și divin:

Avec ses vêtements ondoyants et nacrés,
 Même quand elle marche on croirait qu'elle danse,
 Comme ces longs serpents...

și mai departe:

Comme les longs réseaux de la houle des mers,
 Elle se développe avec indifférence.

Ar fi putut tot atât de bine insista asupra poetului realist de o luciditate feroce din « Le Jeu » care sarcastic ne arată:

Dans des fauteuils fanés des courtisanes vieilles

ca și să ne recheme pe veșnicul idealist, care cu putere vizionară revede mereu în vis « verzile raiuri ale iubirilor copilărești »:

Mais le vert paradis des amours enfantines
 Les courses, les chansons, les baisers, les bouquets,
 Les violons vibrant derrière les collines...

Baudelaire poetul « Tablourilor parisiene », evocatorul liric al marei metropole, amantul pasionat al vechiului Paris care dispare zi cu zi:

Le vieux Paris n'est plus (la forme d'une ville
 Change plus vite, hélas ! que le coeur d'un mortel)

(*Le Cygne*).

Observatorul fidel din « Le Crépuscule du soir » și din « Le Crépuscule du matin » cu notații exacte de pictor impresionist:

C'était l'heure où parmi le froid et la lésine
S'aggravent les douleurs des femmes en gésine;
Comme un sanglot coupé par un sang écumeux
Le chant du coq au loin déchirait l'air brumeux;
Une mer de brouillards baignait les édifices,
Et les agonisants dans le fond des hospices
Poussaient leur dernier râle en hoquets inégaux.
Les débauchés rentraient, brisés par leur travaux...

Poetul vizionar în fine, care alături de trecătorul banal alergând pe străzi vede cu ochii minții pe celălalt, pe invizibilul său partener: năluca sau strigoi care-i seamănă până la identitate într'un vis apocaliptic unde totul se scaldă 'n taină și groază:

Fourmillante cité, cité pleine des rêves,
Où le spectre en plein jour raccroche le passant !

(*Les sept vieillards*).

Dar și Baudelaire, primul cântăreț al nostalgiei exotice, care, alături de negresa exilată într'un climat strein, rămâne pe gânduri:

L'oeil pensif, et suivant, dans nos sales brouillards,
Des cocotiers absents les fantômes épars.

Baudelaire poetul corăbiilor lin legănate pe valul umflat, poetul porturilor pline de catarge gata să pornească spre țări tropicale și fericite:

Je vois un port rempli de voiles et de mâts
Encore tout fatigués par la vague marine,
Pendant que le parfum des verts tamariniers
Qui circule dans l'air et m'enfle la narine,
Se mêle dans mon âme au chants de mariniers.

(*Parfum exotique*).

Baudelaire poetul din « L'invitation au Voyage », acel amestec suprem de muzică, de culoare și de nespasă legănare nostalgică.

Dar să ne oprim, căci altfel analizând, izolând și detaliind până la pulverizare o inspirație atât de complexă, am putea da

impresia că « Les Fleurs du Mal » sunt un splendid mozaic — dar un mozaic numai — de motive, de teme, de atitudini, disparate și contradictorii. Și am comite cea mai mare greșeală, trecând peste unitatea adâncă al celui mai organic volum de versuri din câte s'au scris. « Les Fleurs du Mal » — și aici stă poate cheia vrajei sale — cu toată diversitatea bogată ce ne-o oferă din plin, poate fi privită, pe drept, ca un singur poem. Vorbind despre carte — într'una din acele clipe de sinceritate care rup toate măștile — Baudelaire spunea într'o scrisoare din 1866, adică la sfârșitul vieții sale, aceste cuvinte adânc revelatoare: « Trebuie s'o spun d-tale, care n'ai descoperit mai mult ca și ceilalți că, în această carte atroce, mi-am pus toată *inima*, toată *iubirea duioasă* (tendresse), toată religia mea (costumată), toată *ura*? E drept că voi scrie contrariul, că voi jura pe ce am mai sfânt că e o carte de artă, *artă pură, de mai-muțarie, de jonglerie* și voi minți ca și cel mai mare mincinos (un arracheur de dents) ». « Les Fleurs du Mal » sunt « Divina Comedie » a omului modern. Comparația nu e fortuită. Nu cunosc poet mai aproape de marele florentin decât acest Baudelaire al cărui vers și suflet au o densitate, o greutate, un amalgam de idealism și realism, de iubire și de misticism, de patimă și de ură pe care numai Dante îl propune cititorului uimit. Ca și poezia lui Dante, poezia baudelairiană își creează o atmosferă specifică și o lume de imagini, de senzații și de alegorii care le sunt proprii. Ca și în « Divina Comedie » în « Les Fleurs du Mal » putem, cu puțină subtilitate, recunoaște o arhitectură secretă care coordonează și leagă între ele, grelele blocuri sau ajurata sculptură a bucăților răzlețe. Un critic elvețian, esențial pentru cunoașterea poetului — amintesc pe Gonzague de Reynold și cartea sa despre « Charles Baudelaire » — într'o analiză de mai multe capitole, cu o ingeniozitate rară, a demonstrat printr'o grupare nouă a poeziilor că în « Fleurs du Mal » putem distinge aceleași etape ca în poemul dantesc: Infernul, Purgatoriul și Paradisul. Sugestia acestui paralelism e ademenitoare și perspectivele astfel deschise în opera lui Baudelaire sunt evocatoare de valori noi, dar spațiul nu ne permite să schițăm măcar o cât de fugară analiză. O observație totuși se impune aici din partea noastră. Caracterul dantesc al poeziei

e evidențiat prin două note specific baudelairiane, dar care totuși se găsesc în Divina Comedie și îi dau o atmosferă proprie. Anume: omenescul acestei poezii, în sensul că Omul îi formează însăși materia, natura fiind cu totul subordonată lui, redusă la un simplu decor — și mineralizarea peisajului, din care vegetalul e surghiunit, fiindcă prin exuberanța sa strică severa geometrie a formelor pietrificate. Din acest punct de vedere « Rêve parisien » e caracteristic.

... Par un caprice singulier
J'avais banni de ces spectacles
Le végétal irrégulier,

Et, peintre fier de mon génie,
Je savourais dans mon tableau
L'enivrante monotonie
Du métal, du marbre et de l'eau.

Babel d'escaliers et d'arcades,
C'était un palais infini,
Plein de bassins et de cascades
Tombant dans l'or mat ou bruni

Et des cataractes pesantes,
Comme des rideaux de cristal,
Se suspendaient, éblouissantes,
A des murailles de métal...

Pe acest decor, în care apele însăși se imobilizează pietrificate, nota umană își capătă toată valoarea. Poetul, dacă biciuește cu un crud sarcasm triumful stupid al unei burghezii materialiste sau dominația istrionilor stupizi și a hetairelor mândre de puterea lor animală, se apleacă în schimb cu o milă nespuseasă asupra tuturor învinșilor vieții — fie ei cât de umili — dar care păstrează încă în suflet o mare nostalgie după un rai pierdut.

Je pense à la negresse, amaigrie et phtysique,
Piétinant dans la boue, et cherchant, l'oeil hagard,
Les cocotiers absents de la superbe Afrique
Derrière la muraille immense du brouillard:

A quiconque a perdu ce qui ne se retrouve
Jamais, jamais! à ceux qui s'abreuvent de pleurs
Et tettent la Douleur comme une bonne louve!..

Și aici se integrează firesc cele două mari teme care fac din Baudelaire poetul cel mai medieval dintre moderni. E tema Morții, care trece prin toate versurile din « Les Fleurs du Mal » cu funebra veselie a unuia din acele « Dansuri macabre » ale unui Dürer sau Holbein.

Fière, autant qu'un vivant de sa noble stature,
Avec son gros bouquet, son mouchoir et ses gants,
Elle a la nonchalance et la désinvolture
D'une coquette maigre aux airs extravagants.

Viziunea lui Baudelaire ne amintește pe Villon și acel « charnier des Innocents », groapa comună, grozavul putregai de cadavre al Parisului medieval, care înfrunta cu duhoarea și tragica sa realitate visul și meditația autorului « Marelui Testament ».

Bayadère sans nez, irrésistible gouge,
Dis donc à ces danseurs qui font les offusqués:
« Fiers mignons, malgré l'art des poudres et du rouge,
Vous sentez tous la mort ! O squelettes musqués,

Antinoüs flétris, dandys à face glabre,
Cadavres vernisés, lovelaces chenus,
La branle universel de la danse macabre
Vous entraine en des lieux qui ne sont pas connus ».

E tema scurgerii implacabile a vremii, tema bătrâneții care dislocă formele cele mai suave, tema cântată de Villon în « La belle Heaulnière » și care găsește într'o poezie ca « Les petites vieilles » o replică și o desăvârșire. Dar precum în « La Danse macabre » Baudelaire introduce în desenul gravorului medieval ceva din perversitatea modernă a unui Rops și anunță aproape pe un Aubrey Beardsley — tot așa, în « Les petites vieilles », el aduce în tratarea subiectului imortalizat de Villon, fiorul ce-l regăsim în mila demonică a unui Dostoievski. Poezia ar merita să fie reprodusă întreagă.

Din aceste citate ne dăm seamă la ce amplitudine, în timp ca și în spațiu, poate să ajungă, fără să-și piardă din desăvârșita unitate, inspirația lui Baudelaire, contemporană lui Dante și Villon ca și lui Balzac și Dostoievski. Aceeași amplitudine o prezintă și poezia de iubire a poetului, despre care n'am

vorbit încă. Precum, am văzut-o, poezia credinței și a rugii oscilează la Baudelaire între Satan, principele și principiul Răului — și Dumnezeu, izvorul oricărui Bine; tot astfel poezia lui de dragoste se mișcă, ca dealtminteri întreagă poezia din « Les Fleurs du Mal », între infernul sensual și pătimaș, al iubirii pentru creola Jeanne Duval « La Vénus noire », « femeia impură »:

Toi, qui, comme un coup de couteau
 Dans mon coeur plaintif es entrée;
 Toi qui, forte comme un troupeau
 De démons, vins, folle et parée,

De mon esprit humilié
 Faire ton lit et ton domaine;
 Infame à qui je suis lié
 Comme le forçat à la chaîne...

(*Le vampire*).

dar în al cărei păr parfumat, cântat în « La Chevelure », poetul se îmbată de toată vraja exoticelor visări din țările tropicale vizitate în tinerețe:

Extase! Pour peupler ce soir l'alcôve obscure
 Des souvenirs dormant dans cette chevelure
 Je la veux agiter dans l'air comme un mouchoir!

și, pe de altă parte, Paradisul iubirii ideale, descătușată de lumea simțurilor care-l leagă de frumusețea clasică a d-nei Sabatier, « la Présidente ». Această iubire îl mântuește sufletește și îi dictează un ciclu alb, serafic de poezii, de un paralelism contrar cu ciclul negru și demonic al celor închinat lui Jeanne Duval precum faimosul sonet care începe:

Que diras-tu ce soir, pauvre âme solitaire...

Baudelaire nu ne prezintă deci numai rezolvarea minunată a unei probleme de estetică poetică, dar și un caz pasionant de luptă și de izbândă morală, el care a scris:

Je suis la plaie et le couteau!
 Je suis le soufflet et la joue!
 Je suis les membres et la roue,
 Et la victime et le bourreau!

(*L'Heautontimoroumenos*).

și care a fost toată viața lui acel înger imprudent amintit în poezia « L'irrémissible » sbătându-se ca un înotător în apele turburi ale înfricoșatelor sale viziuni.

Prin această dramă morală ca și prin dogmele sale estetice, Baudelaire se adevărește actual și rămâne mai viu ca oricând în conștiința literară a Europei de azi.

ION PILLAT

TRANSMUTAREA MATERIEI

Anul acesta premiul Nobel pentru fizică a fost acordat savantului experimentator *J. Chadwick* dela Cambridge pentru descoperirea *neutronului*; iar premiul Nobel pentru chimie soților *Irène Curie* și *F. Joliot* pentru descoperirea *radioactivității artificiale*.

În cele ce urmează voi căuta să arăt lanțul logic care a condus la aceste descoperiri și importanța lor fundamentală în știință, mai ales în ce privește progresul cercetărilor care se ocupă de *transmutarea materiei*.

* * *

Transmutarea materiei și, în sens mai restrâns, transmutarea metalelor este una dintre cele mai vechi preocupări științifice. Dela preoții vechiului Egipt, această preocupare a trecut la învățații școalei din Alexandria. Arabii au luat-o dela alexandrini și au dus-o în Spania, de unde s'a răspândit printre alchimiștii Evului Mediu. S'a transmis astfel, din generație în generație, credința că metalele se pot transforma unele în altele și mai ales în aur. Încercarea de a transforma mercurul și plumbul în aur era problema preferată a alchimiștilor. Ea se baza pe ipoteza, întărită și de părerile lui Aristotel care făceau încă dogmă în Evul Mediu, că toate corpurile din natură sunt formate din un număr restrâns de elemente primordiale. *Raymund Lullus*, vestitul alchimist din secolul al XIII-lea, afirma că toate corpurile sunt formate numai din sulf și mercur. În manuscriptul denumit al lui *Pseudo-Geber*, probabil din secolul al XIV-lea, se pot citi rândurile următoare:

«A admite obținerea unui corp din altul care nu-l conține este o nebunie. Însă, deoarece toate metalele sunt compuse din

sulf și mercur, putem da metalului ceea ce-i lipsește sau îi putem lua ceea ce are de prisos (pentru a obține aur) ».

Alții, cum a fost Paracelsus, admiteau trei elemente fundamentale: mercur, plumb și sare. Foarte mulți alchimiști credeau că transmutarea se poate face numai cu ajutorul *pietrei filosofale* sau a *marelui elixir*.

* * *

În lumina științei actuale se vedește că încercările alchimiștilor nu erau decât erori ale unor spirite care amestecau știința cu magia și utilizau unele procedee în care observația corectă a faptelor și răbdarea admirabilă a experimentatorului erau compromise de sistemul nefast al *adevărurilor dogmatice*.

Chimia nouă, ivită odată cu secolul al XVIII-lea, a gonit ceața ereziilor alchimiste, a precizat noțiunea de element, a clasificat elementele în celebrul tablou periodic al lui Mendeleieff, și a dovedit *stabilitatea* lor. Izolate și puse la adăpost de posibilitatea combinării cu alte elemente, ele își păstrează indefinit proprietățile.

* * *

În știința abia ordonată în felul arătat, s'a ivit deodată descoperirea elementelor radioactive (radioelemente). Puține descoperiri au fost așa de rodnice. Când soții *Pierre* și *Marie Curie* au anunțat, în 1898, descoperirea *poloniului* și puțin mai târziu pe aceea a *radiului*, descriind proprietățile acestor elemente, lumea științifică a fost uimită de caracterele noi pe care le manifesta materia. Radioelementele nu mai erau stabile ca toate elementele cunoscute până atunci. Izolate și puse la adăpost de atacul altor elemente, ele nu mai rămân inerte, ci emit *raze* și *particule*, produc *lumină* și *căldură*, fără ca energia corespunzătoare să fie primită din afară. Toate concepțiile abia formate despre stabilitatea elementelor chimice sunt acum contrazise: elementul radioactiv *se transformă spontan*.

În anii care au urmat după descoperirea radiului și a poloniului s'a putut stabili exact care este caracterul transformărilor radioactive; s'a dovedit că se produce spontan o adevărată *transmutare de elemente*. Dar această transmutare e departe de aceea admisă și căutată de alchimiști; din problemă de alchimie, transmutarea

devine o problemă de fizică atomică. Atomul unui element radioactiv se transformă în altul, care la rândul lui se transformă și așa mai departe până când șirul de transformări se oprește la un element stabil (plumbul). O serie de astfel de transformări se numește o *familie* de radioelemente. S'au descoperit peste patruzeci de radioelemente naturale care fac parte din trei familii: a *uraniului*, a *thoriului* și a *actiniului*. Fiecare radioelement are o viață proprie: într'un timp determinat, *numit perioadă*, el se transformă, așa că rămâne numai jumătate din cantitatea inițială. Radiul are o perioadă de 1590 de ani; alte radioelemente au o perioadă de câteva zile, sau chiar numai de câteva minute. În cursul transformării lor, radioelementele emit trei feluri de radiații: α , β și γ . Radiațiile α și β sunt formate din particule încărcate electric, respectiv pozitiv și negativ, iar razele γ sunt asemănătoare razelor X .

De exemplu radiul (*Ra*), care este un element solid din lanțul de transformări care constituie familia uraniului, emite particule α și se transformă în emanația de radium sau *radon*, care e un gaz foarte greu; la rândul ei, emanația emite raze α și se transformă în radium *A* (*RaA*) etc. Familia are în total 17 radioelemente; începe cu uraniul și se termină cu radiul *G* care este stabil și identic cu plumbul.

* * *

Un pas fundamental în cercetarea transformărilor radioactive a fost făcut de marele fizician englez Rutherford. Acesta a dovedit că particulele α emise de radioelemente, în cursul transformării, nu sunt altceva decât atomi din gazul *heliu*, purtând o dublă sarcină electrică pozitivă. Când această sarcină se pierde, ne rămâne, pentru fiecare particulă α , un atom de heliu. De aceea particula α se mai numește și *helion*. Un element stabil, cum e heliul, este astfel produs spontan în cursul transformării radioactive. Dar toate transformările descrise sunt spontane și nici unul din mijloacele utilizate în laborator: temperatură, forțe electrice sau magnetice, presiune, nu le poate opri sau schimba cât de puțin. Ceea ce înseamnă că în interiorul atomului sunt puse în joc forțe cu mult mai mari decât cele pe care le putem realiza în laborator.

Această constatare a dus fatal la ideea că atomul nu poate fi o particulă omogenă și inertă, ci trebuie să aibă o construcție mai complicată, în măsură să explice forțele amintite. Așa s'a născut modelul atomului Rutherford-Bohr, model dinamic, în care un număr de electroni negativi ar circula pe orbite diferite în jurul unui sâmbure, sau *nucleu*, încărcat pozitiv. În cazul cel mai simplu, al atomului de hidrogen, există un singur electron care se rotește în jurul nucleului pozitiv numit *proton*. Cu cât atomul e mai greu, cu atât crește numărul protonilor din nucleu și paralel și numărul electronilor periferici. Fiecare orbită electronică constituie un *nivel energetic* și trecerea unui electron de pe un nivel pe altul liberează o cantitate de energie, care se manifestă sub formă de radiații spectrale luminoase, ultraviolete sau de raze *X*. Dar energia particulelor α și β și aceea a razelor γ nu se poate explica cu ajutorul nivelelor electronice exterioare și trebuie să admitem că ele își au obârșia în nucleul atomului. Fiecare radiație emisă de substanțele radioactive este o manifestare a energiei nucleului. Faptul că toate cele trei radiații α , β și γ se prezintă, după ultimile cercetări, sub formă de spectru, ne conduce să admitem nivele de energie diferite și în interiorul nucleului. Nucleul se manifestă așa dar ca un organism complicat; poate tot așa de complicat ca și partea exterioară a atomului, formată din nivelele electronice. Studiul amănunțit al nucleului formează azi o adevărată *fizică nucleară*; când studiem transformările radioelementelor facem fizică nucleară.

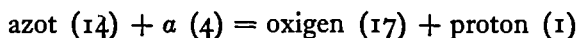
* * *

Descoperirea importantă a *izotopilor* a venit să confirme presupunerea că atomii tuturor elementelor sunt formați din aceleași particule constitutive, dar de sigur în număr diferit pentru atomul fiecărui element. Dacă admitem că particula constitutivă a nucleilor atomici este nucleul hidrogenului (protonul), atunci atomii celorlalte elemente ar trebui să aibă o masă multiplu întreg de masa hidrogenului, cu o foarte mică diferență care se poate explica teoretic. În realitate, se observă însă greutăți atomice fracționare cum este de exemplu cazul clorului, a cărui greutate atomică este 35,5. Aston a putut dovedi însă că există două feluri de clor, ale căror proprietăți chimice sunt identice, dar a căror greutate

atomică e diferită. Aceștia sunt cei doi izotopi ai clorului; unul are greutatea atomică 35, iar celălalt 37. Gazul clor, obținut în laborator, e format din 75% clor (35) și 25% clor (37), ceea ce explică greutatea atomică fracționară 35,5. Azi se cunosc izotopi pentru aproape toate elementele sistemului periodic; numărul izotopilor este tot o consecință a descoperirii radioelementelor. Puțin timp după descoperirea radiului, a fost descoperit un radioelement nou *mexotoriul*, care nu putea fi separat cu nici un chip, prin mijloace chimice, de radiu. Același lucru s'a întâmplat cu radioelementul *ioniu*, care nu putea fi separat chimicește de thoriu. Acestea au fost primele indicii pozitive asupra existenței izotopilor, indicii confirmate pe urmă în experiențele frumoase ale lui Aston.

* * *

Stabilirea științifică a faptului că atomii tuturor elementelor sunt formați din un număr foarte limitat de particule, întotdeauna aceleași, dar diferite ca număr și ca fel de grupare, implică teoretic posibilitatea unei transmutări artificiale. E de ajuns să punem în joc forțe de aceeași mărime și natură ca acelea care condiționează stabilitatea nucleului atomic pentru a spera transformarea lui în nucleu al unui alt element. Conduc de aceste considerații, Rutherford și-a pus problema distrugerii edificiului atomic pentru a obține după voie o transmutare de elemente. Pentru aceasta, trebuia atacat nucleul însuși al atomului și cu forțe de natură nucleară. Rutherford a utilizat particulele α , emise de o substanță radioactivă, pentru a bombarda atomii unui element stabil, cum e de exemplu azotul sau borul. Cu acest procedeu, a obținut pentru prima oară, în 1919, o *transmutare artificială de elemente*. Nucleul atomului de azot, primind un proiectil α , emite un proton și se transformă în nucleu al izotopului oxigenului cu masa 17. Pentru transformarea azotului putem scrie relația:

Numerile din paranteze indică masele atomice.

Dar aceste transmutări provocate de Rutherford se petrec pe o scară extrem de redusă: din un milion de particule α , care cad asupra substanței, abia câteva zeci produc transmutări. Cantitatea de substanță nouă obținută e așa de mică, încât scapă celei

mai delicate analize chimice. Cantități așa de mici de substanță se pot pune în evidență numai prin mijloace fizice foarte sensibile. Un astfel de mijloc este aparatul cunoscut sub numele de *camera lui Wilson*. Aparatul e compus dintr'o cutie în care se află aer saturat cu vapori de apă. Producând o destindere bruscă a atmosferei camerei, vaporii de apă se condensează în jurul centrelor de condensare: fire de praful, particule încărcate electric (ioni), etc. Dacă în momentul destinderii, atmosfera cutiei e traversată de o particulă în mișcare repede, cum e particula α emisă de radioelemente, această particulă ionizează toate moleculele din drumul ei, producând centre de condensare în jurul cărora se formează picături de apă. În felul acesta, drumul particulei rămâne materializat, câteva secunde, printr'o *dără de picături de apă* care se poate fotografia. În această admirabilă experiență se face prin urmare vizibil *efectul unui singur atom*: e o confirmare palpabilă a teoriei atomice.

* * *

Experiențele lui Rutherford au fost confirmate și în alte laboratoare, dar metoda inaugurată de el n'a suferit, principial, vre-o ameliorare până în anul 1932 când fizica s'a îmbogățit cu încă o descoperire fundamentală: aceea a *neutronului*.

În urma experiențelor făcute de Bothe și Becker în Germania, de Irène Curie și F. Joliot în Franța, și în fine, de Chadwick, în Anglia, s'a dovedit că elementul gluciniu, bombardat cu razele α ale poloniului, emite o radiație foarte penetrantă, nedeviată de un câmp magnetic. La început s'a crezut că e vorba de o radiație γ asemănătoare cu razele γ ale radioelementelor. Chadwick a arătat însă că radiațiile acestea sunt formate din particule materiale având masa nucleului de hidrogen (adică a protonului), dar, spre deosebire de proton, ele nu poartă nici o sarcină electrică; de aceea li s'a dat numele de *neutroni*.

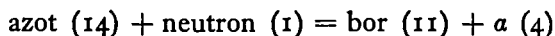
Descoperirea neutronului schimbă și ideile noastre despre constituția nucleului atomic. Azi nu mai putem afirma că atomii sunt formați numai din două feluri de particule: protoni și electroni, ci trebuie să considerăm și neutronul care intră ca particulă constitutivă a nucleului.

Indată după descoperirea neutronului s'au perfecționat mijloacele de a-l produce și s'a ivit gândul natural de a-l utiliza pentru

transmutarea atomilor. Pentru asemenea experiențe, neutronul e mult mai indicat decât particula α sau decât protonul. În adevăr, nucleul atomului e format din o grupare de neutroni și protoni cu o sarcină electrică pozitivă cu atât mai importantă, cu cât atomul are o masă mai mare. Această sarcină electrică formează un fel de zonă de protecție în jurul nucleului: o *barieră de potențial* care oprește particulele încărcate pozitiv să pătrundă în nucleu. Protonii și particulele α , fiind încărcate pozitiv, sunt respinse când se apropie de nucleu, deși au o viteză foarte mare. Numai unele particule de acest fel pot pătrunde în interior, unde provoacă transmutarea nucleului. Dintr'o mie de particule α care lovesc nucleul, numai una singură e eficace, celelalte fiind respinse. Neutronii sunt mult mai privilegiați în această privință: neavând sarcină electrică, nu sunt respinși de nucleu și pot pătrunde înăuntru pentru a-l dezagrega. Pentru procesele de dezagregare atomică, neutronul este așa dar o armă mult mai puternică decât particula α sau protonul. Pe când, în cazul particulelor α , e nevoie de vre-o mie de ciocniri pentru a produce transmutarea unui atom, în cazul neutronului, din trei ciocnituri, una e eficace pentru a produce transmutarea unui atom de azot. Randamentul transmutării cu neutroni este de câteva sute de ori mai mare decât acela al transmutării cu particule α .

Prin bombardare de neutroni, s'a produs dezintegrarea unui mare număr de substanțe. În general, dezintegrarea se produce cu eliminare de particule α , adică se produce fenomenul invers dela dezintegrarea cu particule α .

Azotul se dezintegrează după relația:

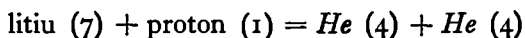

pe când la bombardarea cu particule α , am avut o transformare inversă, în care neutronul era înlocuit cu protonul de aceeași masă (1).

* * *

Odată cu perfecționarea mijloacelor de obținere a protonilor cu mare viteză, s'a dovedit că și protonii pot produce transmutări artificiale. Astfel Cockroft și Walton, în 1932, au arătat că protonii, accelerați prin o diferență de potențial convenabilă, pot

produce dezintegrarea atomului de litiu, pe care-l desfac în 2 atomi de heliu după relația:

Un alt proiectil, foarte eficace pentru producerea dezintegrării atomilor este *deutoul*. De curând s'a descoperit un izotop al hidrogenului care este de două ori mai greu ca hidrogenul obișnuit. El se numește *hidrogenul greu* și combinat cu oxigenul, formează *apa grea* cu proprietăți fizice, chimice și biologice deosebite de ale apei ordinare. Nucleul hidrogenului greu este deutoul; el e format dintr'un proton și un neutron, este deci de două ori mai greu decât protonul, dar poartă aceeași sarcină electrică pozitivă. Cu ajutorul deutoului s'a putut provoca dezintegrarea multor atomi.

* * *

Trebue să notăm că încercările de transmutare cu protoni și deutoni nu s'ar fi făcut, poate, dacă n'ar fi fost îndemnate de unele recente concluzii ale fizicii teoretice. În adevăr, protonul și deutoul având o masă mai mică decât particula α , ele au, pentru aceeași viteză, o energie mai mică; e de așteptat deci să pătrundă mult mai greu în nucleu sau să nu poată pătrunde chiar deloc, dacă energia lor nu e suficientă pentru a trece peste bariera de potențial a nucleului. Fizicianul *Gamow* a arătat însă că, aplicând nucleului concluziile noi mecanicii ondulatorii, se poate demonstra că chiar particulele cu o energie mai mică decât aceea corespunzătoare barierei de potențial au totuși o probabilitate, foarte mică, de a pătrunde în nucleu. Dacă bombardăm substanța cu un număr enorm de protoni sau de deutoni, atunci unii dintre ei vor avea șansa să pătrundă în nucleu și să producă transmutări. Această concluzie a fost confirmată de experiențe. Avem un bun exemplu de rezultatele ce se pot obține când se face o colaborare judicioasă între considerațiile pur teoretice și cele experimentale.

În fine, misterioasele *raze cosmice*, care vin asupra pământului din toate direcțiile spațiului, pot produce și ele transmutarea atomilor. Energia și puterea de pătrundere a acestor raze este mult superioară energiei oricăror raze sau particule produse în laborator, fie prin intervenția directă a omului, fie că sunt emise de radioelemente. Așa de exemplu, pe când razele γ ale radiului

pot străbate câțiva centimetri de plumb, razele cosmice străbat un perete de plumb de câțiva metri, sau o pătură de apă de peste 200 de metri grosime. Observând efectele acestor raze în camera Wilson s'a constatat că și ele produc dezintegrarea atomilor pe care îi întâlnesc.

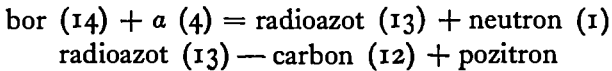
În ce privește originea razelor cosmice, ea nu este încă bine lămurită. Se pare că și ele sunt tot rezultatul unor transformări de nuclei atomici, transformări care se petrec în corpurile cerești încă în formație, cum ar fi stelele noi și nebuloasele.

În decursul studiilor asupra razelor cosmice, Anderson a descoperit o particulă de aceeași masă cu electronul, dar care e încărcată electric pozitiv. Această particulă a fost numită *pozitron* (sau pozitron). Pozitronul constituie particula cea mai mică de electricitate pozitivă și masa lui e datorită numai acestei electricități după cum masa electronului e datorită numai electricității negative pe care o poartă.

Pozitronul are o viață extrem de scurtă, el nu dăinuește liber decât o infimă fracție de secundă, deoarece poate fi repede absorbit prin întâlnirea cu un electron negativ.

O rază cosmică, pătrunzând în camera Wilson, produce adevărate fascicule sau *jerbe* de electroni și pozitroni. Astfel de jerbe au fost obținute și cu raze γ foarte penetrante, de către Blackett. Fenomenul este explicat azi, ca fiind rezultatul unei *materializări a luminii*. Particula luminoasă, fotonul razelor γ , se transformă în una sau mai multe perechi de electroni și pozitroni, care formează jerbele observate în camera Wilson. Avem deci o transformare a energiei radiante a razelor γ în corpuscule electrice. În alte experiențe, s'a observat și procesul invers al dematerializării pozitronului. Un pozitron poate fi absorbit de materie, care emite apoi o rază γ , un foton γ . E bine de insistat asupra faptului că în toate aceste experiențe e vorba de dematerializarea și materializarea unui electron sau pozitron, adică a particulelor care nu au altă masă decât aceea datorită sarcinei lor electrice. Partea esențială a unui atom o formează însă neutronii și protonii; pentru aceste particule nu s'a observat încă fenomene asemănătoare de transformare completă în energia radiantă. Așa încât problema generală a transformării reciproce a atomilor în energie, rămâne încă deschisă.

Ca o încoronare a rezultatelor descrise asupra dezintegrării atomilor, anul 1934 ne aduce descoperirea *radioactivității artificiale*. Meritul acestei extrem de importante descoperiri revine soților F. Joliot și Irène Curie. Ei au avut ideea să cerceteze substanțele supuse la bombardare cu particule α , nu numai în timpul acțiunii acestor particule ci și imediat după suprimarea lor. Procedând așa cu aluminiul, cu borul, cu magneziul, au observat că aceste elemente emit o radiație penetrantă formată din pozitroni, radiație care mai continuă câțva timp după suprimarea acțiunii de bombardare cu particule α . În cazul borului, emisiunea de pozitroni se reduce la jumătate, în 14 minute după suprimarea acțiunii razelor α . Mecanismul transformării nucleului de bor se crede a fi următorul: particula α se încorporează nucleului de bor producând un izotop al azotului cu masa 13 (*radioazot*) și eliminând un neutron. Radioazotul este *instabil* și se descompune după un timp oarecare, dând un nucleu de carbon și un pozitron. Se pot scrie relațiile:

S'a provocat astfel, prin bombardare cu particule α , un fenomen analog cu radioactivitatea naturală. Radioelemente noi au fost create în laborator.

După experiențele soților Joliot-Curie, radioactivitatea artificială a fost confirmată în alte laboratoare în care radioelemente noi au fost obținute prin bombardare cu particule α , cu protoni, cu deutoni și *mai ales cu neutroni*. Radioelementele artificiale obținute au perioade foarte diferite și emit, în afară de pozitroni, raze β și γ la fel cu radioelementele naturale.

Radioactivitatea provocată prin bombardarea cu neutroni a fost studiată mai ales de fizicianul *Fermi* din Roma. Împreună cu mai mulți colaboratori, Fermi a supus succesiv la bombardare cu neutroni aproape toate cele 92 de elemente ale sistemului periodic și a putut crea peste 40 de radioelemente artificiale noi. Perioada lor este dela câteva secunde până la câteva zile.

Azi se cunosc peste 60 de radioelemente artificiale noi.

Cantitatea ce se poate obține dintr'un radioelement nou este deocamdată extrem de mică, dar dacă cercetările progresează cu

ritmul actual, soții Joliot-Curie speră să se obțină radioelemente artificiale cu o putere de radiație asemănătoare cu aceea a radioelementelor naturale.

Dacă ne gândim la marea influență pe care a avut-o în fizică descoperirea radioelementelor naturale, conducând în mod logic la toate descoperirile importante enumerate în acest articol, putem să prevedem, prin analogie, că descoperirea radioelementelor artificiale va conduce la o serie întreagă de noi descoperiri privind structura nucleului atomic și transformarea reciprocă a materiei în energie. Poate că aceste noi descoperiri ne vor lămuri ultimele taine ale atomului, sau poate ne vor pune în fața a noi complexiuni de structură nucleară care vor cere noi eforturi și mijloace experimentale mai perfecționate decât cele actuale. Oricare va fi alternativa, radioactivitatea artificială aduce un nou și vast domeniu pentru cercetări experimentale și constituie, prin perspectivele pe care le deschide, una din cele mai frumoase pagini ale fizicii moderne.

* * *

Revenind acum la încercările alchimistilor, pe care le-am amintit la începutul acestui articol, putem constata că *ipotezele generale* care le serveau ca fir conducător erau juste. Cu o pătrunzătoare intuiție, ei au înțeles că toate elementele sunt formate din un număr foarte restrâns de particule constitutive, totdeauna aceleași, și că prin urmare transmutarea unui element în altul e posibilă. Felul în care au încercat să justifice aceste ipoteze era însă greșit: particulele primordiale nu erau cele admise de ei și nici mijloacele de acțiune asupra substanțelor nu erau cele nimerite. Chimia lor era prea sumară pentru a le permite să lămurească structura atomului și să o poată modifica.

Știința modernă ne arată, cu am mai spus, că transmutarea e o problemă de fizică atomică și nu una de chimie. Pentru a produce o transmutare nu ne servim de retorte și de puterea focului, ci de camera Wilson și de helioni, protoni, neutroni. Nu sperăm să transformăm un kilogram de plumb în unul de aur, ci câteva mii sau câteva zeci de mi de atomi de bor în atomi de radioazot. Progresul făcut în problema transmutării elementelor nu e încă de ordin practic, ci de ordin *pur științific*. Admițând că s'ar fi

obținut transmutarea plumbului în aur, în proporții industriale, omenirea n'ar fi realizat, poate, altceva decât distrugerea definitivă a sistemului monetar actual. Pe când progresul științific care s'a făcut ne-a adus nenumărate descoperiri noi și a schimbat definitiv cunoștințele noastre asupra structurii intime a materiei. Aceste cunoștințe alcătuiesc un tezaur mult mai prețios decât o cantitate anumită de aur : un tezaur spiritual care va trece mărit generațiilor viitoare, ca o frumoasă cucerire a spiritului omenesc.

G. ATANASIU

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

151

Roma 18/31 August 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Trebue să vă fi părut neroadă scrisoarea mea cu explicarea lui *Per Bacco*. Era însă așa întoarsă argumentarea din scrisoarea D-Voastre, încât autoriza presupunerea unei înțelegeri în sens restrictiv bacchic dată exclamațiunei *per B*.

Nu sunt convins de necesitatea lungirei ce propuneți; totuși vă voi asculta, încredințat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii D-Voastre estetice. Lăsați-mi foile câteva zile încă, și vă voi trimite pe Furfanțo *cu famelia*.

Mă rog, să vorbim un moment ceva mai clar despre carieră. Eu, cu D-Voastră, nu-mi impun decât rezerva pe care mi-o impune distanța dintre noi; dar nu-mi ascund niciodată gândurile. Veți înțelege numai, că, în chestiune personală, omul e mai stângaciu. A numi pe Floflo ¹⁾ Ministru, chiar într'o Legațiune mică, și a mă pofti pe mine în locul său, este a mă autoriza să zic: *si stava meglio quando si stava peggio* ²⁾. Nu că nu ași primi: dela hotărîrea D-Voastre primesc tot. Dar a bombarda pe Floflo Ministru la 32 de ani, când în 94 or 95 era Secretar al 3-a, este a proceda

¹⁾ Al. Florescu.

²⁾ Era mai bine când era mai rău.

cam ca Sturdza cu creaturile sale. Eu nu pot să vă spun alta decât că singurul coleg ce a rămas în carieră din cei ce au intrat cu mine în 1885, Mavrodi, e Ministru Plenipotențiar de 3—4 ani; că Mișu, intrat în urma mea, e Agent diplomatic și vechiu Secretar G-1; că Nanu e Ministru la Athena; că Maurocordato e Ministru la Belgrad. Nu vă mai vorbesc de alții, tocmai ca Fl., Mitilineu, etc. Cel puțin Florescu e inteligent și simpatic, și, grație vioarei sale mame, a găsit o pepită cu totul și cu totul de aur. Dar pe ceilalți îi cunoașteți D-Voastră? Mai toți aceștia au trecut înaintea mea pentru motive demne de Beaumarchais: care cu un cancer în familie, care cu o barbă ca a răposatului Carnot, care cu un cuvânt de spirit al nevestei, — așa încât cariera noastră diplomatică e ca împărăția cerurilor: azilul celor nevoiași pe pământ.

Nu credeți oare că a venit vremea să se mai schimbe lucrurile? La urma urmei, cine-i junimist verde, trebuie să meargă înainte. O, per Bacco (cel ne-bețiv), că doar n'o să vă fac de rușine acolo unde mă veți pune!

Vă spun cam în glumă lucruri pentru cari adesea am suferit. Amorul meu propriu nu mă orbește; ba cred că am un fond de modestie liniștită, care mă apără de multe desiluzii. Cu toate astea, trăesc în lume, am o familie, ceea ce mă obligă să-mi apăr drepturile încălcate sau să-mi deschid drum înainte.

Asta voiam să vă spun cu inimă curată.

Așa dar, *din punctul meu de vedere*, o Legațiune înainte de orice; dacă asta nu se poate, Comisiunea Dunării, până la o nouă vacanță de Legațiune; și numai în ultim loc Secretariatul G-1.

Acuma să-mi dați voie să vă vorbesc de chestiunea bulgărească. Ce bazaconie e asta?

Impresiunea mea, cetind jurnalele românești, este că noi nu mai avem mîntea în scaunul ei. Mă rog, ce vrem noi, Rege, guvern și țeară? Vrem războiu? Atunci să-l facem, și toată acțiunea astfel începută e firească și logică, iar omorul lui Mihăileanu e un incident nenorocit pentru bietul creștin, dar binevenit pentru cine face politică mare.

Nu vrem războiu? și suntem sinceri când o spunem? Atunci ce sens au rodomontadele noastre și toată tralalua asta de acțiune diplomatică?

D-le Maiorescu, omorul lui Mihăileanu și al lui Fitowsky sunt incidente triste și reprobabile. Ele însă nu sunt de natură a răni adânc simțământul național, a face să tresalte inima în pieptul fiecărui român; prin urmare fac parte din numărul întâmplărilor regretabile ce se iscă între două țări limitrofe, *întâmplări cari nu scapă nici un moment acțiunii guvernului* (cum se întâmplă între Franția și Italia, unde Savoia este poeticul fruct hrăpit; cum se întâmplă între Italia și Elveția, unde contrabanda și încălcările de frontieră sunt pururea la ordinea zilei). Aci sunt eu surprins. Mie îmi pare că Guvernul nu mai are acțiunea sa moderatoare asupra sentimentului public, și că e târît către un războiu pe care nu l-a voit și nu l-a pregătit, și pe care nu-l va mai putea împiedeca decât compromițând situațiunea sa de partid.

Cunoașteți sentimentele mele cu privire la războiu. Nu numai că nu mă tem de el, dar îl chiem și'l doresc, și dacă băeții mei ar fi în stare să încingă un tesac, i-ași lua pe amândoi și ași veni cu ei sub steag. Vă spun lucruri din adâncul sufletului.

Dar văd cu părere de rău că oamenii noștri politici tot mai cred în legendara intervenire a Europei, în efectele miraculoase ale triplei și dublei alianțe, ale înțelegerii austro-ruse în Balkani. Un lucru trebuie știut, ca axiomă, anume că Europa nu se mișcă decât pentru cine se mișcă, și par'că cel ce o judecă mai drept decât toți este tot banditul de Sarafoff și cu bulgarii lui, când o desprețuesc. Așa au făcut ei cu Rumelia și le-a mers bine; așa au făcut și fac cu art. 11 al tratatului de Berlin, care'i obligă să dărâme fortărețele, pe care nu le dărâmă, etc. Mai cu seamă înțelegerea austro-rusă e o glumă de prost gust, care dovedește că Austria nu mai are oameni de Stat, — de oarece această înțelegere este numai în avantajul Rusiei. Dovada cea mai bună este însurătoarea Regelui Serbiei. Catargiu, care crede că nepotu-său Milan, cu toate vițiile sale, este un om de geniu, înghite pe dos de data asta: toată influența austriacă în Serbia a fost substituită de influența rusească.

E oare admisibil, pentru un adevărat om de stat, să'ți legi mânilor, astăzi, când Rusia e intrată până peste cap în Extremul-Orient? De sigur că nu, și mai cu seamă nu, când vezi că chiar în împrejurările actuale ea profită de orice nimic, de Draga sau de

orice altă Mașină¹⁾, spre a'și întinde influența în Balcani. (Pardon, anecdota primează: un mot recueilli à Rome: « Le Roi de Serbie va devenir le Souverain le plus extraordinaire de l'Europe. — Pourquoi? — Parce qu'il va faire des enfants à la Machine »).

În situația noastră geografică și în situația politică de astăzi, nici Transilvania nici Basarabia nu sunt pentru noi primejdioase. Primejdia pentru noi e Bulgaria, și, de sigur, nici un om de stat român nu a fost mai vinovat (precum prea bine o spuneți D-Voastră în Introducerea la Discursuri) decât Bratianu când nu a avut curagiul să dea Basarabia și să ia în Bulgaria linia Silistra-Varna; a mai fost iarăși nul, când, în 85, după detronarea lui Battenberg, nu a avut puterea sufletească de a îndemna pe Rege să primească tronul bulgăresc.

Astăzi, prin urmare, Bulgaria pentru noi trebuie să stea pururi în punctul luminos al conștiinței. Cu dânsa, măsurile pe jumătate nu merg: să trecem Dunărea, dacă suntem gata, sau, dacă nu, lovim în Bulgarii dela noi cât vrem, fără a face o chestiune internațională. Noi, față cu dânșii, suntem ca oficerul care trebuie să se păzească de a primi o palmă dela un nebun, ca să nu fie silit a'l îpușca. A rechiema un agent diplomatic și a întrerupe relațiunile cu un stat limitrof, este a admite o stare de războiu latentă, plină de amărăciuni pentru cel ce o provoacă. Ceeace s'a putut face cu Grecia foarte ușor, nu se poate face cu Bulgaria, fără o primejdie continuă în Dobrogea.

Acestea sunt considerațiuni asupra lucrului în sine, independent de considerațiuni de partid.

Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului, pe care Marghiloman pare chemat să-l continue sub al 2-a Rege român. Ajuns astăzi la Preșidenția Consiliului, d-l Carp trebuie să se împlânzeze în putere cu rădăcini adânci, având încredere în forțele sale și fiind sigur că nimeni nu'l poate doborî. Pentru aceasta însă, se cere să nu facă nici un pas fals.

Iată o scrisoare în 3 hipostase și mai cu seamă lungă. E bine înțeles, că ceeace vă spun aici este adâncul gândului meu. Față cu străinii altfel vorbesc și altfel lucrez. V'am trimis două articole

¹⁾ Mașina Draga, soția Regelui Alexandru Obrenovici.

din Popolo, suggerate dragă Doamne din P. Lloyd; în curând Popolo va publica și altele, spre a mișca opinia dela Consulta, unde olympicul dar mălăeșul Visconti-Venosta tronează ca un milanez ce este. Știu că bietul socru-meu se mira și râdea de reputația uzurpată a acestui om de Stat, pe care'l chema în dialect ¹⁾ « el noster Emili ». Am găsit în corespondența politică a bătrânului o scrisoare a lui Visconti-Venosta, dela Paris, 17 Sept. 1860, în chestiunea Veneției, plină de detalii interesante de altminteri, dar tot cu încetineala sa obicinuită. Am găsit de asemeni o scrisoare a lui Cavour, din 23 Mai 1859, scrisă întreagă de mâna lui, foarte, foarte interesantă, pe care am să v'o arăt odată. Intre amândoi oamenii de Stat, deosebirea firei lor se accentuează până și în detalii: pe când V.V. e dulceag și încet, Cavour scapără. El nu se teme de a scrie personal și direct lui Decio să pregătească rescularea Lombardiei, unde avea să sosească Garibaldi.

Aller de l'avant! Asta e, dacă te simți; dacă nu, las'o mai domol.

Dar ce trebuia să facă Guvernul nostru în afacerea omorului lui Mihăileanu? Înțeleg că descoperirile instrucțiunii erau așa de neașteptate și revoltătoare, încât zi cu zi tonul a fost ridicat fără voie.

Ei, aici stă toată socoteala: să ridici tonul numai când vrei. Guvernul nostru trebuia să protesteze, așa cum a făcut, și să denunțe pe Bulgari, iar ca acțiune directă să expulzeze pe bleoții aflați la noi și *mai cu seamă să opună comitetului bulgar un alt comitet în Macedonia*. E vorba de cheltuit câteva sute de mii de franci. Să le cheltuim. Un bandit de talia lui Saraffoff îl avem gata în persoana respectabilului domn Apostol M. ²⁾; sau dacă nu'l avem, îl inventăm. Să se împuște între dânșii, și atunci Europa intervine de sigur.

Ceeace însă trebuia evitat cu orice preț era umilința de a te vedea silit: sau să faci un războiu pentru care nu ești pregătit îndeajuns, sau să înghiți obrăznicile bulgărești.

¹⁾ Dialect.

²⁾ Părerile lui Duiliu Zamfirescu despre Apostol Mărgărit, inspectorul Școlilor noastre din Macedonia, sunt, de câte ori vine vorba despre el, destul de pitorești.

În stadiul în care suntem acum, Bulgaria, spre a ne mulțumi, trebuie să satisfacă următoarele trei cereri:

a) Să deschidă proces corecțional și să condamne pe cei ce au atentat la viața românilor din Sofia (zic într'adins *corecț.* spre a obliga tribunalele să se rostească, iar nu jurații);

b) să restituiască banii extorcați lui Kradja și alții;

c) în fine, să procedeze la desființarea comitetului macedo-andrianopolitan¹⁾, ca unul ce amenință siguranța Statului bulgar.

Când vom obține aceste 3 condițiuni, vom fi satisfăcuți. Le vom obține? Eu mă îndoiesc. O să vedem ce o să iasă din întrevederea dela Ischl. Măcar de-ași fi eu profet mincinos.

Aceasta este părerea mea personală (și bine înțeles confidențială) pe care v'o comunic ca dreptului judecător și părinte sufletec, s'o îndreptați dacă nu e bună.

Cu toată vechia dragoste și supunere.

152

Roma 2/15 Sept. 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Primesc din partea nevesti-mi, de pe lago Maggiore, o scrisoare, în care îmi spune că lumea de pe-acolo e indignată împotriva noastră, din cauza torturilor la cari supune pe Bulgari poliția română. Et voilà comment on écrit l'histoire. I-am răspuns, trimițându-i un crâmpeiu din Constituționalul, prin care se oferă bulgarului torturat un passeport spre a veni la București să dovedească torturile ce a suferit. Jurnalul care ne vorbește de rău se chiamă *Stampa*. Îmi închipuesc că trebuie să fie în mâna jidaniilor.

Faptul acesta, însă, mă hotărăște să vă adresez o rugămintă, pe care nu îndrănesc a o formula, spre a nu părea că abuzez de prietenia ce binevoiți a avea pentru mine. Vă rog să'mi acordați două mici decorații, una de comandor al Coroanei pentru Dl. Raimondo Brenna, care în toate împrejurările a lucrat pentru noi, fie pe lângă ziare, fie alt-fel. Acest foarte simpatic domn mai este și socrul lui cumnatu-meu, — cece par'că mai mult îi strică

¹⁾ adrianopolitan.

decât îi drege în chestiunea de față. Alta, de oficer, pentru un domn care a scris toate articolele din Popolo Romano, apărând punctul de vedere românesc în conflictul cu Bulgaria și prezentând cabinetul Carp cum merită. Domnul se numește E. de Varda.

Sunteți acum stăpânul meu (cum ar zice Pliniu cel tânăr lui Trajan), și se cade să mă adresez D-Voastre pentru cererile de serviciu. Am primit telegrama laconică a interimatului Externelor, la Frascati. Exprimere, domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris ¹⁾, când, cu graiul cuminte mi-ați spus că M.S. v'a însărcinat cu gerarea Minister. Externelor. Veneam dela o lungă primblare și stam într'un fotoliu, rebegit de umezeală, cu mintea aninată în vânt, după crâmpie de versuri, pătruns de sensul unui gol sufletesc, ce tot mai rar mă prinde, cu vârsta, — când îmi aduseră telegrama. Am voit să vă scriu numaidecât, și v'am scris, și am rupt scrisoarea, fiind-că prea era copilărească.

Prin urmare, stăpâne, să mi dați voie să vă spun că vă voi trimite o cerere oficială de a mă autoriza să plătesc 400 frs. unui cioclu. Iată cum devine bazaconia asta supărătoare, pe care v'o comunic confidențial: când cu înmormântarea Reg. Umberto, misiunea noastră a depus, în numele suveranului nostru, o coroană pe sicriu, care se vede că n'a fost plătită. A fost sau n'a fost, eu nu știu. Faptul e că cioclul cu coroana, reclamă prețul în termeni obraznici. Am scris personal d-lui G-l Lahovary, rugându-l să mă autorizeze a plăti eu sau a trimite banii. N'am primit nici un răspuns, deși scrisoarea mea era recomandată. Șade rău, cu atât mai vârtos că era numele Regelui pe panglică. Fiți bun dar și mă autorizați, chiar telegrafic, să plătesc suma.

Plecarea lui Marghiloman în concediu va fi interpretată (este deja) ca o dovadă de puținul caz ce'l face Guvernul nostru de rodomontadele bulgărești. Dacă așa este, eu nu pot decât să mă bucur, — fiindcă am avut impresia chiar dela început că o luaserăm cam de sus. Nu știu de ați cetit raportul meu confidențial, în care spuneam cu moderație modul acesta de a vedea.

Cred că M. este un bun Ministru de Externe, cu minte echilibrată și cu noroc. Merge ceva cam departe în unele, cu aerul unui Cancelar de Mare Putere. Așa bună oară în primirea dela

¹⁾ Nu pot să rostesc prin cuvinte, stăpâne, câtă bucurie mi-ai făcut.

Constantinopoli, nota laudelor a fost cam umflată. Pentru un diplomat de carieră, deprins cu salamalecurile oficiale, era evident că Sultanul voise să pună o nuanță de afabilitate specială pentru trimisul nostru; dar atât și nimic mai mult. Trâmbițarea prin gazetele noastre că D-sa a fost pus în frunte, iar bulgarii în coadă, era nu numai o eroare (dacă conflictul voia să se aplaneze), dar și o dovadă de lipsă de gust, — ceeace mă miră. Înțeleg eu vanitatea națională, dar cu chichirezul ei. Vă închipuiți ce dezastru comic, dacă bliotul de Ivancioff va fi decorat întocmai ca Ministrul nostru !. . Și lucrul nu m'ar mira deloc. Turcul pricepe că dela noi nu'i va veni nici o belea, dar mai pricepe încă și alta: că pe cât timp noi vom căuta să dăm peste labe Bulgarilor, iar Bulgarii să se înarmeze împotriva noastră, el râde în barbă, și așteaptă la frontieră cu batalioanele gata. Lui nu'i e frică de Bulgari, cum nu i-a fost nici de Sârbi, nici de Greci. Lui i-e frică de sfârșitul încăerării, fiindcă știe el, biruit sau biruitor, tot el plătește. De aceea, el e încântat că denunțăm pe Bulgari Europei; dar pe de altă parte și cu Bulgarii vrea să fie bine.

Ăsta îmi pare a fi adevăratul sens al lucrurilor.

In afară de asta, acordul comercial cu Turcia este un succes bine definit. Dacă se va obține și un berat pentru un episcop român în Macedonia, politica externă e asigurată, și e mai cu seamă asigurată din punct de vedere al efectelor interne, față cu « să trăiască Sultanul » al lui Sturdza-Stoicescu. In privința asta cred că Kiazim e foarte folositor. Insărcinatul de afaceri al Turciei aici, un grec inteligent, care cunoaște lumea dela Const. pe degete, mi-a spus că Ministrul turc dela noi e ascultat la palatul lor. E printre rarii diplomați turci, care a învățat ceva.

Acum, dacă'mi dați voie, ași trece la Ministrul de Justiție, — și aici cu o rugămintă, anzi con due ¹⁾). Am un văr, anzi ²⁾) doi veri: unul e I. Simionescu-Râmnicianu, junimist prigonit, băiat gentil și cu dare de mână, ceeace nu strică. V'ași ruga să'l numiți în magistratura judecătorească (adică nu în parchet, fiindcă îmi pare că nu-i disperat la graiu), la un loc de cinste. Altul e Ștefan

¹⁾ ba chiar cu două.

²⁾ ba chiar.

Nedelcu, ajutor de judecător la Tecuciu; acesta, foarte inteligent, și-a mâncat starea dela tatu-său (vreo 80 mii frs.), a învățat la Napoli, de unde e doctor în drept, a umblat lumea în lung și'n lat, și când a isprăvit tot, s'a făcut om de treabă, și, firește, ca or ce bun român, a intrat în slujbă. Il cred bun judecător, absolut cinstit și inteligent.

Dacă elementele sunt bune, atunci, hotărît, mai bine prieteni devotați în locurile ce li se cuvin, decât potrivnici.

Ei, domnule Secretar, să vă văd acuma la 2 departamente ! Nu aștept răspuns, dar să'mi protejeați protejeații, — la din contra, îmi cănesc părul, pe când D-Voastră veți albi ca florile de crin. Și punct.

D. Z.

Voiu trimite cerere oficială și pentru decorații.

Mă rog, încă ceva: Constituționalul pare plătit spre a recomanda cititorilor săi revistele *Artă și literatură* și *Revista română*, și spre a nu zice un cuvânt despre *Convorbiri*. Eu mă bucur. Dar D-Voastră ?

153

Frascati, 5 Sept. 1900

Iubite D-le Maiorescu,

Două cuvinte *dai colli laziali*,¹⁾ unde am venit să răsufli. E o datorie de conștiință să nu mă depărtez de Roma, până nu s'o limpezi la un fel conflictul bulgăresc; cred chiar că în momentul de față e sfârșit cu bine, adică fără armări și amenințări, așa cum trebuia să se sfârșească.

Mă primblam mai alaltăeri spre villa tusculana, urcând la deal încet. Sunt aproape 11 ani de când am fost împreună pe locurile astea !

Și iată schița sfârșită așa cum ați dorit: duduca dela Vaslui e satisfăcută.

¹⁾ de pe dealurile Lațului.

Roma, 23/5 Oct. 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Trebuie neapărat să vă răspund, ca să vă mulțumesc cu recunoștință de dovada de încredere ce'mi dați. E o adevărată mângâere sufletească de a servi sub ordinele unor Șefi ce nu te lasă. Veți vedea că'mi voiu da toate silințele să merit încrederea ce aveți în mine.

Și deocamdată trebuie să vă spun că din mulțumirea mea se infiripează un nou roman. Sunt vreo 3 săptămâni de când s'a legat gândul lui de mine, și paginile curg una după alta: o adevărată anghină galopantă! Nu știu de ce, cred că o să vă placă. Sunt la el 4 persoane: Ana Villara, Generalul, bărbatu-său, Alex. Comăneșteanu (fiul Sașei) și fiica unui preot din Transilvania, aflată la învățătură în București. Firul moral al romanului este coeficientul de rectitudine sufletească pe care'l aduce fiica unor oameni săraci în intrigele și complicațiile celorlalți, care'i deșteaptă pe toți ca dintr'un vis rău. Par'că subiectul ar fi bun.

Acestea zise, să închidem cu cheia etajul de sus și să rămânem au parterre, — ba chiar terre à terre, și să vă spun următoarele:

Suntem astăzi în 5 Oct. stil nou. Până astăzi, eu aveam de primit dela Minister următoarele sume:

- a) cheltueli de reprezentare pe 35 de zile (dela 17 Iunie la 24 Iulie) timp în care Ministrul era în concediu la București;
- b) retribuțiuni pe August;
- c) retribuțiuni pe Septemvrie.

În ziua de 3 Octomvrie primesc o notă dela Minister, iscălită de Florescu, prin care mi se spune că mi se trimit banii pe August, dar că nu mi se acordă cheltuielile de reprezentare, de oarece Dl. Ministru Catargiu a fost nu în concediu ci în *misiune*!! Pentru mine, Domnule Maiorescu, asta se chiamă pehlivănie. Era să mi se mai întâmple așa ceva în Aprilie trecut, când eram în București: aveam iarăși de luat vreo mie de franci cheltuieli de reprezentare pe trecut. Dl. Cat. le suflase și pe acestea, spunând la Minister că se răfuește cu mine. Atunci am insistat la direcția contabilității, cerând să mi se dea ceeace'mi acordă legea, și cum nu se putea face altfel, mi s'a dat. Acum au inventat misiunea.

Sunt 15 ani de când sunt în carieră, și am avut a face cu tot felul de blestemați: misiune ca asta n'am văzut încă.

Sunt absolut încredințat că D-Voastră n'ați fost pus în curent cu afacerea asta, sau ați fost rău informat, dacă ați fost. Este nelegal și inadmisibil ca un Ministru plecat în congediu să și transforme congediul în misiune fără ca Insărcinatul de Afaceri să fie informat. Ce dator sunt eu să plătesc hârtia pe care scriu Ministerului, iluminatul, încălzitul iarna, trăsura cu care umblu după treburile legațiunei, etc. etc.? Dacă Ministeriul vrea să favorizeze pe un domn, ținându-l în misiune pe când el își adună orzoaica la moșie, n'are decât să'l plătească din fonduri.

Toate acestea le-am scris Ministeriului oficial, negreșit sub forma modestă a oficialității. Către D-Voastră însă nu mă pot opri de a zice că subțire lucru sunt boerii! Cei 400 lei ai Generalului tot nu s'au trimis, deși D-Voastră, gentil, m'ați autorizat a'i plăti.

Și, înainte de a sfârși, fiindcă suntem la paragraful ăsta, ați prevăzut în bugetul D-Voastre cheltuieli de reprezentare pentru neobositul Secretar? Colegul său dela Roma îl roagă să primească cele mai respectuoase omagii, pentru D-sa și pentru D-Voastră.

155

Roma, 7/20 Octombrie 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Colegul meu Argetoyanu mă roagă să intervin pe lângă D-Voastră pentru a zice un cuvânt D-lui Marghiloman în următoarea chestiune: pentru a trece dela gradul de Atașat la acela de Secretar al 3-a, trebuie să fie supus la un examen. Acest examen este impus de lege și drept ar fi să nu se ție decât numai când sunt locuri vacante de Secretar al 3-a. Cum însă până astăzi s'a urmat altfel, cerem să se urmeze tot așa și de azi înainte, adică să fie admis tânărul la examen, să i se confere titlul, rămânând ca leafa gradului să i se dea când un loc va deveni liber în buget.

Dealtminteri, Generalul Argetoyanu va veni să vă vadă și vă va explica din graiu cum stau lucrurile. Eu țineam să pun un cuvânt bun pentru fiul său, care e simpatic, inteligent și *om cum se cade!!* (ceea ce e foarte de prețuit).

Vă rog să binevoiți a primi, iubite Domnule Maiorescu, încredințarea prea înnaltei mele considerațiuni.

156

Roma, 16/29 Oct. 900 ¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

O foarte respectuoasă rugămintă de serviciu.

Decorațiile pentru D-nii Brenna și de Varda, pe care mi le-ați acordat în principiu, au suferit întârziere. Florescu mi-a scris că Regele ar fi întrebat dacă pentru Brenna n'ar fi îndestulător gradul de Oficer. Am răspuns lui Florescu că nu e îndestulător, de oarece D-nul acesta e Comandor al Coroanei Italiei și Comandor al ordinului spaniol Carol III-a; așa că nu i se poate da un grad inferior gradelor ce posedă.

Vă rog să binevoiți a acorda înnalta D-Voastre protecțiune acestor domni, cari ne-au adus servicii și de cari putem avea nevoie și în viitor.

Dar, până una alta, putem striga Evviva Fleva?

Primiți, vă rog, iubite Domnule Maiorescu, încredințarea prea înnaltei mele considerațiuni.

157

Roma 31/13 Nov. 1900

Iubite Domnule Maiorescu,

Trebue neapărat să vă mulțumesc de modul gentil cu care știți a fi Ministru. Bucuria mea, când vă văd atât de scrupulos în corespondență, ca și în restul afacerilor, nu provine numai dintr'un amor propriu satisfăcut, ci mai cu seamă din constatarea faptului că peste tot, în lucrurile mici ca și în faptele mari, iese la iveală minunata organizare sufletească cu care v'a înzestrat natura. Ceeace vă spun aci, în fugă, se leagă cu alte gânduri; cu gânduri triste despre starea lucrurilor politicești dela noi, despre care poate vă voiu vorbi altădată.

¹⁾ Notă în colțul scrisorii, de mâna lui Maiorescu: «Era deja prezentat Regelui decretul rectificat. T. Maio...».

Ce se petrece cu Fleva?

Informațiunile mele, directe și indirecte, sunt contradictorii. Imi pare însă că în starea lucrurilor de acum ar fi logic ca tribunalul să vină la Roma.

Dacă acest om amenință să facă opoziție și dacă fuziunea nu este o vorbă goală, atunci un post în străinătate este singurul mijloc de a vă scăpa de el. Aceasta, pentru simplul cuvânt că omul Domeniilor de acum un an nu poate fi executat în Parlament, fără ca executarea lui să nu atingă și pe Cantacuzino, precum și pe ceilalți foști miniștri, cari se făcuseră solidari în cumpărarea și vinderea fânului.

Catargiu îmi scrie că sacrificiul ce i se cere, de a părăsi Roma, e cam mare, dar că probabil îl va face; nici într'un caz însă nu înaintea de Martie sau Aprilie viitor.

Mie, personal, îmi este indiferent cine va veni aci. Situația politică însă îmi pare că reclamă depărtarea imediată a lui Fleva din țară.

Aștept deschiderea Camerclor cu nerăbdare, fiindcă sper că acolo patimele ascunse vor răsufla, iar situația se va limpezi. Mi se pare că împrejurul lui Manu se grupează Panu, Disescu, o parte din ciracii lui Take, precum și unii mari proprietari, ca diverși Ghika, Comănești, Budești, Deleni etc. și Sturdzeștii de prin Moldova, hotărâți să facă opoziție, spre a scutura jugul junimist. Dacă este așa, cred că e un bine, fiindcă atunci se va vedea clar pe cine se poate pune temei și pe cine nu.

Două cuvinte de literatură. Sper în curând să vă pot trimite prima jumătate a noului roman *Indreptări*. Vom vorbi atunci de multe lucruri, unele chiar personale. Pentru acum, ce se face cu *novelța* trimisă? Probabil va urma în unul din numerile viitoare. Imi închipuesc că vă rămâne foarte puțin timp pentru acest fel de îndeletniciri.

Nevastă-mea roagă pe Doamna Maiorescu să primească salutările sale amicale și respectuoase, iar eu îi exprim viua mea grațitudine pentru modul cum își îndeplinește îndatoririle de Secretar.

Binevoii, vă rog, a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni și toate cele bune de pe vremea când nu sunteți Ministru.

158.

Roma, 16 Febr. 1901

Iubite Domnule Maiorescu,

Am cetit în Independența scrisoarea D-Voastră adresată decanului avocaților, prin care declarați că sunteți hotărît a nu mai pleda.

Aceste câteva rânduri de proză, puse de jurnalul francez în coada informațiunilor, au pentru mine prețul celei mai frumoase fapte. E, în adevăr, încântător de a vedea consecvența unui bărbat politic ca D-Voastră în toate actele sale. Eu cel puțin, care de atâtea ori simt că lumea e trivială și că nu înțelege nimic din noblețea sacrificiilor materiale ale unei idei, mă simt ajutat de o asemenea faptă a fi mai departe bun și modest. Poate că nu pricepeți bine ce vreau să spun, dar lucrul n'are importanță.

D-Voastră sunteți minunat, și parcă mi-ați făcut un bine personal cu scrisoarea de astăzi. O astfel de viață rămâne pururi tânără în imaginea generațiilor viitoare.

Vă rog să-mi permiteți a vă îmbrățișa cu dragoste și respect.

159.

Anzio, 17 Aprile 1901 ¹⁾*Iubite Domnule Maiorescu,*

Sunt singur la Porto d'Anzio, cu o cafea dinainte. Am 15 km în picioare, am mâncat bine, am împușcat patru prepelițe, — în camera mea e lumină, căldură, — mă simt om liber și sănătos, — trebuie prin urmare să vorbesc cu cineva care mi-e drag. Nu știu dacă D-Voastră cunoașteți felul acesta de libertate lăuntrică, pe care-l dă osteneala fizică... E o nespasă mulțumire de a trăi, o întindere a înțelegerii până dincolo de marginea orizontului, o împlânzire a năzuințelor ambițioase; ceva demn și bun, pe care singurătatea îl pune în suflet cu prisosință. Am stat să mă odihnesc pe malul mării, cu un vânător din localitate,

¹⁾ Insemnare, în colțul scrisorii, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns, 18 Aprilie/1 Mai, la Roma ».

iar ochii mei căutau dincolo de cele văzute, parcă Adriatica ar fi fost în largul Mediteranei. Ce faceți? Am avut un moment gândul de a mă répezi la Abbazia, ca să vă strâng mâna și să vă rog a-mi spune ce aveți în suflet de ați pornit prin lume fără preget și fără steajer. E ceva antic, dar și dramatic, în hotărîrea D-Voastră de a vă retrage din lume și mișcarea ei. Eu înțeleg înțelepciunea unei asemenea hotărîri, dar parcă mai mult în eroii vechi, în luptătorii stadiului, în bătrânii ce nu mai puteau ține spada în mână, — dar nu o înțeleg într'un om modern, mai cu seamă într'un om ca D-Voastră, a cărui nobilă viață poate fi încă atât de folositoare. A rătăci prin lume, la vârsta de 60 de ani, e semeț. Fie ca vestala Flavia Epicharide să cheme asupra iubitului meu Maestru sprijinul austerei Juno Caelestis. Cer zeilor vechi și noi să vă dea zile senine, iar mie să-mi permită a vă vedea reîntors în Itaca.

Vara asta mă duc în țeară, cu copiii.

Și atât, că se sting lumânările.

160.

Roma, 23 Apr./6 Mai 1901

Iubite Domnule Maiorescu,

Merg în țeară, cu toată polatia, în primele zile ale lui Iulie și trec prin Abbazia — voi să zic prin Fiume. Nu pot spera să vă întâlnesc, fiind atunci prea târziu la Abbazia pentru cine fuge de căldură; dacă, totuși, s'ar putea să vă strâng mâna la trecere, aș fi cu adevărat prea fericit.

Trebue să vi se pară curios că un Român, demn de numele acesta, fuge din străinătate spre a veni în țară, vara, pe căldură, — când toți Românii ceilalți fac tocmai contrariul. Eu însă sunt ahtiat de pământul nostru românesc, de căldura lui, de chipurile oamenilor săi, până chiar și de mitocănia acestora, când se pretind subțiri. De aceea, hotărîrea D-Voastre îmi părea inexplicabilă, — inexplicabilă și nerealizabilă. Pe mine, personal, mă doare să știu că nu mai e acasă omul limpede la chip și la suflet, care a făcut să mijească în noi sensul orientățiunii artistice. Caut să-mi explic resortul sufletesc ce a produs această mișcare,

și parcă-l găsesc într'un fel de cochetărie eroică de a nu îmbătrâni în mijlocul acelora pe care i-a condus și dominat, ci de a dispărea într'un nour, ca Zevs. Dar afară că oamenii de trampa D-Voastre nu îmbătrânesc, — explicarea mea este mai mult literară decât reală. În realitatea vieții lucrurile se petrec mai simplu: D-Voastră sunteți desgustat de politica românească și de oamenii cari o fac, și sperați să găsiți mângăiere într'o rătăcire continuă prin lume. Cred însă că vă înșelați și că dincolo de vârsta de 40 de ani nu este niciun leac la necazurile cele mari ale vieții noastre terestre: le purtăm cu noi, fericiți când alături de ele crește și bucuria. Eu vă înțeleg, că doar comedie mai bizară ca aceea a partidului conservator nu s'a jucat de mult pe scena putredă a politicei; dar oricât sunteți D-Voastră de meșter în a îndrepta piese mediocre, pe aceasta nu o veți schimba în bine, tocmai fiindcă sunteți om de litere, cu alte cuvinte logic și neșiret, pe când politica este nebunie, amor propriu și interes.

Dar, mai la urma urmei, discursurile parlamentare sunt un port: poate de acolo să vă întoarceți acasă.

Eu am rămas cu romanul meu la jumătate. E un an de când sufer de ameteți și doctorii mi-au interzis orice fel de lucrare mai lungă, — când, unul mai inteligent, care nu-și putea explica pricina amețelilor, mi-a zis să încerc a nu mai fuma: după zece zile eram bine. Imi pare rău de instrumentele de tortură ce le am dela D-Voastră și care îmi sunt cu deosebire dragi; altfel, adio tutun! și rebonjour roman!

Și ce minunat e să aibi ceva de spus!... Toată realitatea vieții tale de om de pe pământ se preface în fum, iar conturul neclarificat al umbrelor închipuirii ia valoarea realității. S'ar putea zice că plăcerea de a scrie n'est pas l'enfantement mais l'amour lui-même. — Unde mai pui că românului nerod i se pare că ceea ce face acum e mai bun decât tot ce a făcut înainte... A fi prost e o condițiune pentru a câștiga împărăția cerurilor.

Vă urez primblare bună, poftă bună, corectură bună, cu toate accesoriile.

Ne rugăm de Doamna Maiorescu, nevasta și cu mine, să ne primească la închinăciune, cu iubire și inimă curată.

Vă doresc, Domnule Maiorescu, și vă strâng mâna cu afecțiune.

161.

Roma, 9/22 Nov. 1901 ¹⁾*Iubite Domnule Maiorescu,*

Intoarcerea D-Voastre în țeară m'a bucurat cu deosebire. Se vede că am ajuns la vârsta dela care omul începe a trăi și din amintiri, nu numai din proiecte și din speranță. Trecând astă-vară prin București, casa din str. Mercur, de care atâtea amintiri literare mă leagă, părea posomorită, ca un om supărat ce a adormit. Nu știu dacă D-Voastră vă fac aceeași impresie geamurile oblonite, — impresia adică a unor ochi închiși. Spuneam neveste-mi că primul act ce voiu face când voiu moșteni cele 500 de milioane ce aștept, va fi de a vă oferi câteva din ele și a vă cumpăra casa. Fiindcă, nu știu de sunteți în curent cu proiectele mele, eu sunt ferm hotărît să moștenesc această avere: de unde? Domnul știe. Până acum însă mi-am ales mai multe locuri unde să zidesc palate: unul pe o insulă din lacul de Como, altul pe malul Siretului, dincolo de stația Sascut, un al treilea la Roma în villa Corsini, etc. etc. Une fois qu'on y est...

Până una alta, mi-am făcut o căsuță la țeară, pe socoteala mea, și sunt pe cale să cumpăr niște vii mâncate de molii, pe care vreau să le replantez. Ce-o mai eși și de-acolo, vom vedea.

Acum scriu romane, negreșit foarte gheniale, cum se și cuvine unui bun junimist. Că atâta are omul: ce e azi este al lui, — ce-o fi mâine e totdeauna marginea mormântului.

O desiata verde solitudine ²⁾
 lungei al rumor de gli uomini!
 qui con noi due divini amici vengano,
 vino ed amore, Lidia.

Așa vine vorba, că de altfel vino ed amore mai că sunt mai frumoase în gând.

¹⁾ Insemnare, pe colțul scrisorii, de mâna lui Maiorescu: « Răspuns, 20 Nov./3 Dec. Cerut roman pentru « Converb. ». T. M. ».

²⁾ O dorită, verde singurătate,
 departe de zvonul oamenilor!
 vie aici cu noi cei doi dumnezești prieteni,
 vinul și dragostea, Lidio.

Minunat lucru este a scrie ! Toate poverile vieții se ușurează, parcă omul ar purta în suflet un generator de fericire eternă.

Mă rog, sărind dela una la alta, am cunoscut pe Giers, fostul Consul dela Iași. Mi s'a părut un rus șiret, dar cu un fond artistic interesant. Dânsul a tradus în românește câteva comedii rusești moderne, pe care teatrul din Iași le-a și jucat, între altele una, care, după titlu și subiect, mi s'a părut interesantă: *Floare de pădure*. O să-l rog să mi-o dea și să v'o trimit.

Nu v'am văzut de mult. Vă doresc și vă cer voie să vă îmbrățișez, sărutând foarte respectuos mânilor Doamnei M.

Dui Z.

Foarte bun discursul dela Brăila !

Bună poezia lui Ollănescu, Impăratul șoarecilor.

162.

Roma, 10 Dec. 1901 ¹⁾

Iubite Domnule Maiorescu,

Foarte multă plăcere mi-a făcut scrisoarea D-Voastre, prin nota de tinerețe ce cuprinde în rândurile caligrafice ale profesorului dela Wiesbaden. La urma urmei, asta este: fosforul ce arde în celula creierului.

Din acest punct de vedere, negreșit că e un păcat că D-Voastră nu vă puteți da toată activitatea *Istoriilor*. Pun cuvântul acesta într'adins: zilele astea n'am prea ieșit din casă, carabinat de un guturai infam, și astfel, dela un articol al lui Gaston Boissier în *Revue des deux mondes*, asupra lui Tacit, am prins a reciti *Istoriile* acestuia asupra epocii lui Tiberiu: sunt foarte frumoase. Istoria, astfel înțeleasă, este o adevărată operă de artă. Și trebuie să vă spun în fuga condeiului felul de nedomirire ce s'a iscat în sufletul meu, la cetirea admirabilei introduceri la Discursuri, mi-au ²⁾ amintit de felul de dispreț ce profesai în tinerețe contra Istoriei. Nu vă spun asta ca să vă pun în contradicere cu trecutul, poate prea influențat de extraordinarul geniu paradoxal al lui

¹⁾ Insemnare, cu creionul albastru, pe colț, de mâna lui Maiorescu: « N'au căldură cei dela « Conv. » și au căldură mișelul de Patrașcu și secătura cinică de Ascanio ».

²⁾ mi-a

Schopenhauer, — ci ca să vă exprim admirarea mea pentru felul de independență lăuntrică cu care natura D-Voastră, suveran optimistă, a rupt firul dependenței.

Dacă dar din acest punct de vedere este un păcat că nu ați rămas în străinătate, — din atâtea alte puncte de vedere este o fericire. Și dați-mi voie să cred că și eu am avut partea mea de influență (foarte, foarte mică) în hotărîrea D-Voastră de a vă întoarce în București. Vă aduceți aminte de scrisorile mele de astă primăvară?... La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cît imaginea unei patrii românești, personificată, în partea ei topică, în contururile câmpiilor noastre, iar în partea ei etică, în cei câțiva bărbați, pe cari de mult m'am deprins a-i considera ca adevărata expresiune a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna și or unde veți fi: junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent. — Nu știu dacă este lipsă de modestie de a vă spune că junimismul meu, cu totul desinteresat, a făcut, pe cale literară, mai mult decît a multor altora. Nu am niciun merit: am fost acolo, pentrucă acolo erați D-Voastră, iar dacă mâine ați deveni *boer* (fie zis fără calambur), aș renunța la admirarea pentru Engleji și aș deveni *bur* și eu.

Cuvintele pentru care e așa, le veți vedea în romanul pe care începe a-l publica Revista lui Petrașcu. Cetindu-l, veți înțelege de ce nu puteam să-l public în *Convorbiri* și de ce e bine să-l publice *Arta* și *Literatura*.

De altminteri, iubite D-le Maiorescu, între mine și *Convorbirile* de astăzi nu e nicio legătură directă. V'o spun curat: nu e acolo niciun bărbat cu sufletul cald. Nu zic că nu e niciun om de talent, fiindcă oameni de talent sunt mulți în țeara românească, talentul fiind adeseori o licărire reflexă, pe care vremea numai o pune în adevărata ei valoare.

Dacă D-Voastră prindeți din nou interes pentru *Convorbiri*, sunt gata să reviu la *Convorbiri*. Am scris în Revista Nouă, solicitat de un domn Sanielevici (pe care nu-l cunosc, după cum nu cunosc pe d-l Motru); domnul acesta binevoise a declara că eram cel mai mare romanțier al României, opiniune pe care o împărtășesc deplin: e așa de ușor să fii cel mai mare când ești singur! Dar, în afară de orice solicitări, — în literatura noastră

se petrec, dela un timp încoace, o mulțime de nedreptăți, pe care eu sunt hotărît să nu le mai îngăduesc: cine se scoală mai de dimineață are dreptul, în țeara lui Vodă, să hotărăscă despre meritul și soarta scriitorilor, impunând acestora tăcere, sub cuvânt că ei au vorbit. Simțimântul de dreptate se răscoală, când vezi neputincioșii pontificând, orbii vorbind de lumină și surzii de armonie.

Revenind acum la Revista lui Petrașcu și la Petrașcu el însuși, vă cer voie să vă adresez o rugăciune: este la Universitate o catedră de *Istoria Literaturii române* (deosebit de *Istoria limbii române*), la care se prezintă 2 candidați: Bianu și Petrașcu; catedra se dă, pare-se, pe proponimente. Fiind vorba de *Istoria literaturii*, este evident că numai veacul XIX-lea este în cauză, și din acesta aproape numai epoca modernă.

Orcare ar fi opiniunea noastră asupra lui P., — el e aproape singurul care a lucrat, în sens modern, în materia asta; în toate cazurile față cu Bianu, el este superior. Bianu are poate alte calități, pentru care e și bine răsplătit la Academie.

Eu sper că D-Voastră veți uita micile neajunsuri de caracter ale lui Petrașcu (care mă măgulesc cu speranța că țin de trecut) și, după cum ați ajutat în Cameră pe Gherea, veți ajuta la Universitate pe Petrașcu. De am pe lângă D-Voastră cât de mică trecere, vă cer aceasta, — bine înțeles, dacă cererea mea nu răstoarnă un sistem sau o linie sufletească prea puternică.

De altfel îmi pare că Petrașcu, Mincu și alții s'au înscris la Clubul junimist. La urma urmei, aceștia sunt ieșiți din vechea plămadă a Convorbirilor.

Noul meu roman este altceva decât Lydda. Din Lydda am vreo 10 pagini rămase în cartoane, pe care aș putea să vi le trimit. Mă tem însă că nu voi fi în stare a urma deocamdată proza atât de îngrijită (din punctul meu de vedere, adică al migăliturii) a acestei Lydda. Trebuie neapărat să sfârșesc noul roman, ale cărui năzuințe sunt cu totul de altă natură, sentimental-eroică. Dacă, în adevăr, e lipsă urgentă de manuscris, aș putea trimite paginile din Lydda; dacă se poate aștepta, îmi umblă prin minte o *novellettă*.

În privința politicei, aș fi foarte fericit de a sta într'un fotoliu, față cu D-Voastră și a vorbi, — dar asta, mai mult pentru vorba cu D-Voastră decât pentru politica în sine. Despre politica făcută de alții sunt desgustat. Ca să prind interes de dânsa, ar trebui s'o fac eu, și asta poate că se va întâmpla peste 3—4 ani, când adică îmi voi duce toate afacerile în țeară, — dacă până atunci nu voi fi numit Șef de misiune. Acum doi ani, când erați la Guvern, când prin urmare puteați și trebuia să mă numiți Ministru, nu m'ați numit. Am intrat în al 44-lea an al vieții, — prin urmare în vârsta în care omul cu sensul sigur al realității, nu mai poate trăi de azi pe mâine, ci trebuie să-și strângă hățurile în mână, ca nu cumva gloaba ce-l duce să se poticnească pe neașteptate.

Vă sunt foarte îndatorat că cetiți pe Furfanțo doamnelor. Ce bine ar fi dacă dumnealor ar avea simțământul românesc mai puternic și l-ar aplica în mai multe direcții ¹⁾. În privința asta, călătoria mea prin Transilvania și Ungaria m'a pus pe gânduri despre atâtea și atâtea lucruri, ce, reunite, alcătuiesc caracterul nostru național...

Ar fi încă multe de zis, dar iată o scrisoare fără sfârșit.

Vă doresc și vă îmbrățișez, rugând pe Doamna Maioreescu (căreia, pe vremea asta de economii i s'a redus postul), să primească afectuoase și respectuoase salutări din parte-ne.

Pentru text întocmai și note,
EMANOIL BUCUȚA

¹⁾ E ciudat cum aceste cuvinte aduc aminte de preocupările la fel care au împins în 1906 la izbucnirea studențească sângeroasă din Piața Teatrului Național din București. Un premergător, ca și în călătoriile prin Transilvania și Ungaria.

G. I BRĂILEANU

De pe urma lui G. Ibrăileanu rămâne un număr relativ mic de cărți (*Spiritul critic în cultura românească*, 1909; *Scrîitori și curente*, 1909; *Note și impresii*, 1920; *După războiu*, 1921; *Scrîitori români și străini*, 1926; *Privind viața*, 1930; *Studii literare*, 1931 și *Adela*, 1933). În realitate, activitatea sa publicistică a fost intensă, reprezentând, toată la un loc, un material poate întreit față de cel adunat în volume. Faptul că s'a sfiit să retipărească majoritatea articolelor sale denotă, pe de-o parte, un simț dezvoltat al selecțiunii și, pe de alta, o neobișnuită modestie. Spirit altminteri neșovăelnic, Ibrăileanu și-a încheiat de timpuriu formația intelectuală, fixându-și totodată axa convingerilor la o vârstă când alții sunt abia în căutare de sine. Astfel, dacă răsfoim prima publicație la care a colaborat, — datorăm indicarea ei d-lui Barbu Lăzăreanu: *Inceputurile literare ale lui G. Ibrăileanu*, în *Dimineața*, 16 Martie 1936, — și anume revista *Școala Nouă* din Roman, 1889—90, deslușim la adolescentul de optsprezece sau nouăsprezece ani, tendința pozitivistă și materialistă dela acea dată înainte, invariabilă. Substanța ideilor sale filozofico-sociale nu s'a modificat esențial. În aceeași vreme și în același loc, se pot citi câteva pagini de exaltată proză sentimentală și de versuri elegiace, care ni-l arată anexat pentru o clipă curentului eminescian. Dacă mai adăogăm colaborarea sa la periodice socialiste, ca *România viitoare* din Brăila, simultană cu activitatea literară mai sus menționată, surprindem două trăsături caracteristice ale tinerei generații moldovene din epocă: eminescianismul, în ordinea sensibilității, și socialismul, ca orientare socială. Încă de pe atunci înclinat către gândirea metodică, Ibrăileanu stabilea corelația între

socialism în economia politică, materialism în filozofie și realism în literatură și artă. Deși raportul este riguros, autorul său derogă cel dintâi dela regulă, prin romantismul producerilor sale literare de tinerețe. Informația din necrologul d-lui Carol Drimer, în *Rampa*, 13 Martie 1936, după care Ibrăileanu ar fi colaborat la oficiosul socialist, *Lumea Nouă*, de sub direcția lui Ion Nădejde, este exactă (câteva articole și note, în 1894 și 1895).

Cu prilejul apariției periodicului *Evenimentul literar*, începe evoluția lui Ibrăileanu dela socialism la poporanism. D. C. Stere, semnând cu numele C. Șarcăleanu, s'a făcut în paginile acestei reviste, teoreticianul doctrinei poporaniste, de origine rusească. Unul din primii săi adepți a fost G. Ibrăileanu. Tânărul critic, sub semnătura C. Vraja, adoptată încă de pe vremea *Scoalei Noi*, când iscălea Cesar Vraja, a publicat câteva răsunătoare articole. Sub titlul *Psihologia de clasă*, a examinat rând pe rând *Intim* de Traian Demetrescu și *Dan* de Al. Vlahuță. Amândoi autorii au ripostat, prilejuindu-i copioase considerații socialiste în jurul operei de artă. Era tocmai momentul când Al. Vlahuță, în revista sa *Vieața*, susținea «arta pentru artă» împotriva «artei cu tendință», dând loc uneia din marile dezbateri ale istoriei noastre culturale. G. Ibrăileanu alterna, tenace și neobosit, polemica cu examinarea analitică foarte amănunțită a romanului *Dan*, scriind un ciclu de circa zece articole. Mărturisind într'unul din acestea că n'a avut de gând să se amestece în critica literară propriu zisă (*Evenimentul literar*, Nr. 23, dela 23 Mai 1894), își delimita poziția sa de critic social. Cu toate acestea, citirea studiilor sale din revista ieșană, condusă de d-na Sofia Nădejde și îndrumată ideologic de d. C. Stere, ne duce la constatări, în favoarea perspicacității estetice a lui Ibrăileanu. Bunăoară în articolul editorial *Originalitatea formei* (4 Iulie 1894), tânărul critic ajunge pe căi personale a susține, ceea ce era foarte nou în acea vreme, că fondul și forma sunt indivize și că descompunerea lor este numai de natură logică. A se fi învrednicit de una din intuițiile centrale ale esteticei moderne, înainte de dialectica crociană, este o dovadă de aptitudine estetică, prin care se anunță un adevărat critic. Din cercetarea aceluiași material, rezultă recunoașterea unui remarcabil talent polemic, dacă unul din indiciile acestuia este descoperirea punctului vulnerabil al

adversarului. Am putut constata cum, în două rânduri, Ibrăileanu surprinde fie o contradicție esențială la Vlahuță, care în timp ce combătea «arta cu tendință», recomanda scriitorilor militarea naționalismului în artă, fie un argument maiorescian în favoarea clasei țărănești, profitabil atitudinii poporaniste (*Evenimentul literar*, Nr. 42, 3 Octomvrie 1894: editorialul *Literatură pentru popor*).

Cercetătorii activității critice a lui G. Ibrăileanu vor avea să acorde o deosebită atenție contribuției sale de la *Evenimentul literar*. Această revistă prefigurează *Viața românească*, prin ideologia poporanistă, înfățișând faza eroică a curentului. Totodată, aci apare Ibrăileanu într'o ipostază de critic social, și numai în mod nuclear de critic literar. Este adevărat că, în ceasul de față, precumpănește imaginea criticului social în favoarea criticului literar, până la tăgăduirea acestuia din urmă. Adversitățile și animizitățile excesive ale vieții literare au contribuit la falsificarea adevăratului chip al lui G. Ibrăileanu. A venit momentul, socotim, să se cerceteze fără părtinire și fără judecăți de-a gata, poziția reală a criticului ieșan. Dintr'o asemenea obiectivă examinare, trebuie să se delimiteze strict faza criticei sociale a dispărutului, de aceea a criticei literare. În acest fel, se va face dreptate lui Ibrăileanu, care a întreprins critica literară la *Viața românească*, după alte metode decât acelea folosite la *Evenimentul literar*. Critica sa socială, înainte de a primi direcția poporanistă imprimată de d. C. Stere, a suferit influența marxistă, prin intermediul criticelor lui Gherea.

În cercetarea operelor literare, sub unghiul «psihologiei de clasă», la *Evenimentul literar*, se recunoaște metoda gheristă. Din toată activitatea ulterioară a lui G. Ibrăileanu, o singură lucrare manifestă preocuparea strict socială și metoda corespunzătoare: *Spiritul critic în cultura românească* (1909). Să se observe însă că această carte nu este o operă de critică literară, căreia să i se poată aduce pe drept cuvânt învinuirea de confuzie a planurilor. *Spiritul critic* nu își propune în cadrul criticei literare să cerceteze valoarea unor opere și rolul literar al unor scriitori, ci se străduiește să lămurească circulația subterană a intereselor de clasă în cultura noastră dintre 1840 și 1880, în care literatura își are firește locul ei, fără însă a fi obiectul unic al cercetării. Cu acest

studiu, Ibrăileanu aduce o frumoasă culminare preocupărilor sale sociale, încheind ciclul unei activități precumpănitor sociale.

De acum înainte, începe opera sa de critic propriu zis, odată cu rolul său de cronicar literar al *Vieții românești*. (De fapt *Spiritul critic* apare în revistă chiar în primul ei an și cu trei ani înainte de tipărirea în volum; iar concomitent cu publicarea în volum a *Spiritului critic*, Ibrăileanu a ținut să scoată la iveală și o carte de critică literară, *Scriitori și curente*, spre a nu se arăta într'o lumină greșită, unilateral.)

Pentru a lichida cu rezidurile neliterare din epoca formației sale critice, vom mai meționa, cu titlu de curiozitate, influența lui Taine și a lui Hennequin. De altfel, filozoful francez a avut o înrăurire covârșitoare asupra a două generații de critici români: întâia, Gherea, a doua Ibrăileanu, Sanielevici, M. Dragomirescu și E. Lovinescu. Gherea face adeseori aplicații servil tainiste. D. M. Dragomirescu, deși a combătut în tinerete critica științifică a lui Gherea, a sfârșit prin elaborarea unei alte «Științe a literaturii», îndepărtată de sistemul lui Taine, dar al cărei gând ambițios derivă indirect din exemplul maestrului. D. H. Sanielevici, a cărui critică se înrudește, prin tendințele ei sociale, cu aceea a lui Gherea și Ibrăileanu, s'a specializat mai târziu în antropologie, dând un sens emancipat ideii de rasă a lui Taine. Insuși d. E. Lovinescu, care reprezintă, alături de d. M. Dragomirescu, poziția criticei estetice, se recunoaște a fi un discipol al lui Taine, sub raportul portretisticeii impresioniste și al scrisului artistic. G. Ibrăileanu a fost cândva ispitit de mirajul criticei științifice și a exprimat într'un loc o definiție a criticei, în care se identifică urma celor doi critici științifici francezi:

«A face critică literară este a face anatomia, fiziologia și etiologia unei opere de artă, sau, ceea ce este același lucru, a spiritului unui scriitor. Acești termeni, împrumutați dela științele naturale, nu vor să fie decât niște metafore clasificatoare și nimic mai mult.

«Când diseci opera de artă sau spiritul scriitorului — anatomia operei sau a spiritului scriitorului — pentru a-i descoperi însușirile; când descoperi legătura între acele însușiri și condiționarea lor reciprocă — fiziologia operei sau a spiritului scriitorului; când descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului și condițiile cosmice, morale, intelectuale,

sociale, în care s'a produs acea operă sau s'a format acel spirit — etiologia operei de artă; — atunci faci critică științifică, cât poate fi « științifică » critica literară, adică întru cât i se pot aplica ei metodele științelor exacte ale naturii (*Spiritul critic*, V, Evoluția spiritului critic. Locul « Junimei » în această evoluție).

Dintr'un simț de prudență, criticul ieșan s'a ferit să pună în aplicație metoda științelor exacte ale naturii, care a făcut în secolul trecut două ilustre victime, în persoana lui Taine și a lui Brunetière. Mult mai puțin sistematic decât se crede, Ibrăileanu a lăsat o singură lucrare în aparență numai sistematizată, *Spiritul critic*. La drept vorbind însă, această serioasă lucrare pornește din tendința autorului de a găsi poporanismului o filieră în cultura românească și, ca urmare, de a da o justificare istorică mișcării ieșene. Operă de istorie culturală, *Spiritul critic* reușește a da un fundament poporanismului învinuit de a fi fost articol de import, copie a narodnismului rusesc. Strămoșii autohtoni ai poporanismului sunt A. Russo și M. Kogălniceanu, cărora nu li se consacră capitole speciale în lucrare, dar a căror prezență este difuzată în operă. *Spiritul critic* a fost interpretat mai mult în aspectul său politic de justificare a liberalismului, împotriva criticii junimiste. Acuzarea de parțialitate a cărții nu rezistă însă. Citită fără interese directe de partid, cartea luminează obiectivitatea cercetătorului ideologic, care a examinat fără ură duelul cultural dintre liberali și junimiști. În arhitectura ei ascunsă, piatra unghiulară a operei este ceea ce am numit dorința de a găsi o tradiție națională poporanismului. Arbitrând cu imparțialitate o luptă de care era străin, Ibrăileanu își destăinuiește pe alocuri democratismul său. Ne vom folosi de un citat, lămuritor pentru evoluția fostului socialist, care a rămas credincios democrației:

« ...Mai întotdeauna, când un scriitor își bate joc cu persistență de « demagogism », el vrea să atace democratismul. El utilizează demagogismul pentru a caricaturiza democratismul. El are speranța intimă de a compromite prin ridiculizarea demagogismului însuși democratismul » (*Spiritul critic*, 1909, p. 128).

Singura sa manifestare politică, în marginea activității critice dela *Viața românească*, este un articol în favoarea votului universal. Studiul a apărut cu mențiunea că opiniile exprimate îl angajază personal (d. C. Stere lipsea din țară). Subtitlul e încă

un semn de modestie: *Opiniuni ale unui diletant (Viața românească, Nr. 5, 1910)*. Justificarea subtitlului se găsește într'o calitate negativă a articolului, în care nu se desfășoară o dialectică politică proprie profesioniștilor politicei. Ideile acestei cercetări sunt mai mult empirice, de bun simț.

La apariția *Vieții românești*, rolul redacțional al lui Ibrăileanu este voit șters, la umbra direcției succesive a d-lor C. Stere și Paul Bujor și apoi a d-lui C. Stere și a d-rului I. Cantacuzino. Până la război, conducerea ideologică a periodicului lunar o are d. C. Stere. Nu s'a spus îndeajuns care este însemnătatea conducerii literare a revistei, rămasă în seama lui G. Ibrăileanu. Spirit dominator și absolutist, d. C. Stere a crezut a se încredința unui « fanatic » al său, ca Ibrăileanu, fără să-i recunoască suficient valoarea intelectuală. Am citit cu surprindere într'unul din ultimele volume ale ciclicului său roman *In preajma revoluției*, în care Ibrăileanu figurează sub numele nefericit de Ciorbadgioglu, curioasa destăinuire de servicii reciproce dintre directorul politic al revistei și redactorul ei literar. Cică Ciorbadgioglu ar fi corectând forma articolelor lui Ioan Răutu, în timp ce acesta ar fi îndreptat însuși fondul articolelor celuilalt.

S'ar spune, citind acest lucru, o ambiție deșartă de colegian, care face o confidență indiscretă pentru a-și pune în inferioritate un coleg. Dar chiar în recent apărutul volum VIII, *Urugaunl*, d. C. Stere continuă a-l zugrăvi pe Ibrăileanu în poziție de inferioritate față de Ioan Răutu, pentru vina de a-l fi idolatrizat:

« Ciorbadgioglu, cu fanatismul lui, se mulțumea de multe ori să privească numai din depărtare la Răutu, când se așeza cu vreun tratat voluminos, — necesar pentru « Marxismul și țărănimea », — sub nukul bătrân » (p. 215). Ibrăileanu n'a manifestat niciodată pretenția legitimă de a fi tratat dela egal la egal. Modestia omului se răsfrânge și în scrisul său. Lăsând d-lui C. Stere monopolul teoretizărilor abstracte și al generalizărilor fără nuanțe, lămurea poziția sa poporanistă ca o atitudine sentimentală:

« Poporanismul, încă și încă o dată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimea (Cronica literară, « Morala » în artă, *Viața românească*, I, 2 Aprilie 1906) ».

Enunțarea subiectivă a poporanismului de bună seamă reflectă atitudinea lui Ibrăileanu, în timp ce poporanismul d-lui C. Stere, manifestă o răceală intelectuală.

Ca redactor literar al revistei, Ibrăileanu a avut și covârșitoarea sarcină a secretariatului de redacție. În această calitate a învederat o largime de vederi, puțin obișnuită, adăpostind o literatură de variate aspecte și tendințe. Istoricul imparțial de mâine va putea mai curând rosti învinuirea de eclecticism, decât aceea de sectarism literar. Ibrăileanu n'a fost nimic mai puțin decât un exclusivist. Criteriul său literar era gustul și nicidecum materialul « țărănist » al produselor literare. Toată literatura noastră mai bună, înfățișând două sau trei generații de scriitori de felurită derivație, a găsit ospitalitate în paginile revistei. D. Octav Botez, unul din discipolii lui Ibrăileanu, a descris în cuvinte emoționate (*Adevărul literar*, 29 Martie 1936) rolul său de « conducător spiritual »:

« . . . pentru cei din generația mea, Ibrăileanu a fost « spiritus rector », conducătorul spiritual, deseori confesorul, omul spre care ne îndreptam în clipele de desnădejde sau de îndoială. Iar pentru cei mai talentați și mai îndrăzneți care au venit după noi, el a fost de asemeni un maestru venerat și scump, căci acest om a iubit tinerețea și s'a plecat spre sufletul ei cu spirit larg și simpatie înduioșată ».

În acest fel, ni se dă cheia autorității sale intelectuale și morale, asupra a două generații de scriitori ce s'au perindat pe la *Viața românească*, în decurs de douăzeci de ani, fără să mai ținem seama de scriitorii unor alte generații, care au colaborat numai trecător sub auspiciile lui Ibrăileanu. Sub aparențele sale modeste, Ibrăileanu ascundea o solidă cultură generală, o sensibilitate artistică ascuțită, o largă înțelegere literară. De o complexiune fizică maladivă, iubind singurătatea și meditația, deși iubitor al naturii și apt de pasiuni puternice, prin frumusețea morală a caracterului, și-a câștigat simpatia respectuoasă a tinerilor (influența sa asupra tineretului s'a exercitat de altfel și pe planul universității ieșene, ca profesor de literatură română). Trebuie să ne urcăm tocmai la Titu Maiorescu și la Gherea, pentru a mai găsi un echivalent de ascendent spiritual, în critica noastră. Nu este greșit de susținut că Ibrăileanu a unit ceva din ascendentul pro-

fesoral al lui Maiorescu cu prestigiul cald omenesc al lui Gherea. Prin aceste elemente de prestigiu moral în primul rând, Ibrăileanu, a cărui notorie modestie îl făcea inapt să lupte cu prestigiul despotice al d-lui C. Stere, și-a câștigat un loc intim în conștiința colaboratorilor *Vieții românești* și a intelectualității moldovene, în perfect echilibru cu recea autoritate a d-lui C. Stere. S'a rostit cuvântul « mit » pentru a concretiza religiozitatea considerației și secretul ei nepătruns pentru sumarii disprețuitori ai lui Ibrăileanu. Din faptul că nu a avut un sistem în felul « esteticeii integrale » sau că nu a avut un talent deosebit al scrisului ca impresionistii, cei care nu erau sub directul farmec al redactorului *Vieții românești* erau porniți să-i tăgăduiască orice valoare, situându-l la periferia didactismului. Ni se pare însă de-a-dreptul curios faptul că d. C. Stere, căruia Ibrăileanu i-a suportat domol autoritarismul, nu s'a apropiat de esența delicată a dispărutului.

Publicistica literară bucureșteană a văzut, în poporanismul afectiv al lui G. Ibrăileanu, o insensibilă variantă a semănătorismului d-lui N. Iorga. Insuși animatorul *Semănătorului*, în *Istoria literaturii românești contemporane*, a crezut a vedea în directivele literare ale *Vieții românești*, când nu o falsificare grosolană a învățămintelor sale, o directă continuare. Ibrăileanu a distins totuși lămurit esența poporanismului față de semănătorism:

« Poporanismul ca « tendință » nu însemnează să iai subiecte numai decât din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular » (art. cit. « *Morala* » în *artă*).

Pentru reabilitarea acțiunii sale literare de conducător efectiv al *Vieții românești*, e suficient de străbătut tabla de materii a revistei între 1906 și 1926. Dintre marii scriitori ai generației trecute figurează Calistrat Hogoș, încântătorul povestitor și peisajist, nerecunoscut îndeajuns până astăzi (d. N. Iorga îi expediază literatura într'un rând: « ... haosul pitoresc și vulgar al călătoriilor lui Calistrat Hogaș... », *Ist. lit. rom. cont.*, vol. II, p. 154). Aci mai apar, cu intermitentă colaborare, d. I. Al. Brătescu-Voinești și, neîntrerupt, d. M. Sadoveanu, în opera sa de maturitate. Prin studiile simpatice scrise despre opera lor, Ibrăileanu i-a impus pe planul întâi, ca pe cei mai însemnați

prozatori contemporani (în clasicele interpretări din *Scriitori și curente*, 1909). Imbrățișarea mai largă a talentului, indiferent dacă se manifestă în forme tradiționale sau novatoare, a dovedit-o prin colaborarea d-lor T. Arghezi și I. Minulescu, tot în anii dinainte de război.

D. Gala Galaction și-a publicat cele mai bune nuvele la *Viața românească*, unde și-a făcut debutul strălucit și d-na Hortensia Papadat-Bengescu. Dintre poeții dinainte de război, vom menționa pe d-nii Mihail Codreanu și Gh. Topîrceanu, viitori laureați ai premiului național de literatură. Nu trebuie uitată contribuția lirică a d-lui Octavian Goga, care a publicat aci materialul volumului *Din umbra zidurilor* și buna literatură umoristică a d-lui D. D. Pătrășcanu, pe nedrept învinuită de « realism brutal » (N. Iorga, *Ist. lit. rom. cont.*, II, p. 154), printr'o judecată globală care se referă și la mai puțin valoroșii Spiridon Popescu și I. I. Mironescu. După război, *Viața românească* va da literatura feminină a d-nelor Otilia Cazimir și Lucia Mantu, *Ulița copilăriei* și *Medelenii* d-lui Ionel Teodoreanu, primele nuvele călugărești mai bune ale d-lui Damian Stănoiu, poezia d-lor Al. A. Philippide și Demostene Botez (în trecere și d. Ion Barbu), critica și eseurile lui Zarifopol și ale d-lui M. Ralea. Din acest sumar tablou al contribuției literare dela *Viața românească*, reiese limpede că Ibrăileanu nu s'a lăsat condus în aprecierea sa de considerente străine literaturii și că nu a dirijat pe scriitori în direcția inspirației poporaniste.

Atacul întreprins de Duiliu Zamfirescu împotriva poporanismului, cu prilejul recepției sale la Academia Română (1909), n'a avut efectul dorit, deoarece, vrând să cuprindă în sfera poporanismului prea mult, inclusiv literatura lui Slavici și Coșbuc, a întâmpinat până și rezistența autorizată a lui Titu Maiorescu. Astfel, mișcarea dela Iași n'a avut de suferit prea mult de pe urma acestui atac academic, reprimat între zidurile instituției, și a rezistat deopotrivă față de asalturile « școalei noi » dragomiresciene și ale impresionismului lovinescian. Ibrăileanu nu și-a adunat în volum articolele polemice, dintr'un spirit de selecționare foarte strict. Tonul polemicelor sale este totdeauna moderat, chiar dacă ținuta articolelor sale de luptă pare neautoritară și forma lor deslănată. De un urbanism desăvârșit, aceste articole mai vădesc

obiectivitatea scriitorului polemic, condiție dintre cele mai puțin frecvente.

La câțiva ani după război, Ibrăileanu a venit cu formula: « caracterul specific național » în literatura română, opunând-o sectarismului simbolist al poetului N. Davidescu, dela « Flacăra ». Formula a produs scandal, deși în esență nu se deosebea funciar de obiecțiile d-lui E. Lovinescu, aduse tezei d-lui N. Davidescu. Timp de câțiva ani, s'a alimentat o campanie împotriva *Vieții românești*, învinuite de a propune un ideal de artă străin frumosului. Dacă cumva, în urma acestei campanii, a rămas o confuzie pe seama *Vieții românești*, ea se cuvine risipită, revizuiindu-se procesul literar dezbătut între 1922 și 1925. Punctul de vedere al lui Ibrăileanu nu diferă esențial de sugestiile unui André Gide, care a arătat implicația naționalismului în universal. Trimitem pe lectori la rubrica « Miscellanea » din Ianuarie și Martie 1925, spre a citi: « *Ce este poporanismul?* » și « *Ce-a făcut Viața românească pentru literatură?* ». Pe lângă precizarea unei atitudini, se va găsi acolo bilanțul activității poporaniste, după treizeci de ani de existență a mișcării, ridicat cu simplitatea și modestia caracteristică a criticului.

În paranteză, specificul național nu este o noțiune pusă în circulație pentru prima oară de *Viața românească*. Am întâlnit-o la Hașdeu în convorbirea cu Țaragiale: *O vizită la castelul Iulia Hașdeu* (apărută întâi în *Epoca*, 27 Iunie—1 Iulie 1897). Hașdeu respingea literatura lui Eminescu, învinuind-o că-i lipsește « specificul românesc ». În cugetarea sa, specificitatea era un criteriu de valoare. La Ibrăileanu, nu se transmite eroarea, specificul românesc neintrând ca factor determinant în aprecierea valorii artistice. În toată activitatea sa critică, nu s'a lăsat înșelat de conținutul operelor de artă, pentru a promova scriitori lipsiți de orice talent. Așa fiind, a putut să se disculpe cu bună dreptate de învinuirea lipsei de gust, arătând că nu i-au plăcut nuvelele lui « Lungeanu, Dragoslav și a mai tuturor țărăniștilor, ca și poeziile crășmăriștilor de tristă memorie ». Romanul lui Ladislav Reymont (« Țăranii ») i s'a părut că reprezintă mai bine idealul său de « fizionomie completă a țăranului »:

« Acest fel de roman al țărănimii l-am preconizat de douăzeci de ani încoace — în contra acelor care au conceput pe țăran

incomplet și fals, ca un animal feroce, condus numai de instinctul brut al conservării; și în contra acelor care l-au conceput, iarăși incomplet și fals, ca reprezentând numai acea suprastructură morală idealizată și ea — adică țăranul tradițional, tradiționalist și idilic » (*Scriitori români și străini*, 1926, p. 252—253).

Ceea ce a contribuit la răstălmăcirea criticei lui Ibrăileanu, au fost prea desele incursiuni sociologice în interpretarea literaturii. Preocupările sale sociale îi parazitează de bună seamă critica, fără a impieta însă asupra judecării operelor. Prin alte cuvinte, Ibrăileanu se conducea în aprecierea operei literare de gust, ca și ceilalți critici estetici, nedisprețuind metoda analitică. Critica sa se desparte de aceea a impresioniștilor și a estetizanților, numai prin legătura pe care o stabilește între scriitor și societate, pentru a fixa caracterul de exponent social al artistului. Dialectica sa socială nu a întunecat nici un moment limpezimea aprecierii critice, pentru a-l scoate afară din rândurile criticei. A rămas devotat până la sfârșit literelor printr'o pasiune literară organică, împărțindu-și curiozitatea și în câmpul literaturilor străine (dovadă studiile despre Marcel Proust, Thomas Hardy, Anatole France, Ladislas Reymont și alții). Hărțuit de suferințe fizice, care i-au întunecat jumătate din existența sa, a trăit o curioasă viață de meditații nocturne între zidurile bibliotecii sale. Numeroasele dușmăanii pe care le-a coalizat împotriva-i nu i-au turburat seninătatea. Va rămâne aproape inexplicabilă geneza acestor ostilități, care, în climatul nostru intelectual, le stârnesc cei consecvenți, în timp ce scriitorii oportuniști și strategii găsesc un *modus vivendi* social, confortabil. Cu atât mai greu vor lămuri monografiile viitori ai poporanismului, originea acestor dușmăanii, la lumina caracterului lui Ibrăileanu, care a fost lipsit de acrimoniozitatea obișnuită a șefilor de cenaclu sau de școală literară. Devotat literaturii, Ibrăileanu avea cultul măștrilor din trecut și nutrea numai simpatie pentru tineri, fără ifose protectoare. Cultul său pentru Eminescu va rămânea proverbial. Înainte de a-i pregăti o ediție îngrijită a *Poeziilor*, a făcut o seamă de cercetări dintre cele mai migăloase, pentru a intra în intimitatea geniului său. A apărut pe junimistul Maiorescu de învinuirea de a-l fi pus pe Eminescu alături de Samson Bodnărescu, arătând ignoranților și celor de rea credință, că lucrul s'a petrecut la 1872,

când Eminescu publicase dintre poeziile sale mai bune, numai « Venere și Madonă » și « Mortua est ». La moartea lui Macedonski, a cărui poziție nu o încuviințase, a scris o seamă de aprecieri prin care recunoștea drepturile la grațitudinea noastră, ale unui poet care a închinat întreaga sa existență frumosului. Dar nicăieri nu iese mai în relief bunătatea lui Ibrăileanu, ca în articolul consacrat lui Iacob Negruzzi, la împlinirea vârstei de optzeci de ani. Iată cum încheie omagiul adus primului director al « Convorbirilor literare », cu care Ibrăileanu nu a avut nimic comun :

« Dorim și urăm din suflet d-lui Iacob Negruzzi încă mulți ani de viață. Și nu ne putem opri de a mărturisi naiv, trecând peste orice regulă protocolară, că simțim ceva bun, ceva cald în suflet, când știm că inima Junimii încă n'a încetat să bată » (*Scritori români și străini*, 1926, p. 114).

Simplu, nemeșteșugit, e un cuvânt rostit din inimă, dezvăluind puterea de simțire a criticului care de regulă și-a mortificat sensibilitatea în scrierile sale.

Portretul pe care i l-a schițat d. E. Lovinescu, competitorul catedrei universitare dela Iași, cu nuanța sa specifică de seninătate olimpiană, e dintre cele mai răutăcioase (*Memorii*, I). D-sa ni-l reprezintă pe Ibrăileanu, provincialul agora — și microbofob și se pune în postură de victimă, odată pentru pretinsă uzurpare a catedrei, a doua oară pentru pretinsă rea credință polemică.

Este însă mai probabil că imaginea pe care i-a descris-o d. Ionel Teodoreanu în volumul III din *Medeleni*, poetică dar exactă, va rămânea, în ciuda estetismului formal, care nu a văzut în Ibrăileanu mai mult decât comentatorul didactic al poemei *Vara* de G. Coșbuc.

* * *

Credincios pseudonimului său de tinerețe, Ibrăileanu a reluat după război, genul aforistic, cu care debutase în 1889, sub semnătura C. Vraja (*Viața românească*, Ianuarie 1922, cu mențiunea: « Pagini dintr'un volum pus sub tipar »; volumul a apărut tocmai în 1930, la « Cultura Națională »). Prin structură morală, Ibrăileanu reprezintă tipul intelectualului de sfârșit de veac trecut, care s'a format în atmosfera pozitivistă. Ca și Taine, care concepea pe omul în stare de natură ca pe « o gorilă lubrică și

feroce », cu greu împlânzit în societate, Ibrăileanu are aceeași viaziune dezamăgită:

« În pădurile primitive — ciomagul; în societate — sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului, aceeași: arătarea caninilor » (*Pri-vind viața*, p. 89).

O seamă de cugetări relative la femeie și la iubire sunt direct schopenhaueriene. « Metafizica iubirii » din « Die Welt als Wille und Vorstellung » transpare adesea. Aforismul:

« Când un bărbat pasionat face curte unei femei, el are aerul umilit, pentru că atunci el îngenunche înaintea sclavei și pentru că atunci el îi propune maternitatea, adică un șir lung de chinuri și un eventual asasinat » (p. 35) amintește, de departe, faimoasa apostrofă a filozofului german, în care invecivează perechea clasică a îndrăgostiților, sfioși, pentru că pun la cale acea crimă, care e perpetuarea suferinței prin procreare. Spiritual, aforismul schopenhauerian următor:

« Când o femeie și un bărbat se întâlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învățare de limbi ș. c. l., să știi că întâlnirile lor sunt convocate și prezidate de Geniul Speciei și să le-o spui și lor, dacă ei n'o știu » (p. 39).

Și totuși acest schopenhauerian a rămas credincios mitului adorabil al fecioarei, cu toate că nimeni nu se mai închina la această icoană. Cine ar subscrie astăzi această reflecție?

« Un bărbat care spune vorbe de iubire unei fete, fără să le însoțească de o propunere de căsătorie, îi aduce o ofensă gravă și o dezvirginează sufletește » (p. 27—28).

Față de *flirt*, manifestă un rigorism de pastor protestant. Bărbatul care *flirtează* dă « un semn de grosolanie sufletească și de lipsă de patosul virilității »; « dovada unui suflet de cocotă ori de servitoare » (p. 50).

Mai aproape de adevăr e enunțul următor:

« Fata pe care ai iubit-o la optsprezece ani și n'ai mai văzut-o de atunci, o iubești toată viața » (p. 20).

Sunt într'adevăr, câteva pătrunzătoare priviri de psiholog în ale iubirii, la Ibrăileanu, dar tot atâtea cugetări normative, care ni-l destăinuiesc mișcându-se într'un cosmos ideal, de lunatec. Metafizician fără știre, moralistul păstrează în cuget imaginea femeii *in sine*, fără raportare la realitatea biologică și socială.

Atitudinea sa față de viață este, în ultima analiză, nihilistă: « Tot ce nu este etern este zadarnic. Nimic nu este etern » (p. 50).

Și ne amintește versul lui Leconte de Lisle:

« Qu'est-ce que tout cela, qui n'est pas éternel ? ».

Nihilismul său este însă corectat de un simț adânc al suferințelor genului omenesc, preconizând înfrățirea tuturor:

« În infinitul timpului și al spațiului, ne-am întâlnit în aceeași nebuloasă, în același sistem solar, în aceeași planetă, în același secol, în aceeași generație, în aceeași țară, în același loc, sub același acoperământ, și totuși ne urîm, ori cel puțin, ne suntem indiferenți, în loc să ne aruncăm unii în brațele altora, inteligenți și proști, buni și răi, înmărmuriți de spaima naturii infinite și ostile » (p. 36).

Privind viața e un interesant document, care ne înlesnește cunoașterea sensibilității lui Ibrăileanu. Prin acest caracter subiectiv, culegerea de cugetări face tranziție către romanul său confesional, *Adela*.

Adela are darul de a fi expresia completă a sensibilității criticului și, mai presus de aceasta, cel mai bun roman analitic și personal din literatura română. Cuvântul de capodoperă nu este exagerat, pentru a fixa valoarea eminentă a romanului. I-a fost dat criticului social destul de greu acomodat cu formula criticii literare pure, scriitorului lipsit de strălucire a stilului, moralistului prea puțin original din « *Privind viața* », să-și încoroneze activitatea literară cu o operă care-l situează pe primul plan al literaturii noastre. În momentul când majoritatea criticilor noștri, atrași abisal de prestigiul romanului, reușeau să acrediteze incompatibilitatea dintre creație și spirit critic, Ibrăileanu s'a întrecut pe sine, acolo unde alții, mai talentați, au dat greș. Sunt vrednice de admirat succesul său în speța cea mai dificilă a genului, care este romanul de analiză, și puterea creatoare prin care cazul individual se ridică la semnificație generală. Descriindu-și inaptitudinea înaintea vieții și teama de viitor, stări sufletești caracteristice pentru psihologia sfârșitului de veac al XIX-lea, autorul a avut inteligența artistică de a strămuta firul subțire al acțiunii, în acea epocă, salvându-și romanul de învinuirea inactualității. Psihologia personajului său autobiografic, doctorul

Emil Codrescu, se încadrează maladiiei voinței, surprinsă asupra-și cu o genială intuiție de Henri-Frédéric Amiel în « Fragments d'un Journal intime » (1883—1884). *Adela* poate primi ca motto o însemnare din Jurnalul lui Amiel: « Je joue, même avec le bonheur, par appréhension de l'avenir (Vol. I, însemnarea dela 22 Mai 1860). Intr'adevăr, doctorul Emil Codrescu, quadragenar îndrăgostit de o femeie mai tânără cu douăzeci de ani decât dânsul, care îi împărtășește sentimentul, renunță la iubirea sa de teama bătrâneții apropiate. Lipsa de voință care îl caracterizează e foarte bine formulată de Adela în cuvintele simple: « mata nu vrei nici-odată ceea ce vrei » (p. 198). Chipul Adelei nu este, ca în alte romane personale, sacrificat, în profitul analizei exclusiviste de sine. Penumbra și estompa, clar-obscurul portretului moral al Adelei fac prețul scump al acestui chip feminin, deplin realizat-

Ghicind în pudoare, esența intimă a feminității de epocă, autorul a avut intuiția adâncă a sufletului eroinei sale. *Adela* ne oferă pagini unice în care peisajul este indisolubil asociat sentimentului erotic. În acest roman întâlnim un rând de admirabile zugrăviri, vrednice de cei mai de seamă meșteri ai naturii moldovenești, Mihail Sadoveanu și Calistrat Hogaș. În cadrul de acum înainte memorabil al Văratifului și Târgul-Neamțului, sub semnul selenar, se împletește destinul patetic al Adelei și al lui Emil. Nu ne amintim să fi suferit o asemenea înlănțuire naturistă și o emoție corespunzătoare decât la citirea neuitată a romanului *Dominique* compus de pictorul Africei franceze, Eugène Fromentin.

Măsura puterii emotive foarte rare a lui Ibrăileanu ne-o dă evocarea icoanei materne:

« Azi se împlinesc treizeci și șase de ani dela moartea mamei. . . Timpul vine din viitor, trece în urmă, se darmă peste ea, o acoperă, o face tot mai inexistentă, căci morții mor și ei, mereu. Când voi dispărea și eu, va fi murit și ea complet din univers.

Prea mic, când a murit, ca s'o țin minte, imaginea ei mi-am creat-o mai târziu, în copilărie, după o fotografie rea și ștearsă, pe care am înviat-o și am colorat-o cu tot ce am auzit dela alții și cu propria mea fanzezie. O fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui. Amintire a unei imagini arbitrare de altădată, aceasta și atâta este mama.

In cursul vieții, imaginea rămânând aceeași, a variat totuși, odată cu punctul de privire în care mă mutau anii. In copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică.

Ca și furtunile, care răscolesc numai fața oceanului, pasiunile tinereții au venit și au trecut, dar în adâncurile cele din urmă ale sufletului, dragostea pentru imaginea fetei moarte a rămas intactă, neamestecată, de o esență unică — și în nopțile senine, în prima tinereță și uneori și astăzi, când mă simt singur, nedreptățit, nefericit, *mi se pare că mă privește cu grije și duioșie, aplecată peste o balustradă ideală din spațiile interplanetare* » (p. 13—14).

La moartea fiecărui scriitor se ridică o problemă neliniștitoare: ce va rămânea după dânsul? Când activitatea redacțională a lui Ibrăileanu se va estompa în trecut, când studiile sale critice vor fi consultate numai de cercetătorii de profesie, când *Spiritul critic* va servi doar puncte de reper pentru istoria ideilor, când farmecul și prestigiul său personal se vor fi irosit cu dispariția ultimului său discipol, va rămânea cu siguranță *Adela*, una din puținele opere nepieritoare, ale timpului nostru. Ca un ciudat paradox al destinelor literare, criticul ideolog va supraviețui prin romanul în care, zăgrăvindu-se pe sine, a reușit să creeze, în același timp, un tip feminin și să plasticizeze emotiv un colț al provinciei sale adoptive.

ȘERBAN CIOCULESCU

CARMEN SYLVA

S'a sărbătorit cu destulă discreție, căci așa se cuvenea unei poete, dar și cu o emoție reală, amintirea Carmen Sylvei.

Despre figura blând măreață a celei dintâi regine a pământului românesc, ca și despre regele întemeietor, va scrie istoria așa cum vor decide perspectivele ei, și cum de altfel presupunem, însă cercurile noastre cărturărești, la care s'au raliat și cei care au putut mărturisi din propria lor amintire, nu au ținut decât să omagieze pe scriitoarea îndrăgostită de muzică, vers și legendă.

La curtea unui rege ascet în severitatea lui, Carmen Sylva a surâs și a fâlfâit hermina candidă a unei viziuni idilice, care ar fi vrut ca întreg pământul aprig și râpos, să fie plin de zâmbete la fel cu al său, luminat de fericire cuminte.

Dar asta nu e totdeauna posibil, căci așa e firea omenească, și iată aci un fel de probă, căci cea mai veche amintire a mea despre teatru a fost prilejuită tot de regina cea bună. A chemat anume într'un an, de ziua ei, pe toți copiii premianți de școală din București, la un spectacol la Teatrul Național... A fost pentru mine, venit din colțul de mahala întâia dată în oraș, de-a-dreptul în viziunea de oglinzi și catifea roșie a teatrului, o legănare de feerie și o mirare mereu sporită... În loja din dreapta sta în văluri albe, albă ca și ele, surâzând tuturor, aceea care dorise ca ziua ei să fie o zi frumoasă pentru copiii din București. Nu știu cum vedeau ceilalți zâmbetul ei, eu însă îl simțeam ca pe un liman unic, în groaza care mă cuprinsese... Aveam numai șapte ani, trebuie să fi fost și tare scund, ceea ce știu e însă că, pierdut în fotoliul meu prea mare, ameițit de înălțimea tavanului, priveam în sus oprimat de teama de a nu se prăbuși lumea dela lojile de sus și dela galerie peste mine... Iar când a fost să fie cam pe la mijlocul spectacolului, — se juca Sânziana și Pepelea, — m'am ascuns înspăimântat sub fotoliu. Căci pe scenă apăreau tot soiul de fantasme și jivine uriașe, care se certau și se războiau crâncen. Când se făcea puțină liniște, scoteam și eu capul și priveam spre loja reginei, cu inima ghem de groaza celor care puteau să apară

fără veste pe scenă, adică atunci când Făt Frumos era dus, ca să o vad surâzând mereu, ca să știu că diavolii nu sunt aveau.

Mai târziu am înțeles că momentul nu era decât simbolic, că, viața întreagă, buna și alba regină a căutat să cheme poporul ei tot, la un cântec senin și în adierile unui vis comun, dar că surâsul ei blând nu putea să acopere mult din sfâșierile, din intrigile, din jivunile ambițiilor, — căci oamenii sunt răi, cele mai adeseori, — atâtea și atâtea uriciuni, care au ulcerat inima acelui rege care închis cu conștiința lui vedea mai multe decât ochii luminoși ai unei regine.

Cântecul Pădurii și Peleșul, Vârful cu dor și Furnica, legende și legende, au fost iubite pentru că erau darul unui suflet poetic, evocat și acum în această emoționantă comemorare.

C. P.

LITERATURA VENERABILĂ

De bunul plac al cititorilor suntem siliți să legăm nu numai abundența epiceii actuale, ci, după cum vom vedea numaidecât, o anumită clasificare posibilă a acesteia. Din maldărele de tipărituri care se surpă dela un timp neconținut peste cronicarii literari, o bună parte este formată din simple povestiri, al căror merit stă în însuși faptul de a fi fost născocite. O asemenea literatură, neînșirând decât fapte omenești care nu trădează un sens mai din adâncime al existenței noastre, atrage totuși prin anecdotă. Sunt cărțile ale căror subiecte se caută pentru materia lor de taifas bârfitor: eroii interesează adică în măsura în care pot fi « comentați » familiar. O curiozitate de mahala pentru viața vecinilor sau, în orice caz, o dispoziție publică înrudită asigură traiul romanului-anecdotal, care suscită întrebări cam de felul acestora: « Ce-a făcut el? », « Ce-a făcut ea? », « Ei, nu mai spune! ». Dar astfel de scrieri, dacă arată nivelul artistic scăzut, nu contribuie la atmosfera morală a romanului de azi cu mai nimic.

Iată însă altele, cele mai căutate, care exaltează în așa măsură toate manifestările instinctului sexual, încât, dezgolindu-l până la mecanica lui, îl fac nesemnificativ, îl rup cu alte cuvinte din legăturile cu problemele vieții. Astfel un romancier al nostru, și nu dintre cei mai însemnați, își conduce cititorii la un bal de cartier; acolo personajul povestirii este pus să se dedea la tot felul de isprăvi amoroase, într'o curte ferită a localului de bal, fără ca prin aceste scene de atracție să câștige ceva viziunea operei sau să ni se dezvăluie, pe vre-o lature necesară, caracterul personajului. Același autor nu se sfiește să introducă o bandă de fanți mărginași, cu rândul, pe fereastra unei neveste

arzătoare de polițai, punându-i să se păzească unul pe altul, deși nici de astădată autorul nu-și servește lucrarea în vre-un fel. E în romanele timpului o frenezie sexuală care aduce a exhibiționism. Dar erotomania unor scriitori contemporani țintește atât de încordat la dispoziția cititorului cea mai ușor de ațâțat, că merge până la descrierea cazurilor enorme. Nu am citit de curând, într'un roman-reportaj, abjecta întâmplare cu împerecherea câinească între un bărbat și o femeie, urmată de separarea clinică? Cine ar putea spune, dintre întâmplare și povestirea ei, ce este mai ignobil? Să ne oprim cu exemplele aci. Luându-le pe acestea ca simbolice pentru o întreagă stare de lucruri, putem trage concluzia că majoritatea romanelor de azi constituie o literatură afro-diziacă, tinzând la succesul de vânzare al operelor clandestine de altădată. Fie, așa dar, că provoacă în cititor un interes de « cumetre », fie că exaltează până la clandestinism instinctul sexual, scriitorii unei asemenea literaturi fac operă, în primul rând, comercială.

Alături de aceștia, mai sunt alții care, răscolind mai puțin dispozițiile *potiniere* și sexuale ale publicului, exprimă cumplite procese de destrămare etică, dar ating prin puterea talentului lor nevăzutele semnificații ale vieții, acele subrealități care alcătuiesc chipul moral al umanității timpului sau chiar al umanității tuturor timpurilor. Astfel o romancieră, de remarcabil talent, a scris o carte în care un unchi este amantul a trei nepoate, cu consimțământul mamei lor văduve, fiindcă redusă de împrejurări la sărăcia de a primi adăpost, hrană și teribila necinste în casa cumnatului fără scrupul. Iar când unchiul fuge cu a treia nepoată în străinătate din pricina unor încurcături bănești, de pe urma cărora i se vinde casa, mama nenorocită moare și celelalte două surori se mută undeva la margine de oraș. Aci, mijlocia, care între timp se măritase cu un mic funcționar, își părăsește bărbatul din cauza lipsurilor materiale și aplecărilor ei luxurioase, pentru ca bărbatul cu timpul să înceapă a trăi cu sora mai mare a soției necredincioase. Și totuși cartea aceasta nu se aruncă din mână, deoarece destinul următor al fiecărui personaj, destin torționar, pune nu știu ce nimb pe frunțile acestor pedepsiți ai imoralității proprii, dând de gândit asupra unei etice a suferinței prin păcat. După cum se vede din ultimele aprecieri, suntem nespūs de departe de literatura comercială. Cum însă imoralitatea este mai repede și pentru mulți mai evidentă decât latura de creație a romanului arătat, alăturăm și această operă aceluia care își storc interesul din mania erotică, pentru sumbra ei contribuție la atmosfera vitrinelor de azi. Dacă am ales-o, este fiindcă reprezintă aspectul — să-i zicem — antisocial al literaturii timpului. Dar putem bănuși că scrierile semnalate mai sus nu exprimă atât

dispozițiile de spirit ale autorilor, cât înclinările publicului cititor. Căci tiparul se mișcă a doua oară numai pentru literatura cerută și nicidecum pentru curiozitățile cine știe cărui scriitor fără public. Iar romanele cuprinzând tot felul de neîngădări sufletești vin mereu în adevărate cascade periodice, hrană firească a unei stări de spirit nefirești, deși probabil colective.

În această atmosferă decadentă, un scriitor dintre cei ce au susținut cu operele lor disciplina sufletului își încheie cariera. Este vorba de d. Ioan Al. Brătescu-Voinești. Ultima sa carte se cheamă *Din Pragul Apusului*. Titlul este cum nu se poate mai nimerit pentru sfârșirea unei cariere de scriitor, dar tot atât de bine s'ar potrivi și ciclului etic ale cărui cedări alimentează romanul contemporan. Dintre prozatorii noștri de oricând nu este un altul care să se fi dovedit mai conform cu sine însuși, mai identic în manifestări felurite, mai unitar în viziunea lui decât d. Brătescu-Voinești. Natura talentului său putea fi intuită chiar dela acele *Scrisori găsite*, operă de debut nestrânsă în nici un volum și pe care *Convorbiri Literare* o publică în 1890. În conștiința unui student, fecior de oameni așezați, autorul dezbattea de atunci conflictul dintre idealul vieții de familie, dobândit prin exemplul părinților, și realitatea unor căsnicii simulate. De la început, d. Brătescu-Voinești s'a aflat lângă problema etică pe care avea să o illustreze cu timpul prin mai toate nuvelele sale.

În adevăr, dezvoltarea ulterioară a prozatorului nostru a întărit impresia despre acele *Scrisori*, înlesnind observația întregitoare că mai fiecare scriere îi implică asociativ toată opera, dacă nu chiar i-o cuprinde embrionar. În studentul care își părăsea gazda fiindcă aceasta îi contrariase cu purtările ei slobode imaginea morală despre familie, din *Scrisori găsite*, mijea patriarhalul Costache Udrescu, care opunea tradiția familială soției sale Sașinka Rupinski, zănatică de lumea nouă, din *Neamul Udreștilor*. În Andrei Rizescu, victima ținutei sale morale, din *Lumea Dreptății* este Niculăiță Gropescu, frate sufletesc rămas la țară, din *Niculăiță Minciună*. Și cu toții, Costache Udrescu, Andrei Rizescu și Niculăiță Gropescu, sunt cuprinși în boier Pană, suflet drept, dar lovit din toate părțile pe nedrept, din *Pană Trăsnea Sfântul*. Monotonie? Nicidecum. Limpezime a naturii proprii, limitare — poate — a materiei artistice, stăruință — sigur — a accentului personal. Au scrierile d-lui Brătescu-Voinești virtutea de a face fiecare în parte pe cititor să vină în atingere dintr'odată cu întreaga operă. Iată, de pildă, *Moș Vasile Drozman*, povestea adevărată a paznicului de pe domeniul regal Broșteni, strecurată printre reflexiunile și amintirile literare ce compun la un loc volumul *Din Pragul Apusului*. Este aci, printre altele, o pagină care dă măsura de mare povestitor

a d-lui Brătescu-Voinești, pagină pe care o transcriem pentru frumusețea ei puternică deși simplă: « Dela cei cu care vorbeam despre dânsul (despre moș Vasile Drozman n. r.) aflasem că era un vânător grozav, format la școala răposatului Grigore Kirileanu, ale căruia isprăvi vânătoarești răspândiseră în tot ținutul faima numelui Kirileanu, faimă păstrată de unul din feciorii lui, Ștefan, și el vestit pescar și vânător, și întinsă azi peste tot cu-prinsul țării de munca nepregetată și rodnică a altui fecior, marele nostru folklorist, Gheorghe T. Kirileanu. Aflasem câți lupi, câți râși și câți urși pieriseră de pușca lui Moș Vasile, în cei patruzeci și doi de ani de când era paznic la Fundul Bărnarului. Mi se povestise cum într'un rând, când i se înțepenise un cartuș în pușcă, după ce câtăva vreme s'a apărat cu o toporișcă cu coadă lungă împotriva unei ursoaice uriașe, a răcnit la ea atât de fioros, încât ursoaica s'a oprit în loc îngrozită, dându-i astfel pas să schimbe cartușul și să tragă în fiara, care peste trei zile a fost găsită moartă pe malul Neagrăi, la nu știu câți kilometri de acolo. Intr'o seară mi-a povestit moș Vasile însuși această pățanie. Eram în casă și când, pentru a-mi arăta cum strigase ursoaicei, a răcnit odată: « oooaaac ! » s'a stins lampa și a început să curgă țărână din tavan. Mă mir că nu s'a dărâmat casa peste noi. — Ho ! nebunule ! a zis baba Ilinca speriată și sculându-se să caute chibriturile ».

Imprejurările îl duc așa dar pe autor la Vatra Dornei. Cum însă nu i se prescrisese personal de medici nici o vilegiatură curativă, în urma unei autorizații speciale căpătată telegrafic dela Palatul Regal, ca să-și umple timpul, pleacă spre apa Bărnarului vestită în păstrăvi. Avea să-și satisfacă astfel o veche patimă, anume pescuitul cu undița. Drumul lung de optsprezece kilometri a fost făcut pe jos în tovărășia unui flăcău care cunoștea locurile. Odată ajuns, povestitorul, sfârșit de drum, dar fericit la vederea luciului apei pe care « muscăreau » păstrăvii, întinde lui moș Vasile Drozman telegrama de îngăduire. Paznicul însă nu știa carte și pretindea dezlegare dela administratorul domeniului, care uitase să-i comunice dispoziția. Răspunsurile îi erau aspre și scurte. « Făcusem pe jos optsprezece kilometri, — scrie d. Brătescu-Voinești, — vedeam cum săreau păstrăvii afară din apă după musculițe, vedeam că se înserează, dar vă jur că limpezimea cu care acest om mă făcea să înțeleg deplinul sens al cuvântului *paznic*, nu mai lăsa în sufletul meu nici un loc regretului că nu puteam pescui ». În așteptarea comunicării dela administrator, se scurge o noapte petrecută într'un pod de grajd. Înștiințarea nesosind nici a doua zi, moș Vasile aduce un cal pentru înapoierea boierului la Vatra Dornei. La despărțire vrea să-i sărute mâna și îi spune: « Domnule, când oi ajunge în Vatra

Dornei, să chemi la telefon pe domnul administrator și să-l judeci de ce nu mi-a trimis vestire și te-a făcut să umbli atâta drum ca să dai peste un câine ca mine... Și să mă înjuri că mi se cuvine și nu-mi pare rău ».

Această povestire, care se termină cu decorarea exemplară a paznicului peste ani de zile în fața celorlalți pădurari, este, ca tot ceea ce a scris d. Brătescu-Voinești, prilej firesc de a lua contact cu întreaga sa operă. Dintre faptele alăturate, nimeni nu poate ști sau alege contribuția imaginației autorului de partea reală, văzută și apoi transcrisă. Este adevărat că orice scriitor pornește dela o serie de intuiții, dar de regulă prelucrarea acestor intuiții și întregirea lor pe cale de născocire întrece la oricare alt nuvelist român proporția de realitate. Literatura din *In Lumea Dreptății și Intuneric și Lumină* pare mai mult o ridicare directă de întâmplări de pe planul imediat al vieții de toate zilele. Este ceea ce însuși autorul confirmă de altfel în conferința dela Facultatea de Litere, cerută de d. profesor Caracostea (cunoscutul autor al studiului *Poetul Brătescu-Voinești*) și publicată în *Din Pragul Apusului*. Pană Trăsnea are slăbiciunea grădinii de flori ca și tatăl scriitorului, *Neamul Udreștilor* descrie ceva « din neînțelegerea din căsnicia părinților », Mișu Gerescu din *Scrisorile lui Mișu Gerescu* este Alexandru Voinescu « fratele mamei, fost Căpitan de Geniu, cel mai extraordinar povestitor pe care l-am întâlnit în viața mea », *Blana lui Isaia* cuprinde o întâmplare adevărată, *Inimă de Tată* fixează literar « neliniști » părintești și tot astfel mai departe: mediul familial poate fi identificat la tot pasul fie în eroi, fie în peisajul de cele mai multe ori restrâns la grădină. În aceeași conferință, găsim formulată și norma artistică, în respectul căreia și-a scris literatura d. Brătescu-Voinești: « Scriitorul nu trebuie să depășească limita credulității cititorului, el e dator să fie mai veridic decât realitatea însăși, să se silească din toate puterile ca nu cumva cititorul să-și zică: asta nu poate fi adevărat, aici autorul alterează adevărul ! ».

Dar mai ales legătura dintre *Moș Vasile Drozman* și restul operei devine evidentă în ceea ce privește structura lui sufletească. Era el într'adevăr « câine »? Nu tocmai. Căci fusese nespus de primitiv când să găzduiască pe necunoscutul dela Vatra Dornei și fiindcă avea să fie văzut peste câțiva ani mângâind cu nesfârșită duioșie pe fata unei femei care era să-i fie nevastă pe vremuri. Câine, nu; dar câine al datoriei, da. Moș Vasile face astfel parte din oamenii pătruși de respectul lucrului oprit. Era paznic și pentru rolul de paznici ai câte unei anumite îngrădiri par a fi create și personajele celelalte ale literaturii d-lui Brătescu-Voinești. Cuvința, datoria, respectul, devotamentul, abnegația, sentimente care asigură buna rânduială în societate, formează

materia artistică a tuturor povestirilor sale. La nici un alt scriitor, caracterele nu pot fi luate atât în accepția literară a cuvântului cât și în cea morală. Pentru subtilitatea ei necăutată de nuanță educativă, pentru cultul familiei și sentimentele sociale din care această literatură a răsărit, azi — când proza noastră s'a deschis, după cum am văzut la începutul cronicii de față, celor mai felurite zdruncinări sufletești — îi șade bine numele de literatură venerabilă.

VLADIMIR STREINU

INAINTE DE MIRACOLUL GREC

Dela palatul lui Minos, din Knos, și până la metafizica platonice, drumul e greu și întortochiat. Rădăcinile gândirii grecești sunt împlântate în multe părți din Asia Mică, în Creta, în Tracia, și poate chiar mai departe, în Lydia, Iran și Egipt. Din toate aceste geografii spirituale s'a alimentat geniul grec. Efortul său de asimilare și creație rămâne și astăzi miraculos, chiar după ce s'a început să se cunoască civilizațiile cretane și cicladice, după ce lumea egeeană și culturile afrasiatice au fost aduse la lumină. A recunoaște « miracolul » acestui efort de creație, nu înseamnă a nesocoti, totuși, fluviile pre-helenice și extra-helenice care au alimentat și, în bună parte au orientat, geniul grec. În asemenea probleme complexe, unde trebuie să îți pasul descoperirilor arheologice din toată Mediterana, să urmărești studii de orientalistă, de istoria științelor și de istoria religiunilor, e greu de păstrat o justă măsură. E greu de a nu lua « atitudine »; adică de a nu explica « miracolul grec » numai prin Orient, sau numai prin Creta, sau numai prin « pelasgi ». Cel dintâi, și cel mai serios merit al cărții d-lui Pierre-Maxime Schuhl — *Essai sur la formation de la pensée grecque* (Alcan, 1934) — este lipsa sa de « atitudine » și de « noutate ». În aproape patru sute de pagini de text — cele mai multe acoperite pe trei sferturi de note — se spun foarte puține lucruri « originale ». Dar se adună o enormă informație, bine culeasă, direct dela sursă, și bine distribuită, informație care n'ar fi putut străbate altminteri până în cercurile nespecialiștilor, pentru că zăcea înmormântată în « Buletine », « Arhive » și « Contribuții » inaccesibile. S'a lucrat atât de mult în ultimele decenii asupra culturilor pre-helenice, încât niciodată nu știi bine de unde să începi și unde să te oprești. Volumele lui Sir Arthur Evans sunt ciclopice, și ele nu epuizează, totuși, ceea ce se știe astăzi despre Creta. Câteva rafturi sunt neîncăpătoare pentru a aduna publicațiile pe zece ani referitoare numai la civilizația mikeniană și cicladică.

Problema influențelor orientale a căpătat astăzi o cu totul altă formă decât pe vremea când se vorbea despre « Thales și Egiptul » sau « Pithagora și India ». Dacă n'ar fi decât descifrarea limbii hitite, sau lumina puternică pe care orientaliști ca Przuluski și Scheftelowitz, iraniști ca Schaefer și Wesendonk au aruncat-o asupra multiplelor izvoare de spiritualitate iraniană — și încă aspectul lucrurilor ar fi fundamental schimbat. Tot mai mult se impune capacitatea excepțională de influențe și fertilizări spirituale, de care a dat dovadă Iranul. Dacă am putea vorbi cu mai multă siguranță despre « semințele iraniene », ar trebui să admirăm virtuțile lor civile, organizațiile lor în Sudul Rusiei, în părțile Daciei, în Asia de Vest, în Nordul Indiei, pe platoul iranian. Dar ceea ce nu ni se îngăduie, încă, să afirmăm asupra « rasei iraniene », putem constata în legătură cu puterile sale spirituale. Intuițiile cosmologice și morale ale iraniienilor au fost acceptate și asimilate de aproape toată lumea mediteraneană și europeană. Cât de mult a influențat angiologia indiană și iudaică, cosmologia greacă și morala întregii Europe de mai târziu (dela Zarathustra și până la *Faust* continuitatea e impresionantă: lupta dintre Intunec și Lumină, între Bine și Rău, puteri cosmice, reale, deopotrivă) sunt lucruri care se știu. Este mai puțin cunoscută capacitatea de *rezistență* a acestor intuiții. Ele se împotrivesc, cu succes, căci *influențează*, oricăror culturi străine, care, într'un anumit moment istoric, au pus stăpânire pe o anumită seminție iraniană. În creștinism, a provocat marea schismă manicheistă, care a străbătut întreaga Peninsulă Balcanică și a ajuns până în Sudul Franței și pe țărmurile nordice. Pretutindeni unde a ajuns această schismă, sub feluritele ei forme (bogomilism, albigensi, etc.), a creat sau a localizat legende și mituri. Folklorul balcanic și folklorul nordic (legenda « sfârșitului pământului », *ragna-rök*) sunt unite tocmai prin elementele acestea iraniene. Puterea de rezistență a spiritualității iraniene s'a verificat și în cazul islamismului. Sufismul este în bună parte o creație persană. Cultura arabă a fost pătrunsă și dominată de sânge iranian. Influențele arhitectonice se recunosc atât în bisericile bizantine cât și în întreg « stilul » irano-arab care a orbit cândva lumea civilizată dela Pirinei până în Himalaya...

M'am oprit câteva clipe asupra acestui exemplu de « influență orientală », ca să pun în evidență cât de schimbate sunt astăzi perspectivele în această mult dezbătută problemă și ca să precizez, în același timp, o metodă de lucru. Nu orice « influență » poate fi luată în seamă în explicarea unei culturi. Numai acele intuiții, care pornesc dela un neam *creator*, care sunt purtate de acest neam pretutindeni unde ajunge el, care dovedesc oarecare polivalență — adică pot fi asimilate de mai multe culturi

străine — numai asemenea intuiții trebuesc luate în seamă. Cazul iranienilor este un excelent exemplu. Capacitate creatoare excepțională: influențează și preface absolut toate culturile cu care vine în contact (indiană, judaică, greacă, creștină, islamică); creează și poartă cu sine mai ales *intuiții fundamentale* (dualism; « sfârșitul pământului »; angiologie; cosmologie) — intuiții care pot fi ușor acceptate de orice neam și de orice cultură.

În cazul Greciei, Sir Arthur Evans a dovedit cu prisosință că întreaga religie organizată în jurul unei Mari-Zeițe și a implicațiilor ei (cultul arborilor, șarpele, porumbelul, etc.) este de origine cretană. Structură religioasă net deosebită de cea a « e-lenilor » clasici — care au elaborat o religie « olimpică », apolonică, virilă, continentală. În această privință, aportul civilizației cretane, în marea sinteză grecească de mai târziu, e incontestabil. Fie că pretutindeni, în Marea Egee, s'a organizat la o anumită epocă cultul Marii-Zeițe, fie că a fost direct importat din Creta, important este faptul că simbolismul teluric și demetric, elementul vegetal și feminin, care apare cu atâta violență și atât de fertil în cultura grecească, este *exprimat* prin forme cretane. Aportul cretan este, în acest caz, bine delimitat; pe de o parte, *experiențe* spirituale oarecum exterioare culturii grecești sunt răspândite și capătă chiar o anumită supremație în Grecia; pe de altă parte, aceste experiențe sunt *exprimate* prin formule cretane. Un aport, deci, și de conținut și de formă. Că această « formă », această « expresie », este simbolică și mitică, nu are prea mare importanță. Creta participă încă la o cultură pre-alfabetică, întru nimic inferioară culturilor de tip alfabetic. Mitul, simbolul, iconografia, pot exprima tot atât de precis, nu numai un « stil » global de existență (cum se crede), ci și nuanțele, excepțiile, valorile minime. (Nădăjduesc să dovedesc aceasta printr'un studiu de apropiată apariție asupra simbolurilor în culturile austro-asiatice și oceaniene. E suficient să ne amintim, deocamdată, de rolul atât de complicat pe care îl joacă jadul în civilizația chineză. Prin forme, colori, embleme, ritmuri și sunete, pietrele de jad, așezate în brățări, purtate într'o anumită ordine, pot exprima un număr neînchipuit de *nuanțe*. Bunăoară: sunt fata unui proprietar din districtul cutare, am 18 ani, sunt logodită, îmi place primăvara, prefer cutare pasăre și cutare floare, etc. Toate acestea sunt exprimate *deodată* prin ritmurile și colorile jadului, și sunt accesibile *oricui*. Deoarece caracteristica civilizațiilor extra-alfabetice, care folosesc simboluri și embleme în loc de formule orale sau scrise, este *ecumenicitatea* lor și ceea ce am putea numi « imediatitatea » lor, — un copil ca și un bătrân, un om cultivat ca și un ignorant, poate înțelege direct și dintr'o singură aruncătură de ochi tot ceea ce intenționează să-i comunice emblema

și simbolul. Virtutea de comunicativitate a semnelor a scăzut simțitor în culturile de tip alfabetic, unde ignoranța, vârsta, clasa socială, specialitatea, sunt obstacole în calea înțelegerii unei idei sau unui sentiment, când ele sunt formulate altfel decât oral).

Ca să ne întoarcem la cartea lui Schuhl, atât de bogată în sugestii, tocmai pentru că e bogată în probleme, vom spune că autorul încearcă să prindă «rădăcinile» gândirii grecești în foarte multe locuri, și foarte departe. Se vorbește în această carte de «souillures et purifications; imprécations, défixions et présages; magie météorologique et agraire; ordalie, serment et mantique; incubations et médecine». Am transcris numai sumarul primei părți, care nu cuprinde mai mult de cincizeci de pagini. În partea a doua, închinată principalelor etape ale evoluției religioase până la Homer, se vorbește despre religia cretană, despre acheeni, Mikene și Homer. Urmează apoi studiul milesienilor, al «gândirii mistice» (Eleusis, cultul lui Dionysos, orfismul și pithagoreismul), a presocraticilor metafizicieni, a sofistilor, științaiților și tehnicienilor. După cum se vede, P. M. Schuhl pleacă dela «superstiții» și obiceiuri populare, multe din ele nefiind nici măcar creația exclusivă a mediteraneeenilor, ci aparținând întregii omeniri în faza etnică, și ajunge la Platon. (Asupra acestui filozof a publicat de altfel un întreg studiu — *Platon et l'art de son temps* — și făgăduște să revină într'o lucrare de mari proporții). Metoda aceasta de a proceda, deși a fost uneori aspru criticată (cf. sângeroasa recenzie pe care i-o dedică James T. Allen în *Isis*, Sept. 1935, p. 469—470), ni se pare și justificată, și foarte fertilă. Este o încercare eficace de a lega etnografia de istorie și spiritualitatea populară, anonimă, de istoria filozofiei. Când Henri Berr și-a publicat primul volum de «Avant-propos» la seria *Evolution de l'humanité*, A. van Gennep a scris în «*Mercur de France*» o destul de ironică recenzie, întrebându-se dacă istoria mai poate fi considerată o «știință a veacului XX». Intr'adevăr, veacul nostru a descoperit nu numai etnografia — cum crede van Gennep — ci și «stilul», importanța colectivităților în elaborarea marilor sinteze spirituale. Este mai puțin important, crede Van Gennep, de a cunoaște istoria unui faraon sau a unui rege medieval, decât de a cunoaște istoria unui obicei sau a unei instituții. Pe de o parte, pentru că în cazul dintâi niciodată nu vom putea avea toate documentele, și chiar când le-am avea (exemplu, istoria contemporană, Războiul cel Mare), ele nu sunt semnificative, referindu-se la indivizi, la grupuri de indivizi, la evenimente trecătoare, la conjuncturi unice; pe de altă parte, istoria unui individ sau a unei epoci studiate prin faptele indivizilor săi de seamă este un lucru exterior, căci la ea n'a participat o întregă comunitate, n'a modificat viața unei întregi comunități, decât întâmplător

și trecător. Metoda etnografică — în care se cuprinde sociologia, dar în care nu domină ea — poate da seama de *adevărate* istorie a omenirii, adică de trăirea ei reală, de descoperirile ei colective, de progresul sau regresul ei; în orice caz, de o istorie pe care am făcut-o *toți* oamenii și la care toți oamenii țin, dovadă că o păstrează și o folosesc.

Controversa aceasta dintre « istorici » și « etnografi » nu este, de sigur, decât la începutul ei. De partea cărora va fi izbânda, în acest veac al « colectivismologiilor » de tot felul, se întrevește de pe acum. Nu numai pentrucă etnografia ne ajută să reconstituim istoria totală a grupurilor umane, ci și pentrucă prin ea ni se revelează « stilurile » feluritelor culturi, stiluri organice, de « psihologie abisală » cum spune Lucian Blaga, la care au participat, cu sau fără voia lor, chiar cei mai geniali creatori. Studiile în legătură cu stilul culturilor ne ajută să evităm și cumplitele erezii marxiste ca și insuficiențele sociologiei.

Pierre-Maxime Schuhl n'a avut în vedere nici o ipoteză asupra « stilului » elen, nici o interpretare fenomenologică a filozofiei pre-aristotelice. D-sa s'a întrebat însă, întrucât multiplele eredități extraraționale — fie ele populare, ca Marea-Zeiță din Creta, fie aparținând unor anumite elite, ca orfismul — au fertilizat și au modificat gândirea greacă. A descoperi originea extrarațională, « sacră », a tuturor instituțiilor și chiar a celor mai profane instrumente de comunicare, cum e de pildă moneda (cf. p. 158 despre studiile lui Laum asupra originii rituale a banilor și măsurilor) este un exercițiu fascinant și destul de primejdios, la care au aderat aproape în totala lor majoritate savanții ultimelor decenii. Se cunosc astăzi un număr impresionant de fapte asupra acestui lucru. Problema pe care Schuhl și-a propus s'o rezolve — adică, înainte de toate, s'o expună în datele ei atât de complexe — este însă și mai delicată. D-sa se întreabă în ce măsură aceste bogate și diverse eredități au pătruns în filologia propriu zisă; adică, în ce măsură « stilul » de viață pre-helenic și popular, a putut să fie exprimat filosofic. Fără a ne da răspunsuri nete și definitive la toate problemele pe care le ridică, Schuhl constată un număr impresionant de fapte în legătură cu rezistența elementului extra-helenic. Rezultatele acestea pot fi confirmate și în alte zone de cultură. Bunăoară în India, unde cea mai populară filozofie, Yoga, nu este — așa după cum am încercat să dovedim într'o carte recentă — decât formularea, în termeni de filozofie « indo-ariană », a unor străvechi intuiții autohtone, pre-dravidiene și pre-ariene.

De altfel, întreaga serie de fapte pe care le discută Schuhl își pot găsi corespondențe și lămuriri în alte zone de cultură. Recitiți fragmentul din Empedocle dela pagina 304 și comparați

cu acei înțelepți taumaturgi taoiști, pe care Marcel Granet (*La pensée chinoise*, p. 501 și urm.) i-a înțeles și comentat atât de bine. Aceeași concepție magică-filozofică, aceleași tehnici spirituale, aceeași viață. Comparați de asemenea «sofiștii» cu *parivrājakas* din timpul lui Buddha. Și unii și alții sunt filozofi sau asceți «rătăcitori», umblând din cetate în cetate pentru a susține anumite teme, oricare, în legătură cu Cosmosul sau cu norocul în dragoste. Lupta lui Socrates împotriva sofiștilor ne amintește lupta lui Buddha împotriva acestor *parivrājakas*.

MIRCEA ELIADE

NOTĂ LA UN ROMAN FEMININ¹⁾

Am mai remarcat și altădată lipsa de frivolitate a literaturii femeilor. Pare curios, dar femeile aduc în literatură un accent de gravitate, ce contrazice prejudecățile noastre despre ușurința lor.

Băgați de seamă că nu există opere satirice scrise de femei? Mă și întreb dacă există propriu zis un humor feminin. Anumită ironie, da. Anumită ingenuitate, de sigur. Dar și ironia lor, și ingenuitatea lor au un gust de melancolie, care le împiedică să meargă mai departe de zâmbet.

E ușor de verificat această observație în literatura engleză, unde femeile formează o adevărată familie psihologică dela George Elliot prin Jane Austen și surorile Brontë, până la Virginia Woolf, Rosamond Lehman, Katherin Mansfield sau Mary Webb. Linia lor comună nu ni se pare a fi aceeași gravitate de simțire?

Lucrurile nu mi se par diferite în Franța, unde Gêneviève Fauconnier sau Louise de Vilmorin (aceasta din urmă, autoarea unei cărți mai puțin cunoscute, «Sainte Unefois», admirabilă prin grația ei simplă și în același timp fastuoasă) oferă în peisajul literar francez, aspecte sufletești de o curiozitate, pe care numai măsura și tactul o împiedică să devină solemnă.

Și nici Colette nu infirmă remarca noastră, — Colette mai puțin decât oricine, — căci sub facilitatea ei atât de înșelătoare, ni se revelează una din sensibilitățile cele mai nuanțate și mai subtile din câte literatura de astăzi ne poate înfățișa.

Dacă ne întoarcem spre literele române, prezența femeilor se distinge prin același spirit, pe care l-am numit «grav», prin același refuz de frivolitate.

¹⁾ Lucia Demetrius, *Tinerețe*. Roman. Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II».

Hortensia Papadat-Bengescu, Ticu Arhip, Henriette Yvonne Stahl, Sanda Movilă ¹⁾ și, acum de curând, Lucia Demetrius surprind prin accentul patetic al scrisului lor — patetic chiar când acest scris are preciziunea și luciditatea d-nei Bengescu sau a d-rei Arhip, amândouă prozatoare de mare concizie artistică. Singură d-ra Otilia Cazimir — dintre scriitoarele care justifică atenția criticului — aduce o notă de « badinerie » și de humor, care, când nu recurge la efecte de cronică rimată, se învâluie și ea într'un ușor sentiment de tristețe.

Nu vreau să abuzez de această observație și nici să-i dau semnificație de lege generală. În deobște însă, literatura femeilor mi se pare a fi o literatură de atmosferă gravă. Oricum, nu cunosc un exemplu de scriitoare sceptică. Cel mult dezabuzată — dar nici odată sceptică.

* * *

Nu gândesc pentru prima oară acest lucru și nici nu-l scriu pentru prima oară. Dar lectura cărții de curând apărute, a d-rei Lucia Demetrius — *Tinerete* — îmi reamintește o sumă de reflecții cu privire la literatura feminină. Mi le reamintește și mi le verifică.

Imi dau seama că orice generalizare este riscată și că, mai ales, orice judecată globală despre scrisul femeilor este abuzivă. D-ra Demetrius protestează într'un loc, cu destulă violență, împotriva acestei maniere de a gândi.

« *E stupid ce spune, nu pot să sufăr bărbații care « cugetă » asupra femeilor ».*

Totuși romanul său este așa de mult, așa de vizibil, așa de adânc o carte scrisă de o femeie!

În primul rând, prin anumită ferveare sentimentală, directă, exaltată, excesivă.

Primele pagini, paginile în care se vorbește despre jocul lui Moissi, au o devoțiune lirică, care sub condeiul unui bărbat mi s'ar părea indiscretă.

« Tot frumosul pe care l-am crezut e cu puțință. Am fost martori așezați, acolo, la un pas, la coborîrea Duhului Sfânt în om, la supranaturalul ca o rază într'un om pe care-l face străveziu, și anormal, și extraordinar, și foarte om... »

« Aseară actorul Moissi n'a fost un om, a fost o faptă, după săvârșirea căreia am plecat cu miezul sufletului scos din coaja indiferenței... ».

¹⁾ Nu atât în romanul « Desfigurații », prea inegal după credința mea, cât în unele din nuvelele sale și, mai ales, în excepționala bucată « 15 minute » — bucată de cea mai severă antologie — apărută în R. F. R.

Asemenea accente de fervoare sunt numeroase în carte și ele întrețin o tensiune patetică, dezarmantă prin sinceritate, dar și prin lipsa ei de rezervă și stăpânire.

« Am alergat — îi spune eroina cărții pictorului, Vladimir Lascăr, atunci când îl cunoaște întâia oară — am alergat câteva zile să te caut, eram în trecere prin București, voiam să cunosc pictorul și omul din care au țâșnit și pasiunea și arta... ».

Acest fel « presant » de a vorbi — ținându-l parcă de mâini pe cititor și privindu-l în ochi — acest fel de a vorbi cu sufletul la gură, dintr'o nevoie urgentă de a crede și de a te face crezut, este un defect de adolescență sau de feminitate extremă. Sunt elanuri pe care un bărbat — din lene? din pudoare? din indiferență? — nu le va exprima niciodată.

Aceste elanuri, pe jumătate frânte, pe jumătate descurajate, fac melancolia întregii cărți, o carte în care trei « *fete singure, bolnave de dragoste* » își întrețin reciproc, își exaltă reciproc o sumă de iluzii puerile, de așteptări zăpăcite, de întrebări fără răspuns.

E un exces de sensibilitate în acest mic roman, exces ce dă fiecărui gest înțelesuri disproporționate și fiecărui cuvânt rezonanțe care îl depășesc. De aici, bogăția — uneori confuză — de colorii, de senzații, de nuanțe. De aici, un sentiment continuu de freamăt, de copleșire, de pierdere.

« În piață două precupețe și-au așezat coșurile vinete. Sunt flori! Flori care se grăbesc înaintea primăverii, înaintea vântului care miroase crud, înaintea aerului care se albăstrește, peste zăpada netopită. Sunt ghiocci, nu brebenei, poate brebenei vineți, cu cozi scurte, fragede.. ».

« Îi iau în mâini și nu mai știu ce să fac cu ei. I-aș vrea pe obraz, pe ochi, pe buze, aș vrea să-mi pot desface nu haina la piept, chiar pieptul ca pe o armură; să strâng primăvara asta grăbită, umedă, rece, dulce, vioaie, înăuntrul meu, cât mai în mine, mai aproape de tot ce tremură acum în fața primăverii, de tot ce doare și se mistue... ».

Mereu aceeași sensibilitate dureroasă până și în bucuriile ei, mereu aceeași febrilitate care-și excede cuvintele. Pasajul este de altfel foarte frumos: un mic poem de grație, de tristețe, de iubire difuză, așa cum se găsesc foarte multe în paginile acestui volum.

E cu adevărat o carte de tinerețe. Nu ca semnificație literară — căci d-ra Demetrius scrie cu o surprinzătoare siguranță în notații și cu mijloace remarcabile de stil. Este însă o carte de tinerețe prin atmosfera ei, prin colorile ei crude, chiar prin oboseala ei în anumite momente, oboseală de Martie în amurg, când simți împrăștiată și încă nesigure, puterile de viață așteptând undeva în aer, undeva în pământ, un semn care trebuie să vie.

Roman de tinerețe, cartea d-rei Lucia Demetrius mai este și un roman de iubire. Cititorii lui Stendhal și ai lui Proust vor regăsi aici gânduri vechi despre jocul dragostei, despre treptele uitării, despre păcăleala dramatică a așteptărilor inutile. Le vor găsi, nu sub formă de reminiscențe literare — deși și asta se poate și nu e de loc reprobabil — ci prin intuiția directă și sinceră a suferinței.

Dacă uneori eroina cărții face reflecții naive despre bărbați (« *Dacă noi ne păcălim, de ce nu ne trezesc ei? De ce sunt lași sau mincinoși? . . .* ») — nu e mai puțin adevărat că, de cele mai multe ori, paginile sale de analiză sunt de o rară subtilitate. Cursele psihologice ale amorului, chinul organizat al geloziei, sofismele acestei gelozii, jocul obositor de iluzii și renunțări, totul este evocat cu un simț de poezie, care face dovadă de autenticitatea cărții și de vocația literară a scriitoarei:

« . . . Dragostea mea e un pian cu coarde moarte, nu pot cânta toată claviatura, sunt clape cărora nu le corespunde nimic, sunt zile cărora nu le corespunde nimic » — spune undeva d-ra Demetrius, explicând admirabil impresia de oprire pe loc, de somnolență și descompunere, pe care unele fragmente ale volumului său și-o lasă, ca pe un gust de cenușă fină și zadarnică.

Dar clapele moarte ale acestei sensibilități sunt răscumpărate de alte nenumărate clape vii, sensibile până dincolo de limitele unei cunoștințe obișnuite, clape ce răspund unor atingeri abia perceptibile. Nu pot transcrie toate notațiile sale, demne de a fi reținute — dar un cititor atent va fi cucerit de precizia expresiei, de finețea senzației, de suavitatea imaginii — toate pornind nu atât dintr'un efort de artă, cât din bucuria spontană a unei simțiri ce-și găsește expresie și realitate în scris.

« Tinerețe » e o carte care dă ecouri noi unei drame de totdeauna: iubirea.

MIHAIL SEBASTIAN

FÂNTÂNA BLANDUZIEI

Titlul celebrei piese a lui Alecsandri este inspirat, după cum se știe, de o odă a lui Horațiu (III, 13), adresată izvorului Bandusia.

În general, se crede că Alecsandri a comis o greșală când a scris *Blanduzia*, introducând un *l* care nu se găsea în originalul latin. Problema a fost dezbătută imediat după apariția volumului. În revista *Contemporanul* din 1883, la pag. 513, sub titlul *Ignoranță clasică*, Clasicus (Ioan Nădejde?) atacă pe Alecsandri și Academia Română pentru ignoranța de care au dat dovadă, primul

scriind, iar a doua acceptând fără să protesteze, pe *l* din *Blanduxia*. În aceeași revistă și în același volum, la pag. 582 și urm., Verax (Ioan Nădejde) răspunde unui articol din *Voacea Prahovei* dela 26 Februarie 1884 (se vede că fasciculele *Contemporanului* apăreau cu întârziere), unde un anume Zantip a susținut că *Blandusia* este forma corectă, deoarece aceasta se găsește înregistrată în unele dicționare.

Că Alecsandri nu era singur responsabil de existența acestei forme, ne-o dovedește între altele faptul că, în prefața pe care i-a dat-o la ediția princeps, D. C. Ollanescu (Ascanio) scrie și el *Blandusia*.

Dar se vede că lumea s'a lăsat impresionată de atacurile lui I. Nădejde. În adevăr, în traducerea germană a piesei, publicată la Viena în 1885, găsim peste tot forma *Bandusia*. E posibil ca această corectură să provină nu dela Alecsandri, ci dela traducătorul său, Edgar Herz. Ascanio însă, în poezia pe care o publică în *Almanachul Soc. Acad. România jună*, Viena, 1888, vol. II, pag. 115 și urm., deși scrie *Blandusia* în text, pune în motto versul *O fons Bandusiae*, scris astfel; iar în traducerea odelor lui Horațiu pe care a publicat-o în 1891, scrie *Bandusia*, și adaogă în notă: «texturile comune dau și *Blandusia*», iar pentru confirmare ne trimete la Anthon Charles, *Works of Horace*, London, 1863 (n'am putut vedea această lucrare).

Se poate deci foarte bine ca Alecsandri să nu fi făcut altceva decât să fi reproduș cu fidelitate forma pe care a citit-o în ediția utilizată de el, fie cu ocazia redactării piesei, fie, mai probabil, pe vremea când era elev, la Iași sau la Paris. Unele dintre manuscrisele lui Horațiu (între acestea și așa numitul *Reginensis*, din secolul al IX-lea) prezintă varianta *Blandusiae* în loc de *Bandusiae*, și această variantă apare și în textul a doi comentatori din antichitate. Ea a figurat multă vreme în textul lui Horațiu. Iată ce scrie celebrul filolog englez Bentley, în ediția sa tipărită la Amsterdam, în 1713: . . . «deoarece nu s'a aflat de nicăieri nimic despre originea acestui nume și nimeni n'a pomenit vreodată de el, de ce ne-am încăpățâna să nu urmăm, dintre manuscrisele care în această chestiune formează singura noastră mărturie, pe cele mai vechi și cele mai bune? Cred că forma *Blandusiae* au introdus-o oamenii ingenioși, fiindcă li se părea că un izvor drăguț și elegant este demn de numele *blând*».

Cu toată argumentarea lui Bentley, edițiile următoare păstrează mai toate pe *Blandusia*. De exemplu, găsim această formă în: ed. Dacier, Amsterdam, 1727,

ed. Chr. Juncker, Lipsca, 1741 (exemplarul din această ediție aflător la Academia Română a aparținut lui C. Conachi, care l-a semnat la 29 August 1795),

ed. Chr. Juncker, Lipsca, 1731,

ed. J. Juventius, Avignon, 1805,

ed. poliglotă Monfalcon, Paris și Lyon, 1834,

ed. Neveu (cu traducere franceză, *Blandusie*), Dieppe, 1841, etc.

Este adevărat că pe vremea când Alecsandri și-a scris piesa, adică pe la 1880, mai toate edițiile contemporane corectaseră pe *Blandusiae* în *Bandusiae*. S'ar putea deci presupune că poetul a văzut varianta, dar a admis forma din textele mai vechi, care, după cum spune Bentley, aduce aminte de adjectivul «blând». Dar nu e de crezut că Alecsandri urmărea bibliografia clasică germană, și nici nu putem să i-o cerem. Ioan Nădejde, care știa toate și care era foarte intransigent în chestiunile de cultură, putea să i-o reproșeze, și încă pe un ton extrem de vehement. Noi însă găsim foarte natural ca poetul să se fi mulțumit cu ediția pe care o avusese pe vremea când studia autorii clasici în liceu. Că Alecsandri avea de mult în biblioteca sa pe Horațiu, rezultă dintr'o scrisoare a sa din 1883, din care vedem că, la Mircești, ...«Luam pe rând cărțile din bibliotecă, le deschideam și le aruncam fără a simți îndemnul de a le receti, când într'o seară am întâlnit pe Horațiu!» (vezi I. Chendi, *Fântâna Blanduziei*, în *Semănătorul*, 1904, p. 581).

*

Altă problemă în legătură cu *Fons Bandusiae* este explicarea acestui nume și a variantei *Blandusia*. Pentru editorii francezi (Plessis et Lejay, Villeneuve), *Bandusia* este un nume grecesc, care ar reflecta numele *Pandosia*. În cazul acesta, este evident că *Blandusia* ar fi o greșeală, așa cum a arătat Bentley.

Dar nimic nu dovedește că *Bandusia* ar proveni din *Pandosia*; dimpotrivă, sunt mai multe piedici pentru această etimologie. În primul rând, *p* grecesc nu devine în latinește *b* (există, ce e drept, câteva cuvinte care au un *b* inițial latin în locul lui *p* grecesc, dar s'a stabilit de curând că aceste cuvinte nu sunt de origine greacă, ci atât Grecii cât și Latinii le-au împrumutat dela o populație stabilă de mai înainte pe țărmurile Mediteranei). Apoi nu este nici un motiv ea *o* să se fi schimbat în *u*, și mai sunt și alte dificultăți în calea explicației pomenite.

Se aduce argumentul că există în sudul Italiei mai multe localități numite *Pandosia*. Tocmai acest fapt însă este o dovadă că *Bandusia* are altă origine, căci ar fi greu de explicat de ce forma corectă s'a păstrat peste tot, numai aici nu.

Localitatea natală a lui Horațiu poartă numele de *Venusia* (azi *Venosa*). Cam în aceeași regiune (Lucania, Apulia, Calabria) se mai găseau localitățile *Canusium* (azi *Canosa*), *Brundisium* (azi *Brindisi*), *Genusium*. E ușor de admis că *Bandusia* comportă și

ea aceeași terminație, ceea ce are importanță atât pentru localizarea izvorului, cât și pentru stabilirea etimologiei.

În adevăr, comentatorii nu sunt de acord în ce privește locul unde se găsea *Fons Bandusiae*: după unii, Horațiu l-a cunoscut când era mic, la Venusia; după alții, izvorul era în țara Sabinilor, pe moșia poetului. Dacă admitem că numele este format ca *Venusia* și celelalte pomenite, ne va fi mai ușor să credem că prima ipoteză e cea justă; pentru a motiva oda, se propune următoarea soluție: pe noua sa moșie, Horațiu a botezat un izvor cu numele care-i aducea aminte de copilăria sa: Venusia.

Sufixul cu care sunt formate toate numele pomenite nu este nici latin, nici grec. S'a stabilit că este de origine ilirică. În primul rând, se știe că sudul Italiei a fost locuit de Mesapi, care erau înrudiți cu Ilirii, iar în al doilea rând, trecerea din Iliria în sudul Italiei a fost totdeauna foarte ușoară (și astăzi există în Italia numeroase colonii de Albanezi). Mai mult decât atâta, sufixul *-usus*, *-usia*, *-isia* a fost găsit și pe celălalt țărm al Adriaticei, în Iliria. Prin urmare sunt multe șanse ca *Bandusia* să fie un nume de origine ilirică.

În cazul acesta însă, nu mai avem nici o dovadă peremptorie că forma *Blandusia* se datorește unei corupțiuni a primitivului *Bandusia*. E adevărat că manuscrisele care prezintă cea de a doua formă sunt mult mai numeroase, dar n'ar fi exclus totuși ca *Blandusia* să fie forma corectă, mai ales dacă ținem seamă că există alte nume ilirice care încep cu aceleași sunete: *Blanda*, *Blandona*, cum și numele de persoană *Blandus*¹⁾.

În orice caz, dacă e adevărat că Ilirii au avut un rol la formarea naționalității și a limbii noastre, împământinirea Blanduziei în România de către Alecsandri poate apărea ca un simbol.

AL. GRAUR

PĂSTORITUL ÎN LIRICA NOASTRĂ CONTEMPORANĂ

Străvechile ocupațiuni ale țaranului român au constituit — în mod firesc — un izvor viu de poetică inspirație. Păstoritul mai ales, ca una din primele lui îndeletniciri, a creat în juru-i o bogată poezie populară ce a înflorit realizând acea neîntrecută baladă a « Mioriței », semn culminant și nedepășit al posibilității

¹⁾ În privința numelor ilirice se pot consulta următoarele lucrări: Radu Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana*, în *Ephemeris Dacoromana*, III, 1925; Hans Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, Heidelberg, 1925; Același, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929.

etice și estetice a marelui anonim. Intinderea, strălucirea, varietatea și circulația motivelor păstorești au preocupat într'un mod intens pe folkloriștii noștri, în fruntea cărora se reliefează de sigur studiul d-lui *Ovid Densusianu*: « *Viața păstorească în poezia noastră populară* ».

Că un astfel de organic subiect a putut să concentreze pe liricii noștri contemporani, e un fapt ce nu va mai pricinui deci mirarea nimănui. Tradiționala ocupație a țaranului român a atras dar cu farmecul ei general uman, cu forma primitivă a manifestării, cu situarea ei în cadrul firesc al naturii și pe poetul contemporan. Continuuând linia studiului d-lui *Ovid Densusianu*, ca o naturală a lui prelungire, să urmărim acum « *viața păstorească în lirica noastră contemporană* ».

* * *

Intâmpinăm mai întâi în numeroase piese ale poeziei de care ne ocupăm, *un aspect descriptiv al păstoritului*, sensibil analog cu cel popular. *Viața păstorească* ne este zugrăvită sub înfățișarea ei dinamică, realizând continuu ideea mișcării, așa cum și cercetarea folklorică mai sus amintită o dovedește, cum « *Miorița* » însăși ne-o evocă:

Pe-un picior de plai,	Iată vin în cale,
Pe-o gură de rai,	Se cobor la vale
Trei turme de miei	
Cu trei ciobănei.	

Lirica noastră contemporană insistă asupra acestei descripții a mișcării păstorești.

Într'una din cele mai emoționante poezii ale sale, desprinzând din « zarea fără zări a gândului » o turburătoare și viguroasă imagine a trecutului îndepărtat, *Aron Cotruș* notează în « *Doina ciobanului* » viziunea:

Văd în fundul vremurilor ca printr'o ceață sură,
Cât ochii visului cuprind
Pe muntele ce se înalță către cer din uriașu-mi jind,
In urma turmei lui
Un cioban valah, *domol suind*
Cu flueru-i vrăjit la gură.

În spirit cu totul popular, imitând versurile în ritmica lor ondulatorie, același poet cântă:

Peste creste ude,	pe căi ce se curmă
S'aude, s'aude	coborînd spre baltă
turmă fără urmă	în zarea cealaltă.

ce amintesc de foarte aproape versurile populare:

Se-aude, se-aude
 Departe la munte

din a treia variantă a « *Mioriței* », ce-o găsim în culegerea d-lui *Ovid Densusianu* (« *Viața păstorească . . .* », vol. II, p. 127).

O precipitare a coboririi ciobănești ne întâmpină și la *Ion Pillat* în « *Mureșanu* »:

Ca un puhoi de apă ce după ploi s'a scurs
 Din Retezat vin bacia în sarică de urs . . .

sau cu o și mai generală viziune a mișcării ce cuprinde prin asemănare până și dealurile peisajului, la care se adaugă amintirea culturală a picturii, același poet în « *Cel din urmă* »:

Dar dealuri povărnite se împungeau spre munte,
 Când am zărit cioporul de oi albind și 'n frunte,
 Cu bâta după spate și cu căciula sură,
 Ciobanul ce coboară pe plai ca din pictură.

Neîncetata mișcare a păstorului, nesfârșitele lui migrațiuni, i-au imprimat acel « dor de ducă » de care toată viața lui — chiar atunci când își părăsește profesiunea — nu se mai poate despărți, la fel ca în « *Ion Codru* » a lui *Aron Cotruș*:

din ce-am avut mi-a rămas: dorul de ducă,
 un fluer bătrânesc și o măciucă.

Din amintirea acelorași migrațiuni păstorești, accentuând ideea parcurgerii libere a spațiului și timpului, în afară de orice constrângere a civilizației, cu un sentiment al familiarității ce îmbrățișează larg cosmosul, construiește *Tudor Arghezi* cunoscuta lui « *Închinăciune* »:

Când păstoream cu turmele pământul
 Și ne mutam ușori, din loc în loc,
 Și nu știam unde ne-a fi mormântul
 Și viețuiam cu zarea la un loc
 Și ne sculam cu soarele deodată
 Și ospătam pe-o margine de apă
 Și ne urma vecia ca o roată

spre a încheia apoi cu o notă de universală intimitate:

Și ne simțim acasă, în cer, ca 'ntr'o odaie.

Aspectul descriptiv al păstoritului nu dezvoltă însă — în lirica vremii — motivul mișcării numai. Alte înfățișări ale vieții ciobănești sunt de asemeni surprinse, întregind cu multiple perspective tabloul păstoritului în poezia contemporană. Alături de obiceiurile ce purced din vremuri de adâncă și tainică păgânate:

La rădăcinile brazilor, lângă blestemul cucutelor
ciobanul pune pământ
peste mieii uciși de puterile codrului.

(*L. Blaga: « In munți »*).

numeroase poeme contemporane descriu, cu un robust realism uneori, cu o rafinată simplitate alteori, momente din viața turmelor. *Adrian Maniu* zugrăvește astfel de aspecte în « *Ciobanul bătrân* » sau « *Turma* » din care desprindem versurile de-o rară și naturală frăgezime care sunt:

După ce ciubarele adunaseră laptele spumat
Mieii cu picioarele reschirate se îmbulzeau lovind ugerul uscat.

sau cu același sentiment al firescului, versurile lui *V. Voiculescu* din « *In prour de primăvară* »:

Oi sive, crud, fătate, răslețe pasc în urmă,
Cu mieii priori sub uger ingenunchiați să sugă

sau grea la substanța autenticității istorice, zgronțuros plasticizată în lexic rural, descripția:

Caraula cerului, carul mare, proptit pe Negoii
Buciumul nu mai gomăna fără de-ogoi.
Stâna doarme. Pândar un foc de târși
Mocnind mistuit între bolovani.
Sub sarici, zgribuliți, păstori agatârși.

(« *Centaurul* »).

direcție descriptivă de o autenticitate realistă ce culminează în exacta plasticitate cu care *L. Blaga* tratează tabloul vizual și auditiv din « *Mă odihnesc lângă o piatră de hotar* »:

O copilandră mulge-o vacă;
arcu ugerului plin
azvârle o săgeată de lapte
în șiștar

și mai apoi printr'o augmentare a senzației auditive:

Amurg — și de copite nici un tropot
 Șiștarul cântă — și prin văi —
 prin văi — răsună laptele
 întocmai ca un clopot.

Inrăurirea păstoritului depășește însă cu mult simpla lui înregistrare descriptivă. Lirica noastră își însușește un motiv nou prin asocierea poetului cu păstorul.

Printre momentele « *Tristeții metafizice* », L. Blaga introduce astfel și filonul pastoral:

M'am rugat cu muncitorii în zdrențe,
 am visat lângă oi cu ciobanii
 și-am așteptat în prăpăstii cu sfinții,

iar Adrian Maniu în « *Elegie* » se îndreaptă:

La fumul unui foc de butuci de vie,
 Unde se 'ndeasă sumane și turme de oi.

dovedind o iubire a păstoritului ce purcede din vremi de mult apuse.

Cu mult mai interesantă ni se pare însă sensibilizarea funcțiunii poetice însăși cu ajutorul materialului folkloric oferit de ocupațiunea păstoritului, asociind astfel într'un mod ingenios îndeletnicirea artei cu o categorie a muncii, amintindu-ne așa dar acea teorie estetică ce leagă într'un mănunchi cele două preocupări omenești. În « *Coboară cuvintele* », V. Voiculescu cristalizează procesul poetic utilizând exclusiv și cu o deplină consecvență imaginile vieții păstorești, realizând acea semnificativă apropiere de care pomeneam mai sus:

De-acolo din pajiștea de aur a durerii,
 Unde gândurile pasc în turme neștiute,
 Smulse din florile tainei și iarba tăcerii,
 Coboară cuvintele negre mielușele mute.

Intr'un alt poem al său, din volumul « *Destin* », V. Voiculescu își reia tema, socotindu-și poezia ca umblând « pe drumul ciobanilor » — cuvinte ce-i intitulează piesa — străbătând la rându-i drumurile transhumației:

Păstor și frate-al poeziei mele,
 O mân la șesuri ș'o urc la munte,
 S'o răcorească vânturi, ploi s'o spele
 Și'n zori pornim cu soarele în frunte.

Utilizarea imaginilor păstorești îmbrățișează însă un și mai larg câmp al experienței. În amintitul său studiu, d. *Ovid Densusianu* a cules imagini păstorești desprinse din poezia populară și privind manifestări eterogene ale vieții. Obsesia păstoritului a fost atât de puternică, încât ea răsună adesea în figurile de stil ale poetului popular. Iată de pildă o comparație sensibilizând un moment al vieții sufletești:

Cât e omul tinerel Se ține dorul de el
Ca oița după miel.

sau plângându-și necazurile:

Și mâncată-s de nevoi
Ca iarba de cele oi.

Dacă procedeul a putut fi întrebuițat în poezia populară, folosirea lui va fi cu atât mai indicată în cea cultă. Izvorul rămâne însă în esență același: obsesia strămoșescului păstorit.

Numeroase imagini păstorești ne întâmpină pe acest drum. Ele înfloresc mai întâi peisaje ale cerului, sugerate de altfel de acea populară « Cale a laptelui », în jurul căreia se dezvoltă în mod natural:

E noapte și cerul e calea de lapte
Pe care se duce car mare și-oier,
(*Ion Pillat* în « *Juruirea* »).

imagine ce poate crește și din închipuirea firească a unui cioban :

Și l-a pălit un gând în noaptea lungă:
E poate și acolo un oier
Ce-și mulge toate stelele în strungă ☞
De curge Calea laptelui pe cer.
(*Ion Pillat* în « *Ilie Baciu* »).

Cu o expresie mai realistă, cu un element prozaic, dar natural și naiv chiar, cu mici dezvoltări epice, *Adrian Maniu* desfășoară ghemul acelorași imagini:

Un susur de muls se ridică în 'naltul văzduhului,
Apoi se desluși Calea laptelui:
Moșul ar fi vrut să înțeleagă povestea slovelor
De aur scrise, în rotundă cartea cerurilor,
Iar Domnul să-l întrebe: ce-mi cei
Ca să păzești turma de miei?
(« *Cioban bătrân* »).

Obsesia păstoritului pare a fi însă atât de puternică, încât în descripții chiar ce n'au nici un fel de legături cu străvechea

ocupație a țaranului român, prezența ei se face simțită. Materializarea unui peisaj marin solicită astfel sculptural imaginile păstorești ce urmează:

Din alte clăbuceturi de ape ce se sparg
Mânând cirezi de valuri, săltați pe șei de spume,
Se 'ntorc ciobanii mării, delfinii din spre larg.

(V. Voiculescu: « Efigii marine »)

Colțuri ale naturii câmpenești sunt prinse în culoarea aceluiași material:

În jur de arii albe cu ape de argilă
Dorm turme de căpițe îngenunchiate 'n șes.

(I. Voiculescu: « Bărăgan în amurg »).

sau comparația plină de frăgezime:

Să-ți pască pomișorii albi din mâini
Ca miei priori născuți în primăvară.

(I. Pillat în « Nașterea »).

Utilizarea imaginilor păstorești se întinde însă și în sfera omenească. Portretizări ce amintesc procedeul « Mioriței » în zugrăvirea chipului ciobănesc prin comparații pastorale nu lipsesc. Iată de pildă în I. Pillat:

Și fața albă ca o iadă albă
Și ochii verzi ca firul ierbii verzi.

(Monahul la capre).

Priveliștea satului cu casele lui albe trebuia — sub amintirea stăruitoare a păstoritului — să semene unei turme. Imaginea ne întâmpină foarte des, ceea ce este iarăși semnificativ, în cuprinsul poeziei aceluiași scriitor chiar. În lirica lui Ion Pillat, găsim astfel comparația caselor albe cu mioarele:

Oameni albi și case albe ca mioare n'or mai fi

(Cloșani).

sau:

Cu casele: mioare și turlele: păstori.

(Vârful dealului).

Miorița satului: căsuța albă

(Meșter Toader).

sau imaginea colectivă a caselor, satul sau cătunul:

Cetățile de piatră sau albele lui sate

Ca miei priori pe iarba cea verde-a primăverii

(Mureșanu).

spre a compara altădată:

Căsuțele răzlețe din satul Izvorani
— Mici capre cățarate pe-o râpă de lumină

(*Spre Izvorani*).

asociații ce în mod natural nu i-au lipsit nici lui *Adrian Maniu*:

Din cătune risipite ca mioarele pe culmi

(*Bucovina*).

Reprezentarea satului ca o turmă și a caselor: mioare, trebuia printr-o consecvență firească să descrie biserica drept un cioban păzitor al oilor sale, figură pe care cu largi dezvoltări păstorești o desenează *Ion Pillat* în « *Biserica* » lui:

M'am înălțat în turn cum se ridică
În bătă un cioban, culcat la oi,
Să-și numere cu ochii turma mică
Și-acolo m'am trezit rămas cu voi.

Viața sufletească va fi la rândul-i de asemeni sensibilizată cu imagini păstorești, pe care de altfel — după cum însemnam mai sus — și poporul le folosește în similare cazuri:

De-acuma lasă-mă să sui la munte,
Păstor de zile grele și de gânduri,
Să mă opresc la stâna părăsită
Să-mi număr turma grijilor în tihnă
Să sun domol din fluer să-mi adoarmă
Durerea, o mioară, la picioare.

(« *Elegie în pădure* » de *I. Pillat*).

Mântuitorul însuși, cu sfânta lui curăție sufletească ce izvoarăște din înălțimi, nu poate fi mai bine evocat decât prin comparația:

Și miel prior, Isus, pe iarba moale, iată-l
Sugând nevinovat tot cerul din fântâni.

(*I. Pillat* în « *Arhondaricul* »).

Numeroasele exemplificări de mai sus sunt — socotim — în deajuns de elocvente spre a ilustra puternicul răsunet al păstoritului în lirica noastră contemporană, ce a valorificat astfel — în cadrul unui nou primitivism cult și rafinat — un străvechi filon pastoral.

AL. DIMA

TEMATICA EXISTENȚEI LA IACOB WASSERMANN

E ciudat cum unui mare prozator ca Iacob Wassermann nu îi este dat să se realizeze, în cea mai de frunte operă a sa, și prin ceea ce are în el mai specific, mai « original », ca personalitate. Pe când romanul său cel mai bun este « Cazul Maurizius », cartea sa cea mai specifică, mai plină de seva particularității, ca viață și ca gândire, e — desigur — « *A treia existență a lui Ioseph Kerkhoven* » (apărută, de curând, în traducerea românească a d-lui Eugen Relgis). Și nu e întâiul scriitor la care valoarea pur literară a operei nu coincide cu cea de specificitate. Cel mai « reușit » roman al lui Dostoievski e, după convenția tuturor, « Crimă și Pedepsă » — pe când cel mai *dostoievskian* este « Posedații », sau — într'o altă ordine — « Vocea Subterană ». La Balzac, de asemeni, nu « În căutarea Absolutului » e opera de căpetenie, ci « Eugenia Grandet » sau « Père Goriot ». Ceea ce ne arată că există o nedefinită și intimă, lege, a raportului dintre personalitatea în sine și creația ei obiectivă care le silește să se dezvolte, exterior, ca elemente contradictorii, una în dauna celeilalte.

Iacob Wassermann face parte din pleiada scriitorilor moderni care purced dela Dostoievski. Și când spun aceasta, nu mă gândesc de loc la obișnuitele prejudecăți asupra « specificului rus », la bolnavii și epilepticii cunoscuți, la cazurile « senzaționale » cu care se blamează, superficial și infatuat, literatura așa numită *mistică*, ci mă gândesc numai la un anumit sistem de cunoaștere a lumii, a caracterelor umane și a corelațiilor care survin între conștiință și universul înconjurător.

« *A treia existență a lui Ioseph Kerkhoven* », de exemplu, ar putea fi tot atât de bine acuzată de . . . științificism și, în același timp, de misticism. Există aici un fel de a analiza, de a pătrunde până la pasta cea mai amorfă a existenței, care se înrudește foarte de aproape cu tehnica științei. Literatura devine, astfel, nu un prilej de delectare, ci o armă de cunoaștere spirituală, supusă rigurozității adevărurilor imponderabile pe atât pe cât ar cere-o și niște adevăruri fizice, ale materiei brute. Câteva capitole, în care Wassermann ne prezintă uluitoare pagini de clar-viziune la distanță, ne arată cât de mult credit se poate da manifestărilor trecute până astăzi în domeniul superstiției.

Principiul de bază al tematicii existenței la Iacob Wassermann, se relevă — în această carte — a fi un monism spiritual. Iată un pasaj revelator :

* *In celula inițială domnește mai întâi acel instinct de formațiune care lucrează după un program constructiv bine stabilit. Ceea ce produce el, în mod schematic, asemenea unei armaturi, conține ramificații și îmbinări ce se dife-*

rențiază tot mai fin, tot mai delicat. Pe plan apar pe rând: forțele morfologice pentru imediata conservare de sine, apoi organele pentru conservarea speciei. Pe urmă, ca la o mașină de precizie, se ivesc purtătorii unei lumi de sentimente și de mișcări, de orientare și de cauzalitate. În procesul genetic ce urmează după aceasta, trebuie căutate forțele biologice creatoare, necesare pentru dezvoltarea sufletească a naturii. Uvertura dramei vitale începe foarte de vreme, bine înțeles, numai cu puține instrumente și cu piano, adică cu orchestră mică... (pag. 314).

«Deci, protoplasma, ființa aceea unicelulară și care se înmulțește prin scizi-paritate, nu numai că e nemuritoare — dar, prin seria ei continuă, infinită, e întocmită pentru eternitate. Eternitatea este însă viața trecătoare în sensul ei absolut, Timpul, care cuprinde toate straturile și structurile imaginabile. Pretențiile asupra vieții nu sunt reprezentate și susținute atât de tare de individ: — ele rezidă mai mult în continuarea Eului, prin imortalitatea inertă lui. Această forță motrice necunoscută, din noi, acest hormon individual și forma lui cea mai pronunțată — conștiința biologică — conduc cu o mână singură destinele și minunile vieții noastre, fără să ne putem da seama sau, mai bine zis, fără să putem pătrunde în tainele, în esența energiei lor...» (Pag. 315).

Sau această afirmațiune înspăimântătoare, privind destinul și originea adevărilor noastre despre lume și spirit, afirmațiune cu totul științifică:

«Idea apără pe om. Chiar și idea fixă... Orice isterie cuprinde și o problemă metafizică». (Pag. 373).

Să nu ne grăbim spunând că aceasta e prea mult judecata unui medic — a medicului Ioseph Kerkhoven, eroul cărții. Este însuși Wassermann, și cu el o întreagă literatură modernă, în afirmația prezentă. Ea, în ordinea literară, creează chiar tehnica, dificilă pentru cititor, a fluidității timpului psihologic. Pornind dela o atare viziune de creator, nu ne mai putem mira că eroii, în loc să se nască prin descripții și situații teatrale, se ridică parcă de pe masa de disecție, capătă viață din sfârtecarea lor, din ceea ce rămâne după ce ai tăiat toate organele, a scormonit materia cenușie a creierului, ai redus la sdrențe, inima și mușchii. Alexandru Herzog, scriitorul tragic, Ioseph Kerkoven, Maria, Bettina, Aleid, soții Imst, Ganna (această ființă prezentă numai prin obsesia unui personaj), Jeanne Malery, Martin Mordann (piese de disecție) sunt ca niște proecții din neant, halucinații ezitând între biologic și metafizic. Ceea ce le dă o oarecare certitudine existențială, e numai acea convingere, aproape religioasă, încheată parcă din însăși conștiința lor biologică, a moralei ca demnitate umană, în mijlocul oricărei atrocități animale.

«A treia existență a lui Ioseph Kerkhoven» devine ceva mai mult decât o carte, decât un roman: un sistem metafizic, un testament spiritual, dat într-o formă literară. Acestea, dincolo de studiul pur psihologic al eroilor, dincolo de experiențele lor ome-nești, care trec pe un plan secundar.

Sensul unei literaturi mai înalte ni se dezvăluie. Prin studiu, prin știință, nu decade întru nimic arta. Marea greutate constă în faptul

de a putea insufla operei acel fior de esență poetică, prin care însuși un sistem filosofic se menține. E vorba numai de nuanțele aceluiași absolut uman.

* * *

Pe la sfârșitul cărții, se întâmplă eroului Kerkhoven ceva care prilejuește lui Wassermann să dea o lecție unică asupra felului în care trebuie să privim toate « valorile » spiritului. O viață întregă a lucrat la o carte, asupra « Originei halucinațiilor », — operă care e sortită să revoluționeze, poate, medicina lumii. Când cartea e gata și autorul se hotărăște s'o tipărească, prietenul Alexandru Herzog, scriitorul, îi pierde manuscrisul!

Tot ceea ce a acumulat, cu creerul și cu experiența, se topește dintr'odată, ridicol de ireal. Unde sunt « valorile », unde « eternitatea » lor, în fața unui atât de neînsemnat accident al lumii materiale? Paginile care descriu absurditatea acestei dileme sunt de-o rară înălțime a gândirii și a demnității de a fi. Kerkhoven se resemnează; opera lui a devenit iar materie brută, anonimă, înăuntrul tainelor naturii și când te gândești că universul nu și-a schimbat nici o cât de mică roțiță din angrenajul așa zisei « armonii » ale sale!

Iată cum, printr'o viziune materialistă a vieții, eroii lui Wassermann ating o concluzie a fantasticului, a irealității. Puterea și măreția lui Kerkhoven se sprijină nu pe voința vieții sale fizice, ci tocmai pe conștiința neantului său. S'a pierdut « opera » sa. El are credința că totul a întârziat un moment; altul va veni, în urmă, să descopere aceleași taine. Și însăși această credință, care devine aproape un determinism moral, naște din neant.

Cu toate astea, sugerează eroul, viața prezentă nu ne e dată ca să cădem în demonism, în disperare, așa cum se întâmplă cu Alexandru Herzog, cu Aleid. Totul e o treaptă spre altceva, chiar moartea capătă o semnificație minimă, de evoluție spre un alt stadiu al spiritului. Organicul duce la psihologie, psihologicul la metafizic, apoi totul se integrează în monada spiritului. Iată înțelesul « conștiinței biologice », singura lege care ne conduce prin viața prezentă, cu succes, spre celelalte...

Iată :

« Agonia este un act de producție ca și zămisirea. Cercul trebuie doar să se închidă undeva. Dacă o stea cade în soare, încetează oare de-a mai fi. Stelele se hrănesc din stele; sufletele se hrănesc din alte suflete. Ideea formelor noi, a tuturor formelor, se găsește deja în nebuloze și în vibrațiile eterice; de ce să se oprească eternul circuit tocmai la Eul meu microscopic. E de neînțeles, da; totul e de neînțeles — și chiar faptul că flacăra arde, e de neînțeles. Trebuie numai să gândim riguros și cu claritate. Trebuie să gândim atât timp, până ce minunea nu mai e minune, ci o cale naturală și necesară. Orice minune încetează de-a

fi astfel, dacă trăesc și respir cu ea; dacă ar fi altfel, cum aş putea trece zilnic, cu atâta stupiditate, la ordinea de zi — cum aş putea trece peste minunea Eului meu, peste minunea care se numește Joseph Kerkhoven. »

* * *

Revenind la ceea ce am numit « un sistem cerebral de cunoaștere », trebuie să ne întrebăm de unde vine predilecția lui Wassermann pentru piese anatomiche, pentru « cazuri » — fiindcă toată literatura lui e plină de tipi ciudați, care nu există decât prin fapte extreme, paradoxale. Să ne înțelegem, însă. Ciudățenia eroilor lui Wassermann nu constă în colorit — așa cum ne-a obișnuit acea literatură a unui anumit realism, romantic în fond. Ciudățenia acestor eroi își are centrul în metafizica scriitorului, într-o strictă reducere a elementelor sociale și epice la esență umană, iar situațiile paradoxale constituiesc însăși paradoxele iraționalului din biologic, și nicidecum o fantezie, așa cum ar fi în Dorian Gray, al lui Oscar Wilde.

Să ne gândim la acel Warchauer, din « Cazul Maurizius », tip de evreu genial și detracat, a cărui particularitate este cu totul launtrică, intimă. Alexandru Herzog, din prezenta carte, îi seamănă foarte mult. Dragostea lui Wassermann pentru tot ceea ce este accident în construcția psiho-biologică a oamenilor, naște tocmai din necesitatea de a surprinde *științific*, legile existenței, ale naturii, în reprezentările lor cele mai complexe. Accidentalul devine un simplu pretext, prin care scriitorul își face posibilă aruncarea unei punți între cognoscibil și incognoscibil. S'ar putea acuza, cel mult, că literatura lui Wasserman e viciată de metafizic. Dar tocmai aici stă sensul ei înalt. La Dostoievski, sensul existenței e căuta t pe o cale mai pur spiritualistă, numai prin fenomenele de conștiință ale eroilor. Dostoievski nu vrea să cedeze niciodată sensului comun, satisfacția de a recunoaște că: orice isterie cuprinde și o problemă metafizică. La Wassermann, conflictul dintre sens comun și geniu s'a eliminat, de aceea adevărul uman reese mai simplu, mai brut, așa cum ni-l închiagă natura. Pentru Dostoievski, isteria eroilor săi are un sens supraomenesc, de inițiere în legi superioare turmei. La Wassermann, morbiditatea, accidentalul, demoniacul, sunt pretexte pentru găsirea legilor universale valabile. El face, în același timp, o delimitare necesară: aceea de a da « omului superior », nu o superioritate socială peste turmă, ci un *destin particular* care, pornind dela psiho-biologic, sfârșește în spiritul universal, al lumii. În această ordine, semnificația morții nu există decât pentru oamenii care rămân la biologic. Ioseph Kerkhoven învinge moartea prin destinul său, iar Alexandru Herzog își va găsi prin el, calea. Cu toate acestea, nimic nu le dă eroilor lui Wassermann, mândria de a se ști deasupra turmei. Dimpotrivă, scriitorul înțelege să institue o perfectă comuniune între ei și sensul comun.

DAN PETRAȘINCU

LITERATURA MAGHIARĂ DIN ROMÂNIA ¹⁾

...Și era în palatul Regelui multă îmbelșugare, ospețe, dansuri, băutură fără măsură și desfrâu întru toate. Fiecare își lauda proprii idoli, se batjocoreau reciproc și se certau. Și când ospățul era mai în toi, pe perete s'au arătat dintr'odată cu litere de foc, cuvintele: « Ai fost văzut, numărat și cântărit... ». Dar desfrânații n'au fost în stare să descifreze tâlcul amenințării înfricoșate...

La fel au fost orbi și surzi în fața semnelor destinului și magnații Ungariei de ieri. O mărturisește însuși vlăstarul uneia dintre cele mai vechi familii ale Ardealului, în marele său roman care a stârnit atâta valvă în ultimul timp. El arată că în timp ce acești magnați fanfaroni făceau chefuri, pierdeau sau câștigau la cărți averi întregi într'o singură noapte, duceau o viață de plăceri, iar activitatea lor politică se rezuma la mărunte certuri cu Viena, pe chestiuni juridice și de prestigiu național, catastrofa se apropia pe nesimțite. Ungaria mergea spre dezastru, deși în fruntea ei se afla un conducător hotărât de talia lui Tisza. Viața politică maghiară era în plină decadență, iar în umbră vegheau, Maniu, Vaida, Vlad și ceilalți « ciumați » ai parlamentului unguresc, așteptând cu hotărâre și încredere, să le sosească ceasul...

Romanul Contelui Banffy ne înfățișează cu mare putere de evocare viața aristocraților unguri din vechiul Ardeal. Eroul principal — tânărul conte Abady — are menirea de a fi interpretul părerilor și îndemnurilor lăuntrice ale autorului cărții. Acesta — recunoscut ca factor important în viața culturală a unguirilor ardeleni (conduce între altele, marea revistă literară « Erdélyi Helikon » din Cluj) — este autorul a numeroase lucrări literare, un suflet rafinat și sensibil, un european prin cultură și educație. Conte Banffy este mai întâi de toate un artist. Se știe că, înainte de a deveni cetățean al României, a fost și Ministru de Externe al Ungariei. Dragostea lui adevărată a rămas însă întotdeauna arta. Pictor, eseist, romancier, om de teatru, — sub acest aspect este cunoscut în primul rând d. N. Banffy. În romanul de față, d-sa se arată un observator inteligent și rece, care vede clar defectele și anahronismeles magnaților epocii sale. Cu toate acestea, romanul său nu este un rechizitoriu propriu zis, împotriva nobilimii maghiare. Dimpotrivă, Abady-Banffy sunt în fond adepții ideii aristocratice. Iată în privința aceasta, părerile lor :

« Punerea în valoare generații de-a-rândul a unor însușiri oarecare, nu poate rămâne fără urmări. Nobilimea maghiară a condus și cărmuit de veacuri. Și-a servit comuna, județul, biserica sau țara — « honoris causa ».

¹⁾ Contele N. Banffy: « Ai fost numărat.... » Roman, 2 volume, 726 pagini, Editura « Erdelyi Szépművés Céh » Cluj.

De sigur, ea a știut ce este interesul personal, căci dezinteresare absolută nu există, n'a existat niciodată. Această nobilime a învățat însă să privească lucrurile prin prisma interesului comun, s'a obișnuit să-și coordoneze interesele proprii cu ale țării ».

Marele roman al Contelui Banffy are o acțiune din cele mai complicate și cuprinde un material documentar prețios și inedit. Locul de căpetenie îl ocupă un episod din tinerețea contelui Abady — întors de curând acasă, după o activitate diplomatică în străinătate — și dragostea lui cu soția unui alt magnat. O dragoste a unui suflet lipsit de prejudecăți și străin de orice altă lege, în afară de aceea a frumosului. Dar cartea d-lui Baffy ne interesează nu atât pentru aceste pasiuni ridicate la înălțimi de artă, ci în primul rând pentru numeroasele ei referințe românești.

Sunt multe și din cele mai interesante. Abady are ochi nu numai pentru femei, cai de curse și priveliști cu gondole venețiene, ci... și pentru opincarul valah. Tânărul latifundiar, cutreerând pădurile sale din munți, e călăuzit de țărani vajnici, primitivi până la sălbătăcie. Ei sunt de o supușenie tradițională în fața stăpânului, dar închiși la suflet și neîncredători, căci de veacuri ei au fost exploatați și înșelați. Ii place să stea de vorbă cu ei. În cadrul romantic al munților, el vânează și hoinărește săptămâni întregi. Frumusețile codrilor și munților îl înfioară. El vede cât sunt de înfrățiți țăranii cu aceste locuri sălbatice. Sub paza lor, se simte în cea mai deplină siguranță, în creerul munților.

Este grăitoare o întâlnire a sa în munți, cu o delegație de săteni. Ei întâmpină pe stăpânul ținutului pentru a-i solicita sprijinul, în vederea reclădirii modestei lor biserici. Iată cum se comportă preotul și bătrânii satului în fața grofului, chiar decenii dela desființarea iobăgiei :

« În fața bărnei peste care trebuia să treacă pentru a ajunge la celălalt capăt al prăpastiei, trei persoane erau în așteptarea caravanei lui Abady. La mijloc stătea popa Timbuș, gras și cu cioc, ținând în mână pălăria de mătase cu boruri largi, parcă ar fi așteptat pe însuși Episcopul. Lângă el, doi țărani, bătrâni. Părul lor cărunt era împletit lângă urechi după moda veche. Pe umeri aveau țintra de sărbătoare. Deși distanța dintre ei și Abady era încă de vreo sută de pași, ei și-au scos căciuliile de piele de oaie. Cu toții se întreceau în adânci temenele, iar când Abady s'a oprit, cei doi bătrâni s'au apropiat făcând gestul înghenunchierii și i-au sărutat marginea hainei. Iar popa, când Abady i-a întins mâna, a schițat gestul sărutului mâinii. Bine înțeles, Abady nu i-a dat voie preotului să-i sărute mâna. Toate acestea nu sunt decât gesturi simbolice, vechile reguli de bună cuviință ale acestor oameni ai munților ».

« Simbolice » sau nu, gesturile și întreaga conduită a acestor săteni și a preotului nu sunt deloc măgulitoare pentru demnitatea omenească. Tot atât de adevărat este însă că odată cu dezrobirea economică și politică, această slugărnicie a dispărut. E cea mai bună dovadă că umilința de odinioară a țăranului român față de boier

n'a fost ceva înăscut, ci s'a datorit exclusiv apăsării și, în general, stărilor anormale din trecut.

În fața locuinței popei Timbuș, fiul bolnav al acestuia nu primește salutul contelui și îl privește dârz și cu ură. În fine, popa Timbuș arată lui Abady biserica satului, devenită prea mică pentru populația sorpită a satului. Iată cum o vede autorul ungar :

« Mică, dar interesantă biserică. Toată, numai din lemn. Pe dinlăuntru e văruiță și zugrăvită. La dreapta sunt scene din vechiul, iar la stânga, din noul Testament. Deși culorile sunt șterse, pictura aceasta veche de vreo 80 de ani e încă foarte vizibilă. Desprinzi maniera naivă a unui ucenic întârziat al școlii bizantine, transformată după gestul lui personal. Mai ales profetul Ilie era foarte simpatic, călătorind cu un car țărănesc învăluit de flacări, drept spre rai. Față cu iconostasul, deasupra ieșirii, era zugrăvită judecata din urmă. Diavoli uriași și îngrozitori la privire înfulică câte zece, douăzeci de păcătoși dintr'o dată. Aceștia, se vede, sunt cu toții Unguri, căci hainele lor sunt cu găetane. Au cisme și mustați mari, — îi ia dracul, probabil fiindcă-s calvini. Pe de altă parte, îngerii transportă în rai cu alai numai săteni cu șerpăre și cu cămașa scoasă afară ».

Abady nu se supără de loc în fața acestei concepții de artă populară, mai curând se amuză, zâmbind cu indulgență. El acordă imediat lemnăria solicitată, necesară pentru transformarea bisericii.

Sugestivă e și convorbirea lui Abady cu deputatul român Timișan (nume fictiv — N. R.), unul dintre condamnații procesului Memorandului, cu care s'a întâlnit întâmplător în tren. Tânărul conte, care nu este un fanatic intolerant, ci mai curând un sceptic care vrea să înțeleagă totul, îl ascultă atent :

« Cine sunt șoviniiștii unguri? — îi spune între altele Timișan. Nici măcar nu sunt de origine maghiară. Eugen Rakosi? Un șvab din ținutul Szepes. L-a chemat Kremser, apoi și-a cumpărat cu 50 de creițari nume ungueresc, iar acum face pe maghiaronul. Spune că noi suntem « unguri cu buze valahe », dar oare ceangăilor din Moldova le va spune « români cu buze maghiare »?. Cum poate cineva să încurce astfel noțiunile cele mai importante. Și opinia publică maghiară se orientează totuși în direcția unei asemenea terminologii lipsite de bun simț? Noi suntem români și nu vom fi niciodată altceva.

— Aceasta nu v'o cere nimeni. Dar Statul pretinde cu drept cuvânt învățarea limbii maghiare, — răspunde Abady.

— Foarte bine. Aceasta are doar toate avantajele și de aceea eu nici nu protestez, — zâmbi ironic Timișan. Eu am învățat limba maghiară, v'ați putut convinge, d-le conte. Am devenit doctor juris al Universității maghiare și fac avocatură cu succes destul de frumos. E adevărat că am stat de două ori la pușcărie, dar pușcăria e doar ceva destul de amuzant! — Și deputatul râse sarcastic, iar gândul îi zbură la procesul Memorandului, evenimentul culminant al vieții sale. »

În cursul convorbirii, Timișan îi arată lui Abady că forurile administrative care au contact direct cu poporul român ar trebui să-i învețe limba. În altă ordine de idei, deputatul român îi declară franc că românii nu pot fi decât protivnici ideii uniunii Ardealului cu Ungaria.

«Știu, răspunde Abady. Dar să lăsăm problemele delicate. Să vorbim despre realitățile vieții. Eu m'am convins că, economiceste, Ardealul e tratat ca o colonie, iar nu ca parte integrantă a țării. Iată o bază de întâlnire pentru noi.

Timișan ascultă cu interes cuvintele lui Abady.

«Ciudat că un magnat maghiar observă asemenea lucruri. Foarte interesant. Dar nu se poate face nimic. Băncile și marile întreprinderi n'ar permite niciodată o schimbare. De aceea, tot ce spuneți, d-le conte, nu e decât o «fata morgana».

În altă parte a romanului, găsim un alt episod interesant. Moșii dintr'o comună a moșiei grofești sunt jefuiți și duși la sapă de lemn de un cămătar român, fost învățător, cu numele Pantelimon Rusu. Ei sunt amenințați acum să li se vândă prin licitație vitele și pământurile. Stau la sfat, spre a lua o hotărâre salvatoare.

«În sfârșit țărani acceptă sfatul lui Lungu Ioan al lui Maței. El are mai mult decât 60 de ani și a cunoscut pe moșul lui Abady, care, pe vremuri, a făcut adesea dreptate printre iobagii săi. Să se adreseze deci lui Măria Sa cel tânăr. De sigur el va aranja totul. Numai să vrea. El e grozav de puternic, după cum puternic a fost și înaintașul său. Însă unii dintre țărani se opun. Unul nu are încredere în conte. Altul spune că afacerea trebuie tranșată «la noapte». Să dea năvală asupra casei lui Rusu, iar ce se va întâmpla mai pe urmă nu se poate ști. Îi vor arde polițele, îl vor ucide, sau numai vor băga groaza în el. Despre așa ceva nu se vorbește... Totuși în cele din urmă acceptă cu toții ca bătrânul Ioan al lui Maței să plece la Abady. El pleacă în tovărășia lui Nicolae Lungu, care, fiind de o statură uriașă, era poreclit în batjocură «cel mic». Pleacă cu ei și Turturică, cel care a propus soluția «la noapte».

Prezentându-se în fața tânărului conte, țărani recurg la stragemă dibace a laudelor la adresa defunctului boier, om bun și drept, și reușesc astfel să-l câștige. Abady pleacă spre satul unde se află domiciliul cămătarului, ferm convins că va putea fi folositor țărănilor. Pledând cauza protejaților săi, el îi oferă lui Rusu o tranșacție cinstită în numele acestora. Dar cămătarul — care e omul de încredere al băncii românești «Unita», având de partea sa ca cointeresați pe preotul și unele din autoritățile ungurești deopotrivă — nu are interesul să se lase convins de conte și spune că îi este cu neputință să renunțe la drepturile sale. În cele din urmă, Abady, văzând că vorbește de prisos cu acest om ascuns și șiret, pleacă furios. Dar nu dezarmează. Își aduce aminte de deputatul Timișan și e sigur că acesta, ca român, va sări în ajutorul sătenilor năpăstuiți.

— «Și ai îndrăznit să vii la mine, d-le conte? — îl întâmpină zâmbind deputatul. La mine care am stat doi ani în închisoarea dela Vaț? Iată dovada aci, pe perete, — continuă el arătând o fotografie. Aici sunt condamnății procesului Memorandului. Cine să fie acesta dela mijloc? E însuși directorul închisorii. S'a purtat bine cu noi și de aceea i-am făcut această cinste, adică am acceptat să ne fotografiem cu el» — râse ironic Timișan.

Abady arată ce l-a adus, dar spre marea lui surprindere deputatul îl refuză, arătându-i că, juridicește, orice intervenție e imposibilă.

— Dar bine, d-le deputat, nu te revolți când auzi toate acestea? E vorba doar de conaționalii d-tale, amenințați cu distrugerea. Te lasă acestea nesimțitor, tocmai pe d-ta care îi reprezinți în Parlament și le pretinzi drepturi?

— Aceasta e chestie politică.

— Politică, dar chestia acestor țărani năpăstuiți e tot politică?

— Aceasta, mai ales! — Văd că d. conte are intenții bune și m'a onorat cu vizita sa, lucru cu care nu sunt prea obișnuit din partea boierilor maghiari — răse Timișan. Mă simt deci obligat să mă explic. Strămoșii d-lui conte au cucerit pământurile cu sabia în mână și astfel s'a creat proprietatea maghiară. Astăzi există însă alte mijloace. Noi avem nevoie de o clasă de proprietari înstăriți. Până acum n'am avut. Noi intelectualii români suntem fii de oameni săraci. Hotărîrea noastră este să facem tot posibilul să avem o clasă mijlocie puternică. Iată scopul pe care-l servește banca noastră. Dăm împrumuturi persoanelor de încredere — în serviciul acestei politici. Că aceste persoane lucrează cu țărani români — e foarte firesc. Că există victime — e iarăși firesc. Dar năvălirea d-voastră în Europa n'a avut oare de asemenea victime? Ei, vezi?! Noi facem același lucru, deși nu călare și cu sabia în mână. Da, așa, ar fi mult mai pitoresc și decorativ! Noi însă, nu suntem decât niște oameni incolori ai unei epoci noi. — Și a răs din nou.

Timișan sfătuiește pe Abady să nu se mai ocupe de această chestie și încheie cu glas părintesc:

— Iți spun toate acestea, ca un om bătrân și cu experiență. Și e păcat de bunăvoința care... care e destul de rară. Și-ți mulțumesc pentru că mi-ai făcut cinstea...

Cuvintele deputatului Timișan decepționează dureros pe entusiastul tânăr Abady, care, după cum însuși mărturisește, nu cunoaște problema naționalităților, însă nu se lasă învins. Intervine împotriva cămătarului și protectorilor lui la Prefectura de județ, dar fără succes, deoarece atât prim-pretorul ungar cât și alți factori de partid nu sunt dispuși să acționeze.

Afacerea țărănilor spoliați se termină în mod tragic. După ce a eșuat încercarea intervenției pe lângă Abady, învinge teza « la noapte ».

Într'o noapte de iarnă — întâmplarea e descrisă foarte pitoresc — sătenii cu pricina se adună la un loc și pleacă înarmați spre casa cămătarului. Ii otrăvesc câinii cu stricnină, apoi trec tăcuți gardurile înalte. Pe el îlucid și îi dau foc casei după ce au distrus toate polițele. Niciodată nu s'a aflat în ce împrejurări și cine a ucis pe cămătar. Nu s'a putut dovedi absolut nimic. Moșii au avut în fața justiției o atitudine unitară de absolută negație: n'au văzut, n'au auzit, nu știu nimic. În ziua în care s'a întâmplat omorul, toți au dormit în bordeiele lor...

În fața strădaniilor generoase ale tânărului Abady, cititorul român își pune fără să vrea întrebarea dacă nu cumva autorul

are intenția barocă de a-l prezenta pe Abady al său, mai iubitor de români, mai grijuliu față de soarta moșului, decât înșiși frunțașii românilor ardeleni. Răspundem: nu. Autorul nu se lasă târit de o asemenea concepție exagerată, — ademenitoare poate pentru un scriitor ungar, dar ridicolă în fond. Cartea d-lui Banffy documentează indirect tocmai că bunăvoința de ocazie ce și-o permite tânărul Abady, în intervalele de timp liber ce și le face între o călătorie de plăcere în străinătate și o aventură galantă în perspectivă, nu poate oferi soluții serioase într'o problemă atât de complexă ca aceea a naționalităților.

Firește, această bunăvoință nu poate fi invocată de nimeni ca argument politic pentru justificarea stărilor din trecut. Autorul nu transformă cazul individual al lui Abady în fenomen general și desigur și-a dat seama că eroul romanului, cu tot europenismul său, rămâne un reprezentant de alt neam, al unei clase sociale privilegiate. În mod logic, el nu poate fi deci situat decât de cealaltă parte a baricadei. Un popor stors economic și castelanii lui n'au figurat niciodată în aceeași tabără, decât în mod forțat. Și nici un popor n'a fost vreodată încântat de o stăpânire de alt neam, chiar dacă aceasta s'ar fi prezentat în condițiile cele mai civilizate, ceea ce — va recunoaște oricine — nu e cazul fostei stăpâniri austro-ungare.

De asemenea trebuie menționat faptul că laudabila bunăvoință a lui Abady se manifestă nu atât față de *problema românească*, cât față de cei câțiva țărani nevoiași — întâmplător români — care i-au solicitat sprijinul, știindu-l influent. Ceea ce, evident, înseamnă mult mai puțin. Concepția de protector dezinteresat a tânărului Abady e mai curând umanitară decât filo-românească, bine înțeleasă așa cum un tânăr bun la suflet dar lipsit de experiență își știe manifesta sentimentele umanitare într'o epocă turburată, prevestitoare de năruiri și dezastre.

Aceste rezerve firești nu tind să diminueze nicidecum romanul de mare anvergură al contelui Banffy. Cuprinzând un material atât de bogat pentru cei care vor să cunoască mai de aproape psihologia clasei conducătoare a Ungariei de ieri și de azi, el este și pentru noi o carte de preț, asupra căreia ne-am simțit datori să atragem atenția.

Romanul « Ai fost numărat » a fost scris cu ochii deschiși în fața realităților. Cercetătorii trecutului Ardealului vor găsi în această operă vastă, valori pe care le va fi greu să le ignoreze, chiar dacă nu vor fi de acord cu d. Banffy.

Iar pe noi, dacă nu voim să trăim cu ochii închiși și urechile astupate, trebuie să ne intereseze și părerile altora. Cei cu adevărat tari și-au permis totdeauna « luxul » concepției: « Audiatur et altera pars ».

IMPAS ȘI TEMĂ

S'a vorbit mult în ultimul timp de arhitectura noastră tradițională. Creșterea capitalei, trecerea ei dela starea de oraș patriarhal la metropolă, dela oraș de reședință la oraș de masă, au stârnit polemici care nu sunt concludente. Metodele funcționaliste proslăvite de unii, combătute în numele naționalismului de alții, încercările unui stil românesc, adaptările de toate soiurile, au zăpăcit atât opinia publică cât și critica.

Ceea ce trebuie să ne ocupe este totuși întrebarea următoare: funcționalismul și spiritul modern sunt oare în contradicție cu o plastică românească? Tradiția românească se opune unei raționalizări a însușirilor noastre constructive?

Să încercăm o explicație:

În țările românești de altă dată au fost două teme: cea religioasă sau mai bine zis ctitorească, cea laică și țărănească.

Nici una, nici alta, nu sunt pur autohtone și aparțin unor cicluri mari ale căror focare erau, pentru ambele, spre orient.

Arhitectura religioasă, ramură târzie a civilizației bizantine, ajunsă evoluată la noi, a venit cu teme precise din epoca paleologă, prilejuind spiritului românesc o foarte repede adaptare, hotărnicind totodată jocul fanteziei și posibilitățile de înnoire și dezvoltare în cadrul unei discipline prestabilite. Între bisericile și mănăstirile lui Ștefan cel Mare și ctitoria Mavrocordaților dela Văcărești, tema e aceeași, timp de trei veacuri, compoziția aceeași, și numai elementele componente admit o ușoară interpretare. E vădit că arhitectura religioasă ajunsese, din motive sociale și istorice, la un impas. Ea dispărea cu veche înjghebare a Statelor dunărene.

Arhitectura țărănească și tot folklorul plastic, prins în vraja instinctelor ancestrale, și-au urmat de-a-lungul veacurilor istoriei noastre o nebănuită și greu controlabilă evoluție. Inrudită cu cel mai îndepărtat și misterios Orient (tema casei țărănești dela noi se regăsește atât în sudul Caspiceii cât și în Asia Mică și chiar mai departe), însușindu-și totodată ceva din claritatea mediteraneană, tema populară propune celor dornici să privească cu ochi noi, o tematică ale cărei consecințe ultime pot fi cel mai mareț monumentalism. Casa țărănească cu privdorul ei, această masă simplă *acoperită* cu un *acoperiș* gingaș, având fața din spre intrare umbrită de o ușoară colonadă, casa țărănească cu cerdac, scară lăturalnică și coborîre în beci, casele mai înalte dela munte sau mai joase dela șes, au toate în ele germenul unei monumentalități nedezvoltate. Casa boierească și palatul domnesc de altă dată nu sunt decât timide încercări de monumentalizare a casei țărănești. Viața patriarhală a statelor mici de altă dată, lipsa de adevărată bogăție și statornică putere, au folosit arhitecturii religioase ermetice și

monahale. Ctitoriile erau juvaere personale, menite să proslăvească credința domnească și răscumpărarea veșniciei unei familii sau unui om. Arhitectura religioasă a avut de aceea, la noi, totdeauna o nuanță confidențială și n'a fost o îngenunchere colectivă, asemuitoare actelor de pietate din care au ieșit catredalele. Arhitectura țărănească liberată din timp, de materiale ușoare, având efermeritatea ca îndemn de creație și înnoire, și-a urzit temele mai departe în jocul liber al nevoilor, selecționând tipurile până la perfecție și așteptând posibilități de izbândă.

Dar să ne înțelegem: arhitectura religioasă cu o dezvoltare încheiată oferă prezentului elemente gata făcute, pe când arhitectura populară prezintă teme abstracte a căror întrebuițare directă nu se poate, care cer nu numai o transpunere, dar și o creație nouă.

Iată de ce arhitectura religioasă a fost aleasă de propovăduitorii unei arhitecturi românești, fără ca aceștia să bănuiască că ei duceau noua formulă la un impas; iată de ce a dat greș această încercare.

Din nota monahală, din tema mănăstirească, nu se mai putea trage decât prea puțină învățătură pentru viața noastră, așa cum este, și nealeasă de noi. Temă veche, veșnică poate, dar în afară de nevoile noastre prezente, arhitectura religioasă n'a dat civilizației românești moderne teme valabile, ci ornamente uzate.

Cu totul altfel sunt posibilitățile arhitecturii țărănești. Să ne aducem aminte că în Asia există un tip de case numit « Hilani », întrebuițat și astăzi în Iran, care a dat tema palatelor persepolitane, că din tema unei case de păstor a ieșit una din cele mai monumentale formule arhitectonice și, că după toate probabilitățile, templul grecesc nu este și el decât dezvoltarea unei teme populare.

Punând problema astfel, cred că metodele funcționaliste nu mai pot fi privite ca importății periculoase din străinătate, ci, dimpotrivă, ca unelte ușor de întrebuițat pentru desăvârșirea propriilor noastre năzuinți. În ziua când vom fi găsit într'adevăr echilibrul nostru, n'o să ne mai speriem nici de vremurile în care trăim, nici de marile curente ale cugetului modern. E încă timp de a reîncepe.

Arh. G. M. CANTACUZINO

C O N C E R T E

Oferta muzicală a fost excepțional de bogată în ultimul timp; chiar o poftă neobișnuită nu-i putea înfrunta belșugul fără să-și primejduiască sănătatea. Simpla ei înșirare ar constitui aproape o scurtă istorie a muzicii. Neîncercând deci a stabili o ierarhie în alegerea sau ordinea în care vor fi pomenite unele manifestări muzicale, ele vor fi numai reziduul de bune amintiri ale nume-

roaselor audiții din luna trecută. Dela oarecare distanță, abundența e semn bun; cercetată mai de aproape, se ivesc îndoieli. De pildă, un concert simfonic al Filarmoniceii în care nu figurează un solist, și acesta neapărat străin, este imediat suspectat de publicul nostru. În absența unui oaspete virtuos, audiția la radio este considerată suficientă; dar se știe bine că în vasta majoritate a cazurilor o audiție la radio este o luptă între muzică și excesul de confort; firește excesul de confort învinge și muzica devine o anexă agreabilă, dar de loc indispensabilă: o stare de lucruri simetric opusă cu aceea din sala de concert. Asemenea cazuri de miopie din partea publicului, s'au produs de pildă cu ocazia Requiemului de Verdi sau al concertului dirijat de d. M. Jora.

Programele cu care se înfățișează d. M. Jora în concertele Filarmoniceii se deosebesc, în primul rând, printr'o lipsă de complezență față de publicul mare și indiferență pentru lucrările de efect facil și sigur. Acei puțini cari cred în viitorul muzicii românești și luptă ca ea să-și câștige un loc meritat în viața noastră artistică, văd în d. M. Jora pe cel mai entuziast sprijinitor și animator al tinerei mișcări muzicale românești. Câțva timp în urmă ni s'au dat lucrări de d-nii Paul Constantinescu și Dinu Lipatti; în ultimul concert pe care l-a dirijat, am auzit executate cu o strălucitoare vervă trei din Capriciile d-lui Constantin Silvestri. Aceste capricii sunt scrise într'un limbaj muzical care e foarte departe de a fi acel cu care e familiarizat ascultătorul mijlociu. Mănuit mai puțin abil și cu mai puțin talent, limbajul acesta ar putea stârni nedumerirea, sau reprobarea energetică însoțită de veșnic aceleași comparații hazlii a celor care nu se îndoesc de nimic, sau în fine elogierea în termeni vagi și prudenți a snobilor intelectuali. Cu Capriciile d-lui Silvestri s'a întâmplat ceva foarte rar: toate trei categoriile de auditori s'au contopit într'una singură care aplauda cu plăcere și perfectă spontaneitate. E ceva direct și puternic convingător în muzica acestor capricii, care peste dificultățile și noutatea idiomului se adresează nemijlocit ascultătorului; vor fi scăpând poate multe amănunte și ingeniozități care, în general, nu se pot percepe la o primă audiție, dar linia generală, sensul, construcția, se desprind limpede și inteligibil: ceea ce poate fi o dovadă că în muzica așa numită « modernă », nu limbajul nou croit e de vină, când se produce în auditor acea luptă pentru întâietate între nedumirire și plictiseală. Un puternic simț al dramaticului care poate merge până la ca-taclism, o vigoare și o inventivitate ritmică mereu proaspătă și o orchestrație extraordinar de bogată și de multicoloră ne-au arătat că avem în d. Constantin Silvestri un mare talent, o foarte bogată natură muzicală și un căutător îndrăzneț pe care riscul nu-l intimidează, ci îl atrage.

Strauss și Brahms sunt maeștri pentru care d. G. Georgescu are o specială predilecție; d-sa tâlmăcește cu egală înțelegere și dibăcie conținutul muzicii lor, îmbrățișând vasta suprafață a unuia ca și adâncurile uneori cețoase ale celeilalte. O a doua simfonie care înfățișează un Brahms limpezit și mai împăcat cu existența, decât ni-l arată tragica simfonie în do minor, s'a strecurat vioae pe drumul indicat de d. George Georgescu.

Despre d. Odnoposoff, solistul celui concert simfonic, nu se poate spune că s'a impus prin vreo calitate dominantă și cuceritoare, ci mai curând prin absența oricărui cusur. La impresia aceasta a contribuit de sigur și concertul lui Saint-Saëns, scris și el fără cusur. Foarte darnic pentru a pune în valoare abilitatea tehnică a violonistului, de o perfectă construcție și de o claritate mai mult decât transparentă, concertul care s'a executat nu e lipsit totuși de momente de o reală frumusețe; e cazul mișcării încete, unde dialogul dintre vioară și orhestră este străbătut de o poezie evocatoare al cărui farmec cucerește și astăzi. Momentele acestea care au compensat prin conținutul lor excesul de transparență al restului, au găsit în tânărul virtuos un interpret cu multă distincție în stil, un ton frumos deși nu deosebit de mare și o tehnică de o puritate rară.

Născută în secolul vitezei și în perioada inflației, rapsodia « in blue » a lui Gershwin, a încheiat concertul și a tras ponoasele timpurilor în care a luat ființă; viteza ei de îmbătrânire e substanțial mai mare decât a lucrărilor scrise în vremuri mai potolite. Ea se ascultă totuși cu plăcere, dar o reușită executare a ei cere din partea instrumentelor de suflet o supleță și o strălucire specific formațiilor de jazz de bună calitate.

* * *

62 de ani dela data când a fost scris, Requiem-ul lui Verdi a fost executat pentru prima oară la București; și totuși ne-am pripit, dacă am judeca lucrul după inexplicabila și vinovata indiferență a publicului care nu s'a grăbit să vină să asculte această monumentală creație muzicală. Acei însă, pe care austeritatea subiectului nu i-a ținut departe de sala Ateneului, au fost răsplățiți cu una din cele mai reușite și valoroase manifestări muzicale ale anului. Și poate tocmai acei absenți aveau mai mare nevoie să asculte requiem-ul lui Verdi și să revină asupra unor judecăți greșite, sugerate de abuzul care se face cu unele opere ale marelui maestru italian.

O cercetare cât de sumară a acestei mărețe liturghii a morților ar duce prea departe; tot ce-a fost mai bun din geniul luminos și bogat al lui Verdi își află locul în acele pagini. Dela

covârșitorul « Dies Irae » și până la ultimele acorduri din « Libera me », totul este o vastă și armonioasă revărsare a unui geniu melodic de factură esențial latină.

Meritul de a fi redat o audiție unitară, limpede și de nobile proporții, e mare; interpretarea a fost din toate punctele de vedere excepțională. Corul « Carmen » impecabil pregătit de d. I. Chirescu a arătat o sonoritate frumoasă și bogat diferențiată. D-na Melania Bugarinovici, care a fost revelația concertului, a pus o admirabilă voce în slujba unei muzicalități de mare și adevărată artistă. D-na Alexandra Grozea a reușit de multe ori să impresioneze cu note frumos susținute; foarte bine și în stil, d. Mircea Lazăr; sobru, muzical și convingător d. G. Folescu. Entuziasmul și aclamațiile neobișnuite ale unui public înțelegător au răsplătit această sărbătoare muzicală. D. I. Perlea și toți colaboratorii săi pot fi mulțumiți.

Cu mijloace mai modeste, dar întărite de entuziasm și foarte mult merit, cântăreții brașoveni sub eminenta conducere a d-lui prof. Victor Bickerich, au executat la scurte intervale Johannes- și Matthäus- Passion de I. S. Bach. În fața râvnei neostenite și a atâtor intenții bune, obiecțiile care s'ar putea aduce execuțiilor, sunt dezarmate și nu se cuvin a fi pomenite în aprecierea unor cântări în care se prea mărește iubirea de oameni. Sub imboldul ei vom semnala numai pregătirea așa de conștiincioasă a corurilor și puritatea stilului, emisiunea justă și ușoară, declamația perfectă a d-lui Aurel Alexandrescu, muzicalitatea d-lui dr Alfred Witting, vocea de calitate frumoasă a d-rei Nella Dimitriu, cunoscutele însușiri de stil ale d-nei Bauman-Rădulescu precum și meritele, rari la noi, de bun și entuziast organizator ale d-lui N. Rădulescu. Ambele execuțiuni au însemnat un foarte valoros aport în viața artistică a Capitalei și exemplul Brașovului poate fi recomandat ca subiect de meditație orașelor vechiului regat, care la olaltă alcătuesc un foarte omogen deșert muzical.

Din inconsistența atâtor concerte care se îmbulzesc în sala Dalles și a căror valoare este deseori modest limitată în jurul persoanelor care candidează la demnitatea de personalitate artistică, se cuvine a extrage activitatea d-lui Al. Theodorescu. De ani de zile, cu râvnă multă și credință tenace, d-sa aduce excelente servicii vieții noastre muzicale. Ciclul întreg al cvartetelor lui Beethoven pe care formațiunea d-lui Theodorescu le-a executat anul trecut, ca și acel al sonatelor pentru vioară și pian executate în tovărășia d-lui Filionescu, anul acesta, sunt contribuțiuni esențiale pentru echilibrul și sănătatea mișcării noastre muzicale. Indispensabil tineretului dornic de a-și închea o cultură muzicală, Beethoven e sprijin și refugiu bine venit pentru melomanii dezorientați de anarhia muzicii contemporane.

D. Al. Theodorescu are dreptate să stăruiască. Servind muzica lui Beethoven, el va avea alături de dânsul pe toți acei pentru care muzica înseamnă mai mult decât un divertisment.

RADU GEORGESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

IN JURUL UNUI PROCES ENGLEZ

Un ministru francez publica zilele trecute un volum cu amintiri și observații, unde, între altele, povestea o mare surprindere pe care o avusese el la Londra. Se dusese să viziteze Camera Lorzilor și ședea de vorbă cu unul din membrii acelei Camere, când, deodată, își auzi interlocutorul spunând:

«A! uite, vezi pe domnul de colo? E Lordul Kysant. Vine să-și reia locul printre noi, în Parlament, după ce și-a plătit datoria către societate, datorie care s'a soldat cu un an de pușcărie ».

Intr'adevăr, scrie francezul nostru, Lordul Kysant, pair al Engliterei, mare cruce al Sfântului Mihai și Sfântului Gheorghe, fondator al vestitei King-Line, Lord-Locotenent de Comitat, vice-amiral al Galilor de Nord, Președinte al Camerei de Comerț a Imperiului britanic — ceea ce nu-i puțin lucru — directorul unei bănci importante și al unei mari societăți de asigurare, directorul unei companii de drum de fier, președinte, de treizeci de ani, al companiei de navigație *Royal Mail*, companie centenară căreia Regele îi acordase o Chartă proprie — Lordul Kysant, în momentul în care îl vedeam eu, tocmai ispășise douăsprezece luni de închisoare, la vârsta de șaiszeci și opt de ani, după cea mai strălucită și onorabilă dintre cariere. Sir John Simon, avocatul său, îl apăraseră zadarnic. (Inchipuiți-vă la noi un director al Mesageriilor Maritime trimis la pușcărie după pledoaria d-lui Millerand!) ».

— Dar care era vina Lordului Kysant? — întrebai eu.

— În 1928 — îmi răspunse interlocutorul — *Royal Mail* voi să-și mărească capitalul. În acest scop făcu un apel și lansă prospecte. Aceste prospecte nu conțineau — Doamne ferește — nicio declarație falsă. Dar nu se spunea în ele un lucru, anume că în ultimii ani dividendele fuseseră plătite nu din beneficiile anului respectiv, ci din rezerve, adică din beneficiile anilor trecuți. Veți spune poate că asta nu-i chiar așa de grav. Numai că, în City, nu se glumește, când e vorba de economiile cetățenilor și de buna lor apărare. Iată de ce venerabilul bătrân, Lordul Kysant, purta până săptămâna trecută, haina de lână a *convicților*, uniforma

dungată a pușcăriașilor, și se plimba de jur-împrejur în curtea interioară a temniței dela Dartmoor cu un număr cât toate zilele tipărit pe spinare, așteptând să-și reia roba de ermină, fotoliul de piele roșă și strălucita lui carieră ».

Nu știu dacă cititorul își dă seama de enormitatea juridică a acestei sentințe date de tribunălele londoneze. Nu există nici un text de lege — nici engleză, nici străină care ar fi putut fi invocat pe cale de analogie — încriminând fapta lordului Kysant. Pe de altă parte se știe că unul din principiile de bază ale Dreptului penal este faimosul: *nulla poena sine lege*. Pedeapsa trebuie să fie prevăzută explicit în coduri; asta e garanția fundamentală a libertății și onoarei cetățenilor. De sigur, legislația britanică prevede, ca toate legislațiile, delictul de *excrocherie*. Dar tocmai că acțiunea săvârșită de Lordul Kysant nu intră în cadrul infracțiunii acesteia. Este, în cel mai rău caz, o înșelătorie, o manoperă dolosivă, antrenând poate doar sancțiuni civile de nulitate sau daune. Dar lordului Kysant i-a fost aplicată o sancțiune nu civilă, ci pur penală. Cum se explică o asemenea anomalie?

Trebuie, pentru asta, să ne coborâm în fundurile ascunse ale opiniei publice, acolo de unde izvorăște dreptul penal. O pedeapsă apare pentrucă, la un moment istoric dat, conștiința colectivă a devenit excepțional de sensibilă față de anumite fapte. Așa se explică cum același lucru este crimă ici și conduită legală colo; fărădelege « dincolo de Pirinei », fapt permis dincoace. Totul depinde de gradul de sensibilitate al opiniei colective. Instituția juraților e mecanismul special potrivit acestor variațiuni de umoare ale sensibilității morale obștești. Juriul declară cu seninătate că omorul cutare, mărturisit și premeditat, nu e... omor; nu este — pur și simplu; de ce? pentrucă jurații au simțit că opinia publică nu e « turburată » de faptul în chestiune. În Anglia, în deosebi, așezămintele procedurale sunt astfel întocmite, încât să țină seama de toate fluctuațiile sentimentelor morale ale marelui public. De pildă, acolo persistă încă sistemul acuzator; asta înseamnă că dacă s'a produs o infracțiune, delict sau chiar crimă, și victima sau moștenitorii săi legali nu fac proces, ei bine, atunci nu există nici un proces... Infractorul nu e nici măcar urmărit. Și invers, atunci când opinia publică se simte jignită în simțul ei de echitate, jurații — expresia directă a acestei opinii publice — declară, fără ezitare: « guilty ». Și e perfect logic. Dacă juratul, în fața unei crime evidente, constatate, măsurate, mărturisite, are dreptul să spună: « nu e crimă; nu e nimic », atunci trebuie să aibă și dreptul celălalt, dreptul de a spune: « este crimă », chiar când faptele, în mod evident dovedesc că nu e. Dreptul exorbitant recunoscut juratului de a hotărî că alb este negru, atrage logic și pe cel de a hotărî că negru este alb.

Astfel se explică de ce o sentință ca aceea din procesul Kyl-sant a putut fi dată în Anglia.

Dar asta mai dovedește că în Anglia opinia publică este azi deosebit de simțitoare față de o anumită categorie morală, și anume față de diversele înșelătorii ce se pot comite cu ocazia funcționării societăților anonime. Așa de simțitoare, încât toate păcălirile legale adăpostite de acest organism, așa de suplu, au determinat pe jurați să uzeze de dreptul lor de zile mari, dreptul de a nega ce este sau afirma ce nu e, atunci când interesele superioare ale eticei o reclamă.

Dacă ne gândim puțin, descoperim că nu numai în Marea-Britanie, dar în toată Europa civilizată, opinia publică este deosebit de atentă la fenomene, din acestea, de malversațiuni abil strecurate prin găurile codurilor. Ori de câte ori izbucnește un faliment bancar, ori de câte ori se miroase o « panama » oarecare, populația e surescitată și se repede, cu emoție, la gazetele care o vor informa asupra detaliilor și desfășurării afacerii. Opinia publică, pretutindeni, reclamă legiferarea severă a activității oculte din societățile anonime; reclamă constituirea unui « drept penal comercial ». Neavând instituția juraților în materie de delictе bănești, cum este în Anglia, țările celelalte n'au puțința să dea satisfacție opiniei publice pe calea mai expeditivă a jurisprudenței. Pe de altă parte, o asemenea lege e greu de făcut. Căci, în Statele industriale, marile trusturi, având puternice relații cu conducătorii politici, vor căuta să împiedice încadrarea în codul penal a celor mai profitabile dintre operațiile lor. Acestea vor rămânea deci mai departe conduse perfect legale. Firește, nu indefinit. Căci opinia publică, marile mase de cetățeni care nu numai că nu au aceleași interese cu directorii de trusturi, dar au chiar interese contrarii, fiind tocmai micii capitaliști din economiile cărora trusturile pompează capitalurile compacte și voluminoase, toți acești cetățeni modești și numeroși formează adevărata mare conștiință morală a țării. Și, după câteva noi afaceri scandaloase, peste cele deja trăite, va cere răspicat candidaților la alegeri să legifereze această materie. Aci, ca în toate, Anglia se așează în fruntea națiunilor și deschide cea dintâi calea progresului. Dar, aci, ca totdeauna, Anglia *va fi* urmată și de ceilalți. Mereu aceeași deosebire între Britania și Continent. Supleța și empirismul sui generis al instituțiilor de peste Canal permit o adaptare instantanee (și oarecum ipocrită) la noile nevoi. Dincoace de Canal, se procedează altfel: mai rigid, cu oarecare întârziere, dar mai franc. Este imposibil ca în câțiva ani să nu vedem toate codurile penale deschizând un capitol nou, unde vor fi calificate, descrise și precizate, toate acele savante înșelătorii — astăzi

perfect legale — pe care le face posibile jocul subtil al Societății Anonime.

E curios de reamintit cum, încă dela începuturile ei istorice, societatea anonimă a avut drept țel înșelăciunea în stil mare. Prima societate anonimă importantă a fost faimoasa Companie a Indiilor Neerlandeze. Căpătase dela Statuderul Olandei dreptul de a se apăra cu armele când se găsea pe mare (cum să i se refuze asta, când mărilor erau pline de pirăți?); astfel, Compania își ridicase o armată navală inexpugnabilă, care făcea război Angliei, Franței, Spaniei, fără ca acestea să poată spună ceva Olandei, care declara cu candoare că nu e responsabilă de odioasele fapte ale unei simple societăți particulare. Așa dar, dela prima ei întruchipare, societatea anonimă a urmărit camuflarea, legalizarea mincinoasă a unor interese deghizate. Și, ca să revenim la zilele noastre, în loc de a cita tot ce directorii unei Aktiengesellschaft sunt în stare să facă, vom cita faptul invers, reacțiunea de apărare a celor periclitați. Există, în marile țări capitaliste, un gen de societăți foarte curioase. Sunt asociațiile de acționari. Nu-i așa că pare a nu avea nici un sens? Care acționari? Acționarii aceleiași societăți? Dar aceștia ce nevoie mai au să se asocieze, când ei sunt asociați gata? Pentru ce acest botez cu repetiție? Poate că se asociază pentru alte scopuri, străine de societatea în care sunt coproprietari; de pildă în scopuri religioase, sportive, culturale, etc. Ei bine, nici asta. Se asociază, adică se reasociază, tocmai pentru a se ocupa de operațiile propriu zise ale societății lor, și anume pentru a combate pe administratori, administratori delegați, procuriști, directori, într'un cuvânt guvernul societății. Căci această castă, compusă din oameni care pot să nu fie nici măcar membri (adeseori nu posedă acțiuni ale societății) se poartă cu acționarii exact așa cum o bancă se poartă cu simplii depunători. S'a mai văzut vreodată ca direcția unei bănci de depozite să dea socoteală depunătorilor de politica ce urmează? Ei bine, acționarul de azi a fost adus la situația precară de simplu depunător de fonduri, cu care consiliul de administrație face tot ce vrea. Acum anomalia juridică e evidentă. Acționarul este, juridicește, *proprietar*. Acțiunea lui e un titlu de proprietate a societății întregi, conferind un fragment de drept asupra tuturor bunurilor care alcătuiesc societatea. În fapt însă, acționarul e egal cu un simplu client, client de bancă, împrumutător de bani. Și acele paradoxale «asociații de acționari» caută să readucă faptele la situația de drept presupusă; caută să facă să reincidente realul cu nominalul. Pentru asta, fac poliție. O poliție atentă și abilă a tuturor mișcărilor directorilor, gata să le sară acestora în cap la prima încercare de manopere dubioase. După cum vedem, aceste bizare «sindicate de deja-sindi-

cați » se substitue aci legii penale care întârzie să accepte în cadrele ei noile delictre reclamate de conștiința morală a populației, mereu mai sensibilă la tot ce se operează cu ajutorul societății anonime, cel mai suplu organism din câte a cunoscut vreodată Istoria.

Atragem atenția, înainte de a sfârși această cronică, asupra unui detaliu foarte picant. Situația societății anonime este astăzi oarecum inversă față de cea de dinainte de război. Iată ce vreau să spun. Încă pe vremea revoluției franceze, societățile anonime erau boicotate, considerate fiind ca niște « coaliții » subversive (« legea împotriva coalițiilor » se numea aceea care le combătea); *subversive*, pentru că duceau la instaurarea unui Stat în Stat. Antipatia împotriva societății anonime culminează în faimoasa campanie (« anti-trust league ») din Statele-Unite, din primele decenii ale veacului al douăzecilea. Rezultatul acestui război a fost traducerea cartelurilor în fața tribunalelor, care le-au judecat aspru, condamnându-le în repetite rânduri la amenzi enorme, de milioane de dolari, și la dizolvarea imediată. Firește, trusturile s'au executat. Dar înfrângerea lor a fost numai aparentă. Căci ce însemnau câteva zeci de milioane, față de imensa avere a acestor giganti anonimi? Și ce însemna dizolvarea pentru niște organisme atât de suple, care, asemenea pasării Phoenix renăscând din propria ei cenușă, pot să se desființeze, reînființeze, să se facă, desfacă, refacă, prefacă și contrafacă, să se fărâmițeze și să se reintegreze, în cinci minute, printr'o simplă iscălitură pusă în josul unei pagini sau câteva ștampile la finele unui text? Toate sforțările adversarilor le-au lăsat neatinsse. Azi problema lor nu se mai pune așa. Nimeni nu le mai contestă juridicește legitimitatea. Ba chiar ele au devenit modelul de copiat. Statul însuși se inspiră dela dânsese când își « comercializează » serviciile publice, organizându-le după icoana societății anonime. În schimb, azi se pune o altă problemă. Opinia morală a publicului, dacă admite societatea anonimă ca atare, dorește însă să o moralizeze. I se recunoaște dreptul de a câștiga oricâți bani și de a deveni oricât de voluminoasă. Dar îi refuză pe acela de a înșela. Și reclamă, în textul noilor coduri penale, un loc în care să fie sancționate sever și infamant toate operațiile capabile să ruineze populația micilor agonisitori de mici economii. Acele curioase « asociații de societari », precum și nu mai puțin curioasele verdicte ale juraților englezi în procese de genul afacerii Lord Kysant, sunt prôdromuri interesante în sensul unei apropiate codificări penale viitoare a unora din conduitele conducătorilor societății anonime.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITAȚI FRANCEZE

Ideile pe care Franța le răspândește astăzi în lume confirmă perfectă continuitate a unei civilizații în același timp conturată și în permanentă expansiune. Caracterele invariabile ale civilizației franceze le regăsim ca atare nu numai ca elemente obiective, înregistrate de observatorii de pretutindeni, dar mai ales în acea conștiință colectivă care este felul reflexiv al națiunii franceze, modul de a se gândi pe sine și de a lua neîncetat cunoștință de valorile ei dominante. Luciditatea și spiritul critic sunt însușiri prin excelență franceze și, în mod firesc, în Franța caracterele și valorile naționale sunt neîncetat formulate, precizate și discutate, iar acea conștiință colectivă se regăsește totdeauna aceeași.

Lucrarea recentă a d-lui Paul Gaultier, *L'âme française* este încă o formulare a caracterelor fundamentale și permanente care alcătuiesc geniul propriu al națiunii franceze. Într-o expunere uneori prea simplificată, dar totdeauna de o claritate absolută, d. Paul Gaultier a realizat un foarte potrivit instrument de răspândire a unei autentice imagini a Franței și totdeauna un rezumat enciclopedic al întregii contribuții pe care spiritul creator francez a adus-o în lume. Cartea aceasta va putea folosi tuturor, dar mai ales va fi bunul prilej al unei juste cunoașteri a națiunii franceze pentru toți acei cărora le lipsește adeseori mărturia simplă și luminoasă. D. Paul Gaultier a înțeles cât de mare poate fi circulația destinată lucrării sale când, reamintind caracterul universalist al civilizației franceze, se adresează tuturor popoarelor: « La meritele ei particulare, civilizația noastră adaugă încă unul — tocmai pentru că este specific francez și pentru că facultatea dominantă a sufletului francez este rațiunea — meritul anume de a avea o valoare obiectivă și oarecum absolută, independentă de trecut, de pământ, de nevoile, de obiceiurile și chiar de calitățile și defectele inerente spiritului francez. Civilizația franceză este înzestrată, prin origina ei rațională, cu o incontestabilă universalitate, ca și rațiunea însăși din care purcede. Ea poate, deci, să se aplice tuturor popoarelor și să devină astfel, oricare ar fi tendințele, temperamentul și originalitatea lor, un cadru ideal al vieții în societate ». De altfel, d. Paul Gaultier se ocupă mai puțin în cartea sa, de caracterele ireductibile ale sufletului francez, decât de însușirile raționale care prin generalitatea lor pot justifica voința de a se propune lumii ca model. Astfel, d. Paul Gaultier a realizat nu numai o carte care va facilita pretutindeni cunoașterea civilizației franceze dar și prin exemplul său personal, prin caracteristica preferință pe care tot timpul o acordă însușirilor în același timp naționale și universaliste, aduce o mărturie a sufletului francez.

Nu vom rezuma aici dezvoltarea pe care o face d. Paul Gaultier în *L'âme française*. Intrucât găsim în această carte, descrierea celor mai nedesmințite însușiri franceze, actualitatea ne va prilejui totdeauna să formulăm în mod fragmentar ceea ce în lucrarea d-lui Paul Gaultier constituie o expunere mai sistematică. *L'âme française* este o carte care merită cea mai largă răspândire și oricine va găsi în ea mijlocul unei folositoare introduceri în domeniul cel mai înălțat al civilizației franceze. Fără să prejucideze cu nimic originalității proprii fiecărei națiuni și păstrării aceluși conținut particular care îmbogățește varietatea omenească, d. Paul Gaultier continuă o mare tradiție când propune un « cadru ideal », un sistem fix de norme universale.

O interesantă analiză a structurii politice și morale a Franței, ne aduce d. Emile Lasbax în lucrarea sa *La France ira-t-elle à un Troisième Empire?* Făcând aplicația unui sistem propriu, din care se desprinde veleitarea de a prevedea desfășurările viitoare ale societății, d. Emile Lasbax crede a descifra tendința Franței către un nou imperiu. Autorul nu asociază o asemenea tendință de vreo schimbare radicală care ar putea interveni în idealurile de viață ale națiunii franceze, ci, dimpotrivă, întrevede prin ea, sinteza superioară a curentelor totdeauna manifestate în Franța. D. Emile Lasbax crede într'un anumit ritm dialectic care a opus « dreptului divin » al regalității, « dreptul popular » al republicii, pentru a da naștere « dreptului de Stat » al imperiului. Autorul constată, de altfel, că instituțiile napoleoniene sunt la temelia Franței de astăzi și că întărirea viitoare a armaturii Statului și principiul unei ierarhizări mai riguroase, nu vor însemna decât predominarea factorului social asupra celui individual. Folosind deopotrivă numeroase analogii istorice cât și elementele actuale ale politicii franceze, d. Emile Lasbax întrevede, așa dar, în ceea ce numește *un troisième empire*, concilierea tuturor valorilor câștigate pentru totdeauna în Franța, de-a lungul evoluției istorice pe care a parcurs-o. « De sigur, constată d. Emile Lasbax, Franța deține dela propriul ei Imperiu și din ereditatea ei romană, noțiunea de Stat și de puternică armatură a acestuia; dar ea mai păstrează dintr'o îndelungă tradiție monarhică, respectul formelor religioase și credința în supremația valorilor morale; tot astfel Franța deține dela revoluția republicană, caracterul sfânt al libertății individului, principiul drepturilor egale pentru toți la proprietatea economică și la posesiunea materială a bogățiilor ».

Dacă la întrebarea *La France ira-t-elle à un Troisième Empire?* d. Lasbax crede a putea răspunde afirmativ, împrejurarea o explică autorul nu numai prin tradiția greco-romană sau prin aceea occidentală a lui Carol cel Mare, dar și prin structura însăși

a Franței moderne, trecută prin îndoita experiență napoleoniană. D. Emile Lasbax, reia astfel, acea profundă aspirație către universalitate pe care d. Paul Gaultier o înfățișa ca cea mai caracteristică însușire a sufletului francez. « Franța a adus în lume, împreună cu ereditatea ei imperială, această tendință la pacea universală pe care a identificat-o totdeauna cu strălucirea luminii civilizatoare, afirmă d. Lasbax. Franța a întrupat această tendință la începutul copilăriei ei regale când, sub Carol cel Mare, a inaugurat unitatea Sfântului-Imperiu. A întrupat-o în tinerețea ei republicană, când, în marile ceasuri ale Revoluției, s'a făcut solul dreptului omenesc. Tot astfel Franța întrupează astăzi aceeași tendință, în faza ei de maturitate ». Așa dar, oricare ar fi vederile d-lui Emile Lasbax despre organizarea viitoare a Statului, d-sa se găsește în tot cazul pe linia celei mai autentice tradiții a Franței atunci când folosește noțiunea de *imperium* pentru a reaminti caracterul universal al civilizației franceze și rolul de pacificare prin unitate spirituală, pe care îl asumă astăzi ca totdeauna.

Iată deci că ideile care se proclamă astăzi în Franța dovedesc perfecta continuitate a civilizației franceze. Interpretările cele mai personale, ipotezele cele mai noi, păstrează totuși legături profunde cu idealurile de altădată. În Franța ideile se înmulțesc, valorile se întregesc, dar răsturnările nu par posibile pentru că există acolo sentimentul cuceririlor definitive.

Aspectele noi pe care le dobândește Franța de astăzi se integrează în mod firesc în organismul francez, fără a crea acele antinomii ireductibile pe care raționalismul francez nu le-ar putea îngădui. Din acest punct de vedere, lucrarea d-lui Emile Lasbax, pe deasupra valorii ei științifice — a cărei discuție nu ne-am propus-o aici — constituie un prețios document francez. Interpretarea unui al treilea imperiu ca o sinteză a tuturor caracterelor, totdeauna manifestate înlăuntrul națiunii franceze, ne aduce un exemplu caracteristic al felului în care ideile cele mai noi sunt astăzi în Franța constructive și conservatoare.

Poziția conservatoare a Franței contemporane ne este revelată, de altfel, nu numai de mișcarea ideilor de acolo, dar și de întreaga orientare a politicii franceze. Este ceea ce explica, nu de mult într'o conferință, d. Wladimir d'Ormesson. Franța se găsește astăzi, atât din punct de vedere al frontierelor ei europene, al întinderii coloniilor pe care le posedă, cât și din acela al influenței pe care o exercită printre marile puteri, la un apogeu care îi dictează datoria de a menține și permanentiza actuala ordine în lume. Dar o asemenea poziție conservatoare nu trebuie înțeleasă ca o slăbiciune, ca o atitudine negativă, ca semnul unei oboseli. D. Wladimir D'Ormesson observa în conferința sa, că

atitudinea conservatoare a Franței comportă aceeași luptă, aceeași tensiune neconținută, același elan care au caracterizat-o și altădată. Luptă și tensiune cu atât mai mari cu cât sunt puse deopotrivă în serviciul Franței și al lumii întregi. D. Wladimir d'Ormesson, ca orice francez care vorbește despre patria sa, nu uită să afirme misiunea universală a Franței: « Misiunea de a conserva intact ceea ce a făcut însăși virtutea Franței de-a-lungul veacurilor, a spus d. d'Ormesson, ceea ce a făcut măreția și strălucirea ei, ceea ce este necesar nu numai neamului nostru, dar și echilibrului întregii lumi: sensul proporțiilor, al măsurii, ideea de libertate și de demnitate omenească, spiritualitatea însăși a individului, într'un cuvânt, *umanismul*, toate aceste valori spirituale pe care Dumnezeu le-a hărăzit fiecăruia dintre noi și de care suntem răspunzători în fața Lui ». Iată într'un alt plan, acela al politicii externe a Franței, pe d. Wladimir d'Ormesson, formulând, cu alte cuvinte, aceeași misiune universală a civilizației franceze, pe care actualitatea ne-a prilejuit s'o întâlnim afirmată în lucrări cu totul deosebite ca acelea ale d-lor Paul Gaultier și Emile Lasbax.

Despre energia pe care atitudinea conservatoare a Franței o comportă totuși, mărturiile sunt numeroase și ne parvin din toate domeniile de activitate. Se știe, de pildă, rolul primordial care a revenit Franței în progresele realizate în anii din urmă, în domeniul aviației. Un premiu literar recent a fost atribuit de Aero-Clubul francez, d-lui René Chambe pentru cartea sa *Enlevez les cales!* în care autorul ne povestește câteva din marile fapte ale aviatorilor francezi. Un premiu și o carte a căror semnificație esențială, de sigur, nu este de natură literară. Aero-Clubul francez înțelege să folosească pentru propaganda sa, bunul mijloc al literaturii și este aici semnul unei preocupări care merită a fi reținută. Dar din cartea d-lui René Chambe se desprinde mai ales admirația necondiționată care se îndreaptă în Franța către marii aviatori din ultimii ani, considerați acolo ca eroi care merită o adevărată recunoștință națională. Marile progrese ale aviației au adus în vremea noastră atâtea probleme și mai ales aceea a drumurilor aeriene a căror importanță domină uneori pe aceea a drumurilor pe ape și pe uscat. Se știe ce zel și ce exemplu de forță a adus aviația franceză în deslegarea acestor probleme. D. René Chambe ne povestește în cartea sa *Enlevez les Cales!* faptele cătorva din marii aviatori francezi, cu un accent merit să sugereze deopotrivă intensitatea voinței eroice și necesitatea națională căreia îi corespunde. Evocând ceva din energia dezvoltată de Franța de astăzi, paginile acestea pot contribui la precizarea adevăratului caracter al conservatorismului francez.

ALEXANDRU VIANU

FILOSOFIA LUI ȘTEFAN LUPAȘCU

E probabil că pentru foarte multă lume numele de Ștefan Lupașcu nu e decât un foarte frumos nume românesc. Autorul acestei recenzii, chiar, nu știa mai multe înainte de lectura celor două lucrări¹⁾ recent apărute la Editura « Vrin » din Paris. După lectura lor însă, se grăbește să spună: numele de Ștefan Lupașcu este acela al unui filosof de o surprinzătoare originalitate, care îmbogățește gândirea românească cu o neașteptată și cuceritoare inteligență.

Nu suntem în măsură să dăm prea multe amănunte asupra activității anterioare a d-lui Ștefan Lupașcu. După câte se pare însă, această activitate a constat mai mult într'una de pregătire decât de afirmare. Cele două lucrări pe care le publică d-sa acum fac impresia a constitui teza cu care și-a trecut doctoratul, teză însă îndelung studiată și matură, așa cum abia după mulți ani, poate da cineva una, în Apus. Pe coperta primului volum, librăria editoare anunță « pour paraître prochainement » o altă lucrare de același autor, intitulată « La signification philosophique de la microphysique contemporaine ». Cum, în lucrările pe care le cunoaștem, d. S. Lupașcu se referă deseori la aceasta din urmă, s'ar putea ca ea să fi apărut între timp, fără însă ca noi să avem cunoștința de conținutul ei. În ce privește alte lucrări, autorul nu mai citează nimic din activitatea sa anterioară, așa încât ipoteza că suntem la o lucrare de debut pare a se confirma. Cât despre activitatea imediat următoare, autorul ne făgăduiește, în cursul volumului său de al doilea, un studiu (un volum chiar?) asupra patologiei mintale, și sfârșește aceeași lucrare asupra proiectului de a cerceta, în anumite studii viitoare, natura experienței estetice precum și cea a experienței mistice.

Dacă stăruim, cu aceste amănunte, asupra activității d-lui Ștefan Lupașcu în afară de lucrarea în două volume « Du devenir logique et de l'affectivité », e poate tocmai pentru a o înțelege mai bine pe aceasta, în măsura în care nu ne interesează decât ea deocamdată. Intr'adevăr, primul lucru de semnalat în ce o privește, este varietatea materialului pe care îl utilizează. Filosofia interesează aci în primul și ultimul rând, negreșit; dar filosofie înseamnă analiză atentă a teoriilor fizicii moderne, considerare a datelor oferite de științele naturale, interpretare a rezultatelor medicinei, în sfârșit utilizare a tot ce e știință sau activitate a spiritului, așa cum se cere astăzi oricărui cercetător care

¹⁾ « Du devenir logique et de l'affectivité ». Volumul I intitulat: « Le dualisme antagoniste et les exigences historiques de l'esprit ». Vol. II: « Essai d'une nouvelle théorie de la connaissance ».

se vrea filosof. Dar ne grăbim să adăogăm: nu utilizare a științei în *slujba* ei, ci pentru interesele largi ale adevăratei filosofii, care niciodată n'a nesocotit știința, dar iarăși niciodată nu s'a subordonat acesteia.

Dacă însă d. Ștefan Lupașcu ar fi un filosof interesant prin aceea numai că știe să folosească materialul culturii sale enciclopedice, nu ar merita atenția deosebită pe care o solicităm pentru d-sa dela cetitorul de filosofie. Autorul nostru însă este ceva cu mult mai mult decât atât: o minte pe care am numit-o surprinzător de originală și care, prin aceasta mai mult decât prin orice, aparține adevăratului filosof. Cutezăm chiar să afirmăm că, în cazul când activitatea viitoare a d-lui Ștefan Lupașcu va confirma și adânci vederile d-sale de până acum, dacă noile teorii, nu numai din știința pozitivă dar și din câmpul psihologiei, ba chiar al esteticei, îi vor veni în ajutor, atunci putem spera să vedem în sistemul d-sale una din sintezele cele mai valoroase ale gândirii contemporane.

Suntem datori să dăm, puțin, socoteală de toate afirmațiile de mai sus, așa încât ne grăbim să trecem la expunerea și analiza lucrărilor despre care am vorbit. Am dori să înfățișăm cetitorului cât mai clar principiile care stau la baza filosofiei d-lui Lupașcu. Din nefericire, însă, d. Lupașcu, înzestrat pare-se cu toate darurile filosofiei, este totuși lipsit de unul: claritatea. Ne va fi greu, așa dar, să fim lămuriiți în lucruri în care autorul însăși nu a putut fi. Vom încerca totuși s'o facem, cu riscul de a forța puțin textul. Autorul, dacă va ceti rândurile acestea, ne va ierta, de bună seamă, iar cetitorul, suntem siguri, că nu se va opri la expunerea noastră, ci va urca la text însuși. Il putem ajuta să-l înțeleagă, dar nu-l putem scuti să-l cetească.

În introducerea lucrării sale, autorul ne vestește că, deși întinsă, ea nu constituie decât prolegomenele unei activități filosofice ale cărei directive caută să le precizeze. Cu gândul acesta, primul volum urmează să facă o cercetare istorică, pentru ca cel de al doilea să fie mai mult o enunțare sistematică. D. Lupașcu însă este mult prea personal pentru a putea face istorie pură și simplă. De aceea sumarele analize ale sistemelor filosofiei moderne vor fi întretăiate de tot felul de gândiri originale, și deseori felul în care privește autorul gândirea altora e de natură să provoace oarecare nedumeriri, în mintea cuiva care nu s'a deprins cu o interpretare mai liberă a sistemelor. Acesta este chiar cazul primelor pagini ale lucrării, unde autorul vorbește despre Descartes în termeni atât de personali, încât e foarte greu să înțelegi ceva, dacă nu ai răbdarea să mergi mai departe, pentru a reveni apoi la cele ce au fost spuse mai înainte.

Nu vom urma așa dar ordinea dela început a d-lui Lupașcu, ci vom lăsa de o parte, deocamdată, felul cum înțelege d-sa pe Descartes și Kant. Vom desprinde însă liniile mari ale gândirii d-sale. Ce o pune în mișcare? Care este începutul logic al acestei gândiri?

Ca majoritatea gândirilor filosofice, cea a d-lui Lupașcu pornește dela o distincție: ea este, aci, distincția dintre *intensitate* și ceea ce numește autorul *extensitate*. Termenul de intensitate este cunoscut tuturor, și autorul nu va contrazice acest sens comun. Termenul de extensitate, în schimb, este nou în filosofie. Autorul afirmă a nu-l fi găsit în dicționare, nici la vreun filosof. Numai fizicianul Oswald pare a-l fi întrebuițat, iar după el știința, mai ales energetismul, a dat o mare atenție acestei noțiuni, chiar când nu a numit-o cum trebuia. Intr'adevăr, oriunde e o manifestare de energie, ea se dovedește a fi produsul a doi factori, unul de extensitate iar altul de intensitate. E momentul, deci, să se facă o analiză mai adâncă a acestor două concepte, cu atât mai mult cu cât ele nu se vor găsi numai în manifestările de energie fizică, ci și în multe alte manifestări ale universului, dacă nu în toate.

Extensitatea și intensitatea se prezintă ca două concepte correlative, în conflict una cu cealaltă, și putând domina succesiv, fiind adică, fiecare la rândul ei, mai mult sau mai puțin actuală, în timp ce noțiunea corelată este mai puțin saau mai mult virtuală. Caracterele lor filosofice sunt hotărât opuse. În timp ce extensitatea are un caracter obiectiv, identificator (se « extinde » asupra lucrurilor), intensitatea are un caracter subiectiv (e ceva intern al lucrului însuși) și creator de eterogenități în cadrul aceluiași lucru, adică introducând neconținut deosebiri și variații. Dar caracterul acesta de variant al intensității, faptul că ea produce schimbări în același lucru, duce la un alt caracter al ei, de astă dată unul logic: negația. Intensitatea se înfățișază ca o negare neconținută, în timp ce extensitatea poartă caracterul logic corespunzător în ordinea ei și care este afirmația. Extensitatea, identificând, afirmă, — intensitatea, deosebind, neagă. În chipul acesta, intensitatea e o dezvoltare analitică (analizează, deosebește) în timp ce extensitatea e una sintetică (împreunează, identifică). În sfârșit, timpul va reveni în propriu intensității, în timp ce spațiul se va înfățișa ca un caracter al extensității.

Odată în posesiunea acestei distincții care, pentru autor, prilejuește totdeodată un conflict între factorii opuși, « o devenire logică », întru cât am văzut că extensitatea și intensitatea au și caractere logice — istoria filosofiei va fi cercetată în lumina « contradicției dinamice constitutive ». Autorul găsește astfel că, în cogito-ul cartesian, avem de aface cu o adevărată devenire

logică. Afirmă mai departe că dualismul cartesian nu e cel dintre întindere și gândire, ci acela dintre afirmație și negație. În acest înțeles, filosoful francez i se pare prețios pentru gândirea contemporană. Nu tot astfel însă se întâmplă cu Kant, față de a cărui filosofie autorul nutrește serioase rezerve. Astfel judecățile analitice ale lui Kant nu i se par a constitui o veritabilă analiză; dimpotrivă, ceea ce se numește la Kant sinteză, adică împreunarea a doi termeni diferiți, are dreptul mai de grabă să se numească analiză, întru cât aceasta diferențiază, în timp ce prima identifică. Kant însă, spune autorul nostru, pare a nu reflecta decât asupra funcțiunii de identificare a subiectului. Eterogenul nu-l interesează, și el îl postulează în obiectul care afectează conștiința noastră. Dar de ce diversul să fie empiric și numai empiric, în timp ce identicul doar aprioric? În realitate, identicul, similitudinea, poate fi și ea empirică; și invers: dacă există forme apriorice care identifică, de ce n'ar fi și acte logice de non-identificare?

Pe calea aceasta ajunge autorul să facă observația, extrem de interesantă, că un apriori analitic (în înțelesul de aci, adică posibilitatea logică de a nega, de a diferenția) e la fel de firesc ca unul sintetic. Kant ar fi putut scrie o critică a rațiunii pure în care, în loc să se întrebe cum sunt posibile judecățile sintetice a priori, să se întrebe cum sunt posibile judecățile *analitice* a priori. Exclusivismul său, atașamentul de sinteză, de unificare, de identificare, se explică prin faptul că, pe timpul său, preocuparea științifică o prilejuia lumea fizică, materia, extensitatea. Științele biologice și psihologice erau pe al doilea plan.

Ce arată aceste științe biologice și psihologice? Ele aduc pe primul plan intensitatea, cu toate caracterele ei. Ele fac în sfârșit să se vadă conflictul, conflictul acela adânc, despre care se va putea spune mai târziu că alcătuește natura însăși a lucrurilor vii, cât și a celor moarte. Un astfel de conflict nu putea scăpa gândirii filosofice, și e știut faptul că Schelling și Hegel îl înregistrează. E caracteristic însă pentru gândirea umană, care în genere nu vrea să admită conflict, faptul că filosofii aceștia nu-l admit decât pentru a ajunge la o identitate superioară. În loc să-și dea seama că antagonismul dintre dinamismul tezei și cel al antitezei alcătuesc un tot de sine stătător, Schelling și Hegel caută un al doilea termen identificator, într'o sinteză care nu e, de fapt, decât accentuarea unuia din dinamismele antagoniste.

Dacă însă admitem antagonismul între acești doi factori caracterizați mai sus, și nu căutăm o identificare a lor într'un al treilea termen, e ușor să-l regăsim peste tot în natură. Biologia trădează același conflict: speța diferențiază genul, individul rupe speța. E ca și cum am avea, de o parte un dinamism de conservare

și de altă parte unul de diferențiere. Dar nu e chiar la individ același, cazul? Nu întâlnim și la el un dinamism de identitate, instinctul de conservare, și unul de diferențiere? Iar dacă mergem mai departe, către materia anorganică, conflictul persistă încă. Deosebirea e doar că, la materia vie, domină intensitatea negatoare, factorul acela aducător de schimbări, eterogeneizator, în timp ce la materia moartă, caracterele extensității sunt dominante. Ceea ce distinge, spune autorul nostru, seria fenomenală zisă vie, de cea a materiei brute, e numărul mai mare de victorii reușite de intensitate în dauna extensității. Dacă ar fi să mergem mai adânc, autorul nostru crede chiar că s'ar putea concepe o materie inițială, cu amândouă curente în același stadiu de potențialitate, deosebindu-se însă la un moment dat și începând jocul lor conflictual.

Conflictul acesta se dovedește atât de constitutiv, încât e cu neputință să găsești undeva unul din cele două dinamisme, adică acțiunea unuia din cei doi factori, în stare pură. A distinge factorii înseamnă numai a arăta care sunt caracterele fiecăruia, nicidecum a suprima conflictul. Dar tocmai de aceea caracterele trebuiesc bine deosebite, căci altfel riscăm să punem pe socoteala unuia din factori atribute care revin primului. Acesta este cazul, între altele, cu celebrele paradoxe ale Eleaților. Astfel de paradoxe se înlătură ușor dacă se constată că spațiul, ca omogeneitate perfectă, nu se poate divide de fapt, diviziunea fiind doar opera timpului. Timpul, ca expresie a intensității, introduce discontinuități în spațiu ca expresie a extensității, a identității. A trece caracterele unuia asupra celuilalt înseamnă a cădea în erori grosolane. Bergson a văzut bine eterogeneitate în noțiunea de timp, dar a făcut din el un flux calitativ, ceea ce nu se poate susține. Timpul și spațiul nu se pot opune precum calitatea cantității, deoarece între acestea două din urmă diferența e de natură, și deci orice conflict e cu neputință. Dimpotrivă însă, timpul și spațiul, ca expresii respectiv ale intensității și extensității, participă, prin dinamismele lor, la conflictul deseori semnalat mai sus. Ca și Kant, Bergson păcătuiește prin aceea că n'a văzut acest antagonism.

Dar bergsonismul are măcar acest merit că s'a apropiat de studiul intensității. Pe vremea lui — căci știința lui Bergson nu mai e știința noastră de astăzi — fizica dominantă era cea a identității, iar biologia și psihologia, chiar dacă erau mult mai dezvoltate decât pe vremea lui Kant, nu degajaseră încă antagonismul din faptul și manifestările materiei vii. În planul general al istoriei spiritului, spune autorul, bergsonismul e poate tendința de a echilibra spațializarea universului, făcută de raționalitatea identificatoare. Căci nu victoria identității asupra diversității

trebuie să intereseze, cu atât mai puțin reciproca, ci surprinderea antagonismului în el însuși, coexistența celor două dinamisme în cadrul conflictului. Iar aceste două dinamisme nu sunt de o parte calitate și de alta cantitate, ci participă la aceeași natură cantitativ logică, prin care, numai expresiunile lor diferite pot intra în conflict.

Urmărirea dualismului antagonist, odată descoperit și analizat, este o sarcină relativă ușoară. Cu toate că stă în tradiția spiritului uman de a evita antagonismul, căutând neconținut identitatea (teoria cunoașterii expusă în volumul al doilea va arăta de ce tendința către identitate a spiritului uman e firească), antagonismul poate fi totuși găsit în materie ca și în spirit. Autorul semnalează existența unui antagonism în matematici și urmărește pe larg desfășurarea sa, precum și aparenta victorie a identității realizată în teoria relativității einsteiniene. Capitolul acesta pare a constitui, în concepția d-lui Lupașcu, una din verificările cele mai probante ale filosofiei dualismului antagonist. Cele două orientări diferite din câmpul fizicei, una către infinitul mare și alta către infinitul mic din microfizică, nu sunt, după autorul nostru, decât respectiv tendința factorului extensitate sau a factorului analizator de intensitate de a covârși mințea cercetătorului.

Același conflict deci peste tot: în materia moartă, în materia vie, în spirit. Diferența de natură dispăre din univers. Subiectul și obiectul — aceste concepte tradiționale în filosofia cunoașterii, fuzionează, prinse în veșnicul conflict. Ceea ce caracterizează felurile categorii de lucruri existente, nu este decât predominarea, când a unuia, când a celuilalt dintre factorii antagoniști. Factorii aceștia nu pot învinge, unul sau celălalt până la capăt, căci atunci s'ar suprima antagonismul însuși. Le rămâne să fie când actuali, când virtuali, și din jocul acesta, care constituie atât materia cât și spiritul, se va naște cunoașterea.

Intr'adevăr, volumul al doilea, intitulat « Essai d'une nouvelle théorie de la connaissance » nu vrea decât să arunce lumini noi asupra cunoașterii, pentru a putea sugera, în partea finală, metafizica cea nouă către care pare a merge d. Lupașcu. Dacă discriminările volumului I au fost suficiente de bine înțelese, atunci atât teoria cunoașterii cât și laborioasele ei aplicări și consecințe în câmpul psihologiei devin, până la un punct, lămurite. Devenirea logică — pentru că de fapt antagonismul analizat pe larg în volumul I nu este, pentru autor, decât o devenire logică, una cantitativ logică — constituie de fapt procesul cunoașterii. Cunoscătorul, subiectul am spune noi (deși noțiunea de subiect a căpătat cu totul alt înțeles la d. Lupașcu) nu poate fi nici același lucru nici altceva decât cunoscutul, spune autorul. Ca atare

e anagonismul lui. Cunoaște ceea ce combate, iar pe sine se ignorează. Și își combate antagonismul, virtualizându-l, reducându-i din ce în ce mai mult actualitatea. A cunoaște înseamnă deci a refuza contradictoriul, care însă nu poate fi suprimat cu desăvârșire, căci atunci ar dispărea totul. Cunoașterea încearcă transcenderea doar, nu suprimarea antagonismului, iar prin această transcendere unul din dinamisme devine din ce în ce mai actual și se ignorează din ce în ce mai mult, virtualizând în schimb, treptat, dinamismul contradictoriu și prilejuindu-i astfel cunoașterea. Cunoaștem, deci, numai virtualul. Spiritul uman, tocmai pentru că « trăește », întru cât aparține vieții, diversitatea, intensitatea, cunoaște sau tinde să cunoască numai identitatea, extensitatea. Iată de ce e firească tendința, ce se desprinde din toată istoria spiritului uman, de a depăși antagonismul prin victoria identității, și iată de ce, în același timp, tendința aceasta nedreptățește realitatea. Viața cunoaște materia și ceea ce poartă caracterul materiei. Dimpotrivă, materia ar trebui să cunoască viața. Chiar omul, atunci când « trăește » identitatea, nu cunoaște decât diversitatea. Astfel e omul societăților inferioare, care, nefiind diferențiat prin raport la semenii săi, reușește prin aceasta să diferențieze totul împrejurul său, văzând numai « spirite » în lume și niciodată legi. La fel, spune autorul, tocmai popoarele cele mai contemplative, cele din Orient, Indienii, au avut senzația scurgerii înșelătoare a timpului. Cunoaștem, deci, ceea ce virtualizăm. Noi *suntem* antagonism, ca tot ce e în univers și ne supunem ca atare regulilor acestui joc de dinamisme contradictorii.

Dacă lucrările acestea sunt clare, atunci dezvoltările de teoria cunoașterii care urmează, vederile asupra inducției (cunoașterea generalului) și asupra deducției (cunoașterea particularului), dezvoltările asupra intuiției ca o încercare nereușită a curentului opus de a lua întâietate, toate capătă un sens nou și dintre cele mai interesante. Teoria cunoașterii schițată de d. Lupașcu îi dă foloase nebănuite, între altele acela de a răspunde problemei capitale pentru orice teorie a cunoașterii: cum cunoaștem faptul de a cunoaște, fără să cădem într'un regres la infinit. Dar nu putem stărui asupra atâtor aspecte ale noii concepții, oricât ar fi ele de prețioase.

Dela teoria cunoașterii, autorul trece la o nouă înțelegere a conștiinței, semnalând că între cunoaștere și conștiință nu e decât o diferență de grad, dar diferență grea de consecințe însemnate. Ca și procesul cunoașterii, conștiința este dualism antagonist, și virtualizarea unuia sau altuia dintre curentele ce străbat conștiința va putea duce la o psihologie intelectualistă sau la una acționistă. Noi lumini ne apar astfel în câmpul psihologiei, unde

nu numai că vom înțelege altfel decât până acum noțiunile curente, dar vom descifra mai bine decât până acum psihologia omului de acțiune și vom înțelege mai adânc, ca o expresie metafizică aproape, voința însăși.

Totul e nou în lucrările d-lui Ștefan Lupașcu, așa încât nu vom întârzia asupra fiecărui aspect ce ni se pare interesant. Trebuie să trecem la ultima parte a lucrării, mai puțin întinsă decât partea întâia, dar, după autor, mai importantă încă decât ea. Este vorba de *afectivitate*, în timp ce până acum nu am vorbit decât despre devenirea logică. D. Lupașcu explică faptul că nu dezvoltă așa mult vederile d-sale asupra afectivității prin aceea că toate teoriile, de până acum, țin seamă de conflictul existent în ea. D-sale nu-i rămâne decât să lege acest conflict, semnalat de mai toți cercetătorii afectivității, cu antagonismul existențial, analizat pe larg mai înainte. În acest scop, trece în revistă toate teoriile fiziologice și intelectualiste emise asupra afectivității și arată că, în toate, afectivitatea este greșit redusă la cuprinsul ei fiziologic sau psihologic, când de fapt ea nu are nicio legătură de esență cu acesta. Natura ei, spune autorul, nu are nimic comun cu cea a devenirii logice. Afectivitatea e străină de tot restul universului, deși apare în cadrul acestui univers și prilejuită de antagonismul constitutiv universului. Cum se poate însă manifesta realitatea afectivă — care e în ultimă instanță va fi durere și plăcere, pentru d. Lupașcu, sau, sub formă atenuată, desagreabil și agreabil — cum se poate ea manifesta în sânul celei non-afective? Tocmai prin conflict, care îi deschide drumul, iar nu o determină. Conflictul îi deschide drumul sub formă de durere, iar transcenderea conflictului sub formă de plăcere. Afectivitatea pozitivă este durerea. Plăcerea, sau forma ei atenuată agreabilul, înseamnă o dispariție lentă a ei.

Dacă noțiunea de ființă, conchide autorul, își e suficientă sieși, neavând niciun fel de devenire și relație, atunci ontologicul propriu zis este afectivitatea iar antagonismul, care părea până acum a constitui existența însăși, conține de fapt proprietățile neființei. Toată lucrarea pare a fi urmărit elaborarea acestei neființe, prin ceea ce o constituie: devenirea logică — neființă a cărei realizare din ce în ce mai accentuată exclude posibilitatea de apariție a afectivității. Dualismul permite prezența afectivității pozitive, transcenderea lui pe cea a afectivității negative. Conflictul introduce ființa în lume, și transcenderea lui, care înseamnă cunoaștere, elimină această ființă, adică afectivitatea.

Dar dacă antagonismul constituie condițiile apariției ființei în lume, se poate spune că *acesta* este scopul pentru care a fost creat? Autorul nu răspunde chestiunii, dar lasă poarta deschisă spre cercetări metafizice viitoare.

Din expunerea făcută, cetitorul își poate da seama, deși nu pe deplin și nici întotdeauna lămurit, de toată adâncimea concepției d-lui Ștefan Lupașcu. Ceea ce ne-a interesat în ea a fost mai ales extraordinara virtute explicativă, pentru toate fenomenele universului, dovedită de distincția inițială și dintre extensitate și intensitate. Ni s'a părut totdeodată o neobișnuită dovadă de forță creatoare, aceea de a depăși (prin afectivitate) un principiu explicativ, atunci când acest principiu părea să constituie universul însuși și să nu ceară niciun complement de natură ontologică. Dar nu vom stăruii. Autorul spune lucrurile ceva mai pe larg și cu mult mai temeinic decât noi.

Am dori, acum la sfârșit, să facem câteva observații, care abia dacă se pot numi critice. Am regretat, în cursul expunerii noastre, și trebuie să arătăm și acum ce prejudicii aduce cercetărilor d-lui Lupașcu, lipsa d-sale de claritate în expunere. Suntem dispuși să punem aceasta pe seama prea puternicei originalități. Fapt este că primele pagini sunt aproape de neînțeles prin felul în care discută noțiuni ce abia mai târziu vor fi lămurite. Poate, într'o redactare viitoare, autorul să-și revadă în acest sens lucrările. Vom observa, în al doilea rând, că d. Ștefan Lupașcu nu este un filolog în ale filosofiei. Citează textele după ediții de a doua mână și nu se silește să redea litera unei filosofii atunci când crede a-i deține spiritul. În sensul acesta numește într'un loc (pag. 106, vol. I), spațiul kantian « formă a intelectului » când, după cum se știe, el nu e decât « formă a sensibilității ». Într'alt loc (pag. 256, vol. II) vorbește despre « celebra »: *friesche Wissenschaft*, a lui Nietzsche când probabil nu este vorba decât de cunoscuta: *fröhliche Wissenschaft*. Vom observa, în ultimul rând, că, prin vederile sale asupra marilor sisteme ale filosofiei, d-l Lupașcu contravine multora din părerile curente. Un istoric al filosofiei îi poate cere o seamă întreagă de explicații, iar autorul nostru va trebui să scrie încă multe studii pentru a răspunde amănunțit tuturor acestora. Nu vom semnală nedumeririle noastre; vom arăta însă surprinderea noastră că, în discutarea filosofiei lui Kant, d. Lupașcu nu ține seamă de distincția acestuia dintre *dinamic* și *matematic*, distincție care nu e aceeași, dar seamănă destul de mult cu cea dintre intensitate și extensitate. Kant, după cum se știe, folosește dinamicul și matematicul nu numai pentru a deosebi antinomiile, dar și pentru o serie întreagă de subtile discuții, cuprinse în Critica Judecării. D. Lupașcu n'a simțit nevoia oare să spună nimic despre acestea, atunci când analiza criticismul?

Dar e timpul să încheiăm. D. Ștefan Lupașcu este o remarcabilă apariție în sânul filosofiei. Cultura noastră nu l-a produs,

și e probabil că nu i-a favorizat în niciun fel creșterea. D-sa aparține prin tot, afară de nume, Apusului. Vrea societatea românească să-l revendice pentru ea? Atunci nu poate face decât un singur lucru: să-i urmărească eforturile și să caute a-i înțelege gândirea. D. Ștefan Lupașcu se va simți român în clipa când elitele românești vor veni, ele, lângă d-sa.

CONSTANTIN NOICA

STUDIILE DE ESTETICĂ ALE D-LUI LIVIU RUSU

D. Liviu Rusu, conferențiar la Universitatea din Cluj, a publicat recent două lucrări de Estetică; prima cu caracter general, iar cealaltă constituind o aplicare a cunoașterii estetice la realitatea românească, — ambele deosebit de interesante. E vorba de *Essai sur la Création Artistique* (Librairie Félix Alcan, Paris) și *Le Sens de l'Existence dans la Poésie Populaire Roumaine* (același editor).

Trebue s'o spunem dintru început că oricare vor fi obiecțiile noastre, lucrările acestea se cer privite de pe un plan mai pretențios și în comparație cu ceea ce se publică și în străinătate în materie de Estetică. Oricare vor fi neajunsurile lor, cărțile d-lui Liviu Rusu au meritul principal de a fi personale și de a căuta, în multe privințe, probleme și soluțiuni noi. Astfel, ele constituiesc o serioasă contribuție și adaogă tinerii noastre științe filosofice noi zone de preocupare.

Inainte de a defini caracterul și tipul metodei și preocupării estetice a conferențiarului dela Cluj, vom căuta, pe cât se poate de scurt, să rezumăm conținutul cărții în care d-sa își desvoltă concepția despre artă, și anume *Essai sur la Création Artistique*.

Pentru a pricepe izvoarele artei, autorul crede că trebue să se pornească dela analiza pătrunzătoare a ființei psihice a artistului. Punctul de plecare al oricărei Estetici este, după d-sa, creațiunea artistică sau procesul creator privit în desvoltarea-i dinamică și nicidecum obiectul creației, privit static și independent de cel care l-a creat. Unei estetici contemplative autorul îi adaogă o Estetică activistă, în care totul se concentrează asupra procesului creator în funcție de opera de artă. « Cu alte cuvinte, tot opera de artă rămâne pe primul plan, dar nu nemșcată și izolată, ci opera de artă privată în desvoltarea ei din momentul conceiverii și până la realizare » (p. 19).

După ce se oprește asupra ființei artistului și nevoii lui de expresie, autorul ajunge la concluzia că procesul de creație artistică este « o atitudine totalitară a persoanei creatoare față de

un dezechilibru sau cu un conflict sufletesc care îl relevază problemele profunde ale existenței și care nu pot fi stăpânite decât printr'o activitate creatoare » (p. 82). Acum înțelegem de ce autorul își definește singur studiul « o contribuție la o Estetică dinamică », punând arta în funcție de sensul existenței omenești și caracterizând, după cum vom vedea îndată, tipurile de artă (sau de artiști, ceea ce în cazul d-sale e tot una) după felul atitudinilor cu care se reacționează față de existență sau de viață.

Creațiunea artistică, pe de altă parte, nu este un produs natural, ci fiind o « creațiune », depinde, în primul rând, de om, de datele inconștiente care-l inspiră și de activitatea sa voluntară de a crea, echilibrându-și astfel, față de viață, propria-i existență. Arta, după d. L. Rusu, nu este nici joc, nici activitate sexuală derivată, nici muncă, ci o activitate specifică ce încarnează o viziune a lumii, deci un produs spiritual.

O operă de artă ne place cu atât mai mult, cu cât exprimă mai profund și mai deplin sensul existenței. Pentru că ea nu este un produs natural, ci o expresie omenească, datorită căreia artistul participă la viață, echilibrându-și suferințele, pătrunzând în rădăcinile realității, împărțășind celorlalți sensurile trăite de dânsul. Insistăm asupra concepției d-sale că, deși creațiunea artistică nu este o activitate strict naturală, ea nu este nici una pur artificială sau tehnică, lipsită de aderență cu realitatea. După autor, artistul nu elimină instinctele, ci le aprofundează, ajungând la intuiții și viziuni cât mai consistente. « Artistul este creator nu evadând din viață, ci scrutând-o în izvoarele-i primitive care-l leagă de pământ. Regăsind vibrația vitală la rădăcina ei, el găsește mijloace noi pentru a exprima viața sa: însăși izvoarele instinctului pe care izbutește să le sintetizeze într'o formă spirituală. Aceasta constituie fundamentul oricărei viziuni a lumii, exprimată prin opera de artă » (p. 440). Intre omul obișnuit și artist, diferența se referă la felul în care întrebuintează și unul și celălalt funcțiunile sale psihice. Artistul, pentru a se elibera de suferință, va lua o atitudine creatoare, producând opere de artă, contrar celuilalt.

În cadrul acestei concepții pe care o vom analiza îndată, d. L. Rusu analizează și clasifică fazele de creațiune ale unei opere de artă, inspirația, elaborarea și execuția, ajungând (după ce pornește dela datele inconștiente sau potențiale ale creației artistice) la datele transsubiective, prin care arta participă la viziunea lumii și, ilustrând, în cele din urmă, tipurile de artiști după chipul în care văd lumea, fie simpatic, ca Lamartine, Mozart și Rafael, fie demoniac, dar echilibrat, ca Goethe, Da Vinci și Bach sau demoniac anarhic ca Baudelaire, Rodin și Beethoven.

Ilustrare a acestei concepții estetice este a doua lucrare a d-lui Liviu Rusu, *Le Sens de l'Existence dans la Poésie Populaire Roumaine*. Aici d-sa configurează poezia noastră populară tot în funcție de sensul pe care creatorul îl ia față de viață. Caracterizată printr'o atmosferă de încredere, calm și armonie, poezia noastră populară afirmă un spirit simpatetic față de lume, tinzând deci către armonie. Măsurată și ferită de orice exces, ea nu se lasă stăpânită nici de moliciune, dar nici de energetism; nici de optimism, dar nici de pesimism, ci este un amestec al amândorura, bucuria împletindu-se cu durerea, râsul iscându-se uneori printre lacrimi. Rezultatul e un fel de resemnare și de participare sau solidaritate cu pământul, poetul popular confundându-și existența, în cele din urmă, cu viața naturii și nefiind ocupat de nicio altă lume independentă de viața sa. Totul, chiar raiul și iadul, sunt descrise sub aspecte terestre, « natura terestră fiind refugiul său » și « necăutând salvarea sa în altă lume ».

Din această expunere se vede că felul în care concepe d. Liviu Rusu obiectul și metoda Esteticeii este oarecum diferit de cel obișnuit Esteticii clasice și firește al celei fenomenologice. Față de concepția contemplatoare și formală a vechei Estetice, care judecă arta în funcție de criteriile obiective și statice, pornind fie dela opera de artă, judecată independent de cel care a creat-o, fie dela numite categorii innăscute cu ajutorul cărora spiritul cunoaște realitatea și o construște în concrete ale frumuseții universale, deci independent de Estetica idealistă, dogmatică sau critică, de obiectivismul deductiv sau inductiv, de naturalismul care vede în artă fie imitația naturii, fie continuarea evolutivă a ei, concepția formulată de d. L. Rusu se așează într'o altă sferă.

Și ca metodă și ca finalitate, concepția arătată în *Essai sur la Création Artistique* analizează arta în funcție de viață și de activitate, legându-i ființa-i dinamică de însuși sensul vieții, în același fel în care a procedat față de cunoaștere pragmatismul, față de etică spiritualismul activist sau față de realitatea vieții instituționismul bergsonian.

Inspirat evident de Bergson, dar utilizând analiza psihologică cu aceeași extensiune și încredere ca pragmatismul, d.L. Rusu și-a construit o poziție cu totul originală și nouă în cuprinsul științei Esteticeii, mai ales dela noi, căutând a ocoli neajunsurile formalismului vechei Esteticeii și legând procesul creației artistice de biologie, de psihologie, de o spiritualitate activistă și voluntară și care evoluează divergent de natură, dar adâncind sensul metafizic și intelectualist al vieții.

Încercarea aceasta de a construi o Estetică în cadrele metafizicii și metodologiei bergsoniene este chiar numai prin acest

fapt, remarcabilă și dacă autorului i se vor aduce aceleași critici ca și teoriei pe care o urmează, aceasta nu-i va scade meritul de a fi riscat părăsirea drumurilor oarecum sigure ale Esteticii formale și obiective pentru a-și satisface tocmai neajunsurile.

D-sa a căutat să accentueze realitatea esențial omenească a activității artistice, dinamismul procesului de creație, continua interrelație între artist și lumea înconjurătoare, valoare spirituală a creației, locul ei în intuirea sensului metafizic al existenței sau vieții, în sfârșit, calitatea spirituală a artei, pe care formalismul o nesocotește fiind o problemă de conținut și nu o constantă formală.

Pentru toate acestea, încercarea sa poate fi caracterizată ca o constructivă critică vitalistă a neajunsurilor Esteticii formale sau obiective și ca o contribuție psihologică la studiul elementelor dinamice și omenești ale experienței estetice.

De fapt, dacă-l înțelegem bine, d. Liviu Rusu nici nu voește o substituție a vechii Estetici cu una nouă, ci doar o completare a aspectelor pe care ea le neglijează din pricina formalismului (care elimină conținuturile extraestetice).

Dar chiar privind astfel lucrurile, rămâne de văzut în ce chip subiectivismul psihologic (la care ajunge contribuția d-sale) poate fi înglobat obiectivismului Esteticii vechi și cum realismul său empiric poate fi relevant pentru criticismul idealist aprioric și categorial al celorlalte sisteme estetice, sau în fine, cum relativismul său funcțional și dinamic concentrat în realitatea biologică sau existențială se poate integra unor considerațiuni structurale și esențiale ale frumosului, calitatea care dă totuși sensul esențial al operei de artă.

Empirismul inductiv al metodei d-lui Rusu cere de pildă să se «dovedească» exactitatea afirmației că sensul operei de artă este de a încarna frumosul. (D-sa neagă aceasta). Dar și formalistii i-ar putea opune d-lui L. Rusu mult mai grave cereri de dovadă științifică. Anume, cum dovedește d-sa că opera de artă este frumoasă sau urită numai după cum exprimă sau nu exprimă o viziune a lumii? Viziunea lumii o pot exprima și omul de știință și filosoful, și chiar omul obișnuit. Ce diferențiază viziunea artistică a lumii de cealaltă viziune decât tocmai frumosul estetic pe care d. L. Rusu îl omite? De asemenea, admitând că artistul, pentru a se elibera de suferință, ia o atitudine creatoare, de unde putem ști noi când această atitudine este estetic creatoare și când este pur și simplu creatoare? Sunt și oameni obișnuiți, care nelăsându-se pradă suferinții crează lucruri practice și foarte utile și nobile, fără să fie totuși opere de artă. Nu?

În sfârșit, pentru a dovedi neajunsurile și insuficiența concepției acesteia, vitalistă și intelectualistă, dar foarte puțin estetică,

mai amintim că autorul neglijează să ne arate cum se poate distinge între conținutul spiritual al operei de artă, deci conținutul estetic și celălalt, al gândirii logice, cu alte cuvinte între imagină și concept. Toate aceste lipsuri fundamentale, pe care le dăm aici doar ca pilde, dovedesc caducitatea unei Estetici a conținutului vitalist și intelectualist, față de Estetica formelor și a calităților obiectiv valabile, care, dacă are nevoie de o completare, apoi această completare nu poate fi promovată prin metode opuse și complet negative față de metodele și structura ei.

Încercare caducă, prin urmare, dar valoroasă prin temeritatea argumentației și viziunii ei. Departate de a rezolva lacunele Esteticii obiective și contemplative, d. L. Rusu a izbutit, cu ajutorul vitalismului bergsonian și al unui spiritualism empiric de proveniență psihologică, să accentueze aceste lacune, care de sigur că trebuie rezolvate. Dar nu prin metode incongruente, care negând sau ocolind problematica formalismului, explorează totuși cu îndemănare preocupările de conținut ale activității estetice.

Trebue să relevăm seriozitatea cu care autorul își susține tema și obiectiile, bogata sa informație, nu numai științifică ci și artistică, precum și familiaritatea sa față de producția artistică a trecutului ca și a prezentului, clara alcătuire a cărții, buna orânduire a materialului.

Privitor la cealaltă carte, *Le Sens de l'Existence dans la poésie populaire roumaine*, putem spune că-și are îndoitul merit de a privi nu numai psihologic, dar și metafizic, creația populară românească, depășind, astfel, perspectivele folkloriștilor noștri și aducând o serioasă contribuție la filosofia culturii românești. Mergând pe linia preocupărilor unui Lucian Blaga, Tudor Vianu, Ștefan Nenițescu, Oscar Walter Cisek, M. Simionescu-Râmniceanu, care cu toții, acum câțiva ani, au scris îndestul asupra acestui subiect, ca și mulți dintre noi cei mai tineri, lucrarea d-lui Liviu Rusu, dovedește o serioasă cercetare a poeziei noastre populare, fiind alături de monumentală operă a profesorului Ovid Densușianu o gingașă contribuție venită din grupurile filosofilor și psihologilor, care de multe ori se ocupă cu subiecte mult mai exotice ca, de pildă viața primitivilor australieni.

Un lucru rămâne discutabil din configurația spiritului poeziei noastre populare întreprinsă de d. L. Rusu. Anume, dacă într'adevăr poezia țaranului român nu dovedește și o năzuință transcendentă, în afară de cea imanentă recunoscută de autor, căruia i se pare, după cum am arătat mai sus, că « imaginația lui (a țaranului-poet) este absorbită complet de viața terestră » (p. 116). Nu aici putem dovedi că poezia populară afirmă și o tendință dincolo de lumea asta și încă independentă de antropomorfismul obișnuit. Că sensul existenței, chiar în poezia noastră populară,

este adeseori ortodox, — iată ceva care a mai fost afirmat și discutat și pe care d. Liviu Rusu avea datoria să-l confirme sau să-l infirme pentru a nu i se putea imputa că e incomplet.

Preocupări așa dar interesante, care merită atenția și discuția tuturor iubitorilor de problematică vie și nouă.

PETRU COMARNESCU

O NOUĂ FAȚADĂ ECONOMICĂ A PLANETEI

Intre cele dintâi obiective ale așa numitelor planuri cincinale rusești (primul a durat între 1928 și 1933, al doilea este în curs de execuție) sunt și următoarele două: *industrializarea Siberiei de vest și cucerirea Arcticei*.

Să spunem, chiar dela început, că amândouă aceste obiective sunt ca și atinse.

În adevăr, iată ce se poate citi, cu privire la industrializarea Siberiei, în vestita carte a lui Anton Ziscka, apărută încă din 1934: *Le Japon dans le monde*:

« Siberia este, astăzi, o regiune industrială aproape perfectă, de o putere inimaginabilă. Siberia este, în cea mai mare parte, *mecanizată*. Este pe punctul de a deveni centrul industrial al Asiei. Încă din Mai 1928, Stalin a promulgat un decret prin care se ordona crearea unui nou teritoriu industrial oriental, bazat pe exploatarea minereului din Ural, pe exploatarea potasei dela Solikamsk și pe a cărbunelui din regiunea *Kusnetzsk*, în Siberia apusană... Și toate imensele fabrici siberiene, concepute după principiile cele mai moderne, au fost construite așa fel, că în douăzeci de zile ele pot fi transformate pentru a fabrica material de război. Au și fost transformate, din Septembrie 1933. Și astfel, Siberia produce astăzi tancuri și avioane, tractoare și munițiuni » (p. 246).

Astăzi, fabricile acestea lucrează material de război *în vederea conflictului armat cu Japonia*, conflict pe care Rusia nu-l dorește, dar pe care ea vede bine că n'are să-l poată ocoli. Dar dacă acest conflict armat ar fi să nu izbucnească, atunci fabricile din centrele industriale siberiene vor produce din nou articole cu care, după același autor, Rusia va urmări să inunde Afganistanul și Persia, Mongolia, China, Indiile.

Deocamdată, însă, trebuie reținut că, în așteptarea conflictului de care aminteam, și pe care telegramele zilei îl prezintă ca și începând a izbucni, în așa fel că nu știm dacă la apariția acestor rânduri el n'are să fie deja fapt îndeplinit, deocamdată, trebuie reținut că centrele industriale din Siberia *produc material de război*.

Dar, în vederea conflictului cu marea nație galbenă, Rusia nu face numai pregătirile industriale — ca să le spunem așa — din Siberia. Ci se pregătește să deschidă — să *construiască* — mai bine spus — *un nou mare drum planetar, pe apă*.

Cititorii își vor fi amintind de odiseea, petrecută exact acum doi ani, undeva în Oceanul înghețat de Nord, deasupra Behringului — a vasului Celiuskin. Vasul acesta, se știe, pornise din Leningrad, în August 1933, cu destinația Vladivostoc. Și cititorii mai știu că *din același loc și cu aceeași destinație* mai pornise, în 1904, și flota de război a amiralului Rodjestvenski, aceea pe care, la Tsushima, avea s'o îngroape în apele japoneze amiralul Togo.

Dar, în vreme ce flota Rodjestvenski, ca să meargă în Extremul Orient, făcuse drumul pe la Capul Bunei Speranțe — ocolind, deci, aproape trei continente — vasul Celiuskin a pornit spre Vladivostoc *pe un drum nou de trei ori mai scurt: pe la nordul Siberiei*.

Expediția lui *Celiuskin* n'a reușit *în totul*. A avut însă darul să atragă atenția întregii lumi asupra *acestui* fapt de importanță planetară, de care vorbeam: Rusia vrea să construească — ba vom vedea mai încolo că: *aproape a și construit* — un nou drum pe apă, care va lega trei continente: Europa, Asia Extremului Orient și America; și, implicit, cu acest drum Rusia va deschide o *fațadă economică nouă pentru planeta noastră*. În adevăr, cunoscătorii spun că deschiderea noului drum arctic va schimba aspectul economic al planetei tot așa cum l-a schimbat, de pildă, deschiderea canalului Suez sau aceea a canalului Panama. Iar în profesorul Otto Tulievici Schmidt — conducătorul expediției Celiuskin și, totodată, cel mai bun explorator rus al Oceanului Arctic — ei spun că trebuie să vedem un deschizător de drumuri și de fațade economice noi, de talia unui Columb ori a unui Magellan. Columb a trecut fațada economică europeană de pe coastele ei de Sud pe cele de apus, iar Magellan a deschis-o pe cea răsăriteană a Asiei. Otto Tulievici Schmidt aprinde luminile civilizației și deschide o imensă fereastră economică pe *fațada umbrită* a Lumii Vechi.

Dar să răspundem mai de aproape la întrebarea: ce căuta vasul Celiuskin, cu echipajul de o sută și unsprezece oameni, acolo — în imensitatea albă și pustie, plină de primejdii, a gheții și frigului veșnic?

Celiuskin nu pornise într'o cursă de caracter sportiv, ci într'o călătorie de *explorare sistematică* a țărmlui ruso-siberian. Expediția trebuia să studieze și să precizeze condițiile reale și practice, în care o flotă de comerț — și, la nevoie, una de război — ar putea trece, pe la nordul Siberiei, dinspre Marea Baltică, prin Behring, spre Vladivostoc.

Dar, lucru și mai important: expediția Celiuskin nu constituia un fapt izolat, ci făcea parte dintr'un întreg sistem de explorații arctice, toate încadrate într'un plan unic, al cărui scop precis e următorul: *cucerirea Arcticei eurasiatice* sau, în alți termeni, a *Arcticei ruso-siberiene*.

Cu un an înainte, spărgătorul de gheață *Sibiriacov* făcuse, numai în două luni și patru zile, același drum — între Arhangelsk și strâmtoarea Behring. Era *întâia oară*, în istoria lumii, când se făcea acest drum într'o singură vară, fără ca vasul respectiv să fi iernat printre ghețuri. Iar la un an *după* odiseea lui Celiuskin în 1934, urma călătoria triumfală a spărgătorului de gheață *Lidtko* care — pornind din Vladivostoc în ziua de 27 Iunie 1934, ajunge, pe drumul acesta de apă Nord-siberian, tocmai la Murmansk, în Vestul Mării Albe, în ziua de 20 Septemvrie a aceluiași an. Era, iarăși, *întâia oară*, în istoria navigației arctice, când un spărgător de gheață făcea într'un singur anotimp *trecerea aceasta de nord-est* — cum se chiamă, — în sens invers: dela răsărit spre apus. Reușita întrecuse chiar cele mai optimiste așteptări.

S'a dovedit astfel cu prisosință că traversarea Arcticei pe la Nordul Siberiei e *perfect posibilă pentru spărgătoarele de gheață* suficient de puternice. Dar aceasta înseamnă, totodată, că traversarea Arcticei e posibilă și pentru o flotă de comerț, ca și pentru una de război, cu condiția ca acestea să fie pilotate de o flotă de spărgătoare de gheață.

E tocmai ceea ce urmărește să realizeze și Rusia.

Dar iată-ne ajunși la prezentarea și înțelegerea sub *dublu aspect* a drumului nord-eurasiatic: militar și economic. În prima ipostasă, drumul va prezenta importanță doar pentru ruși, — în cea de a doua, însă, importanța lui va depăși limitele și interesele statului și teritoriului moscovit. Și deși, după cercetările cele mai recente, el nu va putea fi folosit decât *o sută și optzeci de zile pe an*, «aceste o sută și optzeci de zile — declara nu de mult președintele Comitetului executiv al Siberiei extrem orientale — sunt mai mult decât suficiente, pentru ca Rusia să poată face față la orice amenințare asupra teritoriului ei». Din această frază, iese în evidență mai bine decât din orice comentariu dublul caracter al drumului de care ne ocupăm.

Cel militar, are și el două fețe. Mai întâi, într'un viitor conflict cu Japonia, flota de război rusească nu va mai ocoli, ca în 1904, trei continente, ci va trece de-a-dreptul, din Marea Albă sau din Baltica, prin nordul Siberiei, în Extremul Orient, «fără a ieși de loc din apele rusești» și pe un drum, cum am spus, de trei ori mai scurt. Și, în al doilea rând: Rusia, în cazul unui conflict cu Japonia, contează mult și pe ajutorul Statelor Unite. Și,

punându-ne în situația aceasta de conflict ruso-japonez, observăm că cele două baze navale rusești din Pacific: *Nicolaievsc*, la Marea Okotsk și *Vladivostoc*, la marea Japoniei, ar putea fi ușor blocate de flota japoneză. Iar în momentul în care, venind din sud dinspre Mongolia, armata japoneză ar izbuti să taie Siberia în două, împiedicând astfel sosirea dinspre Urali a munițiilor și a proviziilor pe câmpul de operațiuni din Extremul Orient, atunci ajutorul american ar deveni de o necesitate vitală. Dar unde să debarce munițiile și pe specialiști — și, poate și trupele americane, dacă Vladivostoc și Nicolaievsc ar fi blocate? Această debarcare s'ar putea face *numai pe țărmlul de nord-est al Siberiei, prin strămoătrea Behring*... Și astfel, cititorul va înțelege pen-truce, în vara anului 1933, atunci când pornea Celiuskin la drum, nu mai puțin de 34 specialiști ruși explorau pas cu pas coastele strămtorii și ale mării Behring, ridicând harta amănunțită a acestora, ca și a fundurilor marine, în vederea stabilirii de viitoare baze navale. În același timp, expediția Celiuskin, venind din spre vest, instala pe țărmlul siberian, în puncte dinainte sau chiar atunci alese, stațiuni meteorologice și posturi noi de T. F. F. Această expediție fixa totodată *punctele*, în care vor trebui să ia naștere viitoarele baze *de aviație* pe coasta siberiană, din care baze să fie îndrumate și alimentate expedițiile de război sau economice, viitoare. Așa dar: observatorii științifice, meteorologice; posturi de T. F. F.; baze navale; baze aeronautice; ca și crearea, totodată de noi posturi în gura marilor fluvii siberiene (*Novi Port*, în gura lui Obi, *Igarka* în gura lui Ienissei, *Tiksi* în gura Lenei) — iată nucleele de garnitură economică prin care, în zilele noastre, e chemată la viață, din moartea de până azi, umbrita și dantelata coastă de nord a Ruso-Siberiei. Pe lângă aceasta, Rusia se gândește să lege printr'un viaduct, peste strimtoarea Behring, Siberia de Alasca. E un vechi proiect, acesta (al inginerului francez *Delobel*, care timp de zece ani, între 1900 și 1910, explorase regiunea și ajunsese la concluzia că viaductul e perfect posibil: în locul unde strămoătrea este mai îngustă, de abia 50 de km, peste apă, separă cele două continente; adâncimea nu trece, acolo, de 60 de m. nicăiri; iar insula Diomed răsare din apă tocmai la jumătatea drumului dintre cele două țărmluri...). Înainte de războiul mondial se temeau, statele interesate, că poate vor fi prea mari cheltuelile, față de foloasele viaductului — și de aceea nu s'a pășit de îndată la realizarea lui. Azi, însă, când specialiștii ruși — și mai ales *statul major rus*, vor spune: *da*, viaductul peste strămoătrea Behring va deveni fapt.

Iată aspectul militar al drumului acestuia nou, între continente. Dar vine și celălalt, aspectul economic.

Multă lume își mai închipue că Siberia mai este și azi, încă, un teritoriu ca și deșert, bun doar pentru exilarea în el a condamnaților politici. Greșită părere! Am văzut, sub raportul industrial și al mecanizării, ce înseamnă, astăzi, Siberia. În plus, se știe că cele mai variate bogății — pământene și subpământene — umplu pământul acestui uriaș ținut, întins cât un continent: imense zăcăminte de fier, cărbune, petrol, aur, grafit, aramă, staniu, — apoi pădurile, cerealele, peștele, blănurile prețioase. Dar aceste bogății incalculabile nu se pot vărsa spre sud, din lipsa căilor de comunicații — și nici spre est sau vest, pe unicul drum de fier al transsiberianului, care de abia ajunge pentru nevoile militare și ale industriei născânde din Siberia. Rămâne, ca o nefacere a naturii, calea de scurgere spre Nord, pe calea comodă și ieftină a marilor fluvii siberiene, care tocmai într'acolo se îndreaptă: spre Oceanul înghețat.

Iată, deci, încă unul din puternicele motive care au îndreptat pe Ruși să privească spre Nord și să *construiască* drumul Arcticei, de care vorbim.

Schițele de hartă pe care le reproducem sunt cum nu se poate mai elocvente:

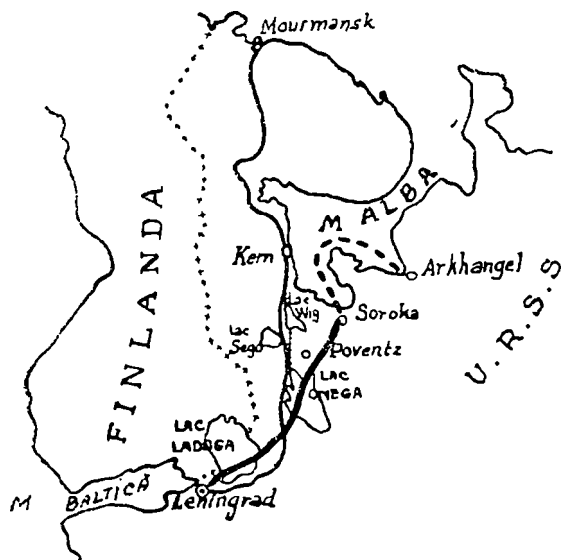

Fig. 1. — Calea ferată Leningrad—Murmansk și
 † Belmorcki—Baltincki Kanal †.

Prima ne arată calea ferată, începută încă dinainte și sfârșită după război, care leagă și Leningradul de Murmansk, ca

și — totodată — canalul care leagă Baltica de Marea Albă, « cel mai mare din lume » și făcând posibilă trecerea vaselor de război și comerț din Baltica în Marea Albă; canalul vivifică portul Arhangelsk, pe care noul Murmansk, dela capătul nordic al amintitei linii ferate, părăsese a-l condamna pentru totdeauna.

A doua schiță ne prezintă același drum de fier Leningrad-Murmansk și, în plus, calea ferată Leningrad-Arhangelsk, cu ocolul pe la Vologda; (tocmai acest ocol l-a ocolit, ca să spunem așa, marele canal, care merge în linie dreaptă în direcția Arhangelskului).

A treia, în sfârșit, ne arată drumul parcurs de Lidtke, în 1934, cu datele și punctele de ancorare mai lungă, dela Vladivostoc la Murmansk.

Hărțile acestea, cu noile drumuri pe apă și pe uscat, pe care Rusia le-a construit în vremea din urmă încotro se îndreaptă astăzi privirile statului vecin: spre Arctică. Spre Arctică, la cucerirea căreia Rușii au pornit cu hotărîre — și la jumătatea de drum a căreia cuceriri ei, Rușii,

Cum dă primăvara, acolo în Arctică, pornesc vasele: unele, la vânat foc; altele, la

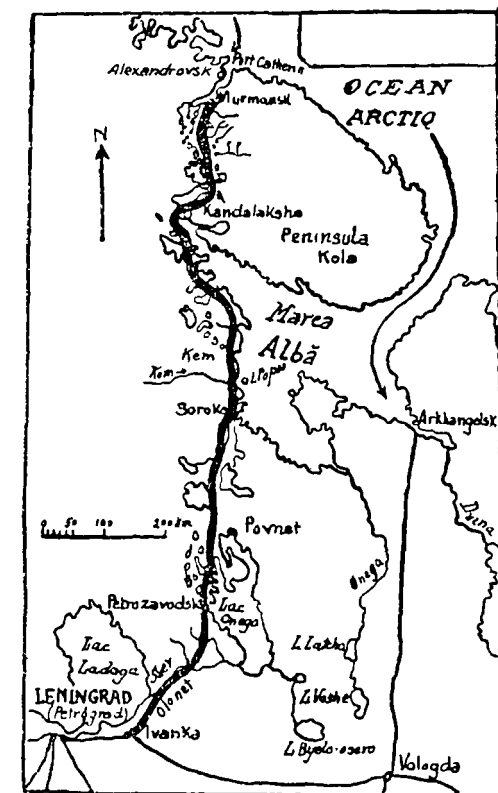

Fig. 2. — Calea ferată Leningrad—Murmansk, începută înainte și terminată după război. Murmansk e un oraș nou, construit pe țărmul Arcticii de Rusia post-belică. Deși la 69° latitudine, apa Oceanului nu îngheață acolo niciodată, mulțumită Golf-Streamului, care aduce apă caldă din spre Mexic. Murmansk va alcătui unul din capetele drumului arctic. Totodată, această schiță ne arată și calea ferată Leningrad—Arhangelsk, prin Vologda, o cale cotită pe care, cum se vede în figura 1, a scurtat-o Canalul Stalin, care leagă Baltica de Marea Albă.

au și ajuns.

la pescuit; altele, în expediții științifice și

de cercetare a țărmului, în vederea stabilirii de noi baze navale ori aeronautice. Posturile meteorologice le dau știri prin t. f. f.

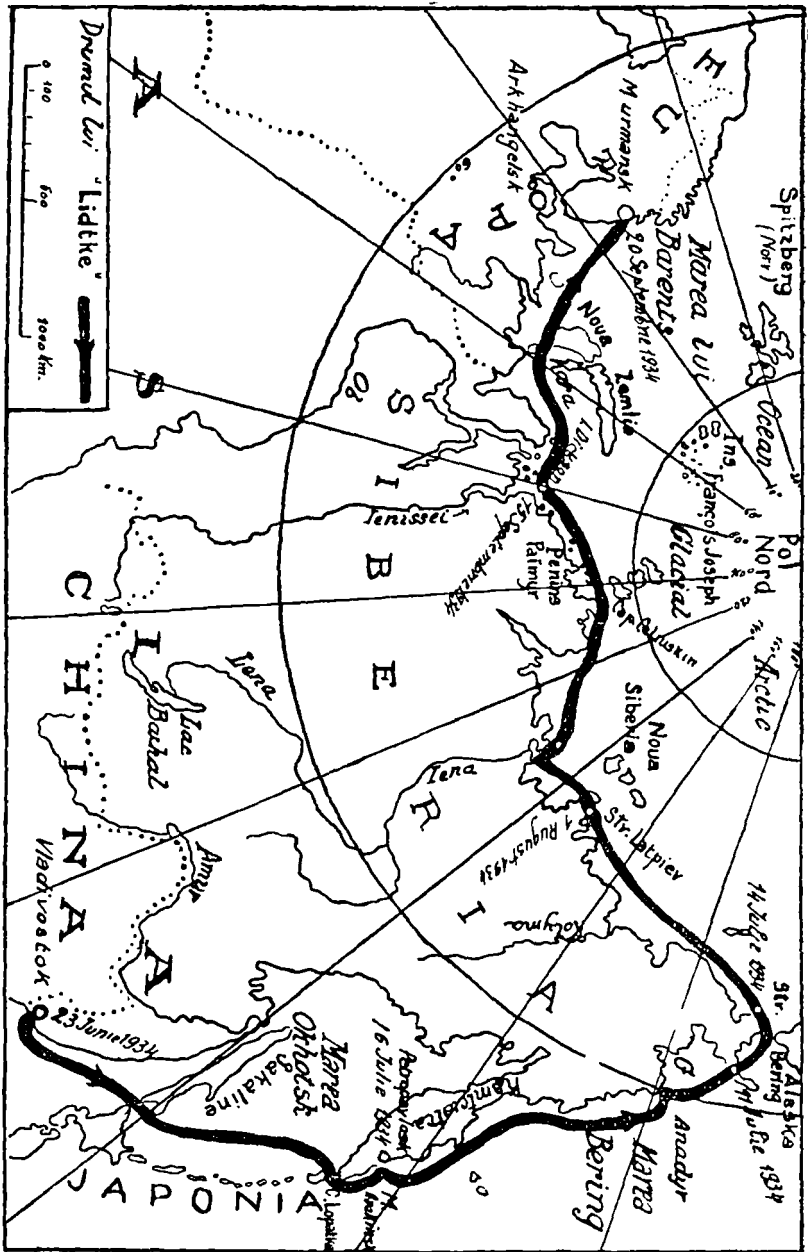

Fig. 3. — Drumul parcurs de spărgătorul de gheață *Lidtke*. Între Vladivostoc și Murmansk sunt circa 10.000 km distanță. Expediția *Lidtke* a avut loc în 1934, la un an după cea nereușită, a lui *Celiuskin*. A plecat din Vladivostoc în ziua de 23 Iunie și a fost în Murmansk la 20 Septembrie.

despre mișcările ghețurilor și despre curenții de apă și cei de aer, pentru ca pe cei favorabili să-i folosească și pe cei protivnici să-i evite. Aviația concură și ea, avioanele polare mergând înainte, în recunoaștere, și anunțând din vreme starea aerului, a apei și a gheții.

Și iată, ca preludiv la intensa viață economică la care se trezește acum țărănul ruso-siberian, iată o informație a cărei însemnătate nu poate scăpa nimănui: În timpul verii arctice, flote de comerț compuse din unități engleze, germane, daneze, norvegiene, americane, etc. duc în noile porturi din nordul Siberiei, sub protecția spărgătoarelor de gheață și a hidroavioanelor, nu mai

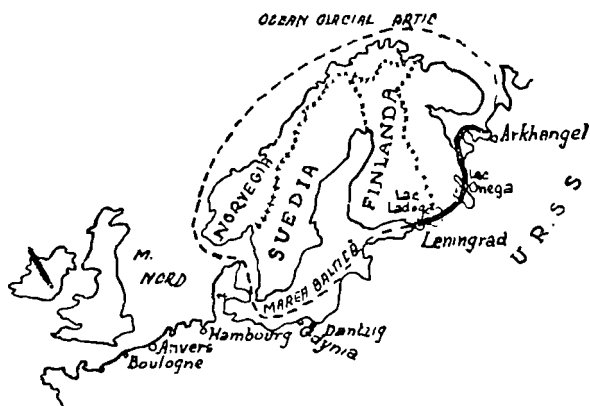

Fig. 4. — De unde, înainte vreme, drumul pe Mare dela Arkhangelsk la Leningrad avea, prin ocolirea peninsulei Scandinave, aproape 4.000 de km, astăzi acest drum e redus, prin canalul dintre Baltica și Marea Albă, la numai 1.000 km.

puțin de 158.000 tone de material de fabricație străină și încarcă de acolo, în schimb, la întoarcere, pentru a le duce în alte puncte ale planetei, o egală cantitate de: lemn brut, pastă de hârtie, minereuri de aramă, de fier, de cositor, de grafit, — apoi cereale, blănuri, etc., toate venite din Siberia și din spre inima Asiei, pe acele drumuri comode, ieftine și lungi, unele, de câte 5000 de km — și care sunt: Obi și Irtiș, Ienissei, Ingara și Tunguska ¹⁾.

Iar dacă azi îi așa, nu e greu să ne închipuim ce va fi mâine.

Și să nu uităm, ca încheiere, că, vara trecută, *Levanevski* — unul din cei șapte aviatori care au salvat de pe banchiză pe

¹⁾ Cf. Jean Marquès-Rivière, *L'U.R.S.S. dans le monde*, Paris, 1935 p. 160.

naufrația Celiuskin-ului — pornise săl ege prin aer, peste Arctica, Rusia de America. Sborul nu i-a reușit. Dar, nereușindu-i vara trecută, nu înseamnă că nu-i va reuși vara asta sau, cel mult, vara viitoare.

Vom vedea, într'o cronică viitoare, dacă realitățile geografice ale Arcticei permit cu adevărat o *reală* *cucerire* a ei pentru viața umană; cu alte cuvinte, vom vedea dacă-i posibilă o lărgire a hotarelor pământului celui locuibil, — dacă setea de spațiu a omului va fi satisfăcută și spre regiunile așa zise înghețate ale planetei.

ION CONEA

PACTUL RENAN

Faptele sunt cunoscute.

În ziua de 7 Martie, detașamente militare germane pătrundeau în Maiența, Coblenz și Colonia și celelalte orașe din teritoriul german — de-a-lungul Rinului — demilitarizate prin dispozițiile tratatului dela Versailles. În același moment, baronul von Neurath comunica ambasadorilor Franței, Marii Britanii, Italiei și însărcinatului de afaceri al Belgiei, memorandum-ul de denunțare a acordului dela Locarno. Dela tribuna Reichstagului, Cancelarul Hitler proclama dreptul Germaniei de a călca angajamentele sale internaționale.

Dreptul Germaniei își găsea justificarea în noua sa forță militară organizată în pofida tratatelor, în precaritatea sistemului de securitate colectivă, în tradiționala psihoză a încercuirii Germaniei, în sfârșit, în argumentul juridic al incompatibilității pactului de asistență mutuală franco-sovietic cu dispozițiile acordului dela Locarno. Germania își întemeia calculul de reușită al acțiunii sale de frondă pe divergența de concepții și interese ale Marilor Puteri, pe ineficacitatea sancțiunilor Societății Națiunilor și pe originala concepție juridică prin care tratate multe laterale pot fi denunțate pe cale unilaterală — oricând conjunctura politică internațională este turbure.

Intr'adevăr situația internațională favoriza orice acțiune de îndrăzneală politică. Germania sconta pasivitatea statelor semnatare ale acordului dela Locarno. Frontul dela Stresa era complet descompus. Solidaritatea anglo-franco-italiană, realizată la începutul anului trecut, care reușise să determine condamnarea — platonice — a Germaniei pentru actul ei de încălcare a Tratatului, în Martie 1935, era de mult dispărută. Italia angajată într'o grea campanie de cucerire colonială în Africa, sancționată de Societatea Națiunilor, nu putea deveni simultan sancționatoare mai ales față de

Germania, care nu-i aplicase măsurile de boicot economic și financiar.

Marea Britanie — după ani de politică de desarmare — abea adoptase un program vast de înarmări, eșalonat pe o perioadă de 2—3 ani. Politicește la începutul unei domnii noi, militaricește nepregătită, cu resentimente împotriva politicii franceze și cu confuze dar statornice aprehensiuni, în cercurile din City, că deslănțuirea unui război european poate aduce clătinarea regimului capitalist, cu o populație pacifistă cu orice preț, Marea Britanie nu putea fi decât ostilă oricărei acțiuni militare — mai ales în Europa.

În Parlamentul Belgian se cerea — în deosebi de elementele flamande — denunțarea acordului militar Franco-Belgian și afirmarea unei politici de neutralitate¹⁾.

Franța reprezenta singura opoziție categorică²⁾.

În consecință, conștientă de lipsa de unitate a statelor locarniene, și încurajată de precedentul nesancționării acțiunii sale din 16 Martie 1935, Germania puse Europa în fața unui nou fapt împlinit.

Reacția Franței a fost pur diplomatică. În loc de o automată mobilizare și eventual o acțiune militară, în conformitate cu art. 2 al pactului dela Locarno, care încuviințează intervenția prin forță împotriva remilitarizării Renaniei, Franța s'a limitat — probabil pentru ca acțiunea sa militară să nu fie interpretată de statele garante locarniene ca un act de guvernare, care ar lipsi-o de beneficiul de asistență mutuală — să sesizeze Consiliul Societății Națiunilor și, firește, conferința statelor locarniene.

Întrată în filiera tehnicii diplomatice, acțiunea remilitarizării Renaniei devine o problemă de texte juridice.

¹⁾ Argumentul invocat era că agresiunea teritoriului belgian de către Germania ar fi rezultatul, nu atât al ambițiilor imperialiste germane, cât al comandamentului strategic de a ataca Franța în zona cel mai puțin fortificată și anume frontiera franco-belgiană. Denunțarea acordului militar franco-belgian ar obliga Franța să fortifice frontiera ei de Nord, îndepărtând deci probabilitatea invaziunii teritoriului belgian.

²⁾ Datorită mai ales instabilității politice interne, politica externă a Franței deviasă — în special în timpul guvernării Laval — spre înlocuirea asistenței mutuale cu Anglia printr'o alianță italiană și urmărirea unui acord cu Germania care să rezolve securitatea particulara și exclusivă a Franței.

Germania observa cu interes amânarea ratificării pactului franco-sovietic și slăbirea blocului franco-britanic. În clipa însă în care d. Pierre Etienne Flandin ajunse ministrul de externe al Franței și Parlamentul francez ratifică pactul de asistență mutuală, era clar că Franța revenise la politica de securitate colectivă și că se asocia, în apus cu Anglia și în răsărit cu Rusia Sovietică, pentru a garanta menținerea statului-quo european. Guvernul Sarraut readuse Franța pe linia sa tradițională, reafirmând responsabilitatea europeană a Franței.

Germania a călcat dispozițiile tratatului dela Versailles și cele ale Anexei A ale tratatului dela Locarno¹⁾.

Să analizăm textele:

Tratatul dela Versailles prevede în mod expres: « Este interzis Germaniei menținerea sau construirea de fortificații fie pe malul stâng al Rinului, fie pe malul drept, la Vest de o linie trasată la 50 km la Est de acest fluviu (art. 42) ».

« Sunt de asemenea interzise — în zona definită în art. 42 — întreținerea sau strângerea de forțe armate, fie cu titlul permanent, fie cu titlul temporar, precum și orice manevre militare de orice natură ar fi ele, și menținerea oricăror facilități materiale de mobilizare (art. 43) ».

Art. 1 al pactului Renan prevede: « Inaltele Părți contractante garantează în mod individual și colectiv menținerea statului-quo teritorial rezultând din frontierele dintre Germania și Belgia și dintre Germania și Franța, și inviolabilitatea ziselor frontiere, astfel cum sunt fixate sau în executarea Tratatului de pace semnat la Versailles la 28 Iunie 1919, precum și respectul dispozițiilor articolelor 42 și 43 ale zisului tratat, privitor la zona demilitarizată.

« În cazul în care Germania contravine, în orice mod, dispozițiilor art. 42 și 43, ea va fi socotită ca făcând un act ostil față de puterile semnatare ale prezentului tratat și ca încercând a turbura pacea lumii », prevede art. 44 al Tratatului dela Versailles.

În consecință, introducerea de trupe germane în zona Renană — chiar când ele sunt denumite numai « detașamente restrânse cu caracter simbolic » — reprezintă o flagrantă încălcare a Tratatului dela Versailles și a dispozițiilor acordului dela Locarno.

* * *

Motivul invocat de Germania în încălcarea angajamentelor sale contractate prin aceste documente internaționale, era afirmația caducității ambelor tratate. Tratatul dela Versailles ca fiind

¹⁾ Acordurile negociate și parafate la Locarno între 9—16 Octombrie și semnate la Londra la 1 Decembrie 1925, cuprind, de fapt, următoarele documente:

« În afară de protocolul final, avem Anexa A: Pactul Renan de garanție mutuală dintre Germania, Franța, Belgia, Marea Britanie și Italia; Anexa B: Convenție de arbitraj între Germania și Belgia; Anexa C: Convenția de arbitraj dintre Germania și Franța; Anexa D: Tratatul de arbitraj dintre Germania și Polonia; Anexa E: Tratatul de arbitraj între Germania și Cehoslovacia; Anexa F: Notă colectivă privitoare la interpretarea art. 16 al Pactului Societății Națiunilor.

La aceasta se adaugă tratatul de asistență mutuală între Franța și Polonia și Tratatul de asistență mutuală dintre Franța și Cehoslovacia.

afectat de viciul violenței, fiind impus Germaniei sub presiunea înaintării armatei franceze; Pactul Renan ca fiind incompatibil cu noile angajamente luate de Franța prin tratatul defensiv de asistență mutuală cu U. R. S. S.

Afirmațiunile Germaniei sunt specioase.

Doctrina germană — aceeași care pe vremea lui Wilhelm al II-lea definea tratatele petece de hârtie — caută a introduce, când interesele ei o cer, normele dreptului privat în cele ale dreptului internațional, cu consecința de a socoti caduc orice tratat impus Germaniei în urma unui război, ca fiind afectat de viciul violenței¹⁾.

Valabilitatea tratatelor de pace a fost de mult soluționată de doctrină: fie prin argumentul de formalism juridic: *coactus voluit sed voluit*, fie prin argumentul că semnarea tratatului a exprimat interesul chiar al statului învins: de a înceta ostilitățile și a relua noi relațiuni pacifice. Tratatelor de pace sunt, prin natura lor, tratate semnate între învingători și învinși; ele nu pot fi însă înlăturate, căci tratatele de pace au și funcțiunea de a stabili normele ordinii internaționale. *Pacta sunt servanda*.

Este inutil însă să insistăm asupra acestei teze germane deoarece ne găsim în fața încălcării nu numai a « diktatului dela Versailles », ci și în fața violării flagrante a unui tratat negociat și semnat în mod libert de state pe perfect picior de egalitate.

Juriștii germani, în căutarea unei alte motivări formale a acțiunii de remilitarizare a Renaniei, au invocat argumentul că semnarea pactului franco-sovietic din 2 Mai 1935 desființează pactul dela Locarno²⁾.

Afirmația este gratuită. Pactul franco-sovietic este un pact defensiv de asistență mutuală care prevede — la fel ca și tratatele franco-polon și franco-ceh semnate la Locarno împreună cu celelalte acorduri — aplicarea riguroasă a angajamentelor derivând

¹⁾ Se reia o veche controversă în dreptul internațional de valoare pur teoretică.

Principiul nulității tratatelor datorită lipsei condițiunii de validitate a consimțământului liber — teoria violenței din capitolul obligațiunilor din dreptul privat — își găsea o aplicație în trecut și se referea la cazul de violență împotriva persoanelor fizice care negociau tratatul. Astăzi, în epoca diplomației publice, și când tratatul nu intră în vigoare decât după ratificarea sa de Parlament, discuția nu prezintă interes.

²⁾ De altfel pactul Renan nu admite decât o singură modalitate de denunțare — formal prevăzută de articolul său 8: « Prezentul tratat va fi înregistrat la Societatea Națiunilor conform pactului Societății Națiunilor. El va rămâne în vigoare până ce, la cererea uneia dintre părțile contractante, transmise celorlalte puteri semnatare cu trei luni înainte, Consiliul, votând cu majoritatea de 2/3 cel puțin, constată că Societatea Națiunilor asigură înalțelor părți contractante garanții suficiente; efectele tratatului vor înceta după expirarea unui termen de un an ».

din Pactul Societății Națiunilor. Protocolul precizează Textual că « angajamentele de asistență prevăzute în prezentul tratat nu privesc decât cazul unei agresiuni săvârșită împotriva teritoriului propriu al uneia sau celeilalte părți contractante ». Prin urmare o perfectă identitate cu normele Convenantului și dispozițiile pactului dela Locarno.

Guvernul britanic pe de o parte și cel italian pe de alta — ca state garante ale Pactului Renan — au declarat că nu există nicio contradicție între prevederile celor două acte internaționale. Mai mult decât atât, ministrul de Externe al Franței s'a declarat dispus să supună această chestiune a incompatibilității pactelor, avizului Curții Permanente de Justiție Internațională dela Haga.

Chiar dacă am admite ipoteza incompatibilității — deși am văzut că este cu totul nefondată — acțiunea germană de remilitarizarea Renaniei, sub pretextul caducității Pactului dela Locarno este o aberație juridică.

Caducitatea unui tratat nu poate fi constatată pe cale unilaterală. Un tratat multi-lateral nu poate fi desființat decât prin consensul tuturor statelor semnatare.

De altfel nu caducitatea putea fi susținută, ci Germania putea cel mult invoca — în fața instanțelor prevăzute de art. 3 al Anexei A și de dispozițiile convențiilor de arbitraj franco-belgo-germane, Anexa B și C ale acordurilor dela Locarno ¹⁾ — incompatibilitatea dispozițiilor Tratatului franco-sovietic cu pactul Renan, anterior ca dată, cu consecința de a cere, în cazul recunoașterii acestei incompatibilități, nulitatea tratatului franco-sovietic ²⁾.

Afirmația memorandumului german « că obligațiile erau incompatibile » nu dădea dreptul Germaniei la o denunțare unilaterală a acordului dela Locarno și la violarea tratatului dela Versailles și pentru motivul că tratatul franco-sovietic nu putea fi în niciun caz imputat Belgiei, lezată fără nicio justificare juridică prin remilitarizarea Renaniei.

* * *

¹⁾ Art. 3 al Pactului Renan: « Toate chestiunile în privința cărora părțile și-ar contesta reciproc un drept, vor fi supuse judecătorilor la a căror decizie părțile se angajează a se conforma. Orice altă chestiune va fi supusă unei Comisiuni de conciliere și, dacă aranjamentul propus de această Comisie nu este agreat de ambele părți, chestiunea va fi adusă înaintea Consiliului Societății Națiunilor ».

Art. 1 al Convenției de arbitraj franco-german: « Toate diferendele de orice natură ce s'ar ivi între Franța și Germania, în privința cărora părțile și-ar contesta un drept, și care nu se vor putea rezolva pe cale amiabilă prin procedeele diplomatice ordinare, vor fi suspuse spre judecare, fie unui tribunal arbitrar, fie Curții Permanente de Justiție Internațională ».

²⁾ Sau, mai probabil, obligațiunea Franței de a denunța acest tratat franco-sovietic.

În fața acestei evidente încălcări de angajamente, Franța și Belgia avea două modalități de reacțiune, ambele prescrise de acordurile dela Locarno: pe de o parte — conform art. 4, al. I al Pactului Renan ¹⁾ — sezizarea Consiliului Societății Națiunilor, pentru a constata încălcarea și a pune în mișcare garanția stabilită de acordurile locarniene; pe de altă parte, a proceda — conform art. 2, al. I ²⁾ — la o acțiune militară de legitimă apărare: opunându-se la remilitarizarea zonei demilitarizate și pretinzând — conform art. 4, al. III ³⁾ — asistența imediată a celorlalte state garante.

Franța și Belgia au optat — din spirit de moderațiune — pentru prima procedură.

Consiliul întrunit la Londra ⁴⁾ adoptă cu unanimitate la 17 Martie rezoluțiunea următoare: Consiliul Societății Națiunilor,

¹⁾ Art. 4 al. I: « Dacă una din înaltele părți contractante socotește că o violare a articolului 2 al prezentului tratat sau o contravenție la art. 42 sau 43 ale Tratatului dela Versailles a fost săvârșită sau se săvârșește, ea va aduce imediat cheștiunea în fața Consiliului Societății Națiunilor ».

²⁾ Art. 2 al. I, al Pactului Renan: « Germania și Belgia precum și Germania și Franța se angajează în mod reciproc a nu se deda, pe de o parte sau de alta, la nici un atac sau invaziune și de a nu recurge în nici un caz la război.

Această stipulație nu se aplică însă în cazul: 1) de exercițiu al dreptului de legitimă apărare, adică de a se opune unei violări a angajamentului prevăzut în aliniatul precedent sau unei flagrante încălcări a articolelor 42 sau 43 al zisului tratat dela Versailles, dacă o asemenea încălcare constituie un act neprovocat de agresiune și dacă prin strângerea forțelor armate în zona demilitarizată, o acțiune imediată este necesară ».

³⁾ Art. 4 al. III: « În caz de violare flagrantă a art. 2 al prezentului tratat sau de încălcare flagrantă a art. 42 sau 43 ale Tratatului dela Versailles de către una din părțile contractante, fiecare dintre celelalte părți contractante se angajează de pe acum să dea imediat ajutorul său Statului, împotriva căruia o asemenea violare a fost îndreptată, de îndată ce sus zisa parte contractantă își va fi putut da seama că această violare, constituie un act neprovocat de agresiune, și că în baza, fie a trecerii frontierei, fie a începerii ostilităților, fie de strângerea de forțe în zona demilitarizată, o acțiune imediată este necesară.

⁴⁾ Consiliul Societății Națiunilor s'a întrunit la 14 Martie pentru a lua cunoștință de reclamațiunile Guvernelor francez și belgian.

Germania — invitată de Marea Britanie pentru a participa la această ședință a Consiliului — acceptă la 15 Martie invitațiunea, propunând însă două condițiuni prealabile: a) ca delegatul Germaniei să aibe drepturi egale cu celelalte delegațiuni; b) ca « Guvernul Reichului să aibe certitudinea că puterile interesate sunt dispuse să intre de îndată (alsbald) în tratative cu privire la propunerile germane ».

Tonul peremptoriu al notei germane a produs o mare încordare. Destinderea s'a realizat parțial numai după ce Ministrul de Externe al Germaniei comunică lămurirea că expresiunea « alsbald » nu trebuia tradusă prin « immédiatement » ci prin « aussitôt que possible ».

În ședința din 16 Martie — o ședință furtunoasă în care d. P. E. Flandin a declarat la un moment dat: « Si pour se faire entendre à cette table il faut

în urma cererii Belgiei și Franței, sesizată la 8 Martie 1936, *constată* că Guvernul german a comis o încălcare a articolului 43 al tratatului dela Versailles, făcând să pătrundă și instalând, la 7 Martie 1936, forțe militare în zona demilitarizată prevăzută de art. 42 și următorii ai zisului tratat și de Tratatul dela Locarno.

Invită secretarul general, în conformitate cu art. 2, al. III, să aducă neîntârziat la cunoștința puterilor semnatare ale zisului tratat, constatarea făcută ».

La atât se reduce, pentru moment, acțiunea Societății Națiunilor.

* * *

Decizia Consiliului este provizorie: ea reflectă atitudinea de expectativă a instituției dela Geneva față de negocierile dintre statele locarniene. Intr'adevăr, conferința reprezentanților statelor semnatare ale pactului Renan, Franța, Belgia, Marea Britanie, Italia și-au însușit rolul de a determina modul de readucerea Germaniei la legalitate, fie prin restabilirea statului-quo ante, prin revenirea Germaniei, fie mai probabil prin încheierea unor acte de garantare a unei securități refăcute în zona renană.

Conferințele diplomatice au avut un caracter dublu: au urmărit pe de o parte, condamnarea acțiunii germane de denunțare unilaterală a tratatelor și, pe de altă parte, de elaborare a unui nou sistem de securitate europeană.

Materialul de discuție și construcție este cuprins în propunerile din notele germane din 7 Martie și 31 Martie și în aranjamentul statelor locarniene încheiat la 19 Martie.

Din lipsa de spațiu mai ales, dar și din cauza fazei încă neclarificate a negocierilor, vom lăsa pentru o altă cronică analiza riguroasă a acestor importante documente.

Ne vom limita a enunța astăzi numai datele propuse și a trage apoi concluziunile din evenimente și documente.

Germania preconizează crearea unei zone demilitarizate reciproce, semnarea unui pact de neagresiune pe 25 ani pe de o parte cu statele semnatare ale vechiului pact renan, la care să se

y paraître avec l'atout du fait accompli, je quitterai Londres, je ferais décréter à Paris la mobilisation générale et je reviendrai alors vous trouver » — s'a redactat răspunsul la nota germană din 15 Martie, prin care: *a*) se acceptă ca Germania să aibă depline drepturi de discuțiune, fără drept de vot însă, la fel ca delegația Franței și a Belgiei; *b*) în ce privește propunerile germane, Consiliul își declină competența — memorandumul din 7 Martie fiind adresat statelor locarniene și nu Consiliului Societății Națiunilor.

La 17 Martie s'a adoptat rezoluțiunea de constatare a încălcării tratatelor. Iar după aceea Consiliul și-a amânat lucrările sine die pentru a aștepta rezultatele negocierilor dintre statele Locarniene.

alipească și Olanda, pe de altă parte, cu statele vecine din răsărit; în sfârșit își manifestă intențiunea de reîntoarcere în Societatea Națiunilor, în anumite condițiuni.

Statele locarniene pun accentul pe principiul sanctității tratatelor și al neputinței denunțării lor unilaterale. Ei prevăd crearea unei zone demilitarizate de 20 km pe teritoriul german, garantată de detașamente internaționale; suspendarea oricăror fortificațiuni și reuniri de trupe în zona renană, invitând guvernul german a supune chestiunea compatibilității tratatelor înaintea Curții dela Haga, înainte de a convoca o conferință economică și politică, mondială, chemată să statueze asupra noilor norme ale relațiilor internaționale.

Notele reflectă concepte opuse, dar nu ireductibile. Înă, pentru cazul în care efortul de conciliere ar eșua, Marea Britanie și Italia sunt angajate, prin scrisorile redactate la 19 Martie, la o precisă colaborare diplomatică și militară.

Vom fixa într'o altă cronică economia acestor documente. Până atunci însă se impune să subliniem concluziile mai ales politice, extrase din evenimentele ultimelor săptămâni și din tendințele notelor diplomatice schimbate între statele interesate.

* * *

Sunt trei fapte semnificative: 1. Dispariția acordului dela Locarno în forma sa originală. 2. Intențiunea de reîntoarcere a Germaniei în Societatea Națiunilor. 3. Discriminarea dintre garanțiile de securitate regională în apusul Europei și răsăritul Europei.

1. Acordurile dela Locarno au reprezentat în 1925 un spirit și o metodă. Un spirit de conciliere; o metodă de securitate.

Locarno însemnase sfârșitul războiului. Menit a pava drumul de intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor pactul consacra o voință de concordie. Fără distincție între învingători și învinși, desbărate de orice vestigiu de ură sau de resentiment, fostele state inamice se întruneau, pentru prima oară după război, spre a semna un legământ de pace perpetuă. « L'ésprit de Locarno » devenise simbolul înțelegerii dintre popoare.

Ca metodă, Locarno era o consacrare și o inovație. Era primul tratat care întrunea, în cuprinsul articolelor sale, principiile treptat desvăluite de experiența Genevei — și care rămăseseră îngropate în proiectele tratatului de asistență mutuală din 1923 și ale protocolului din 1924: arbitraj, conciliere, renunțare la război, securitate.

Prin acordurile dela Locarno orice diferend ce s'ar ivi era deferit judecătii. Comisiuni speciale de conciliere, Consiliul Societății Națiunilor, Curtea dela Haga formau ierarhia instanțelor chemate a rezolvi vreun conflict, juridic sau politic. Prin zone

demilitarizate, angajamente de dezarmare, comisii de control se făurea un real sistem de securitate. Prin introducerea a două state garante pentru aplicarea acordului, sistemul dobânda forța sancțiunilor. Locarno încorporea deci un pact de neagresiune, pact de arbitraj, pact de garanție și de asistență mutuală. Cuprinzând un contract de angajamente liber consimțite, instanțe de judecată și forța sancțională pentru impunerea angajamentelor, pactul dela Locarno era socotit un pact de securitate prin excelență.

Orice înțelegere regională era calcată pe normele acestui tratat: Locarno de răsărit, Locarno balcanic, etc. Locarno însemna sistemul de garanție regională suprapusă garanției quasi universale a pactului Societății Națiunilor. Pactul dela Locarno reprezenta cel mai puternic instrument de securitate elaborat după război.

De aceea violarea acestui tratat — fără aplicare de sancțiuni efective — trădează cangrena care este pe cale să cuprindă sistemul de securitate bazat pe Covenant și pe pactele de neagresiune. 7 Martie 1936 va însemna poate în istoria diplomatică a Europei lichidarea sistemului de securitate colectivă și restaurarea sistemului de alianțe care a caracterizat epoca dinainte de război și care a condus la conflictul din 1914.

Incălcarea nesancționată a tratatului dela Locarno crează precedentul: dispoziții din tratate multilaterale pot fi desființate pe cale unilaterală.

Este semnalul așteptat de statele învinse în războiul mondial de a denunța dispozițiile supărătoare ale tratatelor de pace. Este recunoașterea posibilității de revizuire a tratatelor — pentru moment, doar în clauzele lor neteritoriale. Consacrarea metodei faptului împlinit și a politicei de forță.

Guvernul austriac a decretat introducerea serviciului militar obligator, în ciuda tratatului dela Saint Germain, Turcia a proclamat intențiunea de remilitarizare a Dardanelelor; nu este decât o chestiune de zile și de formă, ca și tratatele dela Trianon și Neuilly să fie încălcate.

Aceasta este trista realitate: Tratatete moderne n'au forță de impunere. Tratatete se încheie prin acordul de voință, trăiesc prin bună credința părților contractante; ele devin însă norme ale vieții internaționale numai prin aplicațiunea spontană a sancțiunilor în caz de violare. In trecut, în caz de încălcare, alianțele prevedeau represalii; în prezent, tratatete multilaterale de garanție prevăd sancțiuni. Firește o evoluție: reacțiunea primelor reflecta un interes, a secundelor o normă de drept. Dar la ce bun această revoluție dela *Machtspolitik* la *Rechtspolitik*, când sancțiunile sunt aleatorii. Trebuie instituit un sistem în care sancțiunile să fie bazate pe justiție, însă aplicate efectiv și cu promptitudinea cu care funcționau represaliile alianțelor de altă dată.

Respectul angajamentelor internaționale este pivotul unic al vieții internaționale bazate pe drept. Denunțări unilaterale și rectificări tolerate sunt simptomele de descompunere ale societății internaționale.

II. Intențiunea de reîntoarcere a Germaniei în Societatea Națiunilor poate fi privită ca o manevră: ofertă de conciliere pentru a masca intențiunii de cucerire.

Ea poate totuși reprezenta o voință sinceră, care duce însă la rezultate deosebit de însemnate. În cazul în care se realizează reintrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, în condițiunile stabilite de ea, întreaga așezare internațională de astăzi este sortită să se modifice fundamental.

Prin condițiunea disjungerii pactului Societății Națiunilor de Tratatul dela Versailles, Germania caută definitivă lichidare a dispozițiilor tratatelor de pace. Lipsit de garanția colectivă a art. 16 și de mecanismul tehnic al Societății Națiunilor, tratatul dela Versailles și, după el, celelalte tratate de pace — și-ar pierde valoabilitatea. Desfacerea primelor 24 articole ale tratatului dela Versailles (căci articolele pactului Societății Națiunilor sunt primele articole ale tratatului) este instrumentul conceput de diplomația germană pentru a revizui integral tratatele de pace.

A doua condițiune este mai precisă și îl ilustrează mai clar acest obiectiv: Revizuirea distribuției mandatelor coloniale. Aceasta poate fi prezentată ca soluția mult așteptată a problemei debușeelor, a materiilor prime sau a surplusului de populațiune; de fapt însă, ea se reduce la o chestiune de rectificare de frontiere. La început pe alte continente, mai târziu în Europa. Mai ales că în doctrina germană țările din răsăritul Europei sunt desemnate *Kolonialländer*. A doua condiție pusă de Germani înseamnă categoric revizuirea clauzelor teritoriale ale tratatelor.

Societatea Națiunilor a rămas unica garanție colectivă a statului-quo european. Intrarea Germaniei, în condițiunile enunțate, ar însemna radicala revizuire a ordinii actuale și a frontierelor europene. Declarațiuni pacifice și formule diplomatice edulcorate camuflează realități grave și veleități turburătoare.

III. Securitatea Europei nu mai este concepută unitar.

Formula « pacea indivizibilă » a rămas o lozincă a anilor trecuți.

Securitatea în răsărit nu este aceeași ca în apus. De fapt, discriminarea dintre garanția frontierelor de Vest ale Germaniei, garantate de Marea Britanie și de Italia, și frontierele de Est, garantate numai de Franța, prin acordurile dela Locarno, crease, încă din 1925, demarcațiunea dintre frontierele imuabile și cele muabile.

Prin denunțarea Pactului Renan, securitatea în apusul Europei se întărește, iar în răsărit se macină. Denunțarea Pactului

Renan va avea drept neașteptată repercusiune, consolidarea frontierelor Franței și ale Belgiei și slăbirea frontierelor statelor din Estul și Sud-Estul Europei. Intr'adevăr, oricât de paradoxală ar părea afirmațiunea, demilitarizarea zonei renane este o acțiune îndreptată în principal împotriva Cehoslovaciei, Austriei și U. R. S. S. Germania a urmărit, în mod precis, fortificarea Renaniei, nu cu scopuri de agresiune împotriva teritoriului belgian sau francez, ci pentru a construi un dig care — oprind posibilitatea de invaziune a trupelor franceze chemate în ajutorul unui stat din răsărit, — să zădărnicească alianța franco-cehă, franco-sovietică sau garanția de intangibilitate a Austriei.

Remilitarizarea zonei renane a avut de efect sudarea blocului franco-britanic. Acordul dela Locarno cuprindea, până la 7 Martie, garanția britanică și italiană, atât pentru Franța cât și pentru Germania. Prin denunțarea unilaterală a tratatelor, constatată în mod formal de conferința statelor locarniene și de Consiliul Societății Națiunilor, Germania a pierdut beneficiul acestei garanții: Acordul dela Locarno continuă însă să funcționeze — s'ar putea spune chiar că prin violarea lui el este efectiv pus în vigoare sub forma nouă a unui tratat de asistență mutuală anglo-franceză. Anglia a confirmat, definitiv și solemn, angajamentul de a apăra teritoriul Franței și al Belgiei. Statele majore ale Mării Britanii, Franței și Belgiei au început să-și conexeze materialul de informații și organizare.

Dacă politica Cancelarului Hitler este consecventă cu principiile enunțate în *Mein Kampf*, teritoriile garantate de Marea Britanie sunt imune. Ele sunt apărate, nu atât de trupele britanice, cât de politica național-socialistă a cărui prim țel în politica externă este captarea prieteniei britanice.

Securitate pe Rin; insecuritate pe Dunăre sau pe Vistula.

* * *

Intărirea garanției anglo-franceze duce la două concluziuni. Astăzi nu se mai garantează tratatele, ci frontierele. Este cea mai gravă concluzie a zilei. Clauzele neteritoriale ale tratatelor au devenit caduce. Din sanctitatea tratatelor nu a rămas decât — și pentru cât timp? — intangibilitatea frontierelor.

Acum un an « frontierele Angliei erau pe Rin », iar politica Angliei prevedea apărarea integrală a oricăror dispozițiuni ale tratatului dela Versailles și ale acordului dela Locarno. Astăzi frontiera Mării Britanii s'a retras la nivelul liniilor de fortificație ale Franței și ale Belgiei; iar apărarea tratatelor este interpretată în sens restrictiv: se mențin exclusiv clauzele strict teritoriale.

În limbajul menajant al diplomației internaționale aceasta a fost caracterizată ca un act de realism politic: de împiedecarea

războiului prin orice mijloc; dar el reflectă dureroasa realitate: abandonul din partea marilor puteri a responsabilității de a garanta, prin forța prestigiului lor diplomatic și a potențialului lor de război, sanctitatea tratatelor și forța sancțională a Societății Națiunilor.

Anul politic 1936 a introdus aceste crude inovații în viața internațională: în dreptul internațional, distincția dintre clauze teritoriale și neteritoriale, adică tratate divizibile; în politica internațională, distincția dintre frontiere garantate și frontiere negarantate, adică pacea divizibilă.

Sunt două simptome ale crizei sistemului de securitate colectivă.

A doua concluzie: se caută Mari Puteri pentru garantarea frontierelor din răsăritul Europei.

În răsăritul Europei, forțele în conflict sunt Germania și U. R. S. S. Opuse prin doctrină și adversare ireductibile în politica externă — Drang nach Osten — ciocnirea lor este ineluctabilă.

Prin politica imperialistă a Germaniei, însă decisă să cucerască nu numai răsăritul dar și Europa Centrală și să-și desăvârșească egemonia pe o scară cât mai întinsă în Sud-Estul Europei, statele cuprinse în acest *Betätigungsfeld* al Germaniei sunt condamnate, fie a ceda Germaniei, negociind prețul capitulațiunii politice și al concesiunilor economice; fie a-și organiza rezistența, integrându-se în rețeaua de alianțe dintre Franța, Cehoslovacia și U. R. S. S.

Taberele sunt fixate. Liderii sunt desemnați.

Diplomația europeană e în fierbere: se controlează alianțele vechi, se sondează alianțe noi. De ambele părți se face numărarea forțelor.

Ce s'a întâmplat, în definitiv? Locarno trebuia să fie un panaceu; s'a dovedit însă un paleativ. S'a denunțat un tratat; se negociază altele noi.

Cel denunțat era însă un instrument de pace. Cele ce se vor semna vor fi însă instrumente de război.

RICHARD HILLARD

REVISTA REVISTELOR

STREINE

CAHIERS DU SUD

Nr. 181 — 1936

În fruntea sumarului găsim numele d-lui Ilarie Voronca, subsemnând un poem intitulat *Sans Connaissance*. Transcriem pentru cititorii noștri ultimele două strofe:

Nous approchons de la mer, des lumineux rivages
D'où chacun peut voir le lever des soleils, des îles.
Toutes ces voix d'enfant arrêtant les naufrages
Le vent les fait venir avec d'autres parfums, des villes.

Que faire encore ? Autour une nouvelle tristesse
Comme une écriture inconnue, tout à coup sur une page.
On joue à colin-maillard : « Ferme les yeux. Qui est-ce ?
Devine ». Et c'est la mort qui couvre ton visage.

Comentând opera lui Malraux, *Temps du Mépris*, d. Gaëtan Picon publică un remarcabil eseu: *Sur un conflit de l'esthétique et de la morale*. « Toată difi-cultatea, scrie d. Picon, vine din faptul că se consideră ca antitetice niște exigențe care nu sunt decât ireductibile. Aceste exigențe nu se exclud decât dacă le socotim, cu Malraux, ca norme estetice în aceeași măsură posibilă. Dar ele pot foarte bine coexista fără să se înrăurească păgubitor, dacă li se acordă în drept domeniul autonom pe care îl ocupă în fapt. Nu este cazul să se opteze între exigența etică și exigența estetică: Nu ar trebui să sacri-ficăm una pentru alta, decât dacă personalitatea noastră ar fi simplă, necom-pusă — și dacă ar fi ca un singur principiu să o conducă. În realitate, fiecare reprezintă finalitatea unei sfere autonome a personalității... Nu se poate oare recunoaște duplicitatea structurală a omului, coexistența unei perso-nalități sociale și a unei personalități intime, — și să nu se mai conteste că această dualitate empirică trebuie să se traducă printr'o dualitate de atitu-dini, printr'o coexistență de finalități? Credem că pluralitatea și ireducti-bilitatea realităților implică și justifică pluralitatea și independența activi-tăților pe care le determină. Pluralismul psihologic ni se pare că trebuie să ajungă la pluralismul valorilor și al finalităților... Alături de o activitate constructivă este loc și pentru o activitate de percepție. Aceste activități pot de altfel să se unească, însă la limită — și după ce și-au mărturisit autonomia

lor. Vrând să sacrificăm una pentru alta, să cedăm astfel dorinței de unitate în acțiunea întemeiată pe o concepție unitară a omului, schilodim realitatea omenească ».

CONFERENCIA

Nr. VII — 1936

Sumarul: *Au temps du bon roi Henri IV. Le Béarnais à l'ouvrage*, de C. Campinchi; *Visages de l'amour. Menages célèbres: Le menage de Bonaparte*, de Octave Aubry; *Poésie d'Orient. Musique Tzigane*, de Henry Bidou; *Un voyage par les chansons*, de Charles Vildrac; *Le Théâtre sous Henri IV*, de Jules Truffier.

CANDIDE

Nr. 628 — 1936

Pe lângă cronică bilunară a d-lui Léon Daudet dela rubrica *La critique des livres*, recomandăm cetitorilor nuvela inedită: *Deux jours et deux nuits*, de Vicki Baum, autoarea cunoscutului roman *Grand Hôtel*. Personajul principal al acestei povestiri este aceeași Grusinskaya, fosta primă balerină a Operei din Petrograd, care figura tot ca personaj central în romanul *Grand Hôtel*.

ROMĂNEȘTI

GÂNDIREA

Nr. 4 — 1936

D. Vasile Băncilă publică în numărul de Paști al acestei reviste de doctrină literară ortodoxă, un eseu numit de autor *Duhul sărbătorii*. « Ceea ce a realizat poporul român prin sărbătoriri, scrie d. V. Băncilă, e incomensurabil. Aceasta se poate vedea, dacă ne oprim un moment la ideea de timp. S'a spus, și cu drept cuvânt, că principala categorie, asupra căreia trebuie să se aplice meditația filosofică, e timpul. Mai mult decât întinderea spațiului, problemele puse de trecerea timpului au deșteptat gândul filosofic. Ecclesiastul, de exemplu, e impresionat de spectacolul petrecerii lucrurilor, ceea ce l-a făcut să întoneze acea elegie filosofică atât de contagioasă, care a pătruns în veacuri. Nu e deci o întreprindere ușoară să corectezi timpul, care duce în nimicnicie toate dorințele noastre, sau să-ți faci despre el altă concepție. Dar tocmai acest lucru l-a realizat poporul nostru. Și anume, prin sărbători. El a aplicat o metodă, care s'a dovedit valabilă și în alte împrejurări: atunci când vrei să învingi o realitate în loc să o combați, primește-o, dar dă-i o valorificare mai adâncă și mai vitală. Astfel, țărănul a acceptat trecerea timpului, dar a punctat-o cu sărbători, care sunt momente de absolut. Omul din popor știe profund că totul trece, cunoaște înțelepciunea Ecclesiastului, dar și-a integrat-o într'o atitudine mai vitală și mai diferențiată. Țărănul trăiește trecerea timpului, însă o trăiește vital și armonios, fiindcă a făcut din viață o punte de sărbători, și când depășește timpul, e pentru a intra în eternitate. Orășanul cele mai adesea caută să uite timpul, « să-l omoare », să revoltă contra lui, și când îl depășește, e pentru a intra în neant. Prin crearea și trăirea puternică a sărbătorii, care e un moment luminos de

punere în legătură cu existența generală și absolută, cu transcendentul sau măcar cu direcții spre transcendent, poporul a învins ori a valorificat timpul. Invingerea în acest sens a timpului devine de fapt o valorificare maximă a lui. Căci timpul e acela care în trecerea lui fatală aduce o sărbătoare după alta. În locul categoriei absurde și dușmănoase nouă, el se arată mai degrabă ca dispozitivul ce revelează cu intermitente absolutul. Timpul e ceva ce trece, dar care are, din loc în loc, explozii festive... Acum, se înțelege ușor de ce poporul nostru a creat ori și-a însușit atâtea sărbători. N'a făcut-o din « lene », cum au crezut unii... cauza principală a fost nevoia spirituală de a colora și valorifica timpul... Așa că sărbătorile în ultima analiză sunt voința adâncă de a trăi a popoarelor, manifestată prin înlăturarea zădărniceii timpului și coborîrea în efemer a sensurilor adânci și luminoase ale existenței ».

Mai colaborează cu literatură sau eseuri dd.: Pan M. Vizirescu, N. Crevedia, Gr. Popa, V. Voiculescu, Gherghinescu Vania, Matei Alexandrescu, Dan Botta, George Dumitrescu, Aurel Sânger, Alexandru Călinescu, Iulian Popa, N. Crișan, Septimiu Bucur, Vintilă Horia; iar cronici semnează dd.: Ovidiu Papadima, Toma Vlădescu și Aurel D. Broșteanu.

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Nr. 2, 3 — 1936

Viața Românească a apărut cu coperta îndoliată: a murit G. Ibrăileanu. Și fiindcă numărul era întocmit când s'a produs această mare pierdere, d. Mihai D. Ralea, directorul revistei, scrie numai câteva rânduri de elogiu funebru, asigurând pe cititori că numărul următor va fi în întregime consacrat marelui dispărut. « Creatorul acestei reviste, scrie d. Ralea, maestrul suprem a trei generații de scriitori, confidentul, tatăl și fratele nostru s'a săvârșit din viață. O lungă, infinită agonie, precedată de o spasmodică groază a morții, a bolii și a degenerării, care a paralizat în avânturile ei creatoare una din cele mai superbe și mai lucide minți din câte au răsărit pe pământul acesta, și-a încheiat acum infernalul chin. Ca un blestem de compensație, care apasă structurile sufletești de mare calitate, robustețea și ascuțimea gândirii, regala bunătate a inimii, nobila delicatețe a raporturilor cu oamenii, năvalnicul și adesea pătimașul temperament au fost frânte și umilite în zvâcnirea lor de torturile trupului și de umbrele spaimei. Influența acestui om a fost enormă. A lăsat cărți și eseuri care vor deveni clasice. A cheltuit o uriașă muncă anonimă ca să susție o revistă de mare prestigiu și să scrie nenumărate « campanii » — cum le numea el — polemici care au pornit pe o altă albie cursul valorilor culturale românești într'o anumită epocă. A fost un profesor adorat de studenți. Dar mai mult decât atât, a fost un incomparabil maestru. Exemplul vieții sale de călugăr, bunul său gust ireproșabil, marea experiență, toate au fost cheltuite zi de zi în sfaturi împrăștiate generos, în discuții din care cei dimprejur culegeau roade care nu se uită o viață. Pironit de boală, Ibrăileanu a făcut pe alții să lucreze.

A fost mare, incomparabil de mare prin influența sa, — poate numai Maiorescu îl poate egala, în această privință ».

MUZICĂ ȘI POEZIE

Nr. 5 — 1936

Colaborează Carmen Sylva, Octavian Goga, Ion Vinea, Adrian Maniu, Tudor Arghezi, V. Voiculescu, Victoria Dragoș-Ursu, R. Han, Sym, Emanoil Ciomac, Béla Bartók, Const. Brăiloiu, Romeo Alexandrescu și Radu Păltiniș. În fruntea tuturor acestor colaboratori, se află cuvântarea M. S. Regelui, ținută cu ocazia comemorării Carmen Sylvei în aula Academiei Române.

«Comemorarea de astăzi a Reginei poete Carmen Sylva, a spus Sveranul, Imi dă fericitul prilej de a putea veni în mijlocul domniilor-voastre. Sunt totdeauna o deosebită bucurie să asist la aceste ședințe solemne ale Academiei Române; simt o deosebită bucurie și în același timp o deosebită mândrie națională, ori de câte ori Mă aflu în mijlocul aceluia, care reprezintă chintesența gândirii românești. Am fost adânc mișcat că la această comemorare a Reginei Elisabeta, ați găsit cu cale să asociați și acele cuvinte de laudă pentru Regele Carol I, Rege care a priceput adâncul rosturilor acestei instituțiuni, și care, în politica Lui de ridicare a neamului, a înțeles atât de bine că pe lângă forța armată și forța politică a unui neam, este absolută nevoie de a întări și forța lui intelectuală. Mănat și Eu de acest gând, că puterea și eternizarea unui neam nu se pot afirma decât prin forța radiației minții lui, urmând și pilda vie pe care cei doi înaintași ai Mei — fără a vorbi și de ceilalți domnitori ai Țării Românești — Mi-o dau, vin totdeauna cu adâncă emoție în mijlocul domniilor-voastre, cu aceeași inimă caldă și cu aceeași dorință de încurajare și ajutorare, să salut ca Rege și ca iubitor al cârții, Academia Română. Conștient de greutatea pe care le abeți, aduc cu atât mai mult felicitările Mele și îndemnul Meu, Academiei Române, pentru munca pe care o depune, muncă pe care o urmăresc, muncă pe care o știu și pe care o doresc pe zi ce trece, mai vie. În această zi în care se comemorează o femeie, care a fost pe tron, dar al cărui suflet a plutit deasupra tuturor durerilor și vanităților acestei lumi, care deși poetă într-o altă limbă decât a noastră, a știut prin povestirile Ei asupra Peleşului, să răspândească în largul lumii o parte a sufletului nostru, — mulțumindu-vă pentru toată activitatea domniilor-voastre, vă urez să aveți totdeauna viu în fața ochilor exemplul acestei Regine, Eu sunt hotărât, pe cât îmi permit puterile să continuu aceeași operă, susținând Academia, încurajând-o prin toate mijloacele».

Pe pagina imediat următoare, d. Adrian Maniu publică o traducere din Carmen Sylva, *Muzica Mării*. Traducătorul posedă în mod incontestabil o frumoasă limbă românească, așa cum dela un timp nu se mai scrie decât rareori. Iată:

Ține dintâi ghiocul la ureche,
Și ascultă pierzându-te 'n visare;
Că din scoică geme revărsare,
Zbuciumarea mărilor — străveche.

E întreg glasul hăulitor al valurilor,
 Câte s'au volburat tănuire ferecată,
 Frământare în vaer uriaș preschimbată,
 Tălăzuind în vecii vecilor.

Aproprie apoi urechia asupra inimii mele,
 Și ascultă deslușind ce spune,
 Glasul dintâi al lumilor străbune,
 Peste mări sunând raze de stele.

Că lăuntric valuri luptătoare răscolind,
 Iși leagănă dorul închis tănuiri,
 Cu dureri, nădejdi și amăgiri,
 În vecii vecilor tălăzuind.

REVISTA GERMANIȘTILOR ROMÂNI

Nr. 1 — 1936

D. Profesor Simion C. Mândrescu consacră de asemeni, ca și *Muzică și Poezie*, un număr Carmen-Sylvei. Dintre felurile colaborări, deosebit de prețioase sunt amintirile d-șoarei Margărita Miller-Verghi, amintiri privind viața de interior a Reginei comemorate de curând. Extragem următorul fragment:

« Ascultam într'o tăcere desfătătoare glasul ei dulce ca un cântec, rostind cuvinte simple, ca acele spuse de orice mamă copilului ei, însă tonul, decorul și ambianța le dădeau o putere de neuitat și se părea că, pornind de atât de sus, pătrundeau mai adânc în inimă. Când avea de dat vreun ordin, se scula de pe scaun atât de repede încât n'apucaam să ajung eu întâi la sonerie. Și dacă ziceam: « Nu mă lasă Măria Ta să sun eu? ». Regina răspundea: « Trebuie omul să facă toate singur, dacă poate! ». Într'o zi o întrebai: « Ce vrea Măria Ta să facă din atâta energie, din atâta neînvingătoare străduință? ». Atunci se plecă spre mine, parcă ar fi vrut să-mi desvăluie o taină și-mi spuse cu un zâmbet care îndulcea gravitatea cuvintelor: « Vreau să înving mizeria; și-ai să-mi ajuți și dumneata, fetiță ». Și când exclamai: « Dar ce-aș putea face eu, un biet om mic și singur? » îmi răspunse: « Tot binele, ce s'a făcut pe pământ, l-a făcut un biet om mic și singur. Nu gloatele fac să propășească lumea! ». Într'o zi îi spusei, văzând cum ajunsese să țese de frumos cele mai măestrite alesături: « De când sunt, n'am văzut să învețe cineva atât de repede! ». Regina îmi răspunde: « Am lucrat atâta în viața mea, încât mâinele îmi urmează voia fără șovăire, până și inelele mele n'au pietre în relief ca să nu mă încurce la lucru », și-mi arată inelele de aur, late, presărate cu diamante.

Înțelesei treptat că pentru Regina, munca mâinilor era o reculegere, un prilej de a se izola într'o singurătate înviorată de gânduri; o reculegere care alcătuită poate cea mai desăvârșită bucurie a sufletului ei nesățios de frumusețe. Nici milostenia, nici măcar creațiunea poetică — cele două mari plăceri ale vieții ei — nu trebuie să fi potolit năzuința ei de fericire și de pace

sufletească. Alinarea o găsea numai în ceasurile petrecute, migălind cu vârful degetelor acele lucruri gingaşe, nepipăite şi nemuritoare care îmbogăţeau tezaurele bisericilor, şi care, desgroate cândva, peste douăzeci de veacuri, ca vâlul dansatoarei Thais, vor deştepta mii de visuri în inimile de cărturari şi de poeţi. Dacă se va găsi atunci suveicuţa de opal şi aur cu care în degetele ei, uşoare ca aripa de flutur, înfăptuiau cu firul subţire de mătăasă nenumărate meandre străvezii, ghici-va oare cineva cât au fost de frumoase mâinile care au şters atâtea lacrimi, au legat atâtea răni şi au semnat atâtea pagini minunate? Ghici-va oare vreodată cineva ce suflet fără seamăn, plămădit din armonie, lumină şi putere era al fiinţei pe care noi o numeam « regina noastră », istoria o cunoaşte ca pe Regina Elisabeta a României, iar poezii o cinstesc sub numele neperitor de Carmen-Sylva? ».

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Nr. 3 — 1936

Cuprinsul: D. Gusti — *Consideraţii în legătură cu un concurs universitar. Documente şi propuneri pentru modificarea legii şi regulamentului*; C. Brăiloiu — *Cântec la sfârşit de clasă*; Traian Herseni — *Consecinţe pedagogice ale sociologiei copilului* şi Raul Călinescu — *Pescuitul la Şanţ* (Năsăud). Pe lângă acestea: Cronici, Documente, Recenzii şi Insemnări, rubrici susţinute de specialişti. Pentru amatorii de folklor românesc, desprindem *Cântecul la sfârşit de clacă*, cules de d. C. Brăiloiu:

Găzdiţă, găzdiţă
 Ia 'n ieşi în portiţă,
 Te uită pe sus
 Stelele s'au dus;
 Te uită pe cer
 Că stelele pier.
 Găzdiţă, găzdiţă
 Tortul ce l-am tors
 Fie-ţi de folos
 Că-i de noapte tors.
 Dumneata să-ţi faci
 Tot măneci bătute
 Să umbli prin munte
 Tot rochiţe creţe
 Să umbli 'n ospeţe.

VREMEA

Nr. 431 — 1936

Pentru publicul cultivat, cronica literară de fiecare săptămână a d-lui Pompiliu Constantinescu este o îndrumare dintre cele mai serioase, criticul *Vremii* fiind în primul rând de o probitate exemplară. Despre *Constanţa*, de curând apărută, a d-lui Tudor Şoimaru, d. Pompiliu Constantinescu notează:

* Cartea d-lui Șoimaru degaje o atmosferă, de pitoresc simili-oriental, de cosmopolitism și frivolitate. Să fie aceasta imagina veridică a Constanței? Altul ar fi văzut-o poate în tonuri exclusiv poetice, altul în valoarea ei comercială, altul în cea națională, strategică sau arheologică. Este perfect indiferent ce-ar fi putut vedea un ipotetic evocator al Constanței. Ce este sigur e că niciunul n'ar considera-o decât tot dintr'o perspectivă personală. Cât timp un oraș este pretext de literatură și nu obiect de monografie științifică, orice obiecție de acest fel cade dela sine. Să ne mulțumim deci să privim strict literar și volumul d-lui Șoimaru, iar indicațiile sale ca pe un ghid subiectiv.

Spuneam că savoarea evocării unui oraș depinde de ingeniozitatea scriitorului; este atât de ingenios alcătuită *Constanța* d-lui Șoimaru, de variat compusă, în ritmul ei alert, vioi, încât cea mai mare dificultate a genului este surprinzător învinsă. Aș numi modul său de exprimare un mod insinuant. Nici o linie nu e prea aspru apăsată nici o culoare nu strigă violent, nici lirismul și nici ironia nu precumpănesc. Un echilibru firesc, un ton amabil, cursiv, un pitoresc stilat și o expresie înflorită dau o impresie nedesmințită de agreabil lecturii. D. Șoimaru știe să informeze, fără să fie didactic, știe să fie ușor sentimental, fără a fi dulceag, e cumpătat ironic, fără să caricaturizeze. Nuanțe care se completează fericit, utilizând cu abilitate tot ce se poate spune despre un oraș. Nu lipsesc astfel istoricul, arheologia, legenda, trecutul de glorie și prezentul decadent, clima, pitorescul etnic și vizual, viața de noapte, cu scandalurile ei, aventura, neplăcerile sezonștilor, ca și posibilele agremente. Lucrat în peniță, tabloul *Constanței* se împarte egal între reportaj și poezie, cu o dozare pricepută a tuturor elementelor. Tot ce este «culoare locală», dela cafenele la geamii, dela prăvălii la plaje, dela circulație la edilitate, de aci la etnografie specifică se desfășoară într'un film rapid, antrenant. Poate numai episodul familiei Popescu, micul burghez sezonist, să fie mai ușor, mai caricatural, amintind în intențiile lui satirice de *Tren de plăcere*, schița caragialiană. Oscilând între nuvelă și reportaj, tonul e mai inegal, regăsindu-se însă în nuanța lui justă prin prezentarea unui alt mic burghez, d. Ionescu, spăimântat de nenorocirile posibile ce-l pândesc și renunțnd la o vilegiatură petrecută între hotel și cafenea, cu ridicul automatism profesional.

În schimb este de o remarcabilă ingeniozitate reactualizarea *Artei de a iubi* a lui Ovidiu, tradusă, comentată și parodiată, pentru uzul sezonștilor de ambe sexe, cărora li se dă sfaturi de tactică și strategii amoroasă. Amestecul de frivolitate și livresc dau acestui capitol o savoare specială; e poate inutilă adăogarea unui alt capitol, prea livresc acesta, de citate din elegiile poetului roman, pentru a-i evoca vieța aspră în ținuturile barbare ale bătrânci Tomis. Sunt obiecții minime, într'o carte de atmosferă unitară, susținută *.

Au apărut

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor liniari, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	Lei 60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	Lei 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Târziu</i>	Lei 40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU, <i>Paște psaltii spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN, <i>Zogari</i>	Lei 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	Lei 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi...</i>	Lei 50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	Lei 40

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU
ȘI GALA GALACTION

Au apărut

<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	gratuit
<i>Elemente</i>	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	Lei 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	Lei 50
R.-L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	Lei 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	
T. VIANU, <i>Estetică, Vol. II</i>	
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut

G. I. BRĂTIANU, <i>Napoléon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI 1934 și 1935

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALL, <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU, <i>Inimi sub săbiți, poeme</i>	Lei 40
HORIA STAMATU, <i>Memnon, versuri</i>	Lei 40
DRAGOS VRÂNCEANU, <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	Lei 40
EMIL CIORAN, <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA, <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU, <i>Poemele</i>	Lei 40
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Marea vânătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICU, <i>Poă eleat</i>	Lei 20

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, *Sonatină pentru pian și violină*

Cartile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 București, I — Telefon 240-70 206-40

